

o.f.m. Paškal Cvekan

FRANJEVCI U BRODU

Paškal Cvekan, franjevac

Franjevci u Brodu

Povijesno-kulturni prikaz prisutnosti i djelovanja Franjevaca u Slavonskom Brodu, prigodom 360 godina prvog zapisanog svjedočanstva o boravku Franjevaca u Brodu (1623-1983).

Slavonski Brod
1984.

Izdaje i odgovara Paškal Cvekan — Trg Republike 7. Virovitica

Tisak: »Plamen« grafička radna organizacija Slavonski Brod 1984. godine

Motto:

— Tko od svoga znanja čini paradu, gubi radost spoznavanja i tko se radi ljepote svoga djela precjenjuje, ono mu postaje tuđe!

(M. Zundel, L'homme passe l'homme, str. 42).

UVODNE NAPOMENE

Vrijeme i prostor imaju svoje zakonitosti i ne mogu se mimoići. Nešto uvijek počinje, razvija se, raste, dozrijeva, dosiže najvišu točku, a onda se zaustavlja, spušta, gubi snagu i nestaje. Mudrac otužno ponavlja: »Sve ima svoje doba, i svaki posao pod nebom svoje vrijeme. Vrijeme rađanja i vrijeme umiranja; vrijeme sađenja i vrijeme čupanja posađenog (...). Vrijeme traženja i vrijeme gubljenja; vrijeme čuvanja i vrijeme odbacivanja (...). Koja je posleniku korist od njegova napora?« (Propovjednik, 3, 6 i 9, Biblija, Stvarnost, Zagreb 1968, str. 638).

Nakon mnogih napora, nastojanja i zauzetosti, nakon mnogih dana provedenih u samoći, nakon prividnih neuspjeha kao nužne posljedice svakog posla, a bilo je i nepriznavanja i ponekih razočaranja u susretu s ljudima koji sve znaju a sami ništa ne istražuju i ne čitaju; u časovima, kad se silovito nameće i misao mudrog kralja Salamona: »Misao je tek iskra od kucaja vašega srca, kada se ona utrne, pretvorit će se tijelo u pepeo, a duh se rasplinuti kao lagan vjetar. Ime će nam se s vremenom zaboraviti, i nitko se neće sjećati djela naših; i život će nam proći kao pramenje oblaka, i nestat će ga kao magle što je gone zrake sunčane i pritiskuje žega njihova« (Mudrost, 2,2-4, Biblija. Stvarnost, Zagreb 1968, str. 650), tada se pitam: Zašto uvijek započinješ posao koji se ne priznaje a izaziva zavist i ljubomoru, omalovažavanje i usamljenost! Zašto se neprestano vraćaš u prošlost, prevrćeš prašne arhivske papire a umaraš oči rukopisima latinske kurzive po starim knjigama samostanskih Protokola, gdje su nepoznati protokolisti zapisivali značajne događaje u samostanu i oko samostana u svome vremenu, pišući tako Spomenicu-Liber memorabilium — da kroz mnoge njihove sadašnjosti prenesu u našu sadašnjost, sada već njhovu prošlost, s dokazom, kako se očekivanja njihova hoda u priželjkivanoj budućnosti nisu ostvarila? Zašto se ponovo podaješ mjerenjima samostanskih traktova, njihovih hodnika, prostorija, kvadrata i dvorišta i čemu se zanimaš za sredstva uzdržavanja nepoznate braće samostanaca, kad im se više ni za grobove ne zna? Zašto te zanimaju samostanske crkve, njihova vanjština i unutrašnje uređenje: oltarni retabli, slike i kipovi, propovjedaonice, sveto posuđe, odijela, ormari, raspela, kadionice, korovi, orgulje, tornjevi i zvona, stare klupe i tolike već napuštene i zaboravljene sitnice? Zašto se mučiš oko kulturne ostavštine i djelovanja braće da otkriješ orguljaše, ljekarnike i ranarnike, slikare, kipare i stolare, lektore filozofije i teologije, ako su se održavala provincijska

učilišta filozofije i teologije, učitelje i profesore na pučkim školama i gimnazijama; čemu iz prašine i paučine izvlačiš raspadanju i zaboravi prepuštena raspela i stare slike, po neki osakaćeni kip s baroknih oltara, koji su morali prepustiti mjesto kipovima iz Tirola? Zašto te zanimaju knjižnice kojima se samostanci ne služe i arhivi koje s ljubavlju i strpljivo uređuje i slaže o. Vatroslav Frkin, a nitko drugi ne zna što se u njima nalazi i skriva? Nije li sve to samo uzaludno gubljenje vremena, kad tvoje mukotrpno napisane monografije braća uopće ne čitaju a neki s visoka i s izvjesnim smiješkom kažu, kako su to puke šablone, uvijek isti naslovi i ništa više?

Zašto i čemu? Pitanja su to, koja se često javljaju i u mojoj svijesti kao sumorna i teška sjena, a nisam, ističem, ni naivan, ni star, a da bih tajio i skrivao, kako mi se često nameće zahtjev: Prestani! Dosta je! Zašuti, jer se sav taj i takav rad tebi ne isplati i nikome ne služi!

I dok se tako u neraspoloženju mučim, prevrćem i lomim, odjednom negdje iz onih tajnovitih ponora unutrašnjosti moga života, gdje se istina spoznaje i dobro ljubi, pojavi se kao neki iznenadni bljesak na tamnom i oblačnom nebu i zasja misao: »Čovjek si, a čovjek ima kozničku ulogu, da svemiru dade dušu, jer je svemir na neki način čovjekovo tijelo!« »Svaka spoznaja vrijedna toga imena — nupcijalna je spoznaja — spoznaja u dvoje«, piše Coventy Patmore. »Učenjaci su zaljubljenici istinitoga, priznaje Jean Rostand, a veliki Einstein tvrdi: »Sjeme svake istinske znanosti je mistični zanos (...). Napredak prestaje, kad netko izgubi sposobnost — diviti se i biti iznenađen poštivanjem«. »Spoznavati — to znači — roditi se« (P. Clandel) osjetiti »radost spoznavanja«, trsiti se da se istraživanjem »dosegne ono što jest«, a to »što jest« nadvisuje ljudsko istraživanje, ima više smisla, više veličine i pjesništva nego najveličanstveniji naslovi. Pred nama se javlja koncert odnosa, gdje prepoznajemo istu muziku, a da je nikada ne možemo ni fiksirati ni iscrpiti. I kad pomišljam na strašne ruševine Hirošime i Nagasakija, shvaćam, da se čovjek, svjestan kozmičke uloge u svemiru, klanja samo pobjedi razuma odbijajući da bude uništen kao puki predmet. Divim se junačkoj riječi Blaisa Pascala, koji napisa: »Kad bi čovjeka svemir i uništio, čovjek bi bio plemenitiji nego onaj koji ga ubija, jer zna da umire i od čega umire i viši od svemira, koji o tome ništa ne zna!« (Misli, Zora Zagreb 1969). Tehničari i političari mogu svijet samo iskorištavati, a učenjak ga promatra. On u stvarnome otkriva jednu dimenziju, koja većini ljudi izmiče, a koja učenjaka priječi da ga prisvaja i da ga svede na svoje nagonske želje i zatvori njihovim ograničenostima. Sva stvarnost svijeta samo je simbol ljubavi, koji nam je daje, a gdje se šutljivo otkrivanje veže u shvatljive odnose, gdje misao nalazi svoje svjetlo i svoju muziku. »Istina nije nikada ondje, gdje je se viče«, kaže Vinci, a Rostand dodaje: »Još manje gdje je se govori!« I upravo ove riječi bi trebalo napisati na svim školama, gdje se mladež uvodi u znanje. Pokazale bi kako duboku smislu je spoznavanje rađanja svijeta u nama i nas u svijetu u obostranom uzdizanju svijeta i nas samih, gdje se mi ponajprije odričemo posjedovanja svijeta dodirajući ga, da ga onda damo kao što nam je i dan. A da svijet kao dar donese nježnost, koju izražava, potrebno je da bude primljen istom nježnošću koja ga daje. Bez izmjene intimiteta — dviju unutrašnjosti darivatelja i primaoca — dar postaje običan predmet. A jer sve učenjake zanosi zajednička misao: ljubav istine sakrivene na dnu pojavnosti stvari, širina bića se podudara sa širinom dara, a taj se bezgranični prostor otvara samo onome koji »može izračunati orbitu svoje duše«, pisao je Oskar Wilde u svojoj tamnici, jer se sloboda diže i objavljuje u tome prostoru kao **»moć sebe dati«.** *Dosljedno: »U svjetlu prave slobode čitav svemir, svijet i život su kao kuća sagrađena po ljubavi i za ljubav« (M. Zundel, La liberte et foi str. 86).*

U svijetlu takvih misli obzorje moga života postaje ponovo vedro, tamno plavo, nasmijano i svježe. Dubine pjevaju. Javlja se želja i nemir: — Počni iznova! Život je neprestano započimanje, pokret, zanos. Primljeni darovi ne smiju ostati zakopano blago. Primljeno treba pretvarati u dar i povećavati svjetlo ljubavi, u dovršavanju svijeta, koji se neprestano rađa iz Ljubavi i po daru ljubavi postaje prinos ljubavi. Ne boj se! Propasti ne može ništa od onoga što stvara ljubav i uvijek je novo, što izlazi iz ljubavi, svjedoči i pokazuje slobodu, jer ljubavi nema bez slobode, u koliko najviši smisao i usavršenje čovještva izvire iz činjenice »moći sebe dati«, učiniti se darom, djelovati kao Bog stvoritelj, koji uvijek daje i ne može prisvajati, jer je po svojoj biti Dar i Ljubav. Prihvatiti kozmičku ulogu svoga ljudskoga života, to znači — djelovanjem ljubavi po smiješku dobrote i plemenitosti dara dati svemiru dušu i omogućiti svim stvorenjima i stvarima da i u čovjekovoj upotrebi budu ono i onakvi kako to želi njihov i čovjekov Stvoritelj i da preko čovjekova razumnog i slobodnog srca uzmognu slobodno pjevati svoj veliki hvala za dar postojanja.

I ja opet započinjem. Prihvaćam poticaj i ponudu da se zaustavim i na obali Save, nekoć tako čiste i bistre, da je samostanski kroničar u Brodu o. Ivan Narančić godine 1735. napisao: »bila je prebistra — limpidissima«, i da pokušam zabilježiti sve ono što je povezano s onim doista najstarijim zdanjem na obali Save u Slavonskom Brodu, a poznato svima i svakome kao Franjevački samostan i crkva Presvetoga Trojstva.

Ponuda je laskava, privlačiva i povijesno značajna, ali posao nije jednostavan, ni lagan. Napose u početku, kad se stvarno osjećaš kao zalutali putnik u pustinji — nad glavom sivo nebo a oko tebe nepregledna površina žutog i pomičnog pijeska. Ne znaš ni kamo bi pošao, ni gdje bi se sigurno zaustavio. Razgrtat ću pijesak zaboravi i uklanjati naslage netočnih i neispravnih pristupa, ne bi li našao ono pravo, što se o Brodskim Franjevcima bude moglo naći. Bit ću kao putnik, koji u brdima susretne gorski potok. Ne zanima ga korito nego bistra i čista voda, koja preskakuje kamenje, žubori i žuri se, teče i teče. Za korito znam, jer bez njega potok ne bi bio potok i voda u pokretu. Zanima me voda, koja će koritom teči. I neću se dati smesti, bude li

netko radi korita rekao: pa to je voda! Da, svakako voda, ali druga, nova, koja još do sada starim koritom nije tekla.

Možda vam je zagonetno što kažem. Stvar je jednostavna. Moj otac kao majstor-kovač naučio je kovati, obrađivati željezo, i kad je iz komada željeza napravio potkovu za potkivanje konja, nije tom zgodom najprije učio kovati da napravi namjeravanu potkovu. Umješnost kovanja i oblikovanja potkove bila je njegovo kovačko zanimanje. U želji da napišem monografiju Brodski Franjevci ne trebam tek učiti, kako se to radi i kako to treba korisno uraditi. Potok ima korito, koje je u stvari uvijek slično baš kao i oblik potkove za potkivanje konja. To se ne može izmišljati, jer to po samoj biti stvari mora imati određeni oblik. I monografija ima svoj oblik i svoj raspored, svoje ustaljeno već korito, jer samostan je samostan, a crkva je crkva, dok stanovnici i djelatnici tih zdanja imaju svoje životno poslanje, provode određeni način života i trebaju određena sredstva. Obrađivati povijest i djelovanje Franjevaca u pojedinim mjestima u Slavoniji: Vukovar, Našice, Velika, Slavonska Požega, Virovitica, obrađuje se tako, da se u svakom spomenutom mjestu franjevačkih samostana i crkava obuhvati djelovanje pod istim naslovima i prema unaprijed napravljenom redoslijedu, to jest — korito je slično, ali voda, koja tim koritom teče, premda je voda, nije ista i istovjetna, nego nova i vlastita pojedinom lokalitetu. Oltari su oltari, orgulje su orgulje, kaleži su kaleži, a fasade su fasade, ali sve to i slično nije isto nego samo slično.

Monografija je istraživalački povijesni rad a ne novinarsko pisanje, a još manje pjesničko i umjetnički oblikovano doživljavanje prošlosti jednoga naselja. Tvrdnje se ne postavljaju nego dokazuju i vjerodostojnim izvorima potvrđuju. Ako izvora za postavljene tvrdnje nema ili ako se za potvrdu određenih tvrdnji izvor ne navodi, nijedan povjesničar se takvim tvrdnjama ne može sa sigurnošću služiti.

Za monografijski rad o samostanima s područja Slavonije koje sam do sada obrađivao (Virovitica, Našice, Velika, Požega i Vukovar) nalazio sam daleko više povijesno utvrđenih i vjerodostojnih djela za spomenuta naselja nego za Slavonski Brod. O Brodu na Savi nije do sada bar napisana ni jedna samo znanstveno napisana monografija. Nije to ni »Slavonski Brod«, djelo od 57 stranica formata 23x17 cm Prof. Rudolfa Horvata, što ga je tiskom izdao u Zagrebu 1941. godine, premda se upravo na taj rad pozivaju svi, koji o Brodu žele nešto povijesno utvrđeno reći. Rudolf Horvat je više manje pripovjedački iznio povijesne materijale o Brodu na Savi da se ne zaborave. On je tako pisao o Koprivnici, Varaždinu, Virovitici, Čakovcu, Đurđevcu i u tiskanoj knjizi »Slavonija, povijesne rasprave i crtice, knjiga I, Zagreb 1936«. Njegovi rukopisni zapisi i tiskane knjige, a sve su mi poznate, mogu poslužiti kao putokaz, a gdje je označen i izvor zapisa i kao izvor-građa, ali se ne mogu smatrati monografijama, jer to nisu i ne mogu biti. Horvat upravo u »Slavonskom Brodu« izričito ističe, da se o povijesti Broda poslije požara 1859. godine, kad je izgorjela kuća gradskog poglavarstva slobodnog vojnog komuniteta s arhivom, ne bi moglo ništa pisati, da godine 1838. nije Ignjat Alojzije Brlić, ugledni brodski trgovac i 20 godina mjesni školski nadzornik, pobilježio iz toga arhiva sve što mu se za poznavanje rodnoga Broda činilo važnim. Njegov pak sin Dr. Ignjat Brlić je očeve bilješke 1885. i 1888. objavio u 4 sveščića pod naslovom »Uspomene na stari Brod«. »Ove su uspomene« još i danas

(1941) najbolji izvor za povijest grada Broda; zato sam se i ja, piše R. Horvat, kod pisanja ove monografije obilno poslužio s tim vrelom« (o.c. str. 24).

Utjecaj Brlićevih »Uspomene na stari Brod« i gotovo doslovan nalazi se i u njemački napisanoj i tiskanoj knjizi: »Das Entstehen der Militärgrenze und die Geschichte der Stadt u. Festung Brod A./S., Antuna Lešića, 24x14 cm, tiskan u Zagrebu 1914. godine. Brlićev utjecaj je djelomično prisutan i u knjigama Vladimira Rema: »Tragom prošlosti Broda«, iz 1965. i u »Stari Brod« iz 1981. godine. Remove knjige su pisane informativno za široku čitalačku publiku, a bez znanstvenih pretenzija po načinu obrade, s mnogo želje, da se lagano čitaju i da budu književno dopadljive.

O Franjevačkom samostanu i o djelovanju Franjevaca u Slavonskom Brodu ili jednostavno u Brodu, kako to svi izvori arhivske građe govore, posebno nije do sada nitko pisao. Točnije: osnovni podaci su bilježeni u službenim knjigama brodskog samostana i u Šematizmima Provincije Sv. Ivana Kapistrana, dok je o. Grga Čevapović opširnije o Brodu i Franjevcima u njemu pisao u svojoj knjizi »Recensio« (...), tiskanoj 1830. u Budimu, kao provincijal Kapistranske provincije. Moja zadaća, da pokušam napisati monografijski prikaz o Franjevcima i o njihovu djelovanju u Brodu i to pod naslovom: **Brodski Franjevci,** *to jest, da pokažem, kako su Franjevci već 360 godina djelatni u Brodu, i kako se u Brodu s malim prekidom od 1787. do 1806. kao dušobrižnici i kao kulturni radnici za dobro malih ljudi nalaze.*

Za ovaj više manje pionirski rad traži se mnogo napora a i odgovornost je velika. Mnogo toga se može mimoići, po nešto zaboraviti ili smatrati nevažnim. Propuste i nedostatke neka isprave drugi, koji će poslije mene pisati o Franjevcima u Brodu. Svojim radom, a taj je nužno nesavršen, želim samo, da iz prašine zaboravi nepoznata moja subraća Franjevci na ovaj način budu u svome životnom radu priznata i poznata, jer su u svoje vrijeme prihvaćanjem kozmičke uloge svoga franjevačkog poziva djelovanjem ljubavi po smiješku dobrote i plemenitošću dara bar malo doprinosili, kako bi život stamovnika staroga Broda na tada još prebistroj rijeci Savi bio bar malo humano proziran, poželjan i privlačiv!

Pisac

Od Marsonije do Broda na Savi

Položaj

Ljudska naselja nisu mrtve stvari, drvene ili zidane zgrade, pravilno ili nepravilno poredane kuće, ravne ili vijugave ulice, prostrani trgovi ili blatnjave seoske gmajne. U naseljima, selima ili gradovima, stanuju i žive ljudi, a svaki od njih nosi u sebi bogatstvo unutrašnjeg svijeta misli, želja, nada i očekivanja, jedno unutrašnje trajanje, u koje se silom ne ulazi i ne može ući, jer je čovjek samosvojna razumno i slobodna osoba. Naselja stoga imaju svoju povijest i neprestano je stvaraju, jer samo ljudi znaju i mogu znati, da nešto nastaje, razvija se, raste, mijenja se i propada — pišu povijest.

Promatrajući naselja ljudi, njihov smještaj i sve vanjske okolnosti i vlastitosti, čovjek je sposoban po neko ljudsko naselje tako slikovito opisati, da jednom slikom istakne ono značajno i bitno, što je određenome naselju vlastito. Na primjer, kako je književnik M. Krleža doživio svoj susret s gradom Zadrom i napisao: »Zadar je kao galeb, koji je sjeo na morsku pučinu!« I s pravom, jer upravo tako doživljava putnik susret sa Zadrom, kad mu se lađom približava od otočića Vira. Na nemirnoj morskoj, plavoj vodi, bijelo-sive zgrade Zadra obasjane suncem sve više rastu, dižu se i čvrsto stoje kao sivo-bijeli galeb. Vrijeme kao morski valovi neprestano dolazi i odlazi a grad Zadar kao ljudsko naselje miruje i čvrsto stoji kao izvorište za mnoga polazišta i kao dolazišta za mnoga polazišta, jer je svaki cilj novi početak.

Za sva naselja ljudi, znam, ne bi se mogle naći tako prikladne i lijepe slike kao što je to umjetničkim zapažanjem obdareno Krležino oko našlo za grad Zadar, ali sva ljudska naselja imaju nešto zajedničko upravo s tom slikom. Značajka svakoga naselja bitno je u tome, što je u određenome vremenu i na određenom mjestu našlo svoju čvrstu točku, smjestilo se kao galeb na pučini vremena, dobilo svoje ime, koje se prolaznošću vremena može i mijenjati, dok samo mjesto ostaje. I dok imena naselja mogu ostati nepoznanice, jer je vrijeme izbrisalo, zašto se tako zovu, razlozi postanka i smještaja ljudskih naselja na određenim točkama zemaljske kugle imaju ipak svoja opravdanja i utjecali su na njihov postanak i smještaj.

Brodski samostanski kroničar s prve polovice osamnaestog stoljeća bilježi kao osobitost, da se brodsko naselje smjestilo i stoji »na obali prebistre rijeke Save« (ad ripam limpidissimi Fluminis Savi — Prot

conv. Br. str. 5), to jest na lijevoj obali, na mjestu, gdje ta slavonsko-bosanska rijeka u svome donjem toku u polukrugu dosiže najveću blizinu pitomim obroncima Dilj-gore, pa se slikovito može reći: »Brod je prigrljen uz Savu, na mjestu gdje se pitomi obronci Dilj-gore rukuju s njezinom lijevom obalom« (Vladimir Rem, Stari Brod, Slav. Brod 1981, str. 5). Geografski točno: brodsko naselje je na 45. stupnju sjeverne širine i na 18. stupnju istočne dužine. I nekada kao i danas područje Broda i sam Brod čine prirodni prolaz svim prometnicama, koje dolinom Save spajaju Zapad s Istokom, Zagreb i Sisak s Mitrovicom i Beogradom, posredno preko Đakova s Osijekom i Panonijom, preko Požege pak s Pakracom i Daruvarom, a preko Doboja sa Sarajevom, Mostarom i Jadranskim morem. Protegnut obalom, nekoć kao jedna duga ulica, a danas kao dobro razvijen grad, Brod je i prikladno riječko pristanište, koje plovidbom Save povezuje promet sa Siskom, a preko Zemuna Dunavom do Beča i na Istok s Crnim morem.

Brodu sa zapadne strane s izvorom u Dilju močvarnim područjem prolazi rječica Mrsulja, koja u blizini brodske tvrđave utječe u Savu. Nekada je u Mrsulju utjecala i rječica Glogovica, koja danas iskopanim kanalom utječe u Savu s istočne strane Broda. Sa sjeverne strane brodskog vinogorja čini Brodu lijepu pozadinu. Prema zapisu I. A. Brlića Glogovici je promijenjeno korito između 1808. i 1816. godine. Tada su sagrađeni nasipi na lijevoj obali Save, stoga je na pola puta od »Brašnić mlina« između Podvinja i Broda iskopan kanal, koji preko pašnjaka lutvinke, balatina i vijuše Glogovicu pušta u Savu. Kopanjem tog kanala Brođani su bez odštete izgubili svoja tri mlina: Brašnića mlin, Mali Mlinac i Trenkov mlin. Za ustupanje zemlje na pašnjaku lutvinki brođani su dobili odštetu (Uspomene na stari Brod, Brod na Savi 1885, II, str. 4).

Za tursko vrijeme, zna se, Brod se sastojao od jedne duge ulice, koja se od Čardaka Lakta na vijuši protezao obalom Save do Vukovca preko Mrsunje na Zapadu. Kako je tok Save od Bosanskog Broda glavninom svoje vode udarao u lijevu obalu Save s vremenom je Sava odnosila i odnijela zemljište i kuće prvog reda brodske ulice, pa tako i danas još stara ulica od Franjevačkog samostana uz Savu ima samo desni red kuća. Gradnjom tvrđave Brod je razdijeljen u dva dijela: gornji Varoš — onaj iznad tvrđe na Mrsunji — i donji Varoš, današnji Brod ispod tvrđave. Gornji Varoš se kasnije od Mrsunje morao preseliti na cestu, gdje je i danas, a njegovo preseljenje pospješio je požar u kovačnici starog Varoša.

Za vrijeme izgradnje tvrđave nastao je Srednji sokak, gdje su se nalazili doseljeni zidari, tesari i svakovrsni majstori. Na današnjem trgu Brođani su sagradili dućane za prodaju živeža gradskim radnicima. Prvu kuću je sagradio barun Ivan Trenk, pukovnik i zapovjednik brodske tvrđave, otac poznatog Franje Trenka, vođe pandura. Oba Mrcvanjska sokaka naselili su ciglari, koji su prema Grabriku pravili cigle. Ulice: ciganska (crkvena), šinterska (lončarska), balatinska (srpska), nastale su seobom godine 1770., a gdje je danas široka ulica bili su

šancevi princa Eugena Savojskog, puni vode do 1780. Tada su naime šancevi porušeni i izrovani a na njima su sagrađene kuće.

Na pašnjaku Zverinac, koji je bio između Broda i Podvinja trebao se razvijati Brod. Radi blizine tvrđave to se nije dopustilo. Veliki dio pašnjaka Zverinac i brodskog trga oduzeo je Ignjat Schulz kao major tvrđave i godine 1822. napravio je oko cijele tvrđave bez odštete park (glasiju) u širini od 5 do 10 hvati. Tako Brod i danas ima svoj gradski park, korisna pluća suvremenog grada.

Radi tvrđave od 1775. zabranjeno je između tvrđave i Franjevačkog samostana graditi stambene zgrade, a 1783. izdana je carska naredba, da se u razdaljenosti od 600 hvati od tvrđave ne smiju graditi kuće od opeke. Neke kuće na tome području bile su srušene. Godine 1784. pošlo se i dalje pa je izdana naredba, da se Brod na trošak erara preseli na pašnjak Balatin. Obavljena je bila i procijena za 383 kuće i označena vrijednost od 37.395 fl i 51 novčića, a s preseljivanjem i ostalim izdacima predviđena je suma od 65.691 fl i 51 novčić. Brođani su se toj naredbi protivili i uspjeli. Namjera nije ostvarena. Zahvaljujući J.A. Brliću sačuvan je popis gospodara ovih 384 kuća i tako se zna, kako su se 1783. stanovnici Broda zvali (Brlić, o.c. II, str. 8.14).

O nazivu ulica u starom Brodu piše Vl. Rem (o.c. str. 46-52).

Ime

Kad sam se 1939. godine po prvi put našao i u Slavonskom i u Bosanskom Brodu bez tumačenja sam shvatio, zašto se tako zovu, jer se i moje staro, podravsko naselje radi smještaja na lijevoj obali Drave zvalo Brod, a i danas se još ono mjesto zove Stari Brod, premda naselja ondje više nema.

Brod je riječ, koja prvotno znači mjesto, gdje se voda neke rijeke dade prelaziti (grčki — poros, latinski — vadum, a njemački — Furt), a onda se tako zove i sredstvo, kojim se vodu, rijeke, jezera i mora može prelaziti, dakle lađa, splav, kompa. Jezikoslovci i zemljopisci kažu, da se iz prvotnog značenja — brod — razvio i naziv za naselje, gdje se voda prelazila (Hrvatska enciklopedija, III, str. 372, Zagreb 1942).

Nema sumnje, da je naselje Brod dobilo to svoje ime u vezi s prijelazom rijeke Save. Radi važnosti brodskog naselja i njenog razvoja i cijelo područje oko Broda naziva se Brodskim Posavljem, a jednako tako su i neka mjesta u blizini Broda označena i pridjevom: Brodski Varoš, Brodski Stupnik, Brodski Drenovac, Brodsko Vinogorje, Brodsko Brdo. Ostaje ipak nepoznato, kad je Brod dobio to svoje ime. Značajno je, da je biskup fra Marijan Maravić u opisu svoga pohoda katoličkih župa na području turske Slavonije 1646. na tri mjesta Brod napisao kao Brohod. Doslovno: »Dne 26. studenoga 1646. god. otišli smo iz župe Svetoga Benedikta i isti dan smo došli u župu zvanu Brohod

Malobraće iz Velike, gdje smo bili po župniku i vjernom puku dolično i prikladno primljeni i pregledali što se naše službe tiče 30. mjeseca studenoga u crkvi Sv. Antuna Padovanskog u prisutnosti naroda i sudjelovanje otaca, poslije svečane Mise, pošto smo prije toga obučeni u biskupsko odijelo održali govor, podijelili smo sakrament potvrde obojemu spolu 88 (...). Zatim smo posljednjeg dana studenoga 1646. otišli iz župe Brohod i došli smo u župu Svetoga Mihovila zvanu Malobraćana iz Velike (...) (eademque die venimus ad Parochiam dictam Brohod Fr. Min. de Velika (...) die ultima Mensis Novembris discessimus e Parochia Brohod (...) »Glasnik biskupije bosanske i srijemske za godinu 1887«)!

Kako je fra Marijan Maravić bio biskup bosanski i srijemski i vršio službu u Bosni i u Slavoniji za vladanja osmanlijske države izdavač zapisa svoga oca I. A. Brlića »Uspomene na stari Brod« Dr. Ignjat Brlić je u IV svešćiću tih izdanih zapisa napisao, da se u tursko vrijeme naselje Brod pisalo Brohod, jer Turci u naše riječi umeću **h,** gdje mu nema mjesta, pa su stoga Nijemci Brod pisali sa dva **o** — Brood. (o.c. IV, str. 4). Vladimir Rem dodaje: »Brlić se, međutim, nije dosjetio da bi to moglo doći od riječi prohod, tj. prelaz, to više što se u Turaka **h** ne čuje, pa bi bilo Brood, u Nijemaca dakako Brood, a u nas se i za skelu kaže brod, kao i prud po kome se može prijeći preko neke vode« (Stari Brod, str. 18).

Marsonija

Brodski muzej svjedoči, da se na području Broda nalaze pronađeni ostaci i iz pretpovijesnog razdoblja, a to svjedoči, da se tu nalazilo i ljudsko naselje, u kojemu su kasnije boravili i Panonci, dosljedno i Kelti, neposredni stanovnici brodskog kraja prije dolaska Rimljana i njihove civilizacije. Prema mnogim imenima rijeka i naselja keltskog porijekla naših područja, koja su i Rimljani preuzeli uz male i neznatne preinake nije li možda i opće poznata **Marsonia** s područja grada Broda u rimsko vrijeme postojala već i prije Rimljana i takvo ime nosila. A Marsonia je tu negdje sigurno bila, jer o tome i danas još svjedoči rječca **Mrsunja** ili **Mersunja** s malom izmjenom naselja Marsonije. Općenito je poznato povjesničarima da imena rijeka, predjela, naselja, stoljećima žive u narodu pojedinog kraja.

Sa sigurnošću se doduše ne može reći mjesto, gdje je naselje Marsonia bilo, jer zapisa nema. Budući da rječica Mrsunja utječe u Savu sa zapadne strane današnjeg Broda, Marsonia je najvjerojatnije bila gdje je i današnji Brod. Zaključak se može opravdati na taj način, što protok Mrsunje prolazi močvarnim krajem, a za Marsoniju znamo sigurno da je bila na cesti, što su je Rimljani radi svojih legija sagradili od Ljubljane (Emone) preko Šćitarjeva (Andautonie) do Siska (Siscia) pa preko Bosanske Gradiške (Servitium) desnom obalom Save nastavlja do Slav. Broda (Marsonia), Đakova (Certissa), Vinkovaca (Cibalea) u Mitrovicu (Sirmium) i dalje do Zemuna (Taurunum). Prelaz

te rimske ceste je bio kod Kobaša s desne na lijevu obalu Save a Kobaš se zvao — Urbate, i odatle je rimska cesta vodila preko Marsonije u Đakovo (Certissa) prema Vinkovcima (Cibalae. Po načinu gradnje rimskih cesta, gdje je važilo načelo — ravno i sunčano —, kad je cesta od Bosanske Gradiške (Urbate) prošla ispod Motajice i Save, najkraći put do Broda (Marsonije) bio je preko Kobaša (Urbate) i Kani.

Andrija Blašković iz Blaškovca u svome tiskanom djelu pod naslovom »Historia universalis ILLYCI«, t.I, diss.I, str. 86, Zagreb 1794. piše, da Ptolomej u Donjoj Panoniji spominje Marsoniju. I to na ovaj način: Serbinum, Iuollum seu Iuballum, Certissa, Mursela, Cibalis, **Marsonia**, Vocantium, Mursia Colonia (CI Ptolomeus Geograph. L. II Cap XV Tab. V. Europae). Tabula Pentinqeriana, a zove se tako po njemačkom učenjaku Konradu Pentingeru, donosi Marsoniju i kaže, da je od Certisse (Đakovo) udaljena 25 hiljada koraka (25 milia passuum), a od Urbate 33 tisuće koraka. Iza Cibalae (Vinkovaca) i Certissae (Đakova) spominje Marsoniju i neki Annonymus, Ravennas.

Postojanje Marsonije na mjestu današnjeg Broda ili u njegovoj najvećoj blizini od 2 do 4 stoljeća u sastavu rimske Donje Panonije je posve sigurno. Potvrđuje to i rimski natpis, kojeg je prvi objavio i pročitao o. Petar Katančić, franjevac, a taj po Mommsenu (Corpus inscriptionum latinorum III, br. 3269) glasi: Jovi Dep ul Sovi pro salute Dom. n. Imp. M. Aur. Antonini P. f.a.V.g. et Juline. Dom. Aug. Marcus Sperati Disp. VI. k. pročitano: Jovi depulsori pro salute domini nostri imperatoris Marci Aurelii Antonini pii felicis augusti et Juliae Domnae augustae Marcus dispensator VI. kalendae. (Jupitru branitelju za spas gospodina našega cara Marka Aurelija pobožnog, sretnog augusta i Julijani gospođi augusti Marko upravitelj šestih kalenda). Marko Aurelije Antonin je car Karakala, koji je vladao od 211-217. godine, a carica Julija je njegova mati, žena cara Septimija Severa.

U prilog rimske Marsonije na području Broda treba svakako upisati i rimsku, vojničku, svečanu goljenicu, što je nađena na pješčanom talogu 1975, a prof. Jasenka Kovačević ističe da »spada među najljepše rimske brončane primjerke« (V. Rem, Stari Brod, 1981. str. 10).

Po svemu Marsonija je kao naselje na rimskoj cesti bila samo »statio«, mjesto mijenjanja konja i zato manjeg značenja. I premda se osim postojanja o Marsoniji ništa pobliže ne zna, a za Brod je značajno i važno, da je postojala.

Najstariji spomen Broda

Rimske su legije za cara Oktavijana Augusta 9. godine konačno pokorile Panonce i na području Slavonije započela je rimska civilizacija, koja je kroz pet stoljeća svoga postojanja ostavila vidljive tragove, te ih seoba naroda: Markomani, Kvadi, Goti, Huni, Gepidi, Langobardi i Avari sve do dolaska Hrvata nijesu uništili.

Za vrijeme Avara Slaveni su u ovim krajevima bili vojnici i saveznici, koji su s vremenom postali slobodni i samostalni. Sačuvali su svoje plemensko uređenje u vidu župa s plemenskim gradom, a na čelu sa županom, koji u podgrađu župnog grada — na trgu — održava zborove i drži javno suđenje. Pod utjecajem ugarskih kraljeva iz kuće Arpadovića koji s Kolomanom 1102. postaju i hrvatski kraljevi, slavenske plemenske župe poprimaju izgled i ugarsko uređenje županija, u kojima kralj kao feudalni gospodar ima vlast postavljati i skidati župane. Za županije ugarskog tipa značajno je i to, što kralj u županijski grad privlači dolazak i boravak zanatlija i trgovaca, tako zvane goste (hospites) i daje im velike povlastice, kako bi ih u gradu zadržao i umanjio vlast županijskog grada.

Tipičan primjer ugarskog tipa županije su: požeška, vukovarska i virovitička županija kao i kraljevske povelje, kojima u te tri županije ugarski kraljevi daju Vukovu (Vukovar), Virovitici i Požegi došljacima (hospites) u tri županijska grada: Vukovo, Virovitica i Požega, sloboštine. To je onda i razlog, da se za naselja — Viroviticu, Vukovo i Požegu povijesno sigurno zna već u prvom dijelu 13. stoljeća. Za Požegu 1227, za Vukovar 1231. i za Viroviticu 1234. godine.

Za ostala slavonska naselja, danas veća i značajnija, pisanih spomena ima, ali manje i kasnije. Spominju se, u koliko je neki plemić imao u njima svoj grad ili je bio među posjedima povlaštenih i uvaženih ljudi spomenutih županija ili crkvenih kaptola.

Promjene zemaljskih gospodara od Rimljana do Slavena redovito nijesu utjecale na mijenjanje naziva pojedinih naselja, u koliko pojedina naselja nijesu posve nestala. Ako se u brodskom kraju do danas sačuvalo ime rječice **Mrsunje**, što nesumljivo svjedoči da se za rimsko vrijeme a vjerojatno i prije Rimljana na području današnjeg Broda nalazilo naselje **Marsonija**, nema sumnje da bi se ime Marsonije sačuvalo, da je u vrijeme seobe naroda postojalo. A jer Marsonija kao ime naselja nije preživjelo seobu naroda, znak je to da je Marsonija kao naselje u brodskom području nestalo, a vjerojatno je bila izvorno sjevernije od današnjeg Broda prema Podvinju, to su Slaveni, Panonci, naselje na obali Save protegnuto u vidu samo jedne ulice nazvali Brod, da tako označe prelaz ili prohod preko Save u Bosnu. Budući da takvo naselje nije ovdje igralo neku značajniju ulogu, ostalo je samo kao selo među posjedima zemaljskog gospodara grada **Tomice**, smještena sjevernije od današnjeg Broda.

Brodsko naselje kao Brod nužno nameće pitanje: kada se ono spominje u pisanim spomenicima? Do nedavno su pisci o Brodu: Mesić, Brlić, Horvat i po njima drugi spominjali petnaesto stoljeće, zapravo 1450, 1470., kad se selo Brod spominje među posjedima plemića Grabarskih. Međutim, Vladimir Rem navodi godinu 1244. kao najstariji zapis o postojanju brodskog naselja po imenu Brod (Stari Brod, str. 15, 20 i 21). Donio je čak i faksimil prijepisa povelje Bele IV, ugarsko-hrvatskog kralja u skraćenu obliku, a da nije naveo i izvor te Beline

povelje. Po godini izdavanja navedene povelje izvor sam našao u Diplomatičkom zborniku Tadeja Smičiklasa u četvrtom svesku pod brojem 208, na stranicama 236 do 240. Donešena je po prijepisu Franknoievu u dodatku rasprave: Hodinka: Tanulmanyok a bosnyak-djakovari püspökseg törteneteböl. Bdpst 1898. pg 99-103. Teiner monum. Slav. merid. I, br. 198. — Fermendžin, Acta Bosnae, 69, str. 12-13. Izdana je 20. srpnja 1244., osme godine vladanja kralja Bele IV, a ovaj poveljnim pismom potvrđuje i odobrava darovnicu brata svoga Kolomana, što ju je Koloman dao biskupu i crkvi u Bosni, kad je bio gospodar cijele Slavonije, a dao je određene posjede na području vukovske županije u Đakovu i Blizni. Razlog Kolomanove darovnice i Beline potvrde ističe, da darovani posjedi budu bosanskom biskupu i bosanskoj crkvi pomoć u uzdržavanju, kako bi uspješno mogli u Bosni djelovati na pobijanju zablude i obraćenju heretika (bogomila). U mirnoj upotrebi i posjedovanju darovanih posjeda kralj zabranjuje bilo kakvo miješanje banu ili vukovskom županu. Sva podavanja i sve krivične i građanske parnice pripadaju biskupu ili njegovu službeniku. Posjedi darovanog područja u potpunoj su vlasti bosanskog biskupa.

Pretežni dio darovnice Bele IV iz 1244. godine opisuje granice darovanih posjeda najprije u vukovskoj županiji a onda i na području Bosne uz rijeku Tolisu do Modriče i rijekom Bosnom na Savu. Za nas je značajno kako darovnica opisuje granične mete darovanih posjeda na zapadnoj strani vukovske županije.

— Mete ovih zemalja razlikuju se ovim redom. Prva počinje od rijeke Save, gdje izvire rijeka Bič (Boyq) i nastavlja prema sjeveru šumama po mjestima zvanim **Zuibnic, Gniloatech, Elenoa greda,** po zemljanim metama i drveću sve do opkopa (fossata-sančeva), koji se zove **Boaraida** a s istočne strane je crkvena zemlja, sa zapadne pak strane je međaška zemlja **Tolys** s braćom i rođacima roda **Borich** bana zvana Tunicha, i od sela **Braida** diže se prema vrhu brda i tu napušta zemlju Tolys prije spomenute i skreće na istok, i s južne strane je ista crkvena zemlja, a sa sjeverne pak strane graniči zemlja kneza Martina i Jakova s njihovim sinovima po imenu **Nheuna** i prolazi (...) i dolazi na vodu **Bresnicha**, i tu ostavlja zemlju **Neunu** i prelazi vodu i ulazi u **Stelcu** dijeleći je (...). Radi važnosti donosim i latinski tekst ovog važnog dijela Beline darovnice: Quarum terrarum mete hoc ordine distinguntur. Prima incipit a fluvio Zaua, ubi oritur fluvius Boyg et progreditur versus aquilonem in silvis per loca Zuibnic, Gniloatech, Elenoa greda vocata per metas terreas et arboreas usque ad fossata, qui dicitur Boaraida, et a parte orientali est terra ecclesie a parte vero occidentali est commetanea terra Tolys cum fratribus et cognatis generationis Borich bani Tunnicha vocata, et a vila Braida ascendit ad verticem montis, et ibi deserit terram Tolys antedictam et vertitur ad orientem, et a parte meridionali ast eadem terra ecclesie, a parte vero septentironali est commentanea terra comitis Martini et Jacobi cum filiis suis nomine Nheuna et procedit (...) et venit ad aquan Bresnicha et ibi reliquit terram Neunam et transit aquam, et intrat Stelcham dividendo eam... Cod. dipl. IV, 208, str. 236-240, E. Fermendžin, Acta Bosnae, 69, str. 12-19).

Darovnica Bele IV iz 1244. je zanimljiva, jer donosi zapadnu granicu posjeda, što je Koloman 1231. godine bosanskom biskupu dao a Bela IV potvrđuje. No, u opisu meta zapadne granice posjeda stvarno u blizini današnjeg Broda, taj posjed ne obuhvaća područje Broda i ona dva imena spomenuta u Belinoj darovnici: **Boaraida i, vila Braida** nisu spomen starog Broda na tome području, kako se poveselio i utvrdio Vladimir Rem (Stari Brod, str. 15), nego ime **Brazda**, negdje pred vrhom brda kod današnjeg sela **Paka.** Dokaz postoji u dokumentu, što ga rođeni Brođanin Mato Mesić donosi u »Građa mojih rasprava« u »Radu«, Starine, Jazu, knjiga V, Zagreb 1873, pod brojem II. Radi se o »Posjedovnom obilaženju i dokazivanju meta, što ga zatraži bosanski biskup Benedikt protiv Katarine, supruge Petra Čeha Levanjskog, kćeri Nikole Trentula iz Nevne. Obilaženje je obavljeno na blagdan Mihaela Arkanđela — 29. IX 1422. godine i sastavljen zapisnik. Radi se o granicama posjeda Blizne, Tomice i Nevne prema povelji Bele IV, na koju se bosanski biskup Benedikt poziva. Obilaženje granica je započelo na Savi, gdje po Belinoj darovnici kod izvora rijeke Bič granica posjeda u pitanju počinje. Zapisnik obilaženja svjedoči, da je Grubetec ime korita stare Save ili suhog potoka. **Elenoa** greda je livada sela **Vrbe.** Zapravo, tu je na mjestu Vrba bila šuma, koja je isječena i nastalo selo Vrba. Odatle granica ide na jedno brdo i dolazi graničeći s posjedom Jaršavik plemića Grabarskih, nekoć nećaka Borić bana i tu prestaje graničiti sa zemljom Tomica, tvrdi biskupov pretstavnik, a pretstavnik gospođe Katarine tvrdi, da granica po zemljama nećaka spomenutog Borić bana, na dugu prostoru bez ikakvih oznaka ide po brdima i dolinama i ulazi u **Barazdu...** jednog od pomenutih nećaka Borić bana, imenom Ladislava. Pretstavnik biskupov protuslovi i tvrdi, da je upravo **Barazda** jedna od središnjih meta svih posjeda i zemalja što leže kao susjedne zemlji Blizni sve do meta posjeda Nevne (...). Po svemu **Barazda** je naziv određenog područja, koje se proteže uz posjede Tomice istočno i diže prema sjeveru do vrha brda, gdje je danas selo Paka. Zapisnik doslovno piše: »Zatim u istoj Barazdi penjući se na brdo došli su do graničenja zemlje zvane **Nevna** posjeda od četiri mete, jedna je spomenute zemlje **Blizne,** druga zvanih nećaka istoga Borića, bana, treća pak posjeda **Paka** (kraljevska) a četvrta spomenutog posjeda Nevna (...)« (Deinde in ipsa Barazda montem ascendendo pervenissent ad commentaneitatem terre dicte possessionis Neuna ad quatuor metas, quarum una dicte terra Belezna, secunda dictis nepotibus ipsisus Borych Bani, tercia autem possessioni Paka (regalis) ac quarta dicte possessioni Newna separarent ... o.c. str. 112).

Sve u svemu Belina darovnica iz 1244. ne spominje Brod. Brod ostaje zapadno od granične crte darovanih posjeda bosanskog biskupa, kreće se granicom vukovske i požeške županije, Brod i Tomica ostaju zapadno, jer granica od Save preko Bebrine, Vrbe ide prema sjeveru do Pake i dalje na Nevnu ili Levanjsku Varoš (...). Područje Broda je u požeškoj županiji, što dokazuje Mesićeva listina pod brojem XXI iz 1483. godine, gdje palatin Mihael Orzagh piše Ivanu Berislaviću, sinu Benedikta Grabarskog i Franji sinu istog Berislavića, da je oko 1450. godine Ladislav, sin Petra Levanjskog, poslao i odredio Petru de

Pelez i Đuru sina Đure de Symony, tada kaštelane svoga kaštela grada Nevne — u kuću spomenutog nekoć Benedikta Grabarskog, na njegovu posjedu zvanome **Brod u požeškoj županiji,** da tu kuću sasvim i potpuno razvuku i u Savu bace. Radi toga je Ivan, sin spomenutog nekoć Ladislava, sina Petra Čeha iz Leve pozvan na saslušanje (Mesić, o.c. str. 124). Jednako i starija povelja u Mesićevoj zbirci »Radova« pod brojem X, napisana 10. kolovoza 1470., gdje se navodi da su plemići Grabarski po pravu i trajno posjedovali imanja: Brod, Tomicu, Dubočac, Kobaš (Kopas), Dobor, Dainoc, Ovar, Slatinu, Sveti Ladislav (possessiones vero nobilium de Grabarya perpetuo et alio quovis iure eosdem concernentes sunti Brod, Thomyeza, Dobochaz, Kopas, Dobor, Dainoez, Owar, Zalathnok, Zenth Laczlo... Datum in festo b Laurentii Anno millesimo quadringentesimo septuagesimo).

Nakon svega: **prvi do sada poznati zapis Broda nalazi se godine 1470. i 1483.,** dakle u 15. stoljeću. To ne znači, da naselje Brod nije i prije postojalo. Možda i u 13. stoljeću kao i Tomica, ali pismenog dokaza nema. Da se ono o **vila Braida** ili Remov **Broid** odnosi na Brod, Mesić, Brođanin bi to sigurno s radošću istaknuo, jer je Belino pismo iz 1244. (Cod. dipl IV, 208, str. 236 do 240) poznavao. A nije to učinio, jer je našao i objavio onaj zapisnik o obilaženju granica s područja Broda iz 1422. godine, kako smo to opširno pokazali. **Godina 1244. kao najstariji zapis o Brodu odpada kao neopravdana.**

Gospodari Broda prije Turaka

Povijesno je sigurno i utvrđeno, da su sinovi i rođaci prvog po imenu bosanskog bana Borića imali svoje posjede na području Broda već od 12. stoljeća. Spominju se općenito kao »generatio Borich bani« — rod Borić, bana. Njihovi posjedi su u požeškoj županiji, a na području Broda u 13. stoljeću se spominje Tomica i Brazda (Cod. dipl. IV, 208, str. 236 do 240). Nema sumnje da je i Brod već u 13. stoljeću pripadao gospodarima Tomice i Brazde, premda se radi Tomice, kaštela i grada s trgom, Brod ne spominje. Gospodari su mu bili Borićevci kao zemaljski posjednici Broda u sastavu Tomice. I to se tako nastavlja kroz 14. i 15. stoljeće. Malo po malo Brod je radi prijelaza preko Save u Bosnu dobivao sve veću važnost i značenje. Borićevci su u njemu sagradili svoju kuću i podigli tvrđavu za obranu prijelaza i brodskog naselja. I premda Brod prije Turaka nije postao značajnije trgovačko naselje, jer je to bila Tomica u 15. stoljeću, Brod se sve više spominje među posjedima Borićevaca. Posebno pak, kad su plemići Borićevci osnovali posjed Grabarje, pa je jedna grana Borićevaca postala Berislavići od Grabarja.

Ako povelja od 29. IV 1422. ističe među međama bosanskog biskupa i Katarine Petra Čeha Levanjskog posjed Jaršanik plemića Grabarskih i granicu po zemljama nećaka Borić, bana u Tomici (Mesić, Građa mojih rasparava u »Radu« Starine, Jazu, knjiga V, Zagreb, 1873, broj II), dokaz je to, da su nećaci Borić, bana, Borićevci posjedovali posjede požeške županije na području Tomice, dosljedno, na području

Broda neprekinuto od 12., 13 i 14. stoljeća, i da se već 1422. javlja i oznaka: plemići Grabarski. Stoga je značajno da je Ladislav, sin Petra Čeha Levanjskog oko 1450. godine dao razvući i u Savu baciti kuću Benedikta Berislavića (Mesić, o.c. broj XXU, str. 124), što svjedoči da su plemići Berislavići Grabarski i prije 1450. godine gospodari brodskog posjeda, kad u Brodu imaju i svoju kuću. To godine 1470. potvrđuje pisano svjedočanstvo, u kojemu se među posjedima plemića Grabarskih (nobilium de Grabarya) na prvome mjestu spominje **Brod,** a zatim Tomica, Dubočac, Kobaš (Kopas) (...) uz istaknuto napisano, da je **trajno** (perpetuo) **posjeduju.**

Za plemiće Berislaviće Grabarske znamo, da potječu od Benedikta Berislavića, a ovaj je Berislavić po nekom starijem Borićeviću imenom Borislavu, pa se zato i pišu sinovi Berislavovi (filii Berizlai). Benedikt Berislavić je imao sina Ivana i Franju. Ivanov sin je također Franjo Berislavić Grabarski, koji je između godine 1494. i 1503. dva puta bio jajački ban. Ima mnogo posjeda u požeškoj i vukovskoj županiji. Gospodar je posjeda i naselja Brod. Kao udovac se oženio Barbarom Frankopan, udovicom srpskog naslovnog despota Vuka Brankovića, koji je nosio naslov »despot« po istoimenome pradjedu iz 1402. godine. Stoga se Franjo Berislavić samovoljno počeo nazivati »despotom«. Utemeljio je 1507. franjevački samostan u trgu Dvorišće na imanju Bijela kod Pakraca« (Julije Jančula, Povijest Cernika, str. 114). Sudjelovao je u uspješnoj bitki 1513. kod Stubice, gdje su Turci hametom potučeni. Treći put se oženio 1508. s Margitom Sekelj i većinom je stanovao u Bijeloj Stijeni vrlo raskošno. Umro je bez djece 1517. godine (Hrv. encikl. II, str. 422).

Najznačajniji gospodar Broda iz obitelji plemića Berislavića Grabarskih bio je **Stjepan,** sin Ivana, sina Martina, unuka Benediktova, naslovnog despota, od grabarske loze. Stjepan je gospodar Broda u najsudbonosnijim danima turske opasnosti. Gotovo jedini plemić u Slavoniji pristao je uz Ferdinanda, kralja, i bio je prisutan kod njegove krunidbe u Stolnom Biogradu 3. studenoga 1527. godine. Stjepanu Berislaviću Grabarskom Ferdinand je povjerio kraljevske gradove, koji su trebali Turcima braniti prilaz k Budimu i Pešti. On je od Ferdinanda tražio vojsku i novac za uzdržavanje te vojske s kojom bi branio povjerene mu gradove. Kad Berislavić nije od Ferdinanda ništa primio, on jednostavno napusti te gradove Turcima. Zbog toga je Berislavića Stjepana i njegovu majku Ferdinand dao zatvoriti u budimskoj tamnici. Godine 1529. Berislavić se oslobodio tamnice dolaskom Sulejmana II osloboditelja u Budim. Tom zgodom Berislavić je prešao na tursku stranu kao njihov saveznik. Sklopio je veliko prijateljstvo s vrhbosanskim pašom Husrevbegom. Plod toga prijateljstva bio je, da je Husrevbeg 1530. preko Save kod Kobaša napravio privremenu tursku tvrđavu. I ne samo to. S vojskom je došao u Slavoniju i pod vodstvom Stjepana Berislavića porobio i oplijenio mnoga sela u Svetačju. Hrvatski staleži su na svome saboru osudili postupak Stjepana Berislavića. I Berislavić je uvidio svoju pogrešku i usprotivio se tvrđavi turskoj kod Kobaša, ali mu je paša Husrevbeg odgovorio, da Turci ne rade po njegovoj nego po svojoj volji. Tako su Turci izgradnjom tvrđave i prijelazom preko Save nesmetano plijenili i robili Slavonijom. Berislavić je poslije 1532. ohladio prema Turcima. Oni su to zapazili i počeli od njega tražiti, da im preda Brod i Kobaš, a postepeno i ostale utvrđene gradove toga područja. U spremanju ratnog pohoda u osvajanje Slavonije a posebno Broda, Turci su Stjepana Berislavića dali ubiti, da se dokopaju njegovih posjeda. Ubili su ga upravo u Brodu 1535. godine (Klaić, Povijest Hrvata, V, str. 117, Hrva. encikl. III, Brod na Savi, 373-375).

Godine 1536, Turci su napali srednju Slavoniju s dvije strane, od Srijema i od srednje Bosne. Husrevbegova bosanska vojska najprije je oslobodila Berislavićev Dobor, a onda Brod. Prešavši Savu kod Broda i kod Kobaša provalila je u Slavoniju, gdje se kod Đakova spojila s turskom vojskom Mehmud Jakioglia.

Brod je 1536. godine osvojio Husrevbeg vrhbosanski paša a ne Mahmud Jakiogli. Stjepan Berislavić nije ubijen 1536. kod osvajanja Broda, nego 1535. po zapovijedi Husrevbega s kojim je prije prijateljevao (Hrv. encikl. III, str. 375).

O životu i djelovanju brodskog stanovništva od 13. do 16. stoljeća za uprave Borićevaca i Berislavića Grabarskih pouzdano se gotovo ništa ne zna. Brod je tada bio malo naselje, selo, među posjedima spomenutih plemića. Imao je svoju katoličku župu. I to je sve!

Za turske vladavine

Opće je poznata, žalosna i tragična činjenica, da su Turci osvojili Slavoniju gotovo bez borbe, izdajama, neslogom i svađama slavonskih plemića, tadašnjih zemaljskih gospodara gospoštija, posjeda i kmetova, radnika na svojim imanjima. Obijest, nesloga, pljačka, otimanje i spaljivanje kaštela i dvorova, sakaćenje i ubijanje kmetova protivničkih zemaljskih gospodara, moralna pokvarenost, pomaganje i povlašćivanje različitih vjerskih sekti: husitizma, kalvinizma i bogomilstva, saveznici su turskom polumjesecu, koji je u prvim desetljećima 16. stoljeća pljačkao, palio, odvodio stanovništvo i njihovu stoku i po volji zauzimao gradove i sela po Srijemu i Slavoniji od Beograda do Osijeka, od Bosne do Budima. Dobro uređena i redovito plaćena turska vojska, predvođena slavenskim poturčenim vezirima, pašama i begovima, radila je što joj se prohtjelo. Napose za vladanja sultana Sulejmana II, veličanstvenog osloboditelja. Prednost im je bila brza i laka konjica, a uz to i topovi za rušenje i osvajanje utvrđenih gradova. Nesigurnost i strah stvarao je paniku i bježanje stanovništva, a turska je sila osvajala i gospodarila Posavinom do Bosanske Gradiške,a Podravinom do Virovitice.

Obzirom na osvajanje Broda i Požeštine turska se vojska služila i posebnom političkom taktikom. Uvjeravali su narod o jednakosti svih građana, o vrijednosti pojedinaca po svojem radu, a što je kod vlastelinskih kmetova najviše djelovalo isticali su pravo svakog čovjeka da

Karta Slav. Broda i okolice

može steći zemlju i posjed, ako pristupi Turcima. U brodskom kraju su iznosili i posebne tvrdnje, da su u Slavoniju prešli, da zaposjednu Berislavićeve posjede, koji su već odavna njihovi bili, jer je Stjepan Berislavić bio njihov prijatelj i saveznik, a sada je umro, pa im njegova dobra sada potpuno pripadaju. Takvo tursko političko djelovanje imalo je u tome ratu 1536. godine vrlo veliki uspjeh. Prije svega Turci nisu naišli u tome kraju ni na kakav spremljeni otpor. Berislavićeve tvrđave, a bilo ih je 12, sve po redu su se predavale Turcima. Slavonska vojska se doduše okupila, slabija nego turska i po broju i po opremi, bila je u Dilju, ali se nije usudila sukobiti s turskom. Nesložna i slabo vođena izmicala je sukobu, dok se nije konačno i rastepla. Pojedini plemići su se povukli na svoja imanja da sami brane svoje koliko budu mogli. No, kako je turska vojska ulazila u Slavoniju od Ivankova i Cerne do Požege, Sopja i Gradiške u narodu i među plemstvom i kod kmetova nastao je velik i oduševljen pokret da se prilazi Turcima i stupa u njihove političke i vojničke ustanove. Po svim stranama tog područja narod se javno izjavljivao za Turke, a mnogi su seljaci otpali od svoje vlastele i u pobuni prelazili na tursku stranu, koja im je obećavala slobodu i posjede. S tim u vezi išlo se i mnogo dalje. Narod je napuštao svoju vjeru i prelazio na muslimanstvo.

Turci su osvojili Brod u mjesecu srpnju 1536., a u mjesecu rujnu, listopadu i studenomu iste godine veliki broj stanovništva otpao je od katoličke vjere u nadi da će tako moći mirnije živjeti. Starosjedilačko pomuslimanjeno stanovništvo u Brodu i okolici ubrzo je učvrstilo tursko vojno i upravno uređenje, što se osjetilo prigodom Kacijanerove vojne za oslobođenje Slavonije od turske vlasti godine 1537. Stanovništvo ovih krajeva nije mu dalo podrške.

Turski je Brod za cijelo brodsko područje imao veću važnost no što je to bilo u doturško vrijeme. Turci su u Brod postavili vojničku posadu od 1500 vojnika i uredili građansku upravu. Postao je znatna tvrđava Požeškoga sandžaka i središte upravnog kotara. Brodski kotar za vrijeme Turaka obuhvatao je istočni dio. Osim trga u Brodu pripadalo je brodskom kotaru i 35 sela oko Glogovice i Biđa. Brod je naglo napredovao. Pomuslimanjeni starosjedioci Broda pretvorili su svoju staru župnu crkvu svetoga Marka u džamiju. Podigli su još i nekoliko mošeja, kojih je u početku 17. stoljeća bilo već devet. U 17. stoljeću Brod se toliko razvio, da je od 500 kuća s oko 1.600 stanovnika na početku tog stoljeća narastao na 800 kuća i do 1000 domova. Turci su u njemu uredili i sudbeni stol — kadiluk, a u Brodu je ponekad stanovao i uredovao i požeški sandžak.

Oslobođenje od Turaka

Područjem Slavonije zvala se već od 13. stoljeća sva zemlja između Save i Drave od Štajerske granice do Srijema. Turci su osvojili Slavoniju ali njihova vlast nije nikad uspjela preći graničnu crtu koja ispod sela Molve na Dravi ide do utvrđenog grada Siska na Savi. Nikada nisu zavladali zapadnim dijelom Slavonije s gradovima Kopriv-

nicom, Varaždinom, Križevcima i Zagrebom. Osnivanjem Vojne Krajine i organiziranjem vojničkih posada, posebno konjice tursko prodiranje je zaustavljeno, gubilo je svoju udarnu snagu i značajnim porazom 22. lipnja 1593. kod Siska Turci su prisiljeni na uzmicanje i obranu. Prisiljeni su na sklapanje mira na ušću rijeke Žitve 1606. godine. Dvadesetgodišnji mir znači mnogo za život i razvoj stanovništva s obje strane granice u Slavoniji. Nastaje sređeniji život. Povećava se stanovništvo. Vjerski život je slobodniji. Sedamnaesto stoljeće poprima posve drukčije obilježje u svakome pogledu. Provale Turaka, graničara i hajduka, borbe i pljačke nisu posve prestale, ali značajnijih osvajanja s obje strane nema. Narod potlačene Slavonije očekuje oslobođenje i bori se za svoju slobodu. Javljaju se narodni junaci, koji dižu narod i zadaju Turcima velikih jada i briga. Vojna Krajina djeluje organiziranije i s većim uspjehom. O tome su napisane mnoge knjige, studije i članci strogo znanstveni i književni. Ispjevane i narodne pjesme, ali je trebalo čekati još dosta dugo, dok Turci predvođeni vojskovođom Kara Mustafom ne pođu osvajati Beč, vrata prodora turske sile u Evropu. Od Istambula do Beča sabirala se vojska od preko 200.000 vojnika da preko Ugarske stigne pod Beč u kolovozu 1683. godine. Na iznenađenje cijele Evrope Kara Mustafa je 12. rujna 1683. izgubio bitku i doživio strašan i sudbonosan poraz. Povjesničari ističu, da je Kara Mustafa načinio nekoliko značajnih pogrešaka pod Bečom i zato izgubio bitku, dok ljudi vjere smatraju, da je 12. rujna 1683. na djelu bila jedna viša sila i da je poraz turske vojske pravo čudo kao i onaj poraz 1593. kod Siska. Odlučio je kralj Jan Sobjeski i njegovi konjanici, koji su s povikom: Isuse i Marijo, ratuj! zadali Turcima smrtonosni udarac. Od tada započinje oslobađanje Ugarske i Slavonije. U srpnju 1684. oslobođena je Virovitica, 1687. Turci su protjerani iz Valpova, Osijeka i Orahovice. Grof Adam Zrinski, sin slavnog bana Nikole Zrinskog, sa »cvijetom hrvatskog plemstva« pođe u Posavinu i 1688. pred Brodom potuče 2000 turskih vojnika i zauzme brodsku tvrđavu. Kad su Turci iz Bosne pod vodstvom paše Horsana s 8.000 Turaka iste godine pokušali osvojiti Brod, Zrinskom Adamu, junaku, uspjelo je pobijediti pašu Horsana i pobiti 2000 vojnika.

Tom zgodom su Turci spalili sve kuće u Brodu i okolici, a poklali i mnogo hrvatskih seljaka. Brod je bio oslobođen, ali zamalo. Turci su ga ponovo zauzeli 1690., ali kratkotrajno. **Vojvoda de Croy,** koji je 1690. spasio Osijek od opsade turaka, odlučio je 5. listopada 1691. godine sa svojom vojskom krenuti iz Osijeka prema Brodu, da ga konačno osvoji. Pred Brod je stigao 11. listopada 1691. u 2 sata poslije podne. Budući da je sačuvano njegovo pismo — izvještaj o zauzeću Broda — upravljeno njemačkom caru i kralju Leopoldu I u Beč, vrijedno ga je u cijelosti i prijevodu iznijeti kao značajno svjedočanstvo.

— Put od Osijeka do Broda bijaše veoma naporan, jer je vodio kroz močvarne krajeve, gdje su loše ceste. Kad dođosmo pred Brod, dao sam udariti tabor duž podulje i duboke grabe, koja se tamo nalazi. Brzo sam opazio, da su Turci u Brodu uplašeni, jer se nisu nadali našemu dolasku, o čemu nisu dobili nikakve obavijesti. Turci počnu

odmah, doduše iz malih topova pucati na naše konjaništvo, koje se nalazilo s ove strane opkopa. Na našu sreću Turci su gađali vrlo loše, te je ranjen samo jedan drgaun od sasko-gotske pukovnije. Kada smo svoj tabor posve izgradili i straže postavili, pošao sam izviđati prema Brodu. Opazio sam da je grad dosta dobro utvrđen. Zato nisam dao odmah udariti na utvrdu, jer bi sigurno svoje vojnike izvrgao preteškim gubicima.

Kad je pala noć, naložio sam pukovniku Nehemsu, da sa 400 vojnika obavi sve poslove, kako bismo mogli jednu bateriju topova postaviti nedaleko od grabe. Istodobno sam »rackim hajducima« povjerio da odvežu ono nekoliko lađa, što ih je neprijatelj imao na Savi priređene za prijevoz. Čim su Turci začuli kako naši vojnici rade postave za bateriju, brzo se odlučiše na uzmak preko Save. Još iste noći počnu Turci svoje vojnike i bojne sprave prevoziti preko Save na bosansku stranu. Kako bijaše gusta magla, nisam mogao spriječiti ovaj uzmak Turaka. Nemajući dosta lađa, nisu mogli Turci prevesti svu municiju. Tako sam slijedeći dan u brodskoj tvrđavi našao 2 turska topa i cijelu tonu pušćanog praha. Turci se od straha gurahu u lađe s tolikom brzinom, da su mnogi popadali u vodu. U tvrđi je tursku posadu činilo 300 vojnika.

Sutradan (12. X 1691) odmah u jutro poslao sam jednog poručnika s 40 momaka da zaposjednu brodsku tvrđu. Htio sam na to otjerati Turke također iz opkopa, koji podigoše na bosanskoj strani. U prvi čas sam morao odustati od ove svoje namjere, jer nisam imao dovoljno lađa za prijevoz vojnika. Seljaci su mi naime mogli dati samo svoje male čamce, tako zvane činakle, u kojima ne bih mogao preko Save prevesti toliko njemačkih vojnika, da uspješno udarim na 1500 Turaka u tamošnjim opkopima. Odlučio sam se stoga poslužiti ratnom varkom. Kod mene se u taboru nalazi »racki kapetan« Perčinlija s 300 »Raca« i hajduka. Njega sam nagovorio, da se po noći sa svojom četom preveze preko Save, a ja ću mu u pomoć dati jednoga kapetana sa 100 njemačkih vojnika; uz to ću na savsku obalu četvrt sata ispod tvrđe dopremiti dva poljska topa. Čim je nastala večer, počnu »Raci« i hajduci prelaziti na drugu obalu. U prvom »činaklu« prevezao se preko Save hrabri kapetan Perčinlija s golom sabljom u ruci. Kada se tako u čamcima prevezlo 80 »rackih hajduka«, koji se smjestiše iza tamošnjih »rackih koliba«, opaze ih turske straže. Za čas dojuri onamo 350 turskih konjanika s 3 zastave, te s velikom vikom udare na hajduke, ne bi li ih prestrašili i u Savu natjerali. No sada počnu paliti oba topa na savskoj obali. Uz to sam na činakle, koji prevoziše dalnje hajduke, stavio nekoliko tamburica, koji udarahu tako, da su Turci držali da sada pridolazi mnogo njemačkih vojnika. To je uplašilo turske konjanike. Kada pak opaziše da se zaista iskrcavaju i njemački vojnici, obuze Turke toliki strah, da su pobjegli u svoje opkope. Ondje već nađoše za bijeg spremne vojnike, žene i djecu. Tako su Turci pobjegli iz Bosanskoga Broda, ostavivši u opkopima četiri mala topa. Ja sam još iste noći dao ovu tursku utvrdu zaposjesti s Racima i sa 100 njemačkih vojnika (Tadej Smičiklas, Dvjestogodišnjica oslobođenja Slavonije, II

dio, spomenici o Slavoniji u XVII vijeku, Jazu, Zagreb 1891, XVI, 1691. 24. oktibra. U taboru kod Broda, str. 34-35).

Nakon razmjerno lakog osvajanja Broda 11. listopada 1691. godine i Bosanskog Broda 12. listopada iste godine brodska tvrđava je u nastavku rata s Turcima služila kao otskočnica vojsci princa Eugena Savojskog, kad je 6. listopada 1696. iz Osijeka započeo uspješan ratni pohod u Bosnu sve do Sarajeva. Osvojio je Doboj, Maglaj, Žepče i Vranduk a zapalio Sarajevo. Vojna je uspješna bila a posljedice strašne. Eugen Savojski se morao vratiti iz Bosne na Savu, a Turci su se krvavo osvećivali katolicima i Franjevcima, koji su se na tisuće sa svojim ujacima Franjevcima morali ostavljajući Bosnu izseliti u Srijem, Slavoniju i preko rijeke Une u Bansku Hrvatsku. Turska je s Austrijom sklopila mir u Srijemskim Karlovcima 26. siječnja 1699. godine i odrekla se cijele Slavonije i većeg dijela Srijema. Granica je bila na Savi. Za vrijeme rata Austrije s Turcima 1716. godine Turci su navalili na Brod i osvojili ga, ali ga je iste godine grof Ivan Drašković s hrvatskim četama na juriš ponovo oslobodio. Tom su zgodom Turci zapalili staru brodsku tvrđavu, koja je postala ruševna i neuporabiva. Požarevačkim mirom 1718. Austrija je od Turske dobila bosansku Posavinu od Ušća rijeke Une do ušća rijeke Drine u Savu. Ovu su opet Beogradskim mirom 1739. izgubili i Sava je ponovo postala granicom između Turske i Austrije.

Brodska tvrđava

Mnogi podaci o prošlosti Broda povijesno nisu utvrđeni. Među njima ni postanak stare, izvorne brodske tvrđave, koja je bila na obali Save nešto zapadnije od mjesta sadašnje tvrđave u Brodu. Stjepan Pavičić smatra , da su staru brodsku tvrđav podigli prvi posjednici posjeda u Brodu bosanskog bana Borića. Doslovno: — Borićevići su u Brodu sagradili svoje dvore i podigli jaku tvrđavu, koja je trebala braniti i prijelaz (preko Save) i naselja (Hrvatska enciklopedija. III. str. 374). Vrijeme gradnje izvorne brodske tvrđave je nepoznato, jer o tome povijesnih podataka nema, ali je tvrđava postojala već prije Turaka 1536. i za cijelo vrijeme osmanskog vladanja u Brodu. General de Croy je u svome spomenutom pismu upravljenu caru Leopoldu I 1691. opisao osvajanje brodske tvrđave, koja tom zgodom nije spaljena. Ostala je čitava. Dr. Rudolf Horvat bavodi, da je na geografskoj karti što ju je 1700. za mješovito tursko-austrijsko povjerenstvo izradio **Weigel** radi konačnog ustanovljenja granice između Turske i Austrije poslije ugovora o miru u Srijemskim Karlovcima, naslikan tlocrt brodske tvrđave. Na toj Weigelovoj karti »tlocrt stare brodske tvrđave je nepravilan četverokut, koji na sjeveroističnom i jugozapadnom uglu ima po jednu okruglu kulu. Na sjeverozapadnom uglu tvrđave produljio se mali bastijon u dosta oštrom uglu. Oko tvrđave vidi se šanac (nasip), ispred koga je sa sjeverne, istočne i zapadne strane graba, puna vode iz Save. Južnu stranu šanca oplakuje rijeka Sava. Ova se tvrđava nalazila upravo nasuprot otočiću, preko kojega sada vodi most. Sudeći po gradnji brodska tvrđava je morala postojati još u srednjem vijeku. Možda je tada i građena u svrhu obrane od Turaka.

»Na istoj Weigelovoj karti od g. 1700. vidimo, da rijeka Mrsunja utječe u Savu zapadno od brodske tvrđave, praveći veliki zavoj. Još istočnije od Mrsunje postojala je tada varoš Brod, koja bijaše također utvrđena. Dugi zid s bastijonima zatvarao je Brod sa sjeverne strane, gdje bijahu u sredini gradska vrata. Znatno kraći bijaše zid na istočnoj strani Broda, a još kraći sa zapadne strane. I na obim ovim stranama vidimo probijena vrata. S južne strane nije Brod trebao utvrde, jer ga je ovdje zaštićivala rijeka Sava« (Dr. Horvat, Slavonski Brod, Zagreb 1941, str. 7).

Stara brodska tvrđava postoji sve do 1716. godine, kad su je Turci ponovo osvojili. Grof Ivan Drašković je na juriš još iste godine s hrvatskim četama istjerao Turke iz Broda, a Turci su napuštajući Brod staru brodsku tvrđavu spalili i pretvorili u ruševine. Ruševine te tvrđave su tek 1780. godine postupno uklonjene (Horvat, o.c. str. 7).

Princ Eugen Savojski je već 1718. godine predložio kralju Karlu VI, da kod Broda podigne novu, suvremenu tvrđavu, a da ne obnavlja staru, koja se zvala »Vukovac«. Prijedlog je bio prihvaćen i 1722. godine postavljeni su temelji sadašnje-nove tvrđave, koja je 140 hvata istočnije od stare na nešto povišenom mjestu podignuta. Temeljni kamen je postavio Ivan Trenk, otac baruna Trenka, kao tadašnji zapovijednik Broda. Sagrađen je najprije unutrašnji dio tvrđave. Ima oblik četverokuta i četiri bastijona. Godine 1737. dozidan je i tako zvani Hornwerk. Tvrđava je potpuno dovršena tek 1741. iza beogradskog mira Austrije s Turskom.

U vojnoj Krajini

Oslobođenjem Broda 1691. ispod turske vlasti princ Eugen Savojski postavio je o. Augustina Jarića, Franjevca, zapovjednikom u Brodu i on je tu službu vršio do 1697. godine. Poslije Jarića mjesnim zapovjednikom u Brodu bili su: Mihajlo Siba, pukovnik, do 1701., Ivan Probojica, morovički kapetan, do 1703. i grof Herberstein, pukovnik, do 1709. godine. Nakon Herbersteina od 1709. godine barun Ivan Trenk, otac Franje Trenka, vođe Trenkovih pandura, postaje prvim zapovjednikom tvrđave u Brodu. Tada su Brođani oslobođeni od plaćanja poreza ali su morali stražariti na čardacima uz Savu.

Godine 1735. provedeno je novo ustrojstvo Vojne Krajine, po kojemu je Slavonska Vojna Krajina razdijeljena na tri velike kapetanije: Petrovaradinsku, brodsku i gradišku. Svaka kapetanija (kasnije pukovnija) razdijeljena je u više vojvodina s vojvodama na čelu. Nadkapetan je ovisio o zapovjedniku tvrđave, a ovi opet o Generalkomandi u Osijeku.

Nadkapetan u Brodu je u isto vrijeme bio i zapovijednik Broda. Za vojničke stvari Brođani sú imali svoga vojvodu, a za ostalu upravu svoga kneza, kojeg su sami birali, ali su bili podložni brodskom nadkapetanu.

Novim ustrojstvom Slavonske Vojne Krajine godine 1747. za kraljice Marije Terezije Brod je postao sjedištem jedne kapetanije (kumpanije), a brodski krajišni vojnici su potpadali pod upravu i vlast pukovnijske i kumpanijske komande. Na prijedlog generala baruna Engelshofena, da se pojedina prikladna mjesta Slavonske Vojne Krajine, gdje se može širiti obrt i trgovina i po tome blagostanje u Krajini, izuzmu neposrednoj vlasti pukovnijskih zapovjednika a njihova općinska uprava podloži Generalkomandi, uvedene su 1751. godine »Slobodne vojničke općine«. Među ovima je bio i Brod, te je 6. siječnja 1753. proglašen »Slobodnom vojničkom općinom«. Stanovnicima Varoša (danas Varoš) bilo je ponuđeno, da zajedno s Donjim Varošom, to jest Brođanima imaju jedan magistrat, ali su stanovnici Gornjeg Varoša ponudu odbili i željeli ostati vojnici. Brlić bilježi, da su se tom zgodom Varošci rugali Brođanima: »Vi ste sada postali koke a mi smo ostali orozci« (I. A. Brlić, Uspomene (...) II, str. 17.).

Kao »Slobodna vojnička općina« Brođani su imali slijedeća prava: 1. Oslobođeni su od vojničke dužnosti; 2. Imaju slobodno vlasništvo; 3. Svoju općinsku upravu biraju slobodnim izborom; 4. Oslobođeni su od svih erarskih i vlastelinskih rabota; 5. Primanje na stan i za pretprege dobivaju plaću; 6. Suđenje se vrši po austrijskom građanskom zakonu a ne po vojničkom.

Izbor općinske uprave vršio se svake tri godine. Parnice su se vršile kod magistrata ili javno na ulici. Sve poslove obavljao je sam magistrat, a u vojnu kasu plaćalo se godišnje 2000 forinti u dva godišnja obroka. Kao kontrolori i revizori svake su godine dolazili — vojnički komisar od Generalkomande i jedan major, koji su kase, račune, pupilarne novce, revidirali i sve zapisnike pregledali i o tome višu oblast izvješćivali.

Nakon uvođenja kantonskog sustava 1785. bilo je caru Josipu II predloženo, da dokine sve »Slobodne vojničke općine«, ali car to nije općenito učinio. Dokinuo je samo neke od takvih općina a među njima i Brod, koji je od 26. lipnja 1787. predan Vojnoj Krajini. Postao je sjedištem prve kapetanije brodske pukovnije. I tada su Brođani bili oslobođeni od obvezatne vojne dužnosti a odredbom Generalkomande u Petrovaradinu 21. svibnja 1788. tražilo se, da vojne vlasti moraju s Brođanima uljudno postupati, kako ne bi preteško osjećali vojničku upravu.

Gubitak »Slobodne vojničke općine« i magistrata teško je pogodio Brođane. Podnosili su molbe i žalbe, da postanu ponovo slobodnom općinom, a dogodilo im se još gore, da su 1800. godine postali običnim krajiškim selom pod zapovjedništvom kapetanije u Podvinju. Morali su ići u vojnike i poput drugih graničara čuvati čardake na Savi.

Kad je 23. listopada 1817. stigao u Brod car i kralj Franjo II, da pohodi Slavonsku Vojnu Krajinu, Brođani su ga lijepo primili i zamolili da Brod ponovo postane samostalna općina. Nakon dvije godine

nadanje Brođana se ostvarilo. Dvorsko ratno vijeće je 31. prosinca 1819. godine pod brojem 5616 Brod ponovo proglasilo carskom, kraljevskom, slobodnom vojnom općinom. Taj otpis je Generalkomanda iz Petrovaradina 21. siječnja 1820. popratila naredbom, da Brod mora vojnoj blagajni plaćati godišnje 6.000 forinti. U slučaju rata Brod mora na svoj trošak staviti brodskoj pukovniji 6 momaka. Brođani su s velikim veseljem i slavljem izabrali svoj općinski magistrat 1. svibnja 1820. godine.

Manifestom od 8. lipnja 1871. kralj Franjo Josip proglasio je nekoliko slobodnih vojnih općina u Hrvatskoj i Slavonskoj Vojnoj Krajini »gradovima« a među njima je bio i Brod na Savi, koji se od 1871. smatra gradom. A kad je 1. listopada 1873. Vojna Krajina službeno dokinuta i 15. srpnja 1881. konačno sjedinjena s građanskim dijelom Hrvatske i Slavonije, grad Brod je 1. kolovoza 1881. došao pod vlast hrvatske zemaljske vlade u Zagrebu, i Brođani su već 24. kolovoza 1881. imali priliku radosno pozdraviti u svome gradu na Savi hrvatskog bana Ladislava Pejačevića kao svoga prvoga civilnoga gospodara (Dr. R. Horvat, Slavonski Brod, Zagreb 1941, str. 19-21; I. A. Brlić, Uspomene na Stari Brod, 1838. II, u izdanju Dr. Ig. Brlića, Brod u IS. 1885. str. 16-30).

Neki značajni podaci

Stanovništvo

Prvi službeni podatak o stanovništvu Broda 18. stoljeća potječe iz Izvještaja arhiđakona zagrebačkog kanonika Jurja Dumbovića, koji je u lipnju 1730. zapisao, da se u Brodu nalazi oko 250 kuća, u kojima stanuju katolici a samo 2 kuće pripadaju pravoslavnim žiteljima (Prot. 29/I, za 1730. g., arh. Gušće i Svetaćje)

Godine 1746. u Brodu ima 235 kuća i 964 stanovnika, od kojih je 796 odraslih a 168 djece. U Varošu su 82 kuće, u kojima stanuje 531 stanovnik. 381 odraslih i 150 djece. U svemu: 317 kuća, 1495 stanovnika, 1177 odraslih i 318 djece. (Prot. 29/I za 1746 god. Arh. Gušće i Svetaćje).

Godine 1758. Brod ima 384 kuće, od kojih je 321 u Brodu a 63 u Varošu. Odraslih u Brodu je 1022 i 268 bračnih parova, dok je u Varošu 465 odraslih i 134 bračna para. Deset kuća pripada pravoslavnim žiteljima (Prot. 30/II za 1758.).

Godine 1775. u Brodu je 338 kuća s 1403 žitelja a bračnih parova 288. U Varošu je 75 kuća s 582 žitelja. (Prot. 32/IV za 1775. g.). Pravoslavni imaju 13 kuća.

Godine 1787. Brod ima 1650 stanovnika, a od toga 792 muškarca i 864b žene. Rimokatolika 1567 a pravoslavnih 89 stanovnika (R. Horvat, o.c. str. 20).

Godine 1818. Brod ima 1962 stanovnika, 1739 rimokatolika, 221 pravoslavnih i 2 luterana (R. Horvat, o.c. str. 21).

Za godinu 1827. Šematizam đakovačke biskupije navodi u Brodu 2484 stanovnika, 2235 rimokatolika, 247 pravoslavnih 1 Židov i 1 luteran.

Dvadeset godina kasnije, to jest 1847. u Brodu je 2531 stanovnik, 2262 rimokatolika, 246 pravoslavnih, 5 luterana i nijedan Židov.

Za popisa stanovništva 1857. slobodni, kraljevski grad Brod ima 516 kuća a broji 2736 stanovnika. Rimokatolika 2465, pravoslavnih 267, 2 luterana i 2 Židova.

Druga polovica 19. stoljeća i 10 godina dvadesetog stoljeća pokazuju nagli porast stanovništva u Brodu.

Za popisa 1910. Brod ima 10.200 stanovnika. Od toga: 9.142 građanskog žiteljstva a 1.058 vojničkog staleža.

Po spolu: 5600 muških i 4600 ženskih.

Po vjeri: 7556 rimokatolika, 839 pravoslavnih, 768 kalvina, 588 Židova, 288 luterana, 172 grkokatolika i 20 drugih vjera.

Po narodnosti: 4928 Hrvata, 2538 Mađara, 1551 Nijemaca, 649 Srba, 133 Čeha, 119 Rumunja, 87 Slovenaca, 51 Rusin, 50 Slovaka, 23 Talijana i 71 Cigana.

Vojničku posadu je u Brodu činila mađarska pukovnija a vojnici su bili kalvinske i luteranske vjere. Mađarske narodnosti su bili gotovo svi činovnici, podčinovnici i sluge na kolodvoru i kod željeznice.

Popis obavljen 21. siječnja **1921.** godine pokazuje, da Slavonski Brod zaprema površinu od 21 četvornog kilometra a broji 2652 domaćinstva s 10.621 žiteljem.

Po spolu: 5652 muških i 4969 ženskih.

Po vjeri: 8100 rimokatolika, 1264 pravoslavnih, 655 Židova, 350 protestanata, 163 muslimana, 79 grkokatolika.

Po narodnosti: 6.967 Hrvata, 1229 Srba, 1128 Nijemaca, 541 Mađara, 300 Slovenaca, 360 drugih Slavena, 42 Arnauta, 19 Talijana, 14 Rumunja i 22 Cigana.

Popis obavljen 31. siječnja **1931.** pokazuje, da se u Brodu nalazi 3600 jutara zemlje, s 2408 kuća i 3428 domaćinstava a broji 13.776 žitelja.

Po spolu: 6968 muških i 6808 ženskih.

Po vjeri: 10.738 rimokatolika, 1824 pravoslavnih, 462 Židova, 233 luterana, 158 kalvina, 361 inovjerca.

Po narodnosti: 9.337 Hrvata, 1.824 Srba, 1.167 Nijemaca, 584 Mađara, 364 Slovenca, 187 Čeha i Slovaka, 313 ostalih.

Od industrije i obrta živi 5.668 Brođana, od prometa 1.754, od poljoprivrede 1.311, od trgovine 869 a ostali od drugih zvanja.

Most na Savi

Godine 1878. odredila je Zemaljska vlada u Zagrebu da se kod Broda sagradili drveni most preko Save, koji će služiti za osobni i kolni promet, a odlučeno je odmah graditi i kameni most sa željezničkom konstrukcijom. Gradnja mosta je imala velikih neprilika radi visokog vodostaja Save u studenomu 1878. i u proljeće 1879. godine. Drvene skele, koje su služile kod gradnje mosta bile su razlogom velikih neprilika u prometu na Savi, na što su se bunili veletrgovci i trgovačka komora u Sisku. Neprilike i prosvijedi pospješili su izgradnju savskog željezničkog mosta i 20. svibnja 1879. uklonjene su skele i omogućena plovidba Savom, a 15. srpnja iste godine iz Bosanskog Broda je krenuo prvi vlak do Zenice, jer je željeznički most na Savi bio konačno dovršen. Nakon dovršenja uskotračne pruge od Zenice do Sarajeva 4. listopada 1882. Brod je dobio izravnu željezničku vezu sa Sarajevom.

Željezničke veze preko Broda

Na razvoj Broda značajan su utjecaj imale dobre željezničke veze. Željeznička pruga od Zagreba do Siska otvorena je 1. listopada 1862. a 10. travnja 1882. došla je do Sunje. Od Sunje preko Novske do Nove Gradiške pruga je otvorena 10. siječnja 1888. Kad je pak 18. rujna 1889. otvorena dionica željezničke pruge od Broda preko Nove Kapele do Nove Gradiške, Brod je spojen sa Zagrebom, a odanle s Rijekom, Trstom, Ljubljanom, Grazom i Bečom. Spoj Broda s Požegom otvoren je 3. prosinca 1894. godine, kad je u promet predana željeznička pruga od Nove Kapele preko Pleternice do Našica s ogrankom od Pleternice do Slavonske Požege. Prometnu vezu željeznicom i istočnim Srijemom Brođani su dobili 7. listopada 1891., kad je otvorena željeznička pruga od Vinkovaca do Mitrovice, odatle je već od 10. prosinca 1883. postojala veza preko Rume i Inđije do Zemuna i na sjever do Petrovaradina. I konačno, kad je 11. rujna 1905. godine otvoren željeznički promet od Vrpolja preko Đakova do Osijeka, Brođani su dobili i kraću vezu s Osijekom.

Kao jaki željeznički čvor Brod uvjetuje razvoj industrije a s tim i nagli porast stanovništva. Radi toga je u drugom svjetskom ratu doživio najviše strašnih noći bombardiranja iz zraka i rušenja.

Brodski obrtnici 18. stoljeća

Za vrijeme »Slobodne vojničke općine« u Brodu od 1753. do 1787., u Brod su došli mnogi obrtnici različitih zanata, potrebni vojski i seljacima iz okolice Broda. Stjecajem okolnosti u samome Brodu, kad je Brod po odredbi cara trebao biti iseljen na pašnjak Balatin, sastavljen je popis kuća u Brodu kao i njihovi gospodari pa se vidi, koji i kakvi su zanatlije 1786. bili u Brodu.

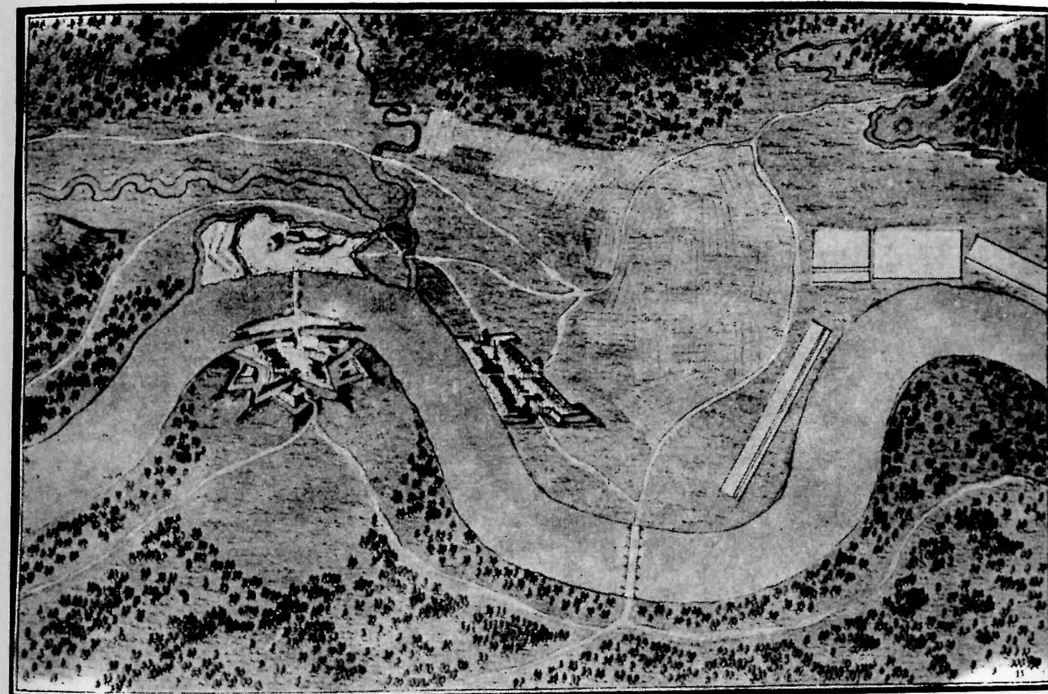
Bilo je:

23 krojača, 19 čizmara, 17 tesara, 13 opančara, 7 ćurčija-krznara, 3 cipelara (postolara), 2 bačvara, 2 pekara, 3 mesara, a uz to: staklar, puškar, kolar, ciglar, brijač, bojadisar, bravar, stolar, kovač, lađar, pivar, 2 remenara, 2 kotlara, 3 zidara, užar, lončar, 3 gumbara, 3 sapunara.

Po odredbi kraljice Marije Terezije iz 1770. obrtnici Vojne Krajine morali su se udružiti u cehove. U Brodu su posebne svoje cehove imali: krojači, opančari, i čizmari. Zajednički svoj ceh su imali: tesari, stolari, tokari, bačvari i kolari. Zatim: kovači, bravari, kotlari i limari.

Pojedini cehovi su imali i svoje zaštitnike Svece, pa su u njihovu čast u crkvi podizali oltare, na kojima su se služile Mise po njihovoj nakani a ceh je taj oltar uzdržavao i brinuo se za nj.

Imali su svoje cehovske zastave, pod kojom su išli na sprovode članova i na procesije. Zastave su u Brodu nabavili: 1821. krojački ceh, 1823. ceh ćurčija i kožara, 1824. opančarski ceh, 1825. Ceh kovača i bravara i 1826. Ceh tesara i drvodjelaca. (R. Horvat, o.c. str. 48-50).

Brod 1697/8. godine

Franjevci u Brodu

1. Počelo je u Asizu

— Tkogod progovori riječ o ovome mjestu, Neka ne kaže Asiz, premalo bi rekao, Nego Istok, ako mu želi dati istinsko ime!« (Dante, Raj, XI, 52-54).

Počelo je u vremenu i prostoru. Godine 1182. u umbrijskom gradiću Asizu rodilo se dijete trgovcu sukna Petru Bernardonu i njegovoj ženi gospođi Piki, koje nazvaše Franjo, a ovo će ime od Asiza grada učiniti jedno od najviših svetišta duha.

Svojim rođenjem Ivan-Franjo Bernardone dobio je kao i svako drugo ljudsko dijete čitavu klavijaturu nagonskih težnji, iz kojih su se mogle razviti mnoge pozitivnosti čovještva, u koliko Franjo otkrije njihova prava imena te odgojem, naporom i borbom od onoga **nešto** postane **netko** — osoba, izvor djelovanja, davanja, potvrđivanja-ljubav.

Osnovna težnja Franjina života već u mladenačkim godinama sazrijevanja bila je osobito istaknuta — želio je biti slavan, velik i poznat, isticao se. A jer svaki čovjek bez razlike od samog početka svjestitosti svoga ja nosi u sebi težnju za Neograničenim, jer je čovjek mogućnost Neograničenoga, sličan kutu, koji je u času začeća i rođenja samo svojim vrhom dodirnuo zemlju na nekom određenom dijelu zemaljske kugle a krakove tog kuta okrenuo prema Neograničenomu, stoga sve njegove nagonske težnje nose neuklonjivu biljegu Neograničenoga. Po tijelu umočen u prostor i vrijeme, po duši pak težnja za Neograničenim, čovjek rađanjem ne dobiva ništa humano, on to humano može tek postići, borbom i opiranjem postići. Razumljivo, ako je humano u čovjeku samo ono djelovanje, koje nosi oznaku smiješka dobrote i plemenitosti dara, sve ono što iz čovjekove unutrašnjosti izlazi kao besplatnost, ne ono ja nego ti, ne ono moje nego tvoje, **darovni-ja** a ne **posvojni-ja.**

Želju za slavom Franjo iz Asiza započeo je ostvarivati od svoje mladosti kao i mnogi drugi pojedinci poznati iz povijesti čovječanstva kao ratnici, političari, reformatori i kulturni radnici. Zanosio se vojničkom slavom, viteštvom, trubadurstvom svoga vremena i zato je u rodnome gradu postao vođa mladića, kojima je priređivao vesele zabave u svome domu. I premda se općenito misli, a to je i najjednostavnije razmišljanje o Franji, da je Franjo iz ove želje za slavom postao ono što je u svome životu i postao. Zaboravlja se, da u životnom određenju

svakoga čovjeka postoji i još nešto — osnovno i bitno i nezanemarivo — što u ostvarenju čovjekova životnog poslanja daje jedna viša Volja, Stvoritelj i Upravljač svijeta, svemira i života i ljudske povijesti kao takove. I premda je gotovo nemoguće otkriti i protumačiti, kako to Vječni čini, činjenica jest i ostaje, da Bog određuje, daje, poziva i upravlja putevima života svakoga čovjeka prema planu i nacrtu, što ga je čovjeku namijenio i dao. Ostaje bez ikakve sumnje, da je i Franjo Bernardone primio od Boga svoje životno poslanje kao svoj osobni doprinos za odvijanje povijesti svijeta u skladu s Božjim nacrtom »jer Bog je umjetnik a ljudi tek glumci« (Pascal, Misli).

Ljudski gledano Franjo je mogao iznevjeriti, promašiti i ne postati Sveti Franjo, i tako se često govori i piše, jer je želja za slavom i veličinom ali neovisno o Bogu i anđele s neba bacila u pakao. No, Franjo nije pošao putem odbijanja Božjeg određenja za svoj životni put i životno određenje. Njegova tri druga osobni i vjerni prijatelji, Leon, Anđeo i Rufin, svjedoče, da je Franjo po naravi bio: veseo, plemenit, bezbrižan, zanesen moćnim životnim žarom, ali u časovima razmišljanja spreman osuditi se i pokajati se. A to pokazuje, da je od svojih predaka nosio u sebi: poniznost, ljubav, podložnost, čast i vjernost, a to su upravo najmoćnija sredstva da se Franjo željan slave očuva od propasti koja želju za slavom dovodi do rasčovječenja.

Tamnovanje u Peruđi, dugotrajna bolest iza toga a s tim povezana i samoća, vanjske su okolnosti, kojima se Bog poslužio da Franju uputi putem, koji je po Božjem određenju vodio k postepenu ostvarenju Franjina poslanja u Crkvi na korist ne samo trinaestog stoljeća nego i za povijest naroda Božjega do danas. I ne znači nikakvu smionost a još manje neispravnost, ako se rekne, da je među mnogim velikanima i djelatnicima u odvijanju povijesti pripravljanja dolaska Kraljevstva Božjega prije Krista a i u spasenjskom djelovanju milosti s Križa u srcu Crkve i Sveti Franjo Asiški poput Savla kod Damaska susreo svoga Gospodina i tako otkrio i shvatio poziv svoga života u Crkvi i za dobro naroda Božjega.

Franjin Damask ima tri značajna susreta s Gospodinom. Prvi se odigrao, kad je Franjo iz samilosti poklonio svoje odijelo jednome siromašnom vitezu i nakon toga usnio veliku dvoranu punu oružja, koje je bilo obilježeno znakom križa, i na pitanje, čije je sve to, čuo Božji glas, da je sve to pripravljeno njemu i njegovim vojnicima. Ovo snoviđenje ga je potaklo, da pođe u Apuliju k nekom vojvodi i želio mu se ponuditi za vojnika i domoći se vojničke slave. Od te namjere ga je odvratio Gospodin, kad je na putu u Apuliju u prenoćištu u noći čuo, kako mu Gospodin povjerljivo reče: »Franjo, tko ti može učiniti više: gospodar ili sluga, bogataš ili siromah?« Franjo je odgovorio da mu može bolje učiniti kako gospodar, tako bogataš, i Gospodin je odmah dodao: »Zašto dakle zbog sluge ostavljaš gospodara, a zbog siromašnog čovjeka bogatog Boga?« Nato će mu Franjo: »Gospodine, što hoćeš da činim?« A Gospodin će mu: »Vrati se u svoj zavičaj, jer viđenje što si ga vidio ima duhovan smisao. Na tebi se ima ispuniti božanska odredba,

a ne ljudska«. Kad je svanulo, Franjo je žurno krenuo prema Asizu (Sv. Bonaventura, Životopis Sv. Franje, prijevod s latinskog izvornika o. Damjan Damjanović, Zagreb 1981, str. 30-31).

Drugi značajni susred s Gospodinom Franjo je doživio u crkvi Svetoga Damjana u Asizu. Klečeći i suznih očiju promatrao je na oltaru Gospodinov križ, koji je bio naslikan na daski bizantinskim načinom. S Križa je čuo glas, koji mu je tri puta rekao: — Franjo, pođi i popravi mi kuću, koja se kako vidiš ruši!« Na to se Franjo zbunio i potresao i zapao je u zanos. I premda je tada te Kristove riječi shvatio doslovno i počeo popravljati onu trošnu crkvicu, život mu je kasnije pokazao, da taj poziv ima duhovno značenje. (Sv. Bonaventura, Životopis Sv. Franje, o. c. str. 34).

Prema svjedočanstvu samog Franje: »Dok sam bio u grijesima bilo mi je previše odurno i gledati gubavce. I Gospodin me sam dovede među njih i počeh suosjećati s njima. Dok sam se vraćao od njih, pretvori mi se u duhovnu i tjelesnu slast ono što mi bijaše odurno. I nakon kratkog oklijevanja napustio sam svijet« (Oporuka, 1, Spisi Svetog Franje, Sarajevo 1974, str. 32). To je treći najznačajniji susret Franje s Gospodinom. Sveti Bonaventura, koji je životopis Svetoga Franje pisao znanstvenom metodom povjesničara provjeravajući sve događaje u životu Franje Aisškog, zapisao je: »Kad je tako jednoga dana jahao poljem koje se prostiralo pored grada Asiza, sreo je nekoga Gubavca, a neočekivani susret s njime mu je prouzročio strahovitu odvratnost. Kako se u taj čas sjetio svoje odluke da će provoditi život savršenstva, bio je svjestan kako treba najprije svladati samoga sebe, ukoliko želi postati vitezom Kristovim. Sjahao je s konja i požurio da gubavca poljubi. A kad je gubavac prema njemu pružio ruku kao da će nešto od njega dobiti, dao mu je novac i poljubio ga. Odmah je ponovo zajahao i ogledao se naokolo. Iako je polje sa svih strana bilo otvoreno, ipak onoga gubavca nije više nigdje vidio« (Sv. Bonaventura, o. c. str. 32).

Susret s gubavcem i cjelov gubavca za Franju je Damask u punini, doživljaj je to, gdje Franjo poput Savla susreće Krista i njegovo kraljevstvo; osjetno doživljava otkriće Krista u čovjeku patniku; ono Kristovo poistovjećenje sa svakim čovjekom, a posebno s onima, koji trpe, koji su prezreni, odbačeni, zaboravljeni i napušteni, potisnuti na rub života kao smeće ili puka roba, koju se gazi ili nemilosrdno prodaje kao roblje. I upravo taj cjelov gubavca otkriva Franji nadmoć Ljubavi — kraljevstvo i Kralja. Ovi gubavci, među koje ih je Gospodin doveo, što ih susreće izvan gradskih zidova i od kojih bježi, nijesu li to ljudi kao i on, a koji trpe, jer nisu priznati ljudima, premda imaju dostojanstvo, koje njihovo odbojno iznakaženje ne može povrijediti? Nije li veličina u čovjeku zapravo jedno tajnovito kraljevstvo, koje jedan bratski cjelov dan jednome od ovih gubavih nesretnika daje naslutiti? I zar upravo Bog nije taj sućutljivi Kralj ovih palih u nemilost, što ga samo gesta ljubavi može dodirnuti i obasuti? Nema sumnje Franjo je poput Pavla kod Damaska shvatio da je Krist, Raspeti s Križa, jedini Gospodin, jedini Vladar svih potlaćenih, bolnih i prezrenih, onaj »Ja

sam Krist koga ti progoniš!« A susresti Ga može samo ono djelovanje, po kojemu je Krist patnjom i umiranjem postao Kraljem ljudi, djelovanjem sućuti, opraštanja, dobrote i ljubavi, poništenjem vlastita života, dokazom najveće ljubavi za spas svijeta.

Ako Franjin susret, darivanje i cjelov s gubavcem znači napuštanje svjetovnog načina vrednovanja života i odlučno koračanje za Raspetim, dokaz je to, da je Franjo susreo i otkrio svoj životni poziv i svoje djelatno mjesto u Crkvi, koja je Krist protegnut u prostor i vrijeme, upravo u tome, da živi Krista i da radi u svemu kako je to radio utjelovljeni Bog i čovjek od rođenja u Betlehemu do golgotskog Križa, da bude siromašan kao Krist. A to siromaštvo, u koje se Franjo zaljubio kao u jednu Zaručnicu života nije u mršavosti lica, u trošnom odijelu i u praznom želucu. To siromaštvo za Franju je živa osoba, živi Netko, Bog Ljubav, prisutni, živi i osobni, koji neprestano daje, potvrđuje a ne može prisvajati, biti sebičan, tjesnogrudan, hladan i grub. Siromaštvo je radost davanja, altruizam, ljubav. On je to u izlaženju božanskih osoba u jednoj i nedjeljivoj božanskoj naravi, u djelovanju ljubavi, jer Bog jest Ljubav! On je to i u stvaranju svijeta, jer smo božansko siromaštvo koje je Ljubav čini Boga apsolutno slobodnim a sva stvaranja o Bogu ovisnima. I Objava je božansko siromaštvo, jer zaodjevena odijelom riječi u njoj kuca Srce Prve Ljubavi. I čovjek, koji se potpuno preda božanskom siromaštvu nalazi sve i svako mu stvorenje postaje prozirna vaza, kroz koju sja Prisutnost Istine, Ljepote i Dobrote, jer vidljiva stvarnost samo u Redu ljubavi nalazi svoje najviše posvećenje, budući da bez Boga Ljubavi stvorenja nemaju nikakva razloga da budu ono i onakvi kakvi jesu i trebaju postati. I zato životna dužnost i najviše uzdignuće svakog razumnog i slobodnog čovjeka jest: biti glasnik velikoga Kralja. Plakati pod Raspelom, jer Ljubav nije ljubljena i od svoga srca učiniti živu harfu, na kojoj sva stvorenja mogu slobodno i postojano pjevati: »Hvalite i blagosivajte Gospodina moga, zahvaljujte Njemu, služite Njemu svi u poniznosti velikoj!«

Nekoliko strofa Franjine »Pjesme stvorova« ispjevane pod konac života, najdublji je sažetak njegova životnog ideala, pjesma je to savršena siromaštva, pjesma duše kojoj je tuđa svaka korisnost. Pravo čovjekovo bogastvo se ne mjeri po onome što čovjek posjeduje nego po onome što odbacuje. Čovjek toliko zna, koliko je sposoban učiniti, toliko vrijedi, koliko pred Bogom vrijedi. »Znanje jednog čovjeka mjeri se po njegovim djelima, religija jednog govornika mjeri se po njegovim djelima, tkogod radi, prepoznaje se po njegovim djelima« (Sv. Franjo u »Ogledalu savršenosti« II,4). Dobro nije nešto što treba činiti nego živi Netko koga treba ljubiti! I kad je živi Netko, Krist Bog taj koga se ljubi i radi kojega se sve ljubi, nije važno što ruke rade, važan je Onaj koga se srcem ljubi. Ruke samo pružaju a srce daje. Gledati Boga i sebe vidjeti u Njemu i za Njega Franjina je jedina životna briga da pusti Boga održavati se u svome djelovanju, pravi je korijen poniznosti što sebe pušta s vida i iskrenosti što u šutnji o sebi crpi raspoloživost shvaćati potrebe drugih. Shvaćati vidljivo u svjetlu nevidljivoga, gledanje je onih koji imaju čisto srce i jednostavno oko i kod kojih čitavo

njihovo tijelo postaje svjetlo u odbljesku pogleda koji je svjetiljka tijela. Kako htjeti posjedovati bilo i kamenčić samo, ako on čini da u duši odsjeva svjetlo i ljubav što ih povezuje s božanskim Izvorom? Franjo se može odlučiti samo za radost u svijetlu plemenitosti, gdje svaki susret čini da izvire zahvalnost i divljenje. Odbijanje svakog posjedovanja za Franju je jedino sredstvo da se priđe k pravim bogastvima svemira. I stoga ne može podnositi da druge gleda u položaju ovisnosti, koja bi uključivala nijekanje njihova čovještva. Osjeća se poniženim u svakome biću kojemu se ne priznaje dostojanstvo s kojim se postupa ili koje samo sa sobom postupa kao s predmetom. Duh vladanja svojstven je samo ropskim dušama, koje vodi tamna želja osvete. Stoga za Franju čovjek vrijedan toga imena preuzet će ulogu poglavara, da služi zajedničkom dobru u duhu ostavke, koja sve njegovo djelovanje podlaže zahtjevima i poštivanju slobode.

Iz susreta s Kristom Gospodinom u liku gubavca Franjo se uvjerio, da je Gospodin Isus do svršetka svijeta prisutan u svijetu i nikada neće prestati hodati s nama putem povijesti. No, ljudi Ga neće moći prepoznati i primiti Ga takva kakav je u sebi, dok Ga ne učine gostom u svima onima, s kojima se poistovjetila Njegova kvaliteta Sina čovječjega u svim ljudima i u čitavu svemiru, jer njegova ljubav nema granica. Dosljedno: Franjo je osjetno doživio, da svaki čovjek mora postati Sin čovječji da postane Sin Božji. Pričešćivati se treba udovima da se pričestiš Glavom. U bližnjima se nalazi neposredna blizina Boga. Da Ga se prepozna, potrebno je promijetiti pogled. Čovjek mora ugasiti svu svoju vleičinu, da bi Bog mogao objaviti svoju: u prostoru ljubavi gdje se čovjekove granice brišu. Kad s drugim postupaš kao s predmetom i samoga sebe činiš predmetom. Pravo čovjekovo rođenje za svakoga je čovjeka ono, što Isus predlaže Nikodemu, gdje se čovjekovo oslobađanje i kraljevstvo Božje podudaraju, jer čovjek postaje čovjek samo onda, kad **izvana** ide **unutra,** od posjedovanja k daru, od odbijanja k ljubavi, a sve to pod zračenjem šutljive Prisutnosti, u kojoj je Franjo iz Asiza s toliko radosti i sreće prepoznao lice Božanskoga Siromaštva. »Čovjek bezgranično nadvisuje čovjeka i od čovjeka k čovjeku Bog je jedini put«.

Kad je brat Franjo postao i bio ono i onakav, kako mu je to sam Krist zacrtao i životno namijenio, obistinilo se ono: »Čovjek, koji se Bogu dao, sposoban je Boga dati«. Ili: »Samo svojevoljni siromasi mogu Boga učiniti privlačnim!« Oko Franje su se počeli okupljati sljedbenici, koje je Franjo vođen Božjim duhom nazvao Manjom braćom ili Malobraćanima i napisao im Pravilo života po Evanđelju. I nije samo fraza nego stvarna istina, kad Franjo uporno tvrdi: »Gospodin mi je dao braću, nitko mi nije kazivao što moram činiti, nego mi je sam Svevišnji objavio da moram živjeti po duhu Evanđelja« (Oporuka, Spisi Sv. Franje, Sarajevo 1974.). Franjo nije nikakav osnivač pokreta, a najmanje puki revolucionar. Red Malobraćana nije Franjino djelo nego djelo Božje i Kristovo. Poslanje Malobraćana u Kristovoj Crkv i povjerio je Gospodin Isus, koji ih je dao i daje Franji i oni su Franjini sinovi — Franjevci — u koliko su vjerni poslanju, koje im je dao i daje Krist a Crkva po papi neprestano zaštićuje i ističe, jer je Franjo pod pos-

lušnosti zapovijedao, kako Franjevci moraju biti »podložni i pokorni svetoj Rimskoj crkvi« (Pravilo, 12). Franjo je Franjo i prije Malobraćana, ali Malobraćani nisu i ne mogu biti Franjevci bez Svetoga Franje. Iako ljudima svoga vremena i nakon 750 godina postojanja Reda Malobraćana nisu takvi, da se za njih može reći: »Evo Sveti Franjo!« tada nijesu Franjevci i nemaju nikakvo pravo da ih ljudi pomažu, jer su Franjevci dugim stoljećima i u svim zemljama svijeta svjedočili i svjedoče po najboljim svojim članovima: »Evo Sveti Franjo, koji je započeo u Asizu i djelatan je do danas!«

2. Preko Bosne Srebrene do turske Slavonije

Franju iz Asiza Bog je izabrao, oblikovao i podigao visoko na svijećnjak u Božjem narodu, da bude na duhovnu korist, obnovu i uzdignuće Kristove crkve 13. stoljeća. I ne samo 13. stoljeća nego i slijedećih vijekova. Glas s Raspela u crkvi Svetoga Damjana: »Franjo, idi i popravi moju kuću, koja se ruši!« poslanje je ne samo Asižaninu nego i nebrojenoj vojsci suradnika, što će ih ranama Raspetoga obilježeni Siromašak privući, oduševiti i poslati da životom i primjerom svjedoče za vrijednosti čovještva ostvarljiva isključivo djelovanjem smiješka dobrote i plemenitošću dara, rascvjetavanjem najvišeg dometa slobode, gdje nema prisvajanja, nadmetanja i gospodarenja nego poštivanje, potvrđivanje, davanje, izgaranje i trošenje — ljubav. Malobraćanima, svojevoljnim pjevačima Božje dobrote služenjem braći ljudima, poslušnim i vjernim sinovima svete, katoličke i apostolske Crkve, zanosnim opslužiteljima Evanđelja, dosljedno i bez tumačenja Crkva je dala naslov i položaj reda, preporučila ih i zaštitila od biskupa i tako im omogućila da slobodno djeluju svuda po svijetu. Rođen u Crkvi i za duhovnu korist Crkve Red Malobraćana, zapravo Franjo u Malobraćanima kao Franjevcima još za života Svetoga Franje čudesno je osvajao zemlje Europe i iz Umbrije, preko Njemačke došao u Češku i Ugarsku, a preko Ugarske u područje Slavonije (Chronica fr. Jordania Jano, cap. 17, p. 14, u knjizi: Dr. o. Dominika Mandića, Franjevačka Bosna, Rim 1968).

Na temelju vjerodostojnih suvremeno dostupnih izvora Dominik Mandić je uspješno dokazao, da su Malobraćani osnovali provinciju »Slavoniju« u kraljevstvu Hrvatske i Dalmacije prije općeg zbora 1232. a svakako na općem zboru Reda 1227. (o. c. str. 16-30), jer se Franjevci u Splitu i Trogiru spominju kao pomirbeni suci u teškim sporovima i među crkvenim licima godine 1228 i 1229 (Cod. dipl. III, 268, str. 301.; Cod dipl. III, 270, str. 302-305, u Zadru). Malobraćani pak u Ugarskoj nalaze se prije 1233., jer se u povelji izmirenja ugarskih biskupa s kraljem Belom IV u rujnu 1233. spominje provincijal Franjevaca (minister ordinis Minorum in Hungaria A. Theiner, kon. Jung, I, 119, u. 198), a jednako i u papinskim pismima: 16. kolovoza 1234, 31. kolovoza 1235, 9. kolovoza 1238. (Cod. dipl. III, 356, str. 412; Cod. dipl. III, 386, str. 443). Prema Jordanu de Jane moglo bi se reći, da je ugarska provincija osnovana već 1219, ali neuspješno, a zatim 1232. obnovljena (D. Mandić, o. c. str. 23).

Naša namjera nije ulaziti u pojedinosti, kako su Franjevci dolazili na područje »Slavonije«, u koliko se pod utjecajem papinih povelja i pisanja 13. stoljeća pod Slavonijom naziva i Dalmacija i Hrvatska i Slavonija. O tome je bilo govora u drugim mojim monografijama s područja Slavonije i Hrvatske. Radi franjevačkog samostana u Brodu nas zaokuplja područje Bosne, jer je dolazak i prisustvo Franjevaca u Brodu najuže povezano s Provincijom Bosnom Srebrenom.

Prema vjerodostojnim zapisima Franjevci su u Bosni tijekom 13. stoljeća dolazili povremeno i pojedinačno bilo kao papini izaslanici (1248. provincijal Malobraćana u Splitu; fra Marin i fra Ciprijan, koje je 23. VII 1288. papa Nikola IV poslao srpskom kralju Urošu II Milutinu (...) ili kao misionare. Neposrednija veza Franjevaca s Bosnom počinje s papom Ivanom XII od 1330. godine, kad Franjevci započinju zamjenjivati Dominikance u pobijanju krivovjeraca. Šematizam Provincije Bosne Srebrene iz 1974. s punim opravdanjem ističe, da je za osnutak franjevačke vikarije u Bosni ponajviše zaslužan bosanski ban Stjepan II Kotromanić (1322-1353), koji je radi većeg osamostaljivanja Bosne predložio sveopćem poglavaru Franjevačkog Reda Gerardu Odonisu, papinu izaslaniku, da u Bosni bude samostalna franjevačka zajednica. Gerard je na to pristao u jesen 1339, a opći franjevački sabor u Asizu 4. lipnja 1340. i pravno je ozakonio uspostavu Bosanske vikarije« (o. c. Sarajevo 1974, str. 6-7).

Đenđeski ljetopis na temelju suvremenih izvora vrlo točno opisuje to ovako:

— Godine 1339. počinje Vikarija Bosanske Male braće observanata. God. 1339. održan je, dakle, opći zbor u Asizu i poslije ovoga zbora, dok je isti General (Gerard Odonis) išao preko Hrvatske u provinciju Ugarske, prošao je Bosnom i videći da je gotovo čitava nastanjena hereticima, zapaljen žarom vjere prišao je gospodinu banu poglavaru te Bosni i obratio ga na vjeru i priveo k jedinstvu rimske crkve; zatim je odredio mnoštvo braće iz različitih strana Reda da ondje propovijedaju hereticima i mnoge su obratili i crkve podigli; a pošto su ondje zauzeli različita mjesta postala je jedna i prva obitelj Malobraćana vikarije, koja se danas naziva Bosanaca, a dobar glas o njoj toliko se povećavao, da su kasnije, to jest u vrijeme ugarskog kralja Ljudevita, pobožni Ugari braći iste obitelji radi njihova iskrena siromaštva i života svima začudna i pohvalna usto mnogim čudesima sjajna, sagradiše u Ugarskoj mnoga prebivališta, a prvo od njih sagrađeno je u Cheri, odakle sve do sada obitelji Malobraćana od opsluživanja u Ugarskoj nazivaju se po Čerijskoj«.

»Kad je, dakle, brat Gerard spomenuti generalni ministar došao u Ugarsku pohoditi svoju braću, to jest konventualce, jer se tada po cijelome svijetu nije nalazilo opsluživanje Malobraćana, tada je godine Gospodnje 1339. isti general, kako rekoh, prolazeći Bosnom ustanovio prvu Vikariju opsluživanja Malobraćana u bosanskom kraljevstvu i svoga pratioca na putu brata Peregrina postavio prvim vikarom (...) Prvi

vikar u opsluživanju u Bosni bio je Peregrin Saksonac postavljen od brata Gerarda, osamnaestoga generalnoga ministra poslije blaženoga Franje, kada je osobno ušao u Bosnu u vrijeme Stjepana, bana, oca ugarske kraljice (Jelene) i ondje je prvi započeo opsluživanje Malobraćana i spomenutog je brata Peregrina godine Gospodnje 1339. 5. listopada učinio vikarom; a upravljao je obitelju deset godina i bio je biskup Bosne, kako kažu i sahranjen počiva u Đakovu u crkvi Malobraćana od obsluživanja« (Tako Chronicon Gyöngyösiense po E. Fermendžinu, Chronicon observantis provinciae Bosnae Argentinae ordinis s. Francisci Seraphici, Starine, Jazu, knjiga XXII, Zagreb 1890, str. 6-8).

Prema o. Franji Glaviniću, dugogodišnjem provincijalu Provincije Hrvatske Bosne (17 st): »Prvi poglavar našega serafskoga Reda, koji je dolazio u Bosnu s namjerom, da tu uvede taj Red za spas tamošnjega naroda, bio je otac Gerard Odonis, Akvitonac, u ono doba godine 1339., general Reda. Iako su prije njega drugi oci (serafskoga Reda) dolazili propovijedati, nijesu se tu stalno nastanjivali, nego bi se ponovo vraćali u svoje samostane, odakle bi dolazili« (Origine della Provincia Bosna Croatia, Udine 1648., 8, nalazi se u arhivu samostana na Trsatu). Ljetopisac Pavao Riter-Vitezović u svojoj Kronici piše: »1339 Dossliszu szada najpervi put vu Bosnyu, y ondesze nasztanili Bratja Sv. Ferencza, kojim Ban Stefan sezidal je Kloster vu Milessevom, vu kojemsze y zakopati vuchinil je« (Kronika aliti Szpomenek vszega szvita vekov, 2. izdanje, Zagreb 1744, 102, a izvorno zapisana 1696).

Vikarija Bosne osnovana je 5. X 1339., a potvrđena na generalnom kapitulu 4. lipnja 1340. godine. Prvi vikar i bosanski biskup bio je o. Peregrin Saksonac, koji je dopuštenjem pape Klementa VI, pismom od 21. ožujka 1347. podigao samostan Malobraćana u Đakovu (Acta Bosnae, 158, str. 28). Peregrin je kao bosanski biskup umro 28. siječnja 1356. i sahranjen je u đakovačkoj franjevačkoj crkvi (Dr. Franjo Rački, Rad VII, str. 126, 3, prema Fermenžin, Chronicon, str. 8. bilješka 1). Njegov nasljednik kao bosanski biskup imenovan je 29. veljače 1356. Petar, đakovački lektor. Imenovao ga je papa Inocent VI iz Avignona (Acta Bosnae, 177, str. 32). O. Peregrinu Saksoncu Mandić opravdano piše: »Svojim umnim i revnim radom oko izgradnje franjevačke Bosanske vikarije i obraćenja bosanskih bogomila brat Peregrin spada među najzaslužnije muževe u povijesti Katoličke crkve u Bosni« (Franjevačka Bosna, str. 61).

Prigodom osnivanja bosanske vikarije ban Stjepan Kotromanić podigao je Malobraćanima i prvi samostan u Milima kod Visokog, uz crkvu Sv. Nikole. Ljetopis fra Nikole Lašvanina bilježi: »1339. Dojdoše prvi fratri sv. Frane u Bosnu. Kojim ban Stipan učini prvi manastir u Miloševu, u kom se čini ukopati kad umri« (o. c. str. 97, Sarajevo, IRO, Veselin Masleša oo izdavačka djelatnost).

Djelokrug Bosanske vikarije uspješno se širio u 14. stoljeću tako da je za »dugogodišnjeg upravljanja vikara o. Bartola Alvernskog dosegao najveću teritorijalnu rasprostranjenost, prostirući se od Karpata, Besarabije i Crnog mora do južne Apulije. Već godine 1385. Bosanska vikarija je imala 7 kustodija, 35 samostana i nekih 400 misionara« (Mandić, o. c. str. 79).

Početkom 15 . stoljeća Turci sve više ugrožavaju i pustoše pokrajine Bosanske vikarije. Neki samostani propadaju a novi se podižu. Sredinom 15. stoljeća nastaju unutrašnji sukobi i cijepanja. Apulska kustodija sv. Katarine odvaja se prva od Bosanske vikarije 1446. godine. Odvaja se i Ugarska kustodija 1448., a 1465. odvojiše se i samostani s područja Dubrovačke republike i osnovaše samostalnu kustodiju. Radi pada srednje Bosne pod vlast osmanskog carstva i sve većeg nadiranja u hrvatske pokrajine saobraćaj Franjevaca s područja Hrvatske s upravom Bosanske vikarije pod turskom vlašću doveo je do podjele Bosanske vikarije na dva dijela — na vikariju Bosnu Srebrenu, kojoj su pripadali samostani srednje Bosne i dijelovi pod Turcima i na vikariju Hrvatsku Bosnu. Bilo je to 24. lipnja 1514. na općem zboru Reda (Mandić, o. c. str. 148). Pismom pape Leona I »Ite vos in meam vineam« od 29. svibnja 1517. vikarija Bosna Srebrena postaje Provincija Bosna Srebrena, a vikarija Hrvatska Bosna postaje Provincija Bosna Hrvatska.

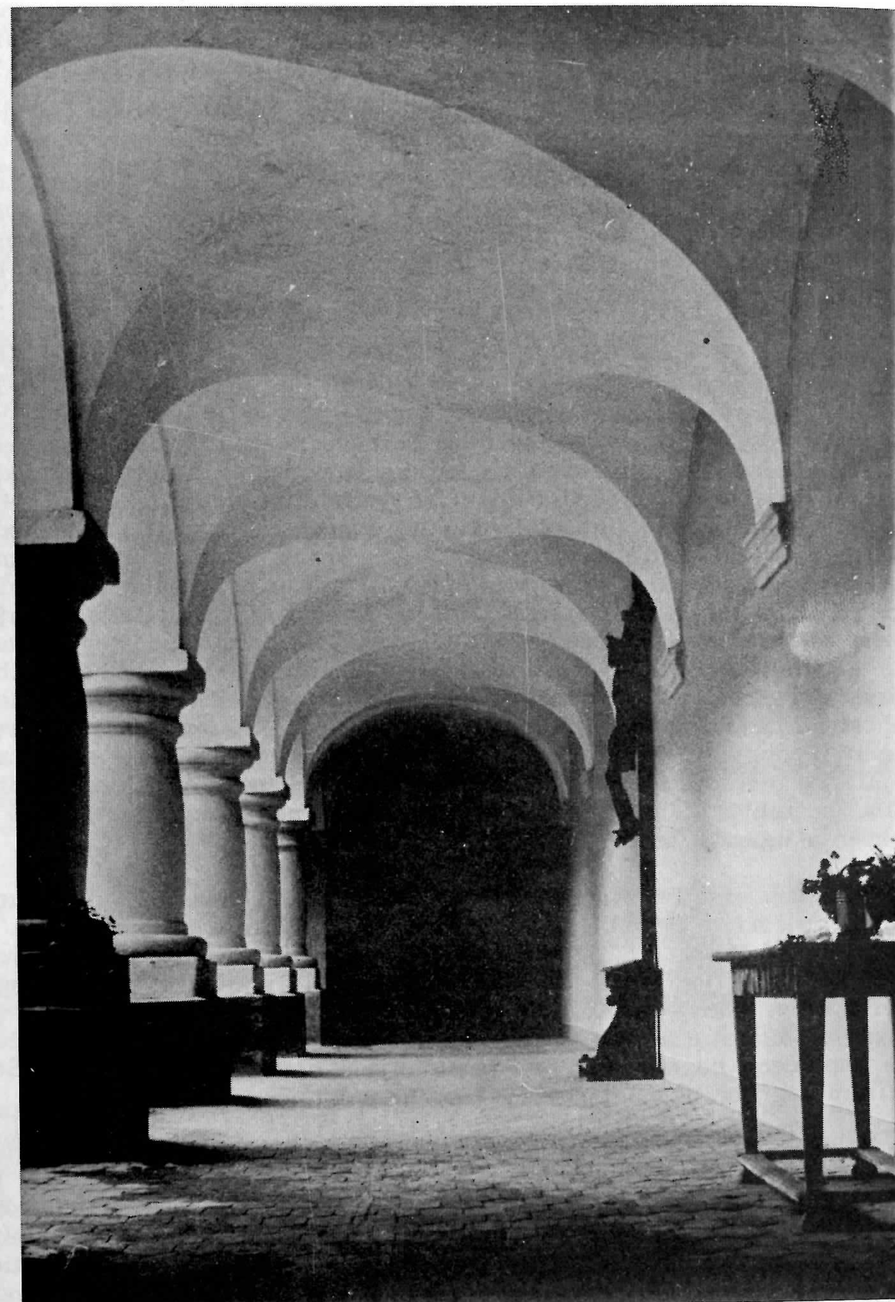
Još u vrijeme Bosanske vikarije, kad su Turci osvajali srednju Bosnu i sultan Mehmet II Osvajač (1451-1481) postao stvarni politički gospodar Bosne »odmah je po osvojenju pojedinih dijelova Bosne s dvije ahd-name ili »klevetničke knjige« (kako Dubrovčani nazivaju ovaj dokument) proklamirao politički status bosanskih franjevaca i njihovih vjernika u osmanskoj državi. Bilo je pokušaja da se ospori autentičnost fojničke ahd-name. Međutim analize Vanče Boškova uvjerljivo pokazuju »da ahd-nama u svom današnjem obliku nije autentičan, ali tekst privilegija jeste autentičan (Godišnjak Društva istor. B i H, Godina XXVIII-XXX (1977-1979) Srajevo, 1979, str. 103). Osim toga, Boškov je prvi izišao s tezom da je Mehmed II prije fojničke ili milodraženske ahd-name izdao 1462. srebreničku ahd-namu. Ispravnost Boškovljeve rekonstrukcije o postojanju srebreničke ahd-name potvrđuje francuski pukovnik Louis Gedoyn, zvani »Turčin«, kojega su srebrenički fratri ugostili u januaru 1624. g. i tom prilikom pokazali mu povelju, odnosno privilegije koje im je podijelio Mehmed II nakon ulaska u Srebrenicu pred 162 godine. Ahd-nama nije nikakva »magna charta libertatis«, kako se to ponekad s pretjerivanjem tvrdi, nego oktroirani dokumenat, u kojemu sultan garantira bosanskim franjevcima direktno, a njihovim vjernicima indirektno, sigurnost života, nepovredivost imovine i slobodu kretanja u osmanskoj državi, naravno uz uvjet, da oni budu i ostanu lojalni prema novom gospodaru« (Srećko M. Džaja, Duhovni, politički i društveni kontekst pisca Matije Divkovića (1563-1631), Zbornik radova o Matiji Divkoviću, Sarajevo 1982, str. 277-278).

Premda su se turski sultani i korumpirano činovništvo izdanih ahd-nama povlastica »držali prema političkim okolnostima i financijskim potrebama Carstva i korumpiranog činovništva« (Srećko Džaja, o. c. str. 278), bosanskim Franjevcima je postojanje u Bosni osigurano, a isto tako i mogućnost kretanja po svim onim područjima, na koja se osvajanjem

turske vojske protezala osmanska država. Uz to treba istaknuti, da je »djelovanje bosanskih franjevaca bilo bitno određeno i tipom društva, kojemu su oni kao dušobrižnici pripadali i na koje su, prema tome, psihološki i ekonomski bili upućeni (...) Srednjovjekovno bosansko građanstvo dobrim dijelom potjecalo je od doseljenih Sasa rurada i Dubrovčana trgovaca i u konfesionalnom pogledu bilo je katoličko. Dolazak franjevaca i njihovo djelovanje — jedna još uvijek slabo istražena tema — stoje po svoj prilici u uskoj vezi s razvojem građanstva u kojemu su franjevci imali svoje ekonomsko uporište i odskočnu dasku za djelovanje među bosanskim seljaštvom, koje su oni pred tursko osvajanje — prema mom shvaćanju — najvećim dijelom katolizirali i tako osmansku vlast dočekali kao brojčano najsnažniji i najorganiziranija katolička grupacija na Balkanu (...) U 16. st. ne samo u bosanskoj nego u cjelokupnoj balkanskoj trgovini riječ su imali opet Dubrovčani. Koncem 16. st. započinje potiskivanje dubrovačkih trgovaca iz Bosne i afirmiranje bosanskih katoličkih i muslimanskih trgovaca. Bečki rat 1683-1699. potpuno je uništio bosanske katoličke trgovce, a inicijativu su preuzeli pravoslavni trgovci« (S. Džaja, o. c. str. 279-280).

Snagom spomenutih ahd-nama sultan Mehmed II Franjevci iz Bosne mogli su slobodno djelovati na području osmanske države, pa dosljedno i na području Slavonije, kad se turska sila nastani u Slavoniji. I oni su stvarno na taj način došli u tursku Slavoniju i u Ugarsku do Budima. Bilo je to providosno za katoličku vjeru i postojanje crkve u turskoj Slavoniji. Shvaćali su to i rimski biskupi, koji su franjevcima podavali velike povlastice u vršenju dušobrižništva na području Slavonije i Ugarske. I posve je neispravno i neodrživo da se Franjevcima osporava zakonito povjerena uprava župa kao da su oni uljezi i nasilni samozvanci.

Neka se zna i ne zaboravi! Postoji pismo pape Siksta IV, koje je napisano 12. kolovoza 1473., a upravljeno je braći Franjevcima Bosanske vikarije. Franjevci su ga obavijestili o žalosnom stanju svoga života u Bosni. Samostani su im gotovo svi spaljeni i porušeni, zemlja opustošena, nemaju sredstava za život. Papa im izričito dopušta, da se slobodno mogu odazvati pozivu hrvatskih i slavonskih plemića i poći preko Save i Drave u njihove gradove, tvrđave i sela i ondje primiti sagrađene kuće i samostane i da po njima obraćenom narodu dijele crkvene sakramente (quod populo per vos converso ecclesiastica sacramenta ministrare). Kao pobožan otac papa Franjevcima u Hrvatskoj i Slavoniji dopušta bez ikakvog drugog dopuštenja preko rijeke Save do Drave (ultra flumen Savoy (...) usque ad flumen Dravoy) graditi samostane i sagrađene već primati (conventus aedificare, vel si aedificata fuerint, illa recipere et in illis stare). Slobodno primaju i drže vinograde i posjede (ut possessiones, vineas et bona alia quaecunque vobis pro tempore largita recipere et retinere). Ovo pismo donosi Fermendžin, Acta Bosnae, 1151, str. 280-282). A jednako i pismo pape Julija II od 23. siječnja 1511., kojim doslovno potvrđuje pismo pape Siksta IV »Romanus pontifex« i uz kaznu izopćenja izričito zabranjuje: »da svi rektori crkava, župnici i ostali svjetovni svećenici župa onih krajeva ne bi vjernike svoje odvraćali da se ispovijedaju kod Malobraćana i da im uskraćuju milostinju,

Dio hodnika Klaustra uz crkvu

1758. god.
Foto: D. Baričević

bilo to neposredno bilo posredno, ili protivno savjetovali« (ac universis rectoribus, plebanis et aliis presbiteris saecularibus parochiarum partium illarum, ne Christi fideles praefatos a confessionibus et charitativis eleemosinis eisdem fratribus faciendis quomodolibet directe vel indirecte retrahant, seu contrarium svadent... Acta Bosnae, 1193, str. 305.

Na temelju arhivskih podataka iz Beča Šematizam Hrvatske provincije Svetih Ćirila i Metoda navodi, da su Franjevci iz Jajca podigli svoj samostan u kaštelu »Gileticz« a pučki Kobašu a o tome se samostanu više raspravljalo na općem zboru Reda u Mantovi 1504 i u Asizu 1514 (o. c. za 1925. godinu str. 65).

Kaštel Giletič, vlasništvo plemića Gileta, nalazio se zapadno od Kobaša blizu ušća Orljave u Savu. Sagradili su ga Gileti kao osiguranje Brodu. Franjevci Bosanske vikarije iz područja Jajca počeli su 1504. godine uz pomoć i odobrenje plemića Gileta i naroda graditi u Kaštelu Giletić svoj samostan Svete Marije. Kako je područje Slavonije između Save i Drave papa Nikola V bulom »Inneffabilis« od 10. veljače 1448. dodijelio Franjevcima ugarske vikarije, ovi su na općem zboru Reda 1504. u Mantovi iznijeli tužbu i prosvijed protiv graditelja samostana Sv. Marije u Giletiću. Tužba je uvažena. Gradnju je trebalo obustaviti i moliti ugarsku braću Ugarske vikarije Presvetog Otkupitelja na njihovom provincijskom zboru, da im dopusti izgradnju započetog samostana u Giletiću (Kobašu). Samostan je ipak sagrađen, premda je tužba ugarske kuće stigla i do pape Julija II i kralja Vladislava II (Mandić, o. c. str. 145; Fermendžin, Chronicon (...) str. 23). Prema pisanju kronike u Gyöngyösu opći zbor Reda u Asizu 1514. dosudio je samostan Sv. Marije u Kobašu bosanskim Franjevcima, što su ugarska braća prihvatila uz zahtjev, da nove kuće u Slavoniji ne podižu bez znanja i odobrenja ugarske braće (Chronicon (...) str. 24-25).

O samostanu Sv. Marije u Kobašu opširno je pisao o. Julije Jančula, Franjevci u Cerniku (Slav. Požega 1980, Franjevački samostan u Kobašu (1504-1532), str. 7-17) Samostan je vjerojatno 1520. god. spaljen i ponovo obnovljen. Godine 1532. je vjerojatno napušten. Nakon toga se crkva Sv. Marije u Kobašu održala kroz cijelo tursko vrijeme, sve do kraja 18. stoljeća, kad je srušena, a u narodu se sve do sada sačuvala uspomena na mjesto njena postojanja pod nazivom »Kloštar« (Šematizam zagrebačke nadbiskupije, godina 1966, str. 95).

Pokušaj Franjevaca Bosanske vikarije, da iz Bosne prijeđu Savu i osnuju samostan u Kobašu uz protivljenje ugarskih Franjevaca je doduše uspio, ali se održao oko 30 godina. Prebacivanje turske vojske iz Bosne u Slavoniju upravo kod Kobaša, jer su Turci vodili prijateljske odnose sa Stjepanom Berislavićem, tada gospodarom kaštela Giletić, povodom je rušenju samostana u Kobašu i odlaska Franjevaca iz samostana Svete Marije. Djelovanje Franjevaca iz tada već Provincije Bosne Srebrene (1517) uslijedilo je tek nakon turskog osvajanja Slavonije poslije 1537. ili točnije poslije 1552. godine, kad je vlast osmanske države postavljena ispod Siska preko Čazme do Drave ispod sela Molve.

Zaštićeni ahd-namama Mehmeda II mogli su se slobodnije kretati i djelovati na području osmanske države. Zna se, da su Turci dopuštali Kalvinima pod vodstvom njihova znamenitog Mihalja Starina napadati i progoniti katolike od Donjeg Miholjca, preko Vukovara i Tordinaca i po Srijemu pa se Starin u pismu prijatelju svome Nikoli Tukmaju u Beč 10. lipnja 1551. godine hvali, da je uspio ušutkati katoličke svećenike a Franjevce protjerati preko Save u Bosnu kao pse (Bösendorfer, Crtice iz Slavonske povijesti, Osijek 1910., str. 331). Proganjanje je postojalo, jer su Kalvini upravo na Duhove 1551. spalili franjevački samostan u Đakovu, koji je pripadao ugarskoj Salvatorijanskoj provinciji. Ako se može vjerovati Starinovoj samohvali, Franjevci iz Bosne su tada već djelovali na području Slavonije. Vjerojatno su preuzeli napušteni samostan Požegu, jer su prigodom turskog paljenja požeškog samostana 1583. taj samostan imali (Paškal Cvekan, Požeški Franjevci, Slav. Brod 1983, str. 53). Požeški samostan im je do 1583. služio kao središte njihova djelovanja u požeštini i u posavlju od Stare Gradiške preko Broda i dalje. No, njihovo novo dušobrižničko središte pod konac 16. stoljeća postaje samostan Svetoga Augustina. Budući da sam opširno obradio bogatu prošlost veličkog samostana u svojoj monografiji (Velika i njena bogata prošlost 1982), a slično i u monografiji »Požeški Franjevci«, 1983., ovdje ću samo potsjetiti na slijedeće činjenice:

1. Franjevci dolaze u Veliku tek poslije 24. lipnja 1575.

2. Dopuštenjem turskog sultana i odobrenjem pape Grgura XIII preuzimaju u Velikoj neku kuću svetoga Augustina, a uz to i sa svim što je s tom kućom povezano i što joj pripada.

3. Za njihovo prikladnije uzdržavanje u vršenju povjerene im službe — poučavanja zavedenih i propovijedanja, te oblikovanja mladeži — papa im dopušta preuzeti i neke posjede a sačinjavaju ih vinogradi, kojima se mogu služiti, ali ne i posjedovati. Te pak posjede mogu slobodno i dopušteno držati za uzdržavanje braće i mnogih siromaha, što će im dolaziti.

4. Dolazak i nastanjenje Franjevaca u Velikoj ima dušobrižnički i misijski značaj: da zavedenu braću poučavaju, a u zabludi rođene pokušaju potaknuti da uđu u zajednicu svete Rimske crkve; i konačno da mladež poučavaju, to jest odgajaju za redovnička i svećenička zvanja (L. Waddingus, Annales Minorum, XXI, Claras Aquas, 1934, str. 502-503).

Samostan Provincije Bosne Srebrene u Velikoj providonosno je mjesto za razvoj i djelovanje dušobrižništva u turskoj Slavoniji u 17. stoljeću. Velika je značajna i za djelovanje Franjevaca u Brodu, jer je dušobrižništvo Broda 17. stoljeća povezano sa samostanom u Velikoj, koji je u Brod slao Franjevce, upravitelje brodske katoličke župe.

3. Od brodske rezidancije do samostana

Zna se da je selo Brod na Savi u dotursko vrijeme imalo katoličku župu sa župnom crkvom Sv. Marka. Osvajanjem Broda 1536. godine pretežni dio brodskog stanovništva je napustio katoličku vjeru i prešao na muhamedanstvo. Tada je i župna crkva Sv. Marka pretvorena u tursku džamiju, a I. A. Brlić piše, da se nalazila na trgu, a oko nje je bilo tursko groblje (Uspomene (...) II, str. 15). Ništa ne ne zna, da li je neki svećenik u Brodu i vršio svećeničku službu preostalim katoličkim vjernicima, ili su možda Franjevci iz Đakova do 1551. dolazili povremeno u Brod i u okolicu, jer je do spomenute godine franjevački samostan u Đakovu još postojao. Trebalo je razmjerno mnogo vremena, dok su se bosanski Franjevci nastanili u Požegi a onda 1575 i u Velikoj! Poznato je, da je papa Siksto V izdao 13. ožujka 1586. pismo fra Đuri Soljaku ili Tuzlaku, kojim odobrava njegov misijski rad u Slavoniji i Ugarskoj, jer ondje živi veliki broj vjernika, koji nemaju svećenika, klerika i redovnika od kojih bi trebali čuti Božju riječ, misu i druge božanske službe, stoga papa podjeljuje fra Đuri i njegovim pomoćnicima značajne povlastice, kojih su se Franjevci u svome dušobrižničkom djelovanju u Slavoniji i drugdje držali. Radi pogibli i drugih razloga mogli su vršiti službu u privatnim kućama ili na drugim pristojnim mjestima. Gdjegod nema župnika, mogli su vršiti službu župnika, krstiti, vjenčavati i ostalo. U nemogućnosti da pribave nova sveta ulja, smjeli su se služiti starima. Pokornike su mogli odrešivati od svih pridržanih grijeha, osim ubijstva ili osakaćenja biskupa. Mogli su primati u krilo katoličke Crkve po propisima Crkve sve, koji se žele vratiti. U svakom mjestu kud dođu mogu jednom podijeliti potpuni oprost uz običajne uvjete (Waddingus, Annales Minorum, tom XXII, 85-87).

Uz fra Đuru Tuzlaka, papa Siksto V dao je isto poslanje fra Bernardinu Dubrovčaninu (De Ragusio) godine 1587, a papa Klement VIII 17. srpnja 1595. fra Luki Juršiću također na tri godine i 1598. produžio na još tri godine (Waddingus, tom XXIII, str. 240, 349 i 511; Jelenić, Kultura (...) I, str. 148).

Ova trojica Franjevaca obavili su pionirski rad za sređivanje dušobrižničke djelatnosti u Slavoniji i Ugarskoj. Tek tada se Slavonija mogla podijeliti na župe, a samostani u Velikoj i u Načicama su bili zaduženi, da se brinu za župnike i pomoćnike. Đuro Bernardin i Luka djelovali su gotovo neovisno o Provinciji Bosni Srebreničkoj, koja ih je nadzirala i pomagala i »njih bi se moglo smatrati kao u jezgri osnivačima Franjevaca Slavonaca koji su tražili autonomiju i neovisnost od Bosanaca, tražili posebnog biskupa za Slavoniju ili barem da se pokoravaju drugome a ne bosanskom. Ujedno će razviti veliko hrvatsko-slavonsko rodoljublje, poticati ili čak i voditi borbu Slavonaca za oslobođenje od Turaka« (Julije Jančula, ofm, Franjevci u Cerniku, str. 37).

Nastojanje pape Siksta V da održava vezu s katoličkim biskupima iz cijelog svijeta potaklo je papu da je 1585. odredio da biskupi u određenim vremenskim razmacima moraju posjetiti Rim i izvjestiti papu o svojoj službi i svemu što se odnosi na njihove biskupije, tj. o disciplini klera i katolika u krajevima gdje djeluju. Davanje izvještaja o radu i disciplini obvezalo je kasnije i franjevačke provincijale, koje su nosili ili slali u Rim papi a od 1622. i Kongregaciji za širenje vjere. I upravo takvom jednom izvještaju iz 1623. dugujemo vjerodostojno svjedočanstvo o djelovanju Franjevaca u Brodu, pismeno zajamčeno.

Aktualni definitor (savjetnik) Provincije Bosne Srebreničke **fra Jure Neretvanin** podnio je Propagandi 18. rujna 1623. godine popis samostana i osoblja kao i popis župa, koje su Franjevci Bosne Srebreničke vodili. Spomenuti Neretvanin je zajedno s piscem Pavlom Papićem, uz popratno pismo provincijala Marijana Pavlovića, pošao u Rim są zadatkom da traži novčanu pomoć kojom su željeli otkupiti crkvene predmete založene kod uglednih ljudi za posudu novca čime su platili poreze i druge namete. Čini se da službenicima Propagande nije bilo dovoljno provincijalovo pismo, nego su tražili da se napravi opširan izvještaj o djelatnosti Bosanske provincije. Neretvanin je to učinio, a ovi su im poslije toga dali dopuštenje da mogu ići po Italiji i skupljati novčane priloge za bosanske samostane.

Neretvaninov izvještaj daje nam iscrpne obavijesti o samostanima i osoblju provincije Bosne Srebrene:

»16. Samostan u Velikoj ima 23 franjevca, služi župe: Požega, Pleternica, Rakov Potok, (Ratkovica), **Brod,** Sv. Benedikt (Dubovik), Sv. Mihael (Vrhovina), Kutjevo, Cernik, Posavina. Gvardijan je Martin Brguljanin, a lektor Luka Jelaščanin«. (Andrija Zirdum, Provincija Bosna Srebrena u vrijeme Matije Divkovića (1563-1631), Zbornik radova o Matiji Divkoviću, 1982, str. 287-288).

Među samostanima Provincije Bosne Srebrene izvještaj Jure Neretvanina stavlja samostan u Velikoj na 16. mjesto a među župama, koje poslužuju i vode Franjevci iz toga samostana spominje i župu u Brodu. Budući da je Neretvaninov izvještaj Kongregaciji napisan 1623. godine, a spominje i Brod kao područnu župu samostana u Velikoj, za Brod je to prvo pisano svjedočanstvo, da su Franjevci u Brodu djelatni. Ne znači to, da Franjevci kao voditelji župe u Brodu nijesu i prije 1623. godine. Već sama ta činjenica da je u Brodu 1623. godine župa, potvrda je to, da su Franjevci u Brodu djelatni i davno prije 1623. godine, premda zapisa nema.

Poslije 1623. godine Brod se kao župa spominje u izvještaju fra Tome Ivkovića, skradinskog biskupa i upravitelja bosanske biskupije, koji je u Brodu dijelio sakramenat svete potvrde od 1626. do 1630. i podijelio je tisuću i petorici potvrđenika (D. J. Buturac, Kat. Crkva u Slav. za turskoga bladanja, Zagreb 1970, str.35).

Biskup fra Jeronim Lucić u svome izvještaju Propagandi u Rim 1639. među svjedocima svoga izvještaju navodi i fra Antuna Požežanina kao brodskog kapelana (Buturac, o. c. str. 195/196). Generalni pohoditelj Provincije Bosne Srebrene 1640. godine u svome izvještaju piše, da se iz samostana Modriče u pratnji fra Mihajla iz Olova u nedjeljni dan uputio prema Brodu. Preko rijeke Save stigao je konačno u Brod. Uputio se u kuću upravitelja župe, koja je bila usred grada Broda (Passato il tragheto alla casa del curato, ch'era in mezzo cita di Brod). U jutro je služio Misu i spremio se za put prema Požegi (...) La mattina celebrata la messa si preparassimo alla partenza per Posega... Starine, Jazu, knjiga XXIII, Zagreb 1890, str. 34/35).

Pavao iz Rovinja izričito kaže, da se kuća upravitelja brodske župe nalazi usred Broda i da je ondje služio svetu Misu. To je značajan podatak, na koji treba svratiti pažnju, jer se u Brodu spominje i još jedna, stara, kamenom građena crkva u čast Svetoga Antuna Padovanskog, gdje Franjevci također vrše službu. Budući da je ta crkva Sv. Antuna Padovanskog izvan Broda, stvarno u selu Podvinju, dobiva se dojam kao da je brodska župa bila u Podvinju, što nije u skladu s izvještajem o. Pavla iz Rovinja, generalnog pohoditelja Provincije Bosne Srebrene. Da je župna crkva u čast Svetome Antunu, brodska, bila u Podvinju, na to se svodi i izvještaj biskupa fra Marijana Maravića, koji je 27. studenoga 1646. iz župe Sv. Benedika (Podcrkavje) pošao u »Brohod« (Brod), gdje je 30. studenoga u crkvi Sv. Antuna Padovanskog svečano dijelio svetu potvrdu i krizmu 88 potvrđenika (»Glasnik« bosanske i srijemske biskupije za 1887. godinu, Dr. Ignac Brlić, Uspomene-IV, str. 4, Đakovo 1888). Pitanje je, da li su Franjevci u mjestu Brodu imali svoju kuću i neku crkvu, različito od crkve Sv. Antuna, nedaleko Broda, u Podvinju. Pavao iz Rovinja piše, da jesu a vrlo značajan povijesni dokumenat o. Petra Nikolića, generalnog vikara zagrebačkog biskupa Petra Petretića za tursku Slavoniju, što ga je Nikolić napisao 28. svibnja 1660. iz samostana u Našicama, to potvrđuje i oboje stavlja na pravo mjesto. Biskup je tražio popis i opis župa, župnika, crkava i ostaloga na području između Save i Drave pod turskom vladavinom. Nikolić za Brod doslovno piše: — In pago seu oppido Brod ecclesia antiqua, facta mesquita Turcarum, sub nomine olim sancti Marci; extra autem pagum adest ecclesia antiqua ex lapidibus sub nomine sancti Antonii; et ibi etiam Brodi est hospitium fratrum, est parochia S. Joannis, curam cuius habent reverendi patres Georgius a Capto (1) et frater Paulus Bosnensis. Ecclesia dicta emnibus necissariis rebus est dotata et exornata, fuere multae animae christianorum (Acta Bosnae, .str. 494, pov MCCCCXXXV, 28. V 1660).

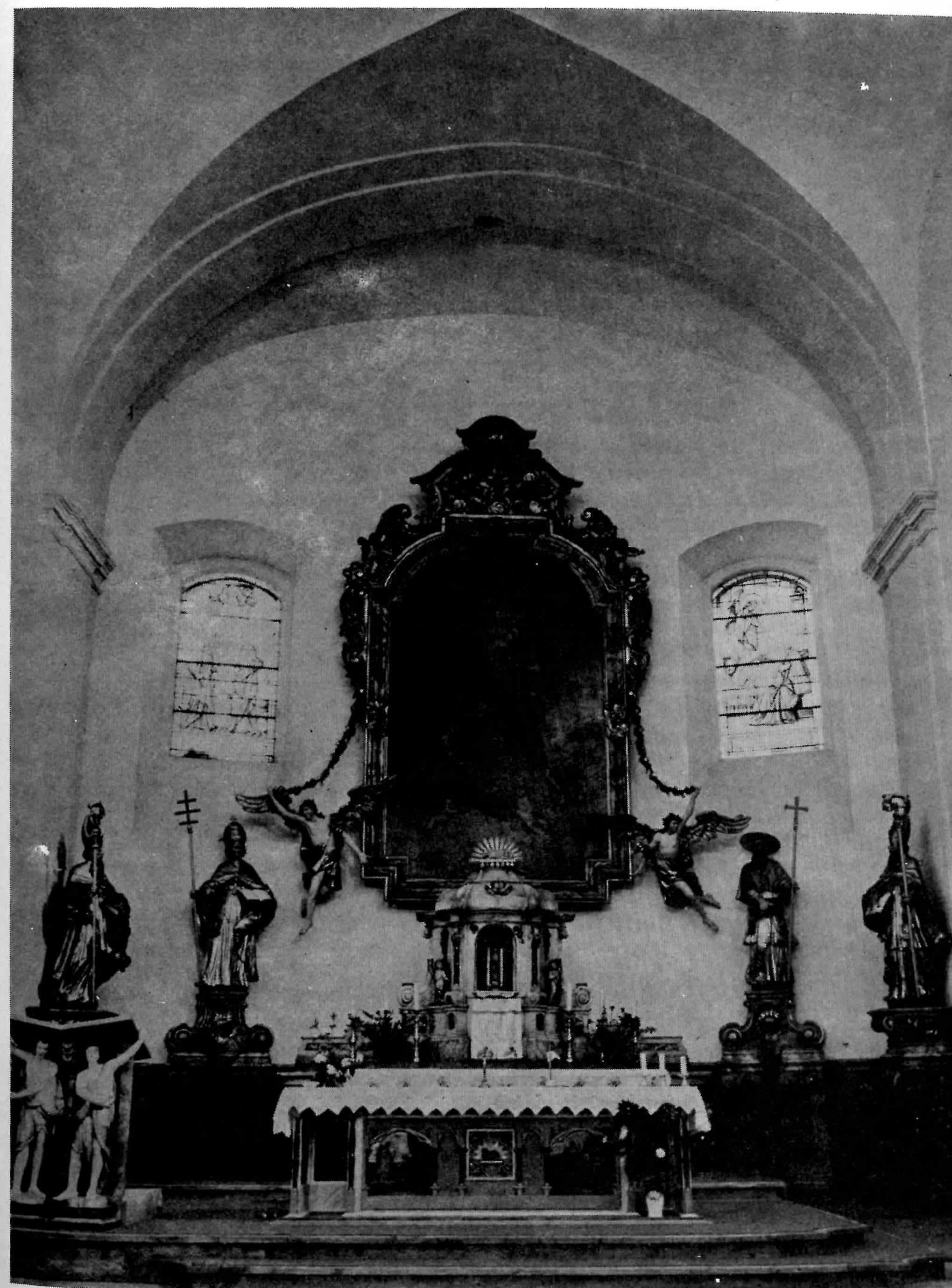
Ovaj Nikolićev izvještaj je značajan i premda je točan, krivo je iznošen. Nikolić piše: — U selu ili gradu Brodu stara crkva, učinjena možejom Turaka, nekoć pod imenom Svetoga Marka; izvan sela pak stoji stara crkva iz kamena pod imenom Svetoga Antuna; i ondje također u Brodu je gostinjac braće, jest župa Svetoga Ivana, kojom briguju velečasni oci Đuro iz Kaptola i brat Pavao Bošnjak. Spomenuta crkva je bogato opremljena i ukrašena, bile su mnoge duše kršćana.«

Nikolić je vrlo jasan. Najprije ističe, da je u Brodu, selu ili gradu, nekoć — prije turskog vladanja — postojala crkva Svetoga Marka, koju su Turci pretvorili u svoju mošeju — džamiju. Nakon toga ističe, da se izvan sela Broda nalazi, stoji, upotrebljava je, stara crkva, zidana od kamena, posvećena u čast Svetoga Antuna, vjerovatno Padovanskog. Rečenicu završava s točkom i zarezom, da istakne glavni dio svoga pisanja u Brodu, jer je Petar Petretić, zagrebački biskup to od Nikolića zatražio (opis župe, župnika, crkava i ostaloga). »I ondje također u Brodu (Brodi) je gostinjac braće (hospitium fratrum)« — to jest kuća, gdje stanuju »dušobrižnici o. Đuro iz Kaptola i Pavao Bošnjak (Bosnensis)«, a jednako i ona braća, koja naiđu u Brod i prolaze preko Broda. Tu je i »župa Svetoga Ivana«, vjerojatno Krstitelja, kojom upravljaju o. Đuro, župnik i brat Pavao, kapelan. »Spomenuta crkva je bogato opremljena i ukrašena«. O kojoj to crkvi govori Nikolić? O onoj staroj, zidanoj od kamena, izvan sela Broda, u čast Svetoga Antuna ili o župnoj crkvi Sv. Ivana, koja se nalazi u selu ili gradu Brodu, uz gostinjac Svetoga Ivana? Stilizacija nije točna ili moglo bi se pomisliti, da je brodska župna crkva bila izvan Broda, ona stara, kamena, u čast Sv. Antuna. Možda! Dr. Buturac to tako i smatra, jer piše »pa kao župska crkva služi od kamena zidana crkva sv. Antuna u selu Podvinju, udaljena četiri milje od Broda« (.o. c. str. 37). No, stvari nisu tako jednostavne. Nikolić tvrdi, da u Brodu »jest župa Svetoga Ivana« (est parochia s. Joannis) kojom briguju velečasni oci Đuro iz Kaptola i fra Pavao Bošnjak. Ako je u Brodu župa Sv. Ivana, a jest, onda je u Brodu i crkva Svetoga Ivana, dobro opremljena i ukrašena (dotata et exornata). I danas i nekada naslov župe je radi naslova župne crkve, a ne obratno. A da je ovo zaključivanje točno, pokazuju i neke činjenice. Na primjer izvještaj o. Pavla iz Rovinja, koji je kao generalni vizitator došao u grad Brod i uputio se u kuću upravitelja župe, koja je bila usred grada Broda« (Passato il tragheto alla casa del curato, ch' era in mezzo cita di Brod). U jutro odslušivši Misu spremili smo se na put prema Požegi (La mattina celebrata la messa si preparassimo alla partenza per Possega — Starine, Jazu, knjiga XXIII, Zagreb 1890, str. 34/35). Tko pozna Brod i njegovu okolicu, taj zna, da ona tvrdnja o. Pavla iz Rovinja: »došli smo u Brod i uputili se u kuću upravitelja župe, a ta je usred grada Broda, i u jutro pošto je Misa otslužena spremali smo se za put prema Požegi« ne može značiti: spavali smo usred Broda a Misu smo išli služiti 4 milje od Broda, u Podvinje, gdje je crkva, stara od kamena, Svetoga Antuna, i tek onda ponovo u Brod za pripremanje putovanja u Požegu, a išli su konjima. Godine 1640. Franjevci su u Brodu imali sjedište svoje župe Sv. Ivana i crkvu Sv. Ivana. I to samo malo istočnije od današnjeg samostana i crkve, na obali Save, usred Broda, može se reći.

I još nešto! Postoji svjedočanstvo o. Augustina Jaharića ili Jarića, koji je na sinodi 1697. u Brodu uz zakletvu potpisao jedan dokument protiv o. Petra Nikolića, da ovaj nikada nije bio generalni vikar zagrebačkog biskupa, i tom zgodom istaknuo, da je ocu Nikoliću godinama kao mladić, dok je studirao, posluživao, a gotovo 30 godina je upravljao kao župnik u Brodu (Fr. Augustinus Jaharich ex custos provinciae

etiam ferme 30 annorum parochus in Brod 58 aetatis (...) qui dicto patri Nicolich tot annis iuvenis, dum Velicae studueram, inserviveram — Acta Bosnae, pov. 1473. str. 529). Jariću je 1697. godine bilo 58 godina. Gotovo 30 godina je bio župnik u Brodu. Znači, da se rodio 1639. godine, a brodskom župom upravljao od 1665. godine s prekidima. Dodamo li podatak, da je fra Luka Ibrišimović u izvornom izvještaju, napisanu vlastoručno 2. svibnja 1694. u Požegi, zapisao, kako je te godine primila sveta ulja od zagrebačkog biskupa i župa Svetoga Antuna u Brodu« (ASPo. Miscelamea I, za 1694 godinu, izvornik), dok Augustin Jaharić, 24. VI 1695. priznaje samo bosanskog biskupa Nikolu Ogramića svojim biskupom kao župnik u Brodu (Acta Bosnae, pov 1464, str. 522). Jaharić nije mogao biti župnik u župi Svetoga Antuna u Brodu, jer župa Sv. Antuna u Brodu prima ulje od zagrebačkog biskupa po njegovu generalnom vikaru Luki Ibrišimoviću, budući da kao brodski župnik Jaharić priznaje Ogramića bosanskog biskupa svojim biskupom. Znači župa Svetoga Antuna u Brodu nije u gradu Brodu nego u Podvinju, dok je Jaharić župnik župe, koja se nalazi u Brodu. Dosljedno, i za vrijeme o. Petra Nikolića 1660. godine je bilo isto tako. Franjevci su na području Broda upravljali dvije pupe: Av. Antuna u Podvinju i brodsku župu, koja je 1660. godine župa Sv. Ivana zajedno s gostinjcem. Nije isključeno, da su početkom 17. stoljeća bili kod crkve Sv. Antuna i vodili duhovnu brigu za brodske vjernike, a tek polovicom 17. stoljeća podigli gostinjac i crkvu Sv. Ivana u samome gradu Brodu.

Iz ovih navoda očito je, da su Franjevci iz samostana u Velikoj tokom 17. stoljeća boravili u Brodu, vršili dušobrižničku službu, imali i svoju kuću — gostinjac, a uz kuću i crkvu. Vodili su župu. Među brodskim vjernicima imali su i svećenička i redovnička zvanja, što potvrđuju Franjevci Brođani: fra Ivan iz Broda, koji je na provincijskom kapitulu 1655. izabran definitorom (Mandić, Franjevačka Bosna, o. c. str. 191); fra Martin iz Broda, propovijednik i definitor od 1658 (Mandić, o. c. str. 192); a 1660. i župnik u Motočini (Acta Bosnae, pov. 1435); fra Petar iz Broda, župnik u Vrčin Dolu, 1660 godine (Acta Bosnae, pov. 1435, str. 495). Među najstarijim spomenutim župnicima u Brodu spominje se fra Đuro iz Kaptola i njegov pomoćnik fra Pavao Bošnjak 1660. godine (Acta Bosnae, pov. 1435, str. 494). Brodska kronika spominje, da je 1662. djelovao u Brodu fra Ivan Ančić, »pisac mnogih knjiga koji je imao dobre veze u papinskom gradu« (Mandić, o. c. str. 193), »1669. je bio imenovan i gvardijanom u Rami« (Mandić, o. c. str. 198). Rođen je u Duvnu (1624-1685), a napisao je knjigu »Thesaurus perpetuus indulgentiarum seraph. Ordinis«, Venetiis 1662, dakle, kad je bio u Brodu (Mandić, o. c. str. 33, i Prot. conc. Brod. str. 6). Augustin Jaharić ili Jarić bio je župnik u Brodu oko 30 godina, to jest, za sve vrijeme, dok su Franjevci u Brodu stanovali u gostinjcu. Kao gvardijan u Velikoj Jarić je 1690. postao definitor, a 1693. izabran je za kustosa (zamjenika provincijala). Kako je 1691. Brod oslobođen od Turaka a Jarić postao zapovjednikom Broda »radio je oko roga, da se gostinjac franjevačke brodske župe proglasi rezidencijom, to jes kućom manjeg značenja u Provinciji Bosni Srebrenoj. Kako je 1693.

Glavni oltar

Jarić izabran za kustosa uspio je, da se 1694. Brod proglasi kućom rezidencijom a Jarić njenim prvim poglavarom — pretstojnikom. Provincijal je tada bio fra Pavao Kačić. I vršio je tu službu pet godina, do 1699 godine (Prot. conv. Brod. str. 6). Njega je 1699. naslijedio fra Ivan Stipić na godinu dana. Godine 1700. je pretstojnik u Brodu fra Ivan Šimić do 1702, a onda do 1708. godine fra Bartol Petrović. Na provincijskom kapitulu u Našicama 1708., 30. listopada, izabran je za provincijala o. Andrija Ećimović iz Imotskog. Nova provincijska uprava s provincijalom o. Andrijom proglasila je brodsku rezidenciju formalnim samostanom Provincije Bosne Srebrene i izabrala prvog brodskog gvardijana o. Ivana iz Bijele. Tim činom samostan u Brodu započinje napredovati i rasti, postojati značajnija kuća u Provinciji Bosni Srebrenoj.

4. Na obali prebistre Save

Prvi početnik i voditelj Spomenice brodskog samostana o. Ivan Narančić od 1735. označio je tu povijesno značajnu knjigu ovim naslovom: Protocolum seu Liber annotationum rerum notabilium Conventus SS Trinitatis, labore, cura, et sumtibus, fratrum Minorum S. Francisci de observantia Provinciae Bosnae Argentinae Brodij in Slavonia ad ripam limpidissimi fluminis Savi fundati 1708. die 30. Octo. To jest: Protokol ili knjiga zabilježbi značajnih stvari samostana Presvetoga Trojstva, marom, brigom i izdacima Malobraćana svetoga Franje od opsluživanja Provincije Bosne Srebrene osnovana u Slavonskom Brodu na obali prebistre rijeke Save 1708. dana 30. listopada.

Sam naslov brodske, samostanske Spomenice sadrži sve osnovne podatke novoosnovana samostana u Brodu. I što je posebno značajno, Narančić je kao brodski gvardijan 1735. oduševljeno istaknuo, da je samostan Presvetoga Trojstva smješten na obali prebistre rijeke Save, a na drugom mjestu Spomenice je napisao »na obali rijeke Save preugodno smješten« (ad ripam Savi fluminis iucundissimi, situati — o. c. str. 5). Ova pak Spomenica je potrebna po odredbi provincijala o. Luke Karagića, da se upisivanjem djelovanja braće Franjevaca u brodskom samostanu onemogući »pjenjenje žestokih oluja protivnika Franjevaca, koji nastoje nijekati i omalovažavati rad i znoj Malobraćana« (contra inimicorum ferocium furientes procellarum spumas (...) pro refractione fluctuum ferimaris — iza naslovne stranice).

Prema zapisu o. Ivana Narančića »kroz dugi niz godina u gradu Brodu je bila naša župa, koja je 1694. prerasla u rezidenciju. Dana 16. lipnja 1694. za provincijala o. Pavla Kačića na prvom provincijskom sastanku izabran je za prvog pretstojnika o. Augustin Jahrić i 5 je godina tu službu vršio (do 1699) (Longo intervallo temporis haec Parrochia nostra Civitatis Brodensis (...) Prot. conv. Brod str. 6). I Narančić svjedoči našu već dokazanu tvrdnju, da su Franjevci u gradu Brodu imali župu, boravili i stanovali u Brodu. Dosljedno, imali su kuću (hospicij) i crkvu. Da li je ta samostanska kuća zajedno s crkvom bila na obali Save, u blizini sadašnjeg samostana, od prve se ne bi moglo reći. No, kad je brodska rezidencija 30. listopada službeno proglašena formalnim samostanom na kapitulu u Našicama, Narančić piše doslovno: »samostan zajedno s crkvom, koji sve do sada postoji, sagrađen je od drva i tako podignut je trajao od 1708. do 1727. godine« (qui conventus una cum Ecclesia quae ad hace usque temporaextat, erat fabricatus ex lignis et duravit ita extructus ab anno 1708. usque ad annum 1727 — Prot. conv. Brod str. 7). Postoji i svjedočanstvo generalnog pohoditelja fra Ivana de Vietri, koji u svome izvještaju 1708. nakon obilaska Provincije Bosne Srebreene piše o Brodu: — U samostanu Presvetoga Trojstva u Brodu nalazi se 13 redovnika, koji vrše duhovnu brigu u malome gradu Brodu s malo sela. U gradu je vrlo lijepa samostanska crkva i u blizom selu druga s naslovom Sv. Antuna, gdje poslužuje od poglavara određen otac zagrebačkoj biskupiji« **(II Convento della SS. Rtrinita di** Brod e composto di 13 Religiosi, quali hanno la cura spirituale della cita piccola di Brod conpochi villaggi, incita vi e la Chiesa del Convento bellissima o ne' villaggi un altra intitolata S. Antonio dove assiste adarbitrio del Superiore un Padre sotto il Vescovo di Zagabria. M. N. Batinić, Njekoliko priloga k bosanskoj crkvenoj povijesti, Starine, Jazu, Zagreb 1885, str. 96).

Ako se pomno pročitaju ova dva svjedočanstva: Narančićevo i Vietrijevo, zapažamo, kako o. Ivan Narančić ističe, da je samostan sagrađen od drva i tako podignut postoji od 1708. do 1727. godine, dok Vietri piše, da je samostanska crkva vrlo lijepa. Narančić svraća pažnju na samostan, koji je sagrađen od drva i kao takav stoji do 1727. godine, dok Vietri tvrdi da je samostanska crkva vrlo lijepa. Oboje je vrlo važno! I samostan i crkva su drveni, jer i za crkvu Narančić na drugom mjestu izričito tvrdi, da je drvena (cum Ecclesia actu lignea — Prot. conv. Brod str. 14). Iz Veličke kronike doznajemo, da je brodski drveni samostan imao dva trakta i bio nešto istočnije od današnjeg samostana (o. c. str. 418). Sve ovo potiče na zaključak, da je drveni samostan na dva trakta i crkvu na obali Save dao podići o. Augustin Jarić poslije oslobođenja Broda 1691. godine. Nevjerojatno je, da bi samostan s dva trakta u kojemu je moglo stanovati 13 redovnika turska vlast dopustila! Zapisa nema, ali opravdanje za našu tvrdnju je utemeljeno činjenicama. I premda je uprava Provincije Bosne Srebrene mogla samostansku rezidenciju u Brodu proglasiti formalnim samostanom bez posebnog odobrenja pape i crkvenih vlasti, jer im je tu mogućnost dao Siksto IV, papa, pismom »Romanus Pontifex« 1473. godine a ponovo potvrdio papa Julije II pismom »Hodie emanarunt«, gdje je nadbiskupu u Kaloči, u Pećuhu i Čazmanskom Kaptolu zagrebačke biskupije stavljeno na znanje, da Malobraćanima turskim izbjeglicama na području između Save, Drave i Kupe, gdjegod ih zemaljski gospodari prime ne treba njihovo odobrenje za osnivanje formalnih samostana. Dovoljno im je bilo samo carsko odobrenje. Provinciji Bosni Srebrenoj carsko odobrenje za podizanje samostana i rezidencija dao je car Leopold I, 3. VIII 1703, potvrdio njegov sin Josip I, 5. XI 1705., a kasnije i car Karlo VI, 23. X 1722., a carica Marija Terezija 14. VIII 1741. postojeće samostane potvrdila i dopustila rezidencije pretvarati u samostane, a zabranila osnivati nove bez dopuštenja dijecezanskog biskupa (Paškal Cvekan, Franjevci u Požegi, Slav. Požega 1983, str. 62). I tako je

provincijski kapitul u Našicama za provincijala o. Andrije Ećimovića iz Imotskog 30. listopada 1708. rezidenciju u Brodu i rezidenciju u Požegi proglasio formalnim samostanom. U samostanskim arhivima i brodskog i požeškog samostana ne postoje nikakva druga pisma ni biskupskih ordinarija, ni rimskoga pape. Znači da se provincijski kapitul služio spomenutom povlasticom pape Siksta IV i potvrdom Julija II. Svjedočanstvo fra Ivana de Vietri, generalnog pohoditelja Provincije Bosne Srebrene, koji je pretsjedao kapitulu u Našicama kao generalov zamjenik, pokazuje, da su u Brodu postojali i uvjeti za proglašenje formalnog samostana, jer je u njemu prije proglašenja bilo 13 redovnika i svi uvjeti za provođenje zajedničkog života redovnika u njemu: crkva, kor, sakristija i mogućnost za uzdržavanjem 12 redovnika.

Prvim gvardijanom brodskog samostana izabran je tajnim glasanjem o. Ivan iz Bijele. Provincijska uprava je već 1710. namjeravala osnovati u Brodu studij filozofije, ali je 1712. osnovan novicijat.

5. Izgradnja sadašnjeg samostana

Drveni samostan sagrađen 1694. godine privremeno je služio Franjevcima u Brodu. Njihova nakana je bila — sagraditi zidani samostan, prikladan i trajan, koji će moći služiti potrebama zajedničkog života u vršenju redovničkih dužnosti prema svojim ustanovama Reda i običajniku Provincije Bosne Srebrene. Ostvariti tu svoju želju i nakanu nije bilo lako, jer je turska granica bila na Savi, a 1716. su Turci ponovo osvojili Brod. Nakon mira u Požarevcu 1718. mogli su ozbiljnije razmišljati o gradnji novoga zidanoga samostana u Brodu. I jer nisu imali nekog dobročinitelja, koji bi mogao postati utemeljiteljem novoga samostana, o. Ivan Narančić, prvi voditelj brodske, samostanske Spomenice, spominje, da su Malobraćani brodskog samostana mnogo godina prošnjom od vrata do vrata sabirali potreban novac i ostalo za gradnju novoga samostana (pura Eleemosyna multis annis hostiatim emendicata — Prot. conv. Brod str. 14). Vlastitim trudom i zalaganjem a pomoću Presvetog Trojstva odlučili su 1727. godine graditi samostan.

Početak radova novoga samostana je 1727. godine, a ne 1723. kako je to površnim čitanjem Spomenice spominjano pa čak i kao jubilej 1923. godine slavljeno. Zabunu je napravio o. Ivan Narančić, koji je Spomenici iznad zapisa o postavljanju temeljnog kamena na 14. stranici napisao: »**1723. 12 August**«. To je zabuna pisca, jer tekst Spomenice prije tog zapisa, sam tekst ispod tog datuma i sve ostalo kasnije svjedoči protivno, za godinu 1727.

Narančić na 13. stranici započinje pisati o gradnji novoga samostana posebnim naslovom, koji latinski glasi:

— Series de errectione Novae Ecclesiae, et Conventus ex Lapidibus, super lapidem angularem in civitate Brod. To jest vrsta (redoslijed) o podignuću nove crkve i samostana iz kamena na temeljnom kamenu u gradu Brodu.

Zatim naslov odlomka: 1727. 12. August i ispod tekst započinje: »Pomoću Presvetoga Trojstva i radom otaca i braće Reda Malobraćana od opsluživanja, Slavne Provincije Bosne Argentine sinova, ovaj naš samostan Presvetoga Trojstva, koji je trajao sagrađen iz drveta zajedno s crkvom sada drvenom **od godine 1694 sve do godine 1727.** i ove godine (1727) bez posebnih utemeljitelja doprinosa čistom milostinjom, mnogih godina od vrata do vrata isprošenom i u svrhu građevina nove crkve i samostana, braća su vlastitim ustima oglašavajući strpljivost započeli graditi.« Sada slijedi naslov: **1723. 12 August** i ispod slijedeći tekst: »Otac Šimun Tomašević vikar Provincije sretno upravljaše i Vel. otac Franjo iz Našica kao gvardijan (vršio službu gvardijana), dok se brodski samostan na temeljnom kamenu započeo graditi, vodeći izgradnju Vel. otac Ivan Narančić, koji je u to vrijeme na kapitulu u Našicama 24. VI 1726. izabran za definitora i direktora (voditelja) gradnje. Prvi kamen to jest kamen temeljac crkve mjesto gospodina generala Fridrika Odvira položio je gospodin slobodni barun Trenk, aktualni brodski zapovjednik (Prot. conv. Brod. str. 14).

Navedeni Narančićev tekst ističe, da je temeljni kamen samostana, točnije, **»dok se brodski samostan na temeljnom kamenu započeo graditi«** (dum Brodiensis Conventus S. S. Trimitatis supra lapidem angularem cepit edificari) provincijskim vikarom bio o. Šimun Tomašević, a gvardijan O. Franjo iz Našica (Angelić). Treba znati, da je provincijal o. Pavao Nakić, izabran 24. lipnja 1726. umro 19. ožujka 1727. u Budimu. Na provincijskom sastanku u Brodu provincijskog vikara je izabran o. Šimun Tomašević, koji je svoju prvu provincijsku kongregaciju održao 12. srpnja 1727. u Iloku. Narančić je sam za sebe napisao u spomenutom tekstu, da je već 24. lipnja 1726. kao izabrani definitor postao i direktorom gradnje brodskog samostana (dirigente fabricam R. P. Joanne Narancsich (...) 1726. 24. Juni fuit electus in Definitorem et in directorem edificij — Prot. conv. Brod str. 14). Samostanom u Brodu je kod početka radova bio o. Franjo iz Našica (Angelić). Svi prisutni ili spomenuti za početak gradnje 1727. bili su: o. Šimun Tomašević, vrši službu provincijskog vikara, o. Franjo iz Našica je 1727. brodski gvardijan, a o. Ivan Narančić je 26. VI 1726. izabran za definitora i za direktora gradnje. I stoga i sam Narančić kao pisac Spomenice odmah iza teksta pod naslovom 1723. 12. Augus. Piše pod »lmo« slijedeće: 1727. postavivši temelje nove crkve i podignuvši iznad zemlje u visine jedne orgije, oko 2 metra, zidove gradnja crkve je prestala, a započet je samostan i podigla su braća jedan trakt prema zapadu, koji je prvi, a vrt oko samostana zidom ogradiše« (1727 fundamentis Ecclesiae novae positis, et supra terram in altitudine una orgia errectis cessavit edificium Ecclesiae et incepit Conventus, et erexerunt Fratres tractum unum versus occidentem qui est primus et hortum stipatum Conventui muro circumcinxerut — Prot. conv. Brod. str. 14).

Zaključak je jasan i jedino ispravan:

— Temeljni kamen brodskog samostana postavljen je 12. kolovoza 1727. godine. Postavio ga je barun Trenk Ivan, otac Franje baruna

Trenka, kao zapovijednik Broda mjesto generala Fridrika Odvira, koji je bio spriječen. **Sagrađen je 1727. samo zapadni trakt samostana** i zidom ozidan vrt oko samostana. Nepoznato je, tko je bio graditelj.

Kad je **1729. godine** o. Ivan Narančić izabran za brodskog gvardijana započeo je iz temelja gradtit **južni trakt** samostana milostinjom samostana. Taj trakt je sagrađen kroz 3 godine, dok je o. Ivan Narančić bio gvardijan u Brodu. To jest do 1732. godine. Taj samostanski trakt je bio udaljen od Save 15 orgija, to jest 28,44 metara. (Velička Kronika, str. 418).

Radi gradnje crkve i njenog uređenja dovršenje samostana je odgođeno. Za uprave gvardijana o. Ambrozija iz Broda podignut je sjeverni dio samostanske zgrade. To su dva hodnika uz samostansku crkvu, jedan iznad drugoga. Gradnja je počela u travnju 1758., a posao je završen 12. listopada iste godine (Prot. conv. Brod. I, str. 98). Kako je tom zgodom krovište iznad hodnika sjevernog dijela samostana uz crkvu zatvaralo prozore crkve prema Jugu, provincijska uprava je u rujnu 1772. donijela odluku da se krovište skine i tako crkveni prozori otvore (Prot. conv. Brod I, str. 129). Provincijal o. Blaž Tadijanović je odredio da se staro krovište iznad hodnika uz južni zid crkve skine, otvore crkveni prozori, ovalni, novi, a ispod prozora napravi novo krovište (Prot. conv. Brod I, str. 162). Gvardijan o. Domagoj Šimunović je 1983. dao krovište sjevernog samostanskog trakta potpuno ukloniti, crkvene prozore tako povećati, a iznad hodnika u katu napraviti ravno krovište. Na taj način je crkva postala svjetlija i ljepša!

U vrijeme uprave gvardijana o. Augustina Zomborčevića od 1. travnja 1768. do 1. lipnja 1770. utrošeno je u gradnju istočnog samostanskog trakta i blagovaonice prema Jugu 2.560 fl i 15 seksera (Prot. conv. Brod I, str. 121). Blagovaonica je napravljena od 1768. do 1769. potpuno i 21. lipnja 1769., a bio je blagdan Presv. Trojstva u njoj je bio prvi, svečani ručak (Prot. conv. I, Brod str. 115).

Izgradnja istočnog samostanskog trakta je vrlo složena. Treba istaći, da je najprije podignuta sakristija, koja se nalazi uz crkvu u istočnom traktu. Temeljni kamen je postavljen poslije pjevane Mise u 6 sati u jutro 22. travnja 1762. godine, a blagoslovio ga je o. Ambrozije Majstorović, brodski gvardijan (Prot. conv. Brod. I, str. 104). Kada i kako je taj posao završen, nije nigdje zabilježeno. Sigurno je, da je bila sagrađena, jer postoji zapis da je otac Provincijal (Ivan Velikanović) sa samostanskim diskretorijem 3. ožujka 1773. odlučio, da se određena sakristija sruši i u boljem obliku ponovo izgradi. (Prot. conv. Brod. I, str. 134). Znači, da je ta prosrorija određena za sakristiju iz 1762. napravljena samo privremeno (destinata sacristia). Srušena je 23. travnja 1773. i nakon toga je započela izgradnja nove, sadašnje zajedno s gornjim hodnikom, koji je iznad nje. U srpnju iste godine zidar je završio posao o preoblikovanju sakristije i gornjeg hodnika u cjelosti (Prot. conv. Brod. I, str. 137). Kad je već sakristije bila nadsvođena provincijal o. Ivan Velikanović je odredio, da se produlji za još jedan

prozor (et jamjam in fornicem positam sacristiam ultro adita tertia fenestra prolongarit — Prot. conv. Brod. I, str. 137).

Za izgradnju ostalog dijela istočnog samostanskog trakta nema pouzdana podatka, ali je sigurno, da je bio podignut u 18. stoljeću. To potvrđuje činjenica, da je u listopadu 1834. dovezeno 20.000 komada cigle iz Banovaca Stupničke čete slavne gradiške regimente za obnovu stupova u prizemlju istočnog samostanskog trakta, jer ih je sol nagrizla. Za 1000 komada plaćeno je 15 fl (Prot. conv. Brod. III, str. 71). U rujnu su obnovljena 2 od 5 stupova, jer se u tri ostala nisu usudili dirati (Prot. conv. Brod. III, str. 77), a 19. kolovoza je završeno žbukanje i bijeljenje istočne strane samostana (Prot. conv. Brod. III, str. 77). Budući da ovi stupovi u prizemlju drže kat istočnog trakta, a trebalo ih je popravljati, jer su se istrošili radi soli, znači, da su podignuti od 1768. i 1770. godine i da je kat istočnog samostana tada sagrađen. I. A. Brlić nije točan, kad piše: »Milodarima nekih svećenika i samostanskom milostinjom (uz 600 fl od dvorske komore) sagrađen je i istočni dio samostana« (Uspomene (...), III, str. 15). Godine 1835. nije se gradio iznova istočni samostanski trakt nego prerađivao, kako to svjedoči samostanska Spomenica. Doslovno: »25. veljače 1835. započeli su u obnavljanju dijela zgrade (in reparanda aedificii parte) rušenjem srednjega gornjeg zida, koji unutar prve razdiobe mjesta dijeli spavaonice od hodnika« (inceperunt destruere murum medianum superius, qui intra primam partitionem dividit locum cubilium ab ambitu — Prot. conv. Brod. III, str. 73). »I tako je zapeo taj posao. Zidanje je počelo 7. ožujka i u 3/4 8 sati je u donjem dijelu samostana postavljena prva cigla i rad je marljivo nastavljen« (Prot. conv. Brod. III, str. 73). »Dana 20 ožujka 1835. otvoren je zid na donjem istočnom dijelu za stepenište« (Prot. conv. Brod. III, str. 73). »30. svibnja 1835. završen je strop zimske blagovaonice na istočnom dijelu samostana« (Prot. conv. Brod. III, str. 75). U veljači godine 1836. (23. II) zidari su nastavili s obnavljanjem samostana istočnog trakta (Prot. conv. Brod. III, str. 80). »Od četiri nanovo sagrađenih soba istočnog trakta, prvu sobu uz stepenice prema Savi nastanio je o. Paskal Kostroskicz, teologije lektor« (Prot. conv. Brod. III, str. 81). Bilo je to 5. svibnja. Devetnaestog svibnja i ostale sobe gore su nastanjene, osim jedne pokraj hodnika crkve, koja je namijenjena za provincijala (Prot. conv. Brod. III, str. 81). Završena je i nova zimska blagovaonica na istočnom dijelu samostana (in novo refectorio hiemali in parte orientali conventus — Prot. conv. Brod. III, str. 81), gdje se 28. svibnja prvi put večeralo (in parvo refectorio novo — Prot. conv. Brod. III, str. 81).

Kao zaključak samostanski je kroničar naveo: »Za ponovo usavršenje istočnog dijela samostana osim kraljevskog plaćanja nanesene štete zida solju od 600 fl Kraljevske komore, pomogli su i drugi dobročinitelji.« (navode se poimence u Kronici) (Prot. conv. Brod. III, str. 82 i 83).

Stvar je jasna. Istočni samostanski trakt je podignut od 1768. do 1770., a sagradio ga je o. Augustin Zomborčević, gvardijan za 2.560 fl i 15 seksera (Prot. conv. Brod. I, str. 120, dok je sakristiju iz temelja

Veliki oltar — Sv. Jeronim

1756. god.
Foto: Igos Nikolić

nanovo podigao 1773. o. Marko Guzvić, gvardijan (Prot. conv. Brod. I, str. 137). Za vrijeme dokinuća samostana od 1787. do 1806. u istočnom dijelu samostana bio je magazin za sol. To je štetno djelovalo na zidove samostana. Zato i veli Kroničar, da je Carska komora dala 6oo fl kao naknadu štete, što je zidovima nanijela sol (ad resarciendum damnum per salem muris illatum — Prot. conv. Brod, III, str. 82). I zato je istočni trakt samostana 1836. godine temeljito popravljen (Ad orientalem Conventus partem in perfectionem reducendam — o. c. st. 82), a ne iznova sagrađen. Iz istog razloga su popravljani i stupovi u prizemlju. Sol ih je najela (Prot. conv. Brod. III, str. 77).

Teška nesreća snašla je brodski samostan 28. lipnja 1814. godine. Tog jutra počele su pucati grede na južnom krovištu samostana. Pozvani majstor tesar nije odmah došao. Za vrijeme Mise u 10 sati sva su se braća samostana osim o. Justa Mirkovića, kojeg je noga boljela, nalazili u crkvi. Iznenada je nastao veliki štropot. Potresla se cijela crkva i samostan. Izgledalo je kao da se samostan ruši. Međutim, cijelo krovište južnog samostanskog trakta potpuno se slomilo i srušilo se u samostanski kvadrat. Grede su istrule i pod težinom krova popucale. Krivnja je u tome bila, što se prigodom predavanja samostana 1806. nije pregledalo i popravilo spomenuto krovište i zatražio popravak. Uslijed rušenja krovišta u kvadrat nastale su pukotine stropa iznad soba i braća lektori teologije zajedno sa studentima morali su se preseliti u zapadni trakt samostana. Istoga dana su na poticaj samostanskog sindika Tome Jarića Brođani obećali radnike, da se očisti samostan rušenjem pogođen. Konačno je i zapovijednik tvrđave poslao nešto tesara s pomoćnicima i radnicima. Sindik Tomo Jarić je za taj posao dobio i 20 vojnika, da uz cijenu 15 fl uklone grede i za 5 dana samostan je očišćen. Aktualni konsultor Provincije o. Ivan Balatović je pošao u Vinkovce, da od brodske regimente zatraži pomoć kod popravka srušenog krovišta, jer samostan to nije bio u stanju učiniti.

Brodski Franjevci su se obratili za pomoć Brođanima i iz popisa građana, koji su se odazvali za pomoć u novcu, dobili su 998 fl. Brodska općina je 10. kolovoza 1814. otpustila samostanu pripravljeno drvo za brodsku, župnu crkvu. Popravak krovišta započeo je meštar tesara brodski Ignacije. Dovoženje drva obavili su radnici Regimente za 24 fl dnevno. Otac Ivan Balatović je 24. rujna 1814. zamolio đakovačkog biskupa Mandića, da obećanih 6.000 komada daščica (šindra) može uzeti od Brođana, da se samostan brže pokrije, jer se toliko daščica nije moglo iznova brzo izraditi. Krovište je 22. listopada potpuno dovršeno. Nakon dovršena posla 30. studenoga došli su u brodski samostan general brodske tvrđe i potpukovnik Ivanka, da pitaju čijim dopuštenjem su Franjevci smjeli obaviti popravak južnog samostanskog krovišta. Odgovor je bio: »Poslužili smo se dopuštenjem, koje je biskup Mandić dobio od cara prilikom zamjene samostana u Đakovu sa samostanom u Brodu, gdje je bilo govora o zamjeni i o popravku brodskog samostana, a ne postoji nikakav opoziv« (Prot. conv. Brod. III, str. 1-4).

Izvanjski izgled i unutrašnje uređenje

Svi slavonski franjevački samostani su slično građeni. Uz samostansku crkvu prigrađena je samostanska zgrada, koja ima po tri trakta smještena tako, da zatvaraju središnji veći ili manji prostor za gajenje cvijeća — tako zvani kvadrat, jer su mu stranice ili kvadrat ili pačetvorina. I svi ti samostanski trakti podignuti su na kat.

Uz brodsku samostansku crkvu, koja je postavljena po crkvenom propisu pravilno — u smjeru Istok-Zapad, samostanska zgrada se nalazi uz južni zid crkve tako, da **zapadni trakt** gleda prema nekadašnjoj tvrđi, a sada prema savskom mostu i bosanskom Brodu. To je glavna samostanska fasada, na kojoj su uz crkvu ulazna samostanska vrata u hodnik uz crkvu. Nad vratima je od gipsa napravljen franjevački grb — središnje Križ i dvije ukrštene ruke — Kristova gola, a Franjina u rukavu habita, obje s ranama na dlanu. Taj se trakt proteže od crkve prema Savi. Dužina mu je — 35 m, širina — 8,92 m, a visina 7,30 m. Podignut je na kat. U prizemlju ima 10 prozora i vrata u samostan. Zid je ožbukan glatko. Krov je pokrit crijepom, a sve do 1879. godine bio je pokrit lemeškama (Prot. conv. Brod. IV, str. 5). Visina krovišta doseže visinu zidanog dijela crkve. U katu ima 11 prozora, a prvi uz crkvu na hodniku je dvostruk kao i predzadnji, također na hodniku. Hodnik u katu je po sredini trakta, a sobe s obje strane. Prema Zapadu su 4 sobe za stanovanje, vrata i stube na tavan i stube u prizemlje. Prema kvadratu ima 6 soba i hodnik prema kvadratu. Taj hodnik je napravljen sa širokim prozorom radi svjetla. Duljina soba je 4,12 m prema kvadratu i 4,80 m prema Zapadu. Visina 3 m. Hodnik je širok 2,32 m, a visok 3 m. Boltan je kao i sobe u katu. U prizemlju zapadnog trakta su 3 sobe od ulaznih samostanskih vrata, velika vrata za stepenište u kat, zatim jedna soba za stvari i još jedna soba za stanovanje. Namjena ovih četiriju soba se vremenski mijenjala.

Zapadni trakt je najstariji, jer je sagrađen 1727. godine.

Južni se trakt veže sa zapadnim i proteže se uz Savu sa Zapada prema Istoku. Znatno je duži od zapadnoga trakta za širinu zapadnoga i istočnoga trakta. Dužina mu je 46,90 m. širina 8,92 m, a visina 7,30m. Sagrađen je također na kat. Jednostavno ožbukan ima u prizemlju 11 prozora i 1 vrata, a u katu ima 13 prozora. Krov je crijepom pokrit iste visine kao i ostala dva samostanska krovišta. U katu je središnje hodnik, širina 2,32 m, visina 3 m. Prema Savi ima 5 soba do hodnika s prozorom za osvjetljenje i opet 5 soba do istočne strane trakta. Prema kvadratu ima 3 sobe, hodnik s prozorom za osvjetljenje i dvoja vrata u istočni trakt.

Istočni trakt je najmlađi. Podignut je 1768. do 1770., a za vrijeme dokinuća samostana od 1787. do 1806. radi magazina soli najviše je

oštećen i od 1835. do 1836. temeljito prezidan i obnovljen. Dužina mu je 35,86 m, širina 13,23 m, a visina 7,30 metara. Sa sjeverne strane je sakristijom povezan s južnim zidom crkve. Prekriven je crijepom kao i ostala dva trakta i visina krovišta doseže visinu crkvenog zida. U prizemlju ima 5 prozora i vrata a u katu 12 prozora prema Istoku. Prema samostanskom kvadratu ima u katu 5 prozora, a u prizemlju — vrata u sakristiju, vrata u kapelicu, gdje je do nedavna bila samostanska knjižnica, vrata na istočno dvorište i stepenište u kat. Prigodom obnove tog trakta 1835. na prizemnom zidu prema blagovaonici 20. ožujka je napravljen otvor za buduće stepenište u kat, ali je zazidan (Prot. conv. Brod. III, str. 73). U sobama istočnog trakta prema kvadratu u katu je smještena samostanska knjižnica, a prema Istoku su iznad sakristije i kapelice sobe časnih sestara, koje rade u samostanu.

Blagovaonica

Uvjet zajedničkog samostanskog života u proglašenom formalnom samostanu je i blagovaonica, gdje se samostanci sastaju dnevno za zajedničko blagovanje, jer je stol slika i ostvarenje bratstva i zajedništva ne samo Malobraćana nego i svakog zdravog i istinskog obiteljskog života.

Brodska blagovaonica (refectorium) je jedna od vrlo lijepih u našoj Provinciji. Poslije trsatske blagovaonice jedna od najsvjetlijih, prostranih i uređenih. Smještena je u prizemlju prema rijeci Savi i samostanska je Kronika smješta u istočni trakt, jer je tako zidana za gvardijana o. Augustina Zomborčevića 1768. i u njoj, nedovršenoj, na blagdan Presvetoga Trojstva 21. lipnja 1769., s najvećim veseljem bio je prvi svečani ručak (Prot. conv. Brod. I, str. 115). Blagovaonica, središnje postavljena, zajedno s istočnim traktom završena je 1. lipnja 1770. godine (a 1. Aprilis anni 1768. usque ad diem lmam Junii anni 1770. pro aedificio 4ti tractus versus orientem, et refertorio medio. consumpti sunt — Prot. conv. Brod. I, str. 121).

Blagovaonica je 16,60 m duga, 6,75 m široka. Ima 2 velika prozora na Istok, a 5 velikih prozora prema Savi. Za vrijeme od 1787. do 1807. bila je u njoj brodska trivijalna škola.

U godini 1838. popustio je strop blagovaonice. Trebalo ga je temeljito urediti. Iz tvrđavne ciglane 9. siječnja je nabavljeno 8 tisuća cigla, tisuća po 13 fl (Prot. conv. Brod. III, str. 93). Od 5. do 20. travnja iste godine srušen je stari strop blagovaonice (Prot. conv. Brod. III, str. 94). Samostan je sklopio ugovor s magistrom zidarom Ivanom Lechnerom iz Požege za podizanje novoga stropa u blagovaonici za cijenu od 8000 fl zidar je započeo s radom 28. V 1838. (Prot. conv. Brod. III, str. 95). Posao je završen 20. lipnja iste godine. Da strop bude čvršći i trajniji meštar Lechner je strop blagovaonice razdijelio na 5 dijela prema 5 prozora i napravio 5 stropova u obliku kornjačina oklopa (testitudo). U dovršavanju tih dijelova stropa dogodilo se nešto stvarno zanimljivo, što je vrijedno zapisati. Završni klin, koji drži pojedini dio stropa,

postavljali su ovi Franjevci: 1. klin — o. Josip Matzek, provincijal, 2. klin o. Ilija Vražić, gvardijan u Brodu, 3. klin o. Pavao Nagy, lektor teologije, 4. klin o. Paskal Kostroschicz, lektor teologije, 5. klin o. David Vuić, samostanski vikar. Nakon toga su u katu sazidane sobe i 26. lipnja dovršene, a uslijedilo je žbukanje (Prot. conv. Brod. III, str. 95). I tako uređena blagovaonica stoji i danas. Godine 1912. uvedeno je u blagovaonicu plinsko svjetlo (Prot. conv. Brod. IV, str. 155), a 1927. električno svjetlo (Prot. conv. Brod. IV, str. 323).

Za vrijeme svoga gvardijanata u Brodu 1946-1954. o. Marijan Mikić je na sjeverni zid dao objesiti slike: 1. Grješnica Magdalena pere Isusu noge, donešena iz samostana u Đakovu; 2. Poklon triju Kraljeva, također iz đakovačkog samostana; 3. o. Marijan Jajić, Brođanin, portret; 4. o. Ivan Velikanović, Brođanin, portret; 5. o. Euzebije Fermendžin, znameniti arhivar; 6. o. Georgius Chevapovich, provincijal; 7. o. Ivo Rodić, brodski gvardijan i 8. o. Leonard Novaković, brodski gvardijan. 9. Marija Pomoćnica, donešena iz kapelice Sv. Ane u tvrđi, nabavljena 1749.

Brodsku blagovaonicu su resile slike, njih šest: Sveti Franjo, Sveti Ivan Kapistran, Sveta Klara, Sv. Antun Padovanski, Sveti Bonaventura i Sveti Didak, koje je brodskom samostanu dao naslikati o. Ivo Rodić kao provincijal godine 1882. (Prot. conv. Brod. IV, str. 17). U blagovaonici su sada samo dvije: Sveti Franjo i Sveti Antun, a ostale su sačuvane i nalaze se u samostanu.

Među prozorima istočnog zida u blagovaonici je lijepo raspelo s drvenim kipom Raspetoga, barokno iz 18. stoljeća. Na sjevernom zidu su dvoja vrata — jedna u kanabu a jedna na hodnik kvadrata. Napravljena su i vrata na zapadnom zidu u kuhinju. Na tome zidu su i vratašca za davanje jela iz kuhinje u blagovaonicu.

Starih stolova u blagovaonici nema više. Jedan, široki i dugi stol, nalazi se sredinom blagovaonice. Nalaze se tu i dva stara, lijepa ormara — jedan veći a drugi manji, za spremanje posuđa i ostalih potrebština.

Iznad ulaznih vrata s hodnika kvadrata postoje ukrasi od klesana kamena zajedno dovratnicima. Djeluju monumentalno.

Kuhinja

Uz blagovaonicu u južnom traktu smještena je kuhinja. Izvorno je imala 3 prozora prema Savi, a sada je preinačena, jer u drugom dijelu služi i kao blagovaonica za sestre, a prednji dio s vratima u hodnik kvadrata kao blagovaonica za doručak braći i radnicima za blagovanje.

U dijelu samostanskog južnog trakta iza kuhinje je smočnica i prostorija za drva i stvari, a preko malog hodnika s izlaskom prema Savi, nalazi se sanitarija.

Ovaj kuhinjski dosta veliki prostor mogao je prije 1768. godine, služiti i za blagovaonicu i za kuhinju, jer prije građenja sadašnje blagovaonice, nigdje se ne spominje blagovaonica. A kako se prigodom obnove sadašnje blagovaonice izgradnjom novog stropa 1835/36. spominje **zimska blagovaonica** u istočnom prizemlju samostanskog trakta, ne zna se, gdje je ta bila. Kao mala blagovaonica služila je soba u prizemlju zapadnog trakta, druga prije stepeništa ili posljednja pri dnu zapadnog hodnika u kvadratu.

Kvadrat

Svi samostani s po tri trakta smješteni uz samostansku crkvu središnje imaju slobodni prostor, veći ili manji, pravilni ili nepravilni, koji se zove kvadrat, premda i nema sve četiri stranice jednako duge. U njemu se redovito nalazi bunar, uzgaja cvijeće i zelenilo a ponegdje i voće kao u Požegi. Lijepo uređeni samostanski kvadrati su ures samostana kao onaj u Virovitici, Zagrebu i Varaždinu.

Za brodski kvadrat Dr. Anđela Horvat je s pravom napisala: »To nije samo najreprezentativniji klaustar samostanske arhitekture Hrvatskog sjevera nego ujedno i jedna od najmarkantnijih baroknih građevina na području Slavonije (Barok u kontinentalnoj Hrvatskoj, str. 104, Zagreb 1982). I premda je zapadni trakt samostana zidan 1727 do 1729., južni od 1729-1732, hodnik uz crkvu 1758, a istočni trakt 1768-1770., kvadrat samostana zatvara prizemlje s otvorenim lukovima, koji počivaju na snažnim okruglim, zidanim stupovima. Sa sve četiri strane su prema kvadratu hodnici, koji sa strane kvadrata imaju 21,70 m, dok su hodnici dugi 25 metara, široki 3,87 m, visoki 4,02 metra. Nadsvođeni su bačvastim boltama i susvodnicama. Na svakom uglu je po jedan stup, a između tih stupova su još po 4 stupa sa svake strane. Sve četiri stranice su jednako duge, ali na katu nemaju jednaki broj prozora. Na zapadnoj strani su 3 manja, jedan veći i dva manja. Uz crkvu: Središnje ura, a sa svake strane po dva prozora. Na južnoj strani: U sredini veći, a sa svake strane po tri manja i jednaka, dok je na istočnoj strani samo pet prozora.

U vezi s kvadratom vrijedno je spomenuti, da je od 1770-1772. godine o. Jerko Bačić sam uredio brodski samostanski kvadrat. Ogradio ga je drvenim letvicama s unutrašnje strane. Zasadio je lozu i gajio cvijeće. Bunara još tada nije bilo (Prot. conv. Brod. I, str. 131.). Na hodniku prizemlja uz crkvu o. Augustin Zomborčević je 29. XI 1766. postavio 3 ispovjedaonice, a hodnik zapadnog dijela samostanskog prizemlja zatvorio je drvenom ogradom i vratima što dijele klauzuru. Na tim vratima je stajao latinski natpis: Viris subinde foeminis nunquam patet! To jest: Muškima zatim ženskima nikada nisu otvorena. (Prot. conv. Brod. I, str. 112).

Hodnici samostanskog prizemlja su ciglom popločeni 1884. godine u ožujku za gvardijana o. Kalasancija Zoltnera (Prot. conv. Brod. IV, str. 29).

Bunar usred kvadrata je iskopan 1946. godine u srpnju. Dubok 10 metara a širok 2 metra. Posao je vodila Direkcija željeznice na samostanski račun (Prot. conv. Brod. V, str. 69).

Drveni tornjić i ura u kvadratu

Brodski gvardijan o. Marko Gužvić dao je 16. svibnja 1779. godine podići drveni tornjić iznad krova samostanskog sjevernog hodnika uz crkvu, da se u nj postavi velika ura (Prot. conv. Brod. I, str. 164). U taj tornjić je postavljena ura, koju je umjetnički izradio brat Aleksa Schötz, zanimanjem krojač. Ispod ure je isti brat napravio i sunčanu uru crtanjem. Dana 29. ožujka 1781. godine ura je u prisutnosti sve braće brodskog samostana počela raditi. Prisutan je bio i podvinjski župnik Martin Rissović. Svi su se divili bratu Aleksi Schötzu radi njegove umješnosti u izradbi tako prikladnog mehanizma (Prot. conv. Brod. I, str. 166). Danas tornjića nema, ali su brojčanik ure i sunčana ura na zidu hodnika na katu uz crkvu ostali.

6. Dokinuće samostana 1787.

Ljudsko iskustvo je bogata škola života. Često zaboravljena i zaboravljana, jer ljudi u traženju i očekivanju uvijek novoga zaboravljaju staro, premda govore, da je staro bolje. U zanosu i razcvjetavanju proljeća ne vole se sjećati mrazeva, koji iznenada i u jednoj kratkoj noći zaustave i unište brujanje života i skladne akorde stvaralačke snage napretka pretvore u tugu umiranja i nestajanja. A mrazevi dolaze i ne štede. I ne samo u prirodi nego i u životu ljudi — pojedinca i zajednica.

Neshvatljivo je da je vrijeme prosvjetiteljstva i javno isticanje veličine ljudskog uma u službi napretka civilizacije, kulture i kulturnih vrijednosti, donosilo zakone, kojima se dokidanjem samostana redovničkih zajednica na području austrijskog carstva, sabrano i stoljećima čuvano kulturno blago slika, kipova i knjižničkog bogatog fonda razbacivalo, gubilo i propadalo na blatnjavim putevima. Prosvjetiteljski usmjeren car Josip II izdavao je dekrete, koji su ukidanjem redovničkih zajednica i njihovih kuća djelovali strašnije od proljetnog mraza na rascvjetalim voćnjacima i poljskim kulturama. Uništio im je školstvo, zajednički život, stegu, a postigao nije ništa. Razorio je a nije ništa sagradio. Sudbinu uništenih samostanskih zajednica i sam je doživio za deset godina svoje rušilačke vladavine. Mraz smrti 1790. uništio je cara Prosvjetitelja, a posljedice jozefinizma su ostale i u 19. stoljeću porazno djelovale.

U mjesecu umiranja života u prirodi, kad je voda prebistre Save prestala nositi otpalo lišće, jednog dana u studenome 1787. godine i do samostana u Brodu stigla je zapovijed »i reče s truna car svim redovnikom nek je kraj«! (A Šenoa Oporuka), stigao je dekret, kojim se po carskom nalogu iz Beča franjevački samostan u Brodu dokida. Samostanski kroničar to uopće nije zabilježio. Potresen činjenicom iznenadnog dokinuća smatrao je suvišnim zapisati tu strašnu i nepravednu smrt.

Veliki oltar — anđeo

1756. god.
Foto: Igor Nikolić

Zapis o toj nasilnoj smrti brodskog samostana zabilježio je o. Klement Orovčanin u svome dnevniku doslovno:

— Eodem anno (1787) in Novembri suppressus est conventus Brodensis. Manserunt tantum duo (videlicet patres) qui in eadem Ecclesia servient populo, iis quoque singulis resoluti 200 flor., to jest: »Iste godine (1787) u studenome dokinut je brodski samostan. Ostadoše samo dvojica (to jest oca), koji će u istoj crkvi (samostanskoj) služiti narodu, a ovima su pojedinačno plaćali 200 forinti.«

Franjevački izvori su zabilježili samo činjenicu dokinuća. Gvardijan i kroničar u Našicama o. Marijan Lonosović bilježi: 1787. Ecclesia SS. Trimitatis Brodis una cum coenobio olim nostro, quae eleemosina piorum fidelium cepit 1727 aedificari, clauditur,« to jest: Crkva Presvetoga Trojstva zajedno sa samostanom nekoć našim, koja se milodarima pobožnih vjernika 1727. započela graditi, zatvorena je« (Lib.mem. I, str. 154). Isti je zapisao također, da je u studenomu 1787 iz dokinutog samostana u Brodu doveženo u Našice nešto knjiga i četiri stare slike (Lib. mem. I, str. 150). Osječka samostanska Kronika piše: »28. XI — Sublatus est conventus Brodiensis regio mandato; supelex tota per alios conventus distributa — 28. studenoga (1787) — kraljevskom zapovijedi ukinut je brodski samostan; sav namještaj je razdijeljen po drugim samostanima« (Josip Bösendorfer, Diarium conventus S. Crucis Essekini, Starine, Jazu, knjiga XXXV, Zagreb 1916, str. 113).

Iz navedenoga slijedi:

1. Brodski franjevački samostan je odredbom cara Josipa II dokinut.

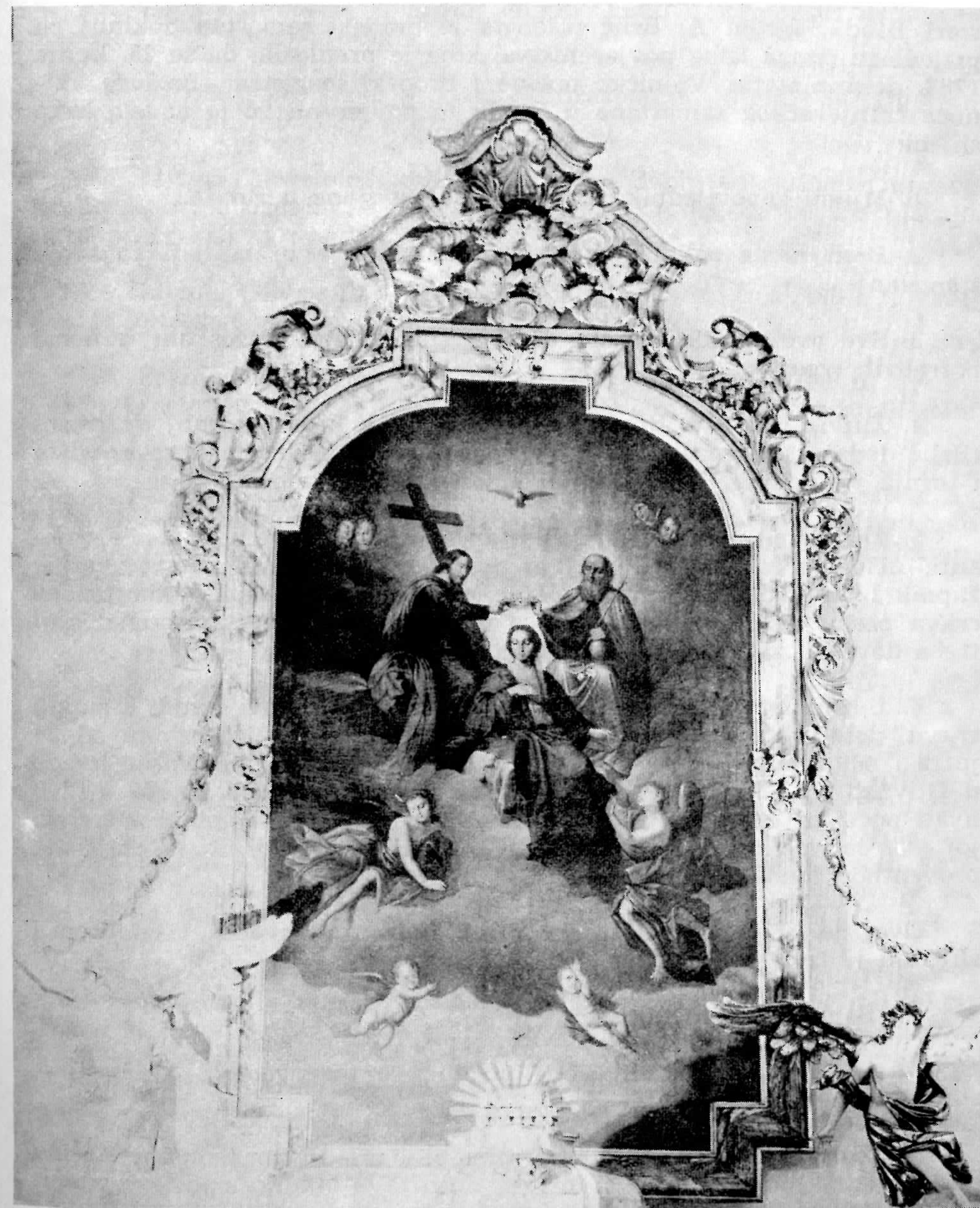
2. Dokinut je 7. studenoga 1787. godine.

3. Sav pokretni namještaj iz brodskog samostana uprava Provincije je **pismeno** razdijelila drugim susjednim samostanima: Našicama, Đakovu, Osijeku, Vukovaru.

4. Dio samostanske knjižnice i 4 stare slike o. Marijan Lanosović iz Orubice rodom kao našički gvardijan preveo je u Našice.

5. Dva Franjevca — svećenika: o. Damjan Vinssazerich, samostanski vikar i o. Josip Blagoje, samostanski kroničar, ostavljeni su na službu vjernicima u samostanskoj crkvi, a određena im je godišnja plaća od 200 forinti.

6. Sva ostala braća brodskog samostana razmještena su po drugim samostanima u Provinciji s tim, da im se pojedinačno dodjeljuje mirovina u određenoj sumi do njihove smrti gdjegod budu boravili.

Veliki oltar: Slika Presveto Trojstvo Kruni Mariju

Razlozi dokinuća

Suvremenik dokinuća brodskog samostana i pisac »Uspomene na stari Brod«, Ignjat A. Brlić piše, da je brodski samostan dokinut po prijedlogu onoga istog povjereništva, koje je predložilo da se 26. lipnja 1787. dokine status Vojničke općine i brodski magistrat. Razloge ukinuća franjevačkog samostana u Brodu to povjereništvo je navelo kako slijedi:

1. Mjesni zapovijednik nema prikladnog stana u Brodu.

2. Brod nema solidne zgrade za učionicu, a ni učitelji za svoje stanovanje.

3. Sve ove zgrade morale bi se graditi znatnim troškom, a nema potrebnih sredstava.

4. Župna crkva u Brodu je premalena, a krov i toranj su trošni (Brlić dodaje kao opasku: Ovo ne odgovara istini, jer je drvo krovišta i tornja još godine 1834., kad je skidano, zdravo bilo).

5. Franjevci moraju svoj samostan napustiti, da se u nj može smjestiti: učionica za školu, učitelji u donji dio samostana za stanovanje, župnik i tri kapelana smjestit će se u prostorijama kata, samostanska crkva postat će župnom crkvom, a u istočnom traktu samostana, koji treba dovršiti, smjestit će se liječnik i bolnica.

6. U župnom dvoru nastanit će se kantonski zapovijednik, a župnu crkvu, dosadašnju učionicu kao i samostansku livadu Aleksinku od 24 jutra i 400 hvati prodat će se putem dražbe. Četiri samostanske livade u Glivnah ili Glibah kod Gornje Vrbe u površini od 6 jutara i 1200 hvati podijelit će se krajišnicima. A jer je župa odviše velika potreban joj je i četvrti kapelan s godišnjom plaćom od 150 forinti iz krajiškog proventnog fonda.

Ovaj je prijedlog od svih visokih oblasti prihvaćen i odobren i slijedilo je izvršenje:

1. Samostan je dokinut,

2. U samostan je smještena učionica u blagovaonici a učiteljski stanovi u prizemlju i katu.

3. Župna je crkva putem dražbe prodana Petru Balošiću Kajiću opančarskom majstoru za 450 forinti. Kasnije je brodska općina prodanu crkvu od Balošića za istu cijenu ponovo kupila i ona je postala kapela za krštenje sve do 1806. godine.

4. Franjevačka crkva Presvetoga Trojstva je postala župnom crkvom.

5. U istočnom dijelu samostana nalazio se magazin za erarsku i privatnu sol, što je taj dio samostana najviše uništilo.

6. Župnik je ostao u svojoj župnoj kući, a kantonski satnik je stanovao u gradskoj vijećnici.

7. Zgrada stare škole prodana je dražbenim putem i stajala je u priličnom stanju do 1837. godine.

8. Livada Aleksinka, koji je samostan dobio od vojničke uprave Broda za svoje uzdržavanje, predana je Brođanima, da od nje plaćaju samo porez kao za pašnjak.

9. Livada Glivne ili Glibe podijeljena je među krajišnike u Vrbi, dok je vinograd prodan, a isto tako i samostanska zvona.

10. Franjevački majur uz župni stan predan je župniku za livadu, i to je ta ista livada, koju i sada župnici u Brodu uživaju uz župni stan.

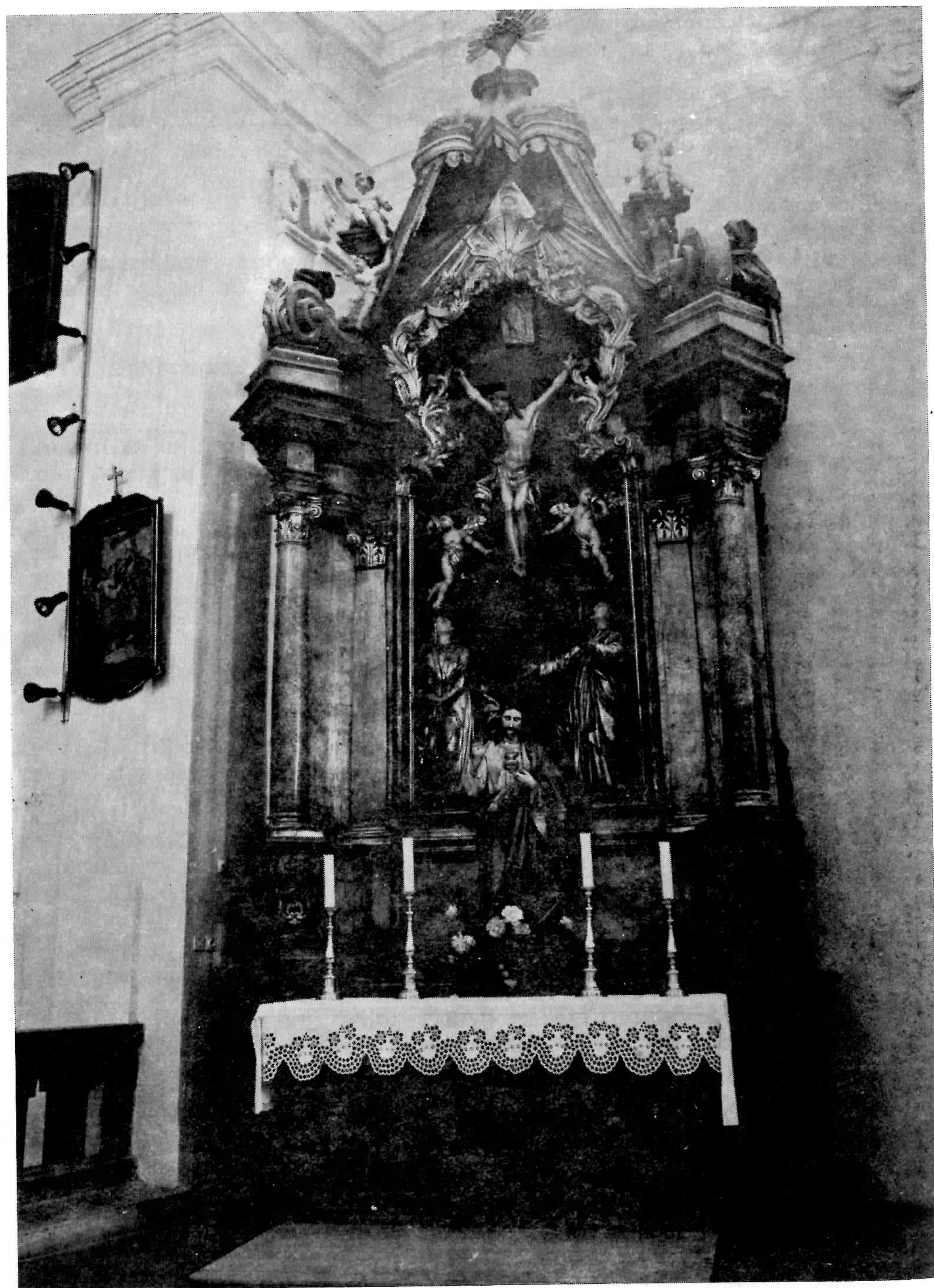
11. Predloženi četvrti kapelan župniku nije dopušten. Naprotiv! Iz Broda su uklonjena još dva kapelana, pa je brodska župa ostala na brizi jednoga župnika i jednoga kapelana, pa se nedjeljom i blagdanom nije mogla održavati služba Božja, ako je jedan svećenik bio bolestan, a drugi poslom u župi zabavljen.

Brlić je završio ovaj svoj izvještaj ovako:

— Tako je brodski samostan od 1787. do 1806. godine bio lišen svoje svrhe. Učionica je smještena u blagovaonici, a tu su se držale i komedijaške predstave. Uz učitelje u samostanu su uz najamninu stanovale i još neke ne baš uzorne osobe. Samostanu je u to vrijeme načinjena velika šteta. Napose skladištem erarijske i privatne soli, koja je istočnu stranu samostana posve oštetila (I. A. Brlić, Uspomene na stari Brod, III, str. 12-14).

Tragičnost prihvaćanja nepravedno zamišljena dokinuća brodskog franjevačkog samostana 1787. svjedoči toliko puta ponavljanu sliku ljudske nečovječnosti: kad se tuđe uzima i dijeli, oči se zatvaraju, ruke pružaju i otvoreni dlanovi grabe, a kad treba dati, dlanovi su zatvoreni, ruke spuštene, a kroz zatvorene zube jedva se čuje ono kao mraz odbojno — nemamo!

Oduzimanjem samostana Franjevci u Brodu nijesu ništa izgubili, jer i prije toga nijesu ništa posjedovali. Izgubili su Brođani, koji su 19 godina bespomoćno gledali, kako se ruši jedno staro zdanje na obali prebistre rijeke Save, željno da se ponovo vrate braća asiškog Franje i da ponovo odjekne pjesma zdrave čovječnosti: — Ne samo sebi živjeti nego i drugima koristiti!

Oltar Svetoga Križa

I ta se pjesma zahvalnog očekivanja i postojane nade konačno ostvarila i još danas se pjeva!

7. Ponovni dolazak iz Đakova 1806.

Dokinuće samostana u Brodu teško je pogodilo Brođane. Nisu se mogli pomiriti s teškom činjenicom, da u samostanu na obali Save nema više Franjevaca, koji su u tursko vrijeme boravili u Brodu i dijelili s katolicima i dobro i zlo kao njihovi vjerni dušobrižnici, ujaci i duhovni pastiri. Prosvjedovali su i molili zakonite i odgovorne na najvišim mjestima, da se Franjevci vrate u Brod (precibus iteratis instantes — Prot. conv. I, str. 176). Nastojanje i molbe Brođana kao i zauzimanje otaca Provincijala: Paviševića i Jakošića nijesu bile uzaludne, jer su o. Marijan Lanošević (ili Lanosović) te Antun Mandić — provincijal i budući biskup đakovački, prijatelji, — našli jedno za tada jedino moguće rješenje: Franjevački samostan u Đakovu zamijeniti za Franjevački samostan u Brodu. Teška srca, ali na zamjenu je pristala Provincija Sv. Ivana Kapistrana, kojom je upravljao o. Marijan Lanošević kao tadašnji provincijal i Antun Mandić kao tadašnji carski savjetnik. Franjevci iz Đakova napustit će svoj samostan Bezgrješnog začeća i preseliti se u stari brodski samostan Presvetoga Trojstva. Zamjenu je odobrio car Franjo II pismom od 6. travnja 1805., a primopredaja brodskog samostana je komisijski obavljena uz prisustvo Antuna Mandića, tada već đakovačkog biskupa i o. Marijana Lanoševića islužena provincijala, te pukovnika brodskog Radivojevića i ostalih 22. lipnja 1806. godine (Prot. conv. Brod. I, str. 179).

Mjesto Đakova — Brod

Franjevci su 1685. pobjegli iz Modriča u Bosni i nastanili su se u Kopanici. Kad je bosanski biskup Đuro III Patačić iz Zajezde podigao Franjevcima crkvu i samostan u Đakovu, zamolio je i zatražio, da Franjevci dođu u Đakovo, sjedište njegove biskupije, dao im samostan i župnu crkvu i za njihovo uzdržavanje predao im i upravu đakovačke župe. Crkva je bila turska džamija. Preuređena u crkvu imala je tri oltara: Bezgrješnog začeća, glavni, Svetoga Franje i Svetoga Antuna — dva sporedna. Samostan je imao klaustrum i mali vrt. U njemu je boravilo 14 Franjevaca.

Sve ovo biskup Đuro Patačić dao je Franjevcima Bosne Srebrene posebnim pismom 1710. godine. Uprava Provincije je ponudu prihvatila a Kongregacija za širenje vjere je to 12. svibnja 1711. odobrila. Samostanskoj đakovačkoj župi su pridruženi i sela: Budrovci, Piškorevci, Selce, Gadušinac i Nabređje.

Franjevci su iz Kopanice prešli u Đakovo 1714. I počelo je dobro, ali nije tako i ostalo. Po onome — jedni daju a drugi oduzimlju, nasljednik biskupa Đure Patačića godine 1716. biskup Petar IV, Bačić ili Bakić de Lach oduzeo je Franjevcima upravu đakovačke župe 1743. a razlog je bio sukob s Franjevcima radi sahrane nekog biskupova kmeta

Stjepana Lukmara, kojeg su Franjevci htjeli sahraniti, a biskup je tražio, da ga sahrani njegov kapelan Martin Paluk. Franjevci su htjeli sahranu obaviti kod zatvorenih crkvenih vrata. Došao je biskup Bačić s kapelanom Pallukom, silom otvorio crkvena vrata i zapovijedio kapelanu Palluku da sahrani Stjepana Lukmara. No, to u stvari nije bio uzrok sukoba, nego samo zgodan povod, jer uzrok je bio, što je biskup đakovačkim Franjevcima uskratio desetinu, što su Franjevci kao upravitelji župe u Đakovu dobivali od svojih đakovačkih vjernika.

Za biskupa Đuru III Patačića iz Zajezde »Emericus Gašić, Brevis conspectus historicus, Mursae 1944., na strani 36 piše: »maximus erat amicus Franciscanorum«), »najveći bijaše prijatelj Franjevaca«, ali nigdje nije naveo, da je Franjevcima dao crkvu, samostan i upravu đakovačke župe u najtežim okolnostima u biskupiji, a jednako ni to, da im je slijedeći biskup Petar Bačić de Lach 1743. oduzeo upravu župe.

Veliki prijatelj Franjevaca je po smrti 1. III 1716. sahranjen najprije u staroj kripti otaca Franjevaca po vlastitoj želji, a 1775. godine biskupovo je tijelo preneseno u novu kriptu Franjevaca.

Od 1743. do 1806. u đakovačkom samostanu se povremeno održavao i studij filozovije provincijskog značaja. A kad je sporazumno utanačeno, da se za brodski samostan ponudi biskupu Antunu Mandiću đakovački franjevački samostan, kako bi ga biskup Mandić mogao urediti za bogoslovno sjemenište svojih klerika, samostan u Đakovu je dokinut i preseljen u Brod. Tom zgodom je biskup Mandić dopustio, da Franjevci iz Đakova mogu ponijeti sav svoj pokretni namještaj, pokućstvo i ostalo, a jednako i crkveni namještaj: misna odijela, crkveno posuđe i crkvena zvona. Biskup se obvezao, da će na svoj trošak obnoviti franjevački samostan u Brodu (Prot. conv. Brod. I, str. 182/183).

Preselenje i obnova

Stari, brodski samostan je trebalo najprije dobro očistiti od različita smeća. Poticajem plemenita čovjeka Tome Jarića iz brodskog brda učinili su to badava vrijedni Brođani za hranu i piće tako da su 19. kolovoza 1806. mogli započeti s radom zidari i tesari (Prot. conv. Brod. I, str. 178).

Sve potrebno oko predaje đakovačkog samostana i preuzimanja brodskog vršio je kao opunomoćenik tajnik Provincije o. Marijan Lanošević, isluženi provincijal. U Brod je došao 13. kolovoza 1806. s bratom Ignacijem Lehnerom, stolarom i orguljašem. Na večer istoga dana došao je i brat Simon Sangl, tercijar, stolar i graditelj orgulja, sa krevetima i stolcima. Sva trojica su se nastanili u samostanu. Hranu je bio spreman davati Toma Jarić badava, dok god se franjevačka obitelj ne smjesti u Brodu, ali su radi udaljenosti i posla odbili. Hranu su dobivali iz javne gostionice plaćajući.

Protivnici povratka Franjevaca u Brod su mrmljali i pravili smetnje, dok ih s oltara nije o. Marijan ušutkao. Osamnaestog kolovoza sklopljen je ugovor s talijanskim zidarom Franjom Rossyem za unutrašnje popravke samostana, za bijeljenje hodnika, soba, stepeništa, blagovaonice i pivnice za 725 forinti, a uz o. Marijana Lanoševića ugovor su potpisali Stjepan Janković, trgovac mjesto bolesnog sindika T. Jarić, Ivan Vinković, u ime samostana, Josip Markotić, trgovac i Ivan Šarić, krznar (Prot. conv. Brod. I, str. 184). Isto je učinjeno i s meštrom tesara Petrom Läsch dnevno po 2 forinta i pomoćnicima po 1 fl i 12 seksera, bez jela i pića. Jednako s Ivanom Lončarom iz Požege za pojedinu novu peć, koji ću u svoje vrijeme dovesti i sam postaviti za 24 fl. S običnim radnicima je pogođena plaća na dan bez jela i pića 13 groša ili 39 krajcara. Zidar je iz pleterničke gospoštije naručio 260 metara vapna, metar s dovozom po 1 fl i 30 groša. Bolje stojeći građani su svojevoljno po redu davali braći hranu dok nije došao gvardijan i brat kuhar (Prot. conv. Brod. I, str. 185).

Zanimljivo je, da je bez ikakva traženja sa strane Franjevaca 19. kolovoza 1806. došla zapovijed iz Ratnog savjeta, da se Franjevcima preda brodska župa, a gosp. Ivanu Lipljaniću dade druga koju god sebi izabere. Na biskupovu molbu ostalo je kao što je prije bilo. ot. conv. Brod. I, str. 185).

Na zahtjev pukovnika Radivojevića iz Petrovaradina otpušten je Franjo Rossy, talijan, meštar zidara s 25 fl otpusnine a preuzet Andrija Maričević iz Broda (Prot. conv. Brod. I, str. 185).

Završetkom semestralnog sipita prestala je raditi trivijalna škola u samostanu 30. kolovoza 1806. po prethodno uvaženoj molbi o. Marijana Lanoševića. Izseliti su se morali i učitelji. Na taj način je samostan ispražnjen i mogao se obnavljati (Prot. conv. Brod, I, str. 185.

Zvonovi župne crkve su 9. rujna skinuti a na toranj samostanske crkve su smještena 3 zvona dovežena iz đakovačke franjevačke crkve i taj su dan prvi put zvonila.

Kako je župnik Lipljanić odnio sve svoje stvari iz samostanske sakristije, Franjevci su smjestili svoje crkvene stvari iz Đakova, osim nekih svijećnjaka i starih svjetiljaka. 13. rujna je došao novi brodski gvardijan o. Mihael Kattić, brat Mihael Gruber, postolar i kuhar, a već 11. rujna je došao samostanski vikar o. Justo Mirković i brat Luka Veigl, pivničar (Prot. conv. Brod. I, str. 186). Svečani ručak na gvardijanov imendan 29. rujna radi nedovršene blagovaonice bio je u modniku kata uz crkvu, a prisutni su bili Brođani, samostanski prijatelji i dobročinitelji i dvije Brođanke: Klara Jarić i Elizabeta Jarić, Tkalčević, jer samostanske klauzure nije još bilo (Prot. conv. Brod. I, str. 187). Pucali su mužari građana i vojnika!

Samostan u Brodu je do listopada bio toliko popravljen i osposobljen, da su 11. listopada došli klerici, studenti filozofije, njih 5 sa svojim

lektorom o. Klementom Orovčaninom i studij folozofije je započeo s radom 3. studenoga 1806. (Prot. conv. Brod. I, str. 191/192).

Godine 1807. dana 4 siječnja svečano je ustoličen samostanski sindik Toma Jarić, a pročitana je i Tabula osoblja u brodskom samostanu nakon povratka Franjevaca u Brod.

Svećenici za službu u samostanu

o. Mihael Kattić, gvardijan, o. Marijan Lanošević, exprov.
o. Klement Orovčanin, lektor filozofije, magister klerika,
o. Justo Mirković, vikar i Paškal Löhr.

Svećenici na vanjskoj službi

o. Eustahije Gottlieb, upravitelj župe u Šumeću,
o. Damjan Vinčazević, upravitelj župe u Podvinju,
o. Josip Ullić, upravitelj župe u Kaniži,
o. Josip Blagoje, kapelan brodske tvrđave.

Braća studenti filozofije

Fra Filip Matković,
fra Dionizije Talzon, orguljaš,
fra Marijan Abramović,
fra Martin Matinšević,
fra Ignacije Pinkaj.

Braća pomoćnici

Fra Luka Feidl, fra Mihael Gruber, kuhar, fra Ignacije Lehner, stolar orguljaš, fra Herman Kosip Beckhaus, krojač i sakristan, fra Simon Sangl, zavj. tercijar, stolar i vratar.

Brodska zajednica je sačinjavala: 5 svećenika, 5 klerika i 5 braće pomoćnika, u svemu 15 članova. Četiri svećenika kao upravitelji župa pripadali su brodskom samostanu, ali nisu boravili u samostanu (Prot. conv. Brod. I, str. 198/199).

I tako je brodski samostan ponovo oživio i živi!

8. Samostanski poglavarai

1623. — Spominje se prvi put da u Brodu službu upravitelja župe vrši Franjevac iz samostana u Velikoj.
1639. — Spominje se fra Antun Požežanin kao kapelan.
1660. — Nalaze se u Brodu: fra Đuro iz Kaptola, župnik i fra Pavao iz Bosne, kapelan.
Kroz 30 godina s prekidima službu župnika u Brodu vršio je o. Augustin Jarić.
o. Luka Ibrišimović nije nikada službovao u Brodu.

Sveti Josip — oltar sv. Josipa

1753. god.
Foto: Igor Nikolić

Od 1694. do 1708. Brod je Franjevačka rezidencija, kojom kao župnici u Brodu upravljaju pretstojnici.

1694. o. Augustin Jarić,
1699. o. Ivan Stipić,
1700. o. Ivan Simić,
1702-1708 o. Bartol Petrović,

Godine 1708. Brod postaje formalni samostan.

Gvardijani

1708. — o. Ivan iz Bijele,
1710. — o. Bartol Petrović,
1713. — o. Anđeo iz Verboze,
1716. — o. Bartol Petrović,
1719. — o. Ivan Narančić,
1722. — o. Bartol Petrović,
1723. — o. Ivan Narančić,
1726. — o. Franjo Angelić,
1729. — o. Ivan Narančić,
1733. — o. Jakov Jović,
1736. — o. Ivan Narančić,
1737. — o. Marko Gabrilović (Gabrić),
1738. — o. Jakov Jović,
1738. — o. Andrija Benčević (Brođanin),
1741. — o. Franjo iz Vukovara,
1741. — o. Ambrozije iz Broda, preses.
1742. — o. Petar iz Broda,
1747. — o. Đuro Dragoilović,
1750. — o. Mihael Benčević,
1752. — o. Mirko Orašimović,
1754. — o. Đuro Dragoilović,
1756. — o. Klement Tergošević (Brođanin),
1757. — o. Ambrozije iz Broda,
1760. — o. Ambrozije Majstorović,
1764. — o. Nikola iz Lašve,
1765. — o. Augustin Zomborčević,
1766. — o. Ivan Janković,
1767. — o. Augustin Zomborčević,
1771. — o. Marko Gužvić,
1774. — o. Filip Cevizević, (Cevirević),
1777. — o. Mihael Pitinčević,
1778. — o. Simon Bukvić,
1779. — o. Marko Gužvić,
1780. — o. Petar Čavčić,
1782. — 1787. — o. Blaž Čurčić.

Godine 1787, dana 7. studenoga kokinut je samostan u Brodu. Ponovo je uspostavljen 6. travnja 1805., a Franjevci su ponovo došli u jesen 1806.

1806. — o. Mihael Katić,
1807. — o. Ivan Balatović,
o. Justo Mirković,
1811. — o. Ivan Gruičić,
1812. — o. Klement Orovčanin,
1813. — o. Andrija Liščević,
1815. — o. Toma Varšić,
1816. — o. Josip Ljubić, preses,
1816. — o. Bonaventura Szalay,
1817. — o. Ivan Grnić,
1818. — o. Ivan Balatović,
1828. — o. Josip Matzek, preses,
1828. — o. Albert Filipović,
1831. — o. Stjepan Ninković,
1833. — o. Ilija Vražić,
1842. — o. Stjepan Ninković,
1848. — o. Ivan Lončarević,
1852. — o. Teodor Kralj,
1856. — o. Josip Kalasancije Matijević,
1858. — o. Konstancije Rudmann,
1859. — o. Marko Klasanović,
1866. — o. Ivo Rodić,
1884. — o. Kalasancije Zoltner,
1885. — o. Stjepan Vujević,
1887. — o. Zeno Bertić,
1888. — o. Ivo Rodić,
1891. — o. Liborije Šandl,
1892. — o. Stjepan Vujević,
1899. — o. Stjepan Vujević, gvardijan,

Godine 1900. Brod se nalazi u Hrvatskoj Provinciji Svetih Ćirila i Metodija, koji do 1918. nije prihvatio obnovu.

1900. — o. Stjepan Vujević, pretstojnik,
1900. — o. Bruno Kovačević, pretstojnik,
1902. — o. Kalasancije Zoltner, pretstojnik,
1905. — o. Firmo Pletikosić, pretstojnik,
1911. — o. Feliks Gretschel, pretstojnik,
1912. — o. Bruno Kovačević, pretstojnik,
1918. — o. Đuro Bencetić, gvardijan — obnovljen,
1920. — o. Gilbert Györkös, preses,
1921. — o. Dominik Držalić, gvardijan,
1925. — o. Leonardo Novaković, gvardijan,
1930. — o. Leonardo Novaković, preses,
1933. — o. Kalisto Medved, preses,
1937. — o. Kalasancije Tkalčec, preses,

1939. — o. Matija Matijašec, preses,
1939. — o. Leonardo Novaković, preses,
1943. — o. Polikarp Pehnec, preses,
1944. — o. Engelbert Gregić, preses,
1945. — o. Sofronije Škoda, preses,
1946. — o. Marijan Mikić, gvardijan,
1954. — o. David Pohl., gvardijan,
1957. — o. Ivan Krznar, gvardijan,
1960. — o. Tomislav Andrašec, gvardijan,
1966. — o. Radoslav Karloci, gvardijan,
1969. — o. Jukundo Jug, gvardijan,
1972. — o. Vendelin, Vujković, gvardijan,
1976. — o. Marijan Mikić, gvardijan,
1978. — o. Radoslav Karloci, gvardijan,
1981. — o. Domagoj Šimunović, gvardijan.

Samostanska crkva

1. Prvotna — drvena

Prije svega potrebno je istaknuti da nije nužno ponovno ponavljati, što je već rečeno, kako je u Brodu uz samostanski gostinjac, uz kuću stanovanja brodskih Franjevaca već 1640. bila i crkva, što potvrđuje i o. Petar Nikolić u poznatom izvještaju zagrebačkom biskupu Petru Petretiću 1660. godine. Otvorenim ostavljamo i pitanje, zašto i kako je župna crkva Svetoga Ivana u Brodu iz 1660. postala crkvom Presvetoga Trojstva. Nejasnoće postoje i nije ih moguće ispravno riješiti, jer nema pisanih opravdanja. Našu pažnju ćemo svratiti na drvenu brodsku crkvu, koja se spominje u zapisu generalnog pohoditelja fra Ivana de Vietri godine 1708. s dodatkom, dà je vrlo lijepa (la Chiesa del Convento bellissima — Batinić, Njekoliko priloga k bosanskoj crkvenoj povijesti, Starine, Jazu, Zagreb 1885, str. 96).

Ta prelijepa crkva u Brodu bila je drvena ističe Velička kronika (str. 418/419) iz 1735. godine. Bila je na obali Save, udaljena od rijeke Save 15 orgija, to jest 28,44 metra. Nalazila se uz drveni samostan, koji je imao dva trakta. Kako je 1694. brodski samostan proglašen rezidencijom, a upravljao je njome o. Augustin Jarić kao prvi predstojnik i župnik brodski, vjerojatno je iz ondašnjih okolnosti, da je drveni samostan poslije oslobođenja Broda ispod turske vlasti 1691. dao podići spomenuti o. Augustin Jarić, jer je bio zapovijednik Broda. A sagradio ga je na mjestu, gdje su Franjevci i za vrijeme Turaka imali svoju kuću — gostinjac i crkvu Sv. Ivana, župnu. Da li je prigodom izgradnje drvenog samostana, koji je s dva trakta bio veći, podigao i novu, drvenu crkvu, kojoj je dao Presveto Trojstvo kao zaštitnika, ostaje nepoznato. Činjenica jest, da se poslije oslobođenja Broda 1691. u Brodu nalazi samostan, crkva i župa Presvetoga Trojstva. Prvotna, drvena crkva brodskog samostana nalazila se zajedno sa starim, drvenim samostanom malo istočnije od sadašnjeg samostana i crkve, Zapis o. Ivana Narančića, koji piše početak brodske, samostanske Kronike 1735. najneposredniji svjedok brodskog samostana i crkve, navodi:... »hic noster Conventus ss. Trinitatis, qui duravit ex lignis extructus una cum Ecclesia actu lignea perseverante ab anno 1694. usque ad annum 1727...«, u prijevodu: »ovaj naš samostan Presvetoga Trojstva, koji je trajao sagrađen od drveta zajedno s crkvom sada drvenom trajno od godine 1694. sve do godine 1727...« (Prot. conv. Brod. I, str. 13/14), svjedočanstvo je da je drveni brodski samostan zajedno s crkvom (una cum Ecclesia actu lignea) sagrađen 1694.

I dok je samostan u času pisanja Kronike 1735. već sazidan, crkva je tada još drvena, ona, koja je iz drveta sagrađena 1694. kao i drveni samostan, trajno postoji (perseverante ab anno 1694. duravit). Postoji još 1735. i stajat će sve do potpunog sagrađenja nove — današnje, a ne kako su po I.A. Brliću svi do sada ponavljali, da je postojala samo do 1727. godine.

Premda drvena, fra Ivan Vietri 1708. godine oduševljeno piše, da je bila prelijepa (bellissima). Franjevačkog opisa te lijepe samostanske crkve nema. Zna se, da su je Franjevci odlučili srušiti i u njenoj blizini sagraditi novu. Budući da je ta drvena samostanska crkva služila kao župna vjernicima u Brodu, jer su Franjevci bili njeni upravitelji kao brodski župnici, nešto pobliže o toj crkvi Presvetog Trojstva napisao je službeno kanonik Juraj Dumbović, koji je kao arhiđakon zagrebačkog biskupa Đure Branjuga 5. lipnja 1730. pohodio samostansku crkvu Presvetoga Trojstva, prvotnu i ovako opisao:

— Župna je crkva drvena, a ima i drveni toranj., u kojemu se nalaze 4 blagoslovljena zvona. U crkvi se nalazi 5 oltara. Glavni je oltar Presvetoga Trojstva. Na njemu je drveno svetohranište, koje je bojadisano i pozlaćeno, a može se dobro zatvoriti, Drugi je oltar svetoga Antuna Padovanskog, treći Blažene Djevice Marije, četvrti svetoga Marka, a peti oltar Isusova preobraženja. Svaki od tih oltara ima portatile, tj. kamen, u kojemu su pohranjene »moći«, kojega sveca. Na svim oltarima su mape, tabele, oltarnici, svijećnjaci, raspelo i druge potrepštine za čitanje svete Mise. Crkva ima srebreni i pozlaćeni ciborij. Nema krstionice. Posvećeno ulje za bolesnike čuva se u srebrnoj posudici. Ima 6 srebrenih svjetiljaka. Iza glavnog oltara se nalazi sakristija, u kojoj se nalaze drveni ormari za spremanje odijela, rubenine i posuđa. Oko crkve je groblje (Arhiđakonat Gušće Svetačje, Prot. 29/1).

Prema zapisu o. Ivana Narančića iz 1735. u prvotnoj crkvi, drvenoj, bilo je pet oltara. »Na svim tim oltarima su stare slike, velike, a na oltaru Bl. Djevice Marije je kip, lijepo ukrašen (Prot. conv. Brod. I, str. 24). Ima dovoljno crkvenog odijela u sve četiri boje. Jednako alba i roketa. Ima dvije zastave — crvenu od svile i crnu od lana. Kadionice ima dvije s lađicama od srebra i jednu od slitine. Velike svjetiljke su 3 srebrene, 3 male i jedna od bakra. Dva misala su srebrom okovana, sedam običnih i 5 za pokojne. Ima jednu pokaznicu, djelomično srebrom i djelomično od bakra. Svijećnjaka od bakra 6 a 40 drvenih. Novih, srebrenih kaleža ima 7, a starih srebrenih 3 zajedno sa svojim srebrenim patenama. Bakrenih, posrebrenih kaleža ima 4. Na tornju su 4 zvona (Prot. conv. Brod. I, str. 22/24).

U crkvi je i propovjedaonica bila, jer je o. Ivan Narančić zapisao 1738., da nedjeljom i blagdanom poslije trećeg zvonjenja na Misu u 9 sati oko 1/2 10 sati propovijednik izlazi na propovjedaonicu (exit concionator ad cathedram — Prot, conv. Brod. I, str. 27Š.

Sv. Katarina — oltar sv. Josipa

1753. god.
Foto: Igor Nikolić

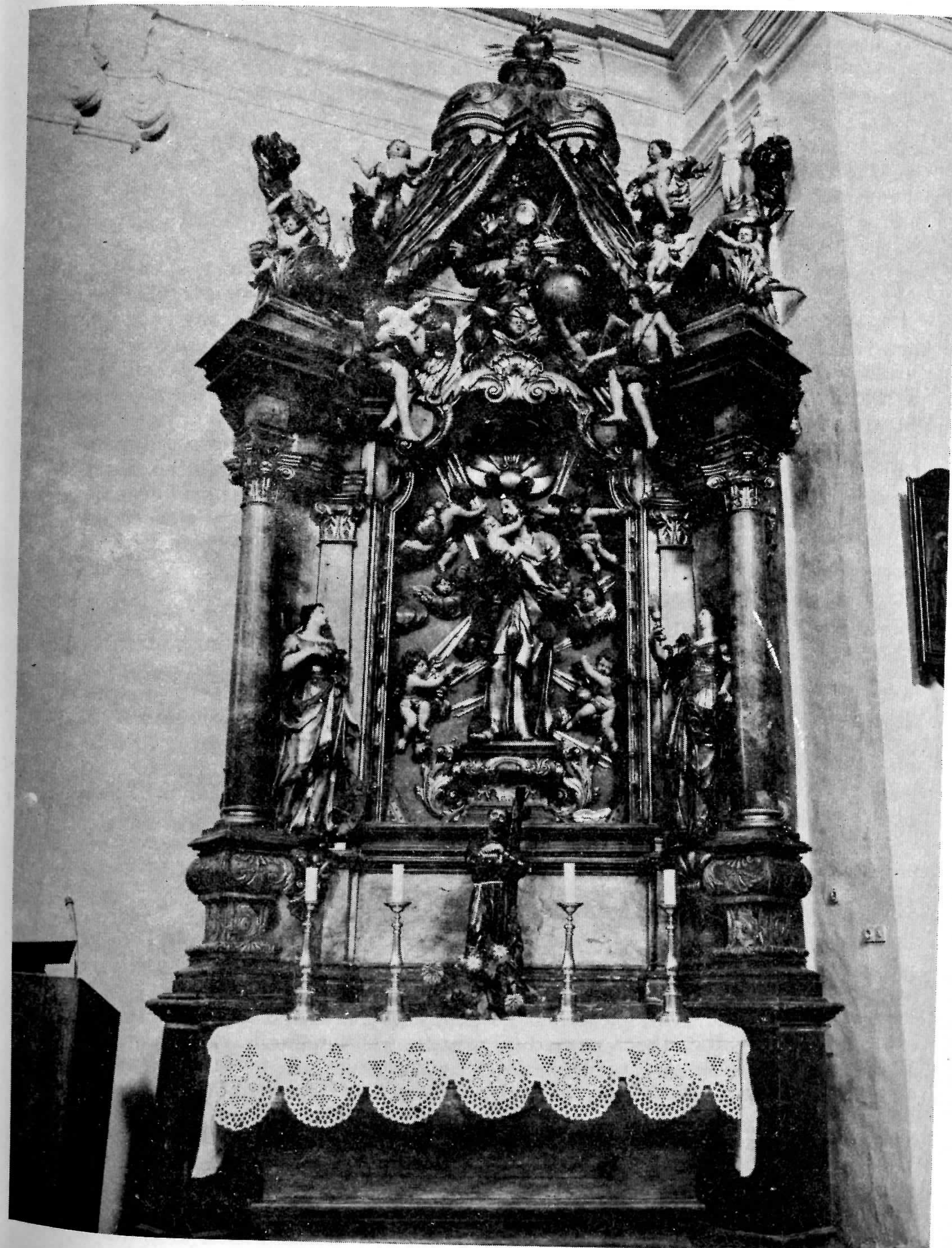
Po svemu možemo s pravom zaključiti, da je izvorna, drvena samostanska crkva bila prostrana, kad je imala 5 oltara, a i dobro opskrbljena svim potrebnim za slavljenje Mise. Oltar Sv. Marka svjedoči, da su Franjevci znali, da je župa prije Turaka u Brodu pod zaštitom Sv. Marka, evanđelista, a jednako i župna crkva. Kako arhiđakon prigodom pohoda župe u Brodu 1. srpnja 1746. bilježi, da Franjevci u Brodu grade novu zidanu crkvu, a gradnja je tada doprla do svoda i dobila krov, znak je to, da se još 1746. stara, izvorna drvena crkva upotrebljavala i postojala (Prot. 20/1 za 1730-1746). Oko 1750. godine stara, izvorna samostanska crkva je porušena, da ustupi mjesto novoj, zidanoj crkvi.

2. Izgradnja sadašnje — zidane

Franjevci u Brodu, vojničkom gradu, s vojničkom upravom, nisu mogli računati na neku pomoć vojničke uprave u želji i nastojanju, da sagrade zidani samostan i crkvu. Car Karlo VI, sklon Franjevcima, nije dopustio da im se oduzmu uprave župa u Slavoniji, kako su to tražili zagrebački, đakovački i pećujski biskupi, dok sebi ne podignu svoje nastradale samostane (pismo cara Karla VI od 23. X 1722. godine — P. Cvekan, Franjevci u Požegi, str. 143). Stoga su se brodski Franjevci u izgradnji svog novog samostana i crkve oslonili isključivo na svoje vjernike i na njihovu dobrotu. I dugo vremena su sabirali doprinose idući »od vrata do vrata« (pura Elleemosyna multis annis hostiatim emendicata — Prot. conv. Brod. I, str. 14), da konačno provincijski kapitul, održan 24. VI 1726. odluči u Brodu graditi samostan i crkvu. Brodskim gvardijanom bi izabran o. Franjo iz Našica Anđelić, a voditeljem gradnje i provincijskim savjetnikom (definitorom) o. Ivan Narančić, vrlo sposoban Franjevac, koji je studij teologije završio u Bologni.

Odluka je bila graditi crkvu i samostan u isto vrijeme. Prvenstveno ipak crkvu, a onda i samostan. Crkva je bila u središtu pažnje, što potvrđuje i zapis o. Ivana Narančića, koji piše o svečanom postavlju temeljnog kamena crkve, a ne samostana.

Na blagdan Svete Klare, 12. kolovoza 1727., svečano je blagoslovljen i **postavljen kamen temeljac** za novu, samostansku crkvu Presvetog Trojstva u Brodu. Provincijom je tada upravljao o. Šimun Tomašević kao provincijski vikar, jer je provincijal o. Pavao Nikolić 19. III 1727. naglo umro u Budimu (Mandić, Franjevačka Bosna, Rim 1968, str. 218. Gvardijan u Brodu je bio otac Franjo Anđelić iz Našica, a gradnjom je ravnao o. Ivan Narančić, definitor. Postavljanje kamena temeljca bilo je namijenjeno generalu Fridriku Odviru. Budući da je bio zapriječen zamijenio ga je i u njegovo ime kamen temeljac je stavio tadašnji zapovijednik Broda barun Ivan Trenk, otac baruna Franje Trenka (Prot. conv. Brod. I, str. 14).

Oltar Sv. Josipa

Nakon toga je započela gradnja crkve i gradnja zapadnog samostanskog trakta. Ne zna se, tko je dao nacrt i tko je vodio izgradnju. Poznato je, da su Franjevci radi izgradnje samostana odustali od gradnje crkve. Godine 1727. sagrađeni su crkveni zidovi u visini 1 orgije, to jest, nešto manje od 2 metra visine (1,896 m). Vjerojatno nisu imali dovoljno ni sredstava, ni materijala, a samostanska zgrada je bila potrebnija (Prot, conv. Brod. I, str. 14).

Prošlo je zatim punih 15 godina, kad su brodski Franjevci odlučili svoju samostansku crkvu dovršiti. Nakon rata s Turcima i beogradskog mira godine 1741. povjerena je dužnost dovršenja brodske crkve o. Abroziju Brođaninu, definitoru. Ovaj je 1742. godine pripremio potrebne materijale za izgradnju crkve (Prot. conv. Brod. I, str. 66/67), da slijedeće 1743., 1. ožujka nastavi zidanje crkvenih zidova i do jeseni crkva je napola dovršena (Prot. conv. Brod. I, str. 67). Gradnja je nastavljena i 1744. godine. Zapisa u Kronici nema, ali postoji svjedočanstvo vizitatora arhiđakona Gvešća i Gušće, koji je 1. srpnja 1746. godine pohodio samostansku brodsku župu, da je »gradnja crkve doprla do svoda, a dobila je već i krov« (Prot. 29/1 za 1746). Zidalo se dosta lagano, kad su tek 1750. sagradili kor, na kojemu su u predvečerje blagdana Svetoga Franje zajedno molili korsku molitvu (Prot. conv. Brod. I, str. 79). Brat Paškal Šeblec, stolar, napravio je rešetku na koru i postavio ih je 23. kolovoza 1751. godine zalaganjem i okretnošću o. Mihajla Benčevića (Prot. conv. Brod. I, str. 79).

Ispred svetišta 23. I 1755. je postavljena ograda, drvena, mramorirana bez svojih vrata (Prot. conv. Brod. I, str. 84). Gvardijan otac Autustin Zomborčević je 30. prosinca 1765. započeo praviti kriptu ispod svetišta do oltara Sv. Josipa i Sv. Križa. Posao je završen 29. ožujka 1756. i 1. travnja te godine u nju je prvi sahranjen brat Franjo Majer, laik staklar (Prot. conv. Brod. I, str. 112). Godine 1768 isti gvardijan je dao popločiti svetište kvadratnim, kamenim pločama. (Prot. conv. Brod. I, str. 115).

3. Opći izgled

Brodska, samostanska crkva je vrlo jednostavna građevina, jednobrodna, debelih zidova, jer se nalazila na granici s Turskom i dugi niz godina mogla je poslužiti i kao tvrđava. Zbog toga su joj prozori sa sjeverne i južne strane postavljeni u gornjem dijelu zidova i razmjerno su suviše mali, da dovoljno osvijetle razmjerno veliki prostor lađe i svetišta. Jednako i ona dva prozora na istočnom zidu svetišta. Po stupovima, koji su profilirani i drže stropove lađe, svetišta i kora, crkva je barokna građevina, koja na sjevernom i na južnom zidu ima po tri 142 cm duboke niše, polukružnih završetaka, u kojima su smješteni oltari, Iznad tih niša su prozori, 3 na jednoj i 3 na drugoj strani lađe. U visini od 10 metara iznad stupova je s jedne i druge strane povrh lukova niša postavljen ravni, vrlo bogato profilirani vijenac, koji ističe lukove susvodnica stropa, u kojima su prozori polukružnih završetaka. Kako se uz južni zid crkve nalazi hodnik u

prizemlju i u katu, to su u katu ona tri prozora radi krovišta bila vrlo smanjena, pa ih je 1778. provincijal o. Blaž Tadijanović otvorio skinuvši krovište (Prot. conv. Brod. I, str. 162). U prošlom stoljeću su te prozore izgradnjom krovišta ponovo smanjili, dok je o. Domagoj Šimunović, gvardijan, 1983. krovište ponovo uklonio, a prozore potpuno otvorio i sada je crkva svjetlija. Po svojoj duljini 43,60 metara i po svojoj širini 13,27 metara brodska je crkva najveća u Hrvatskoj provinciji Svetih Ćirila i Metoda. Još više svjetla crkva bi dobila uklanjanjem kestenja uz sjeverni njezin zid.

Svetište

Svetište je pravilno postavljeno. Nalazi se na istočnoj strani crkve. Završava trostraničnom plohom izvana i iznutra. Prostrano je. Duljina mu je 9,20 metara a širina 9,55 metara. Nadsvođeno je bačvastom boltom sa sudvodnicima. Na istočnom zidu su dva prozora. Iz svetišta su vrata na sjevernom zidu toranj. Visina im je 194 cm a širina 98 cm. Jednokrilna su i gotički oblikovana s ukrasima. Nisu tu bila izvorna. Posve isto oblikovana su i vrata u sakristiju iz svetišta, 194 cm + 98 cm, ukrašena i ostaklena. Još jedna vrata, stilski izgrađena kao i ona u toranj, iz svetišta vode na samostanski hodnik (194 + 98 cm, jednokrilna).

S desne strane vratiju u toranj na zidu je ugrađena kamena ploča na kojoj piše: »Katarini Šajatović ck. generala udovici rođenoj Brlić crkve i samostana dobročiniteljici preminuloj 8. rujna 1882. Postavili ovaj spomenik zahvalni franjevci god. 1883.

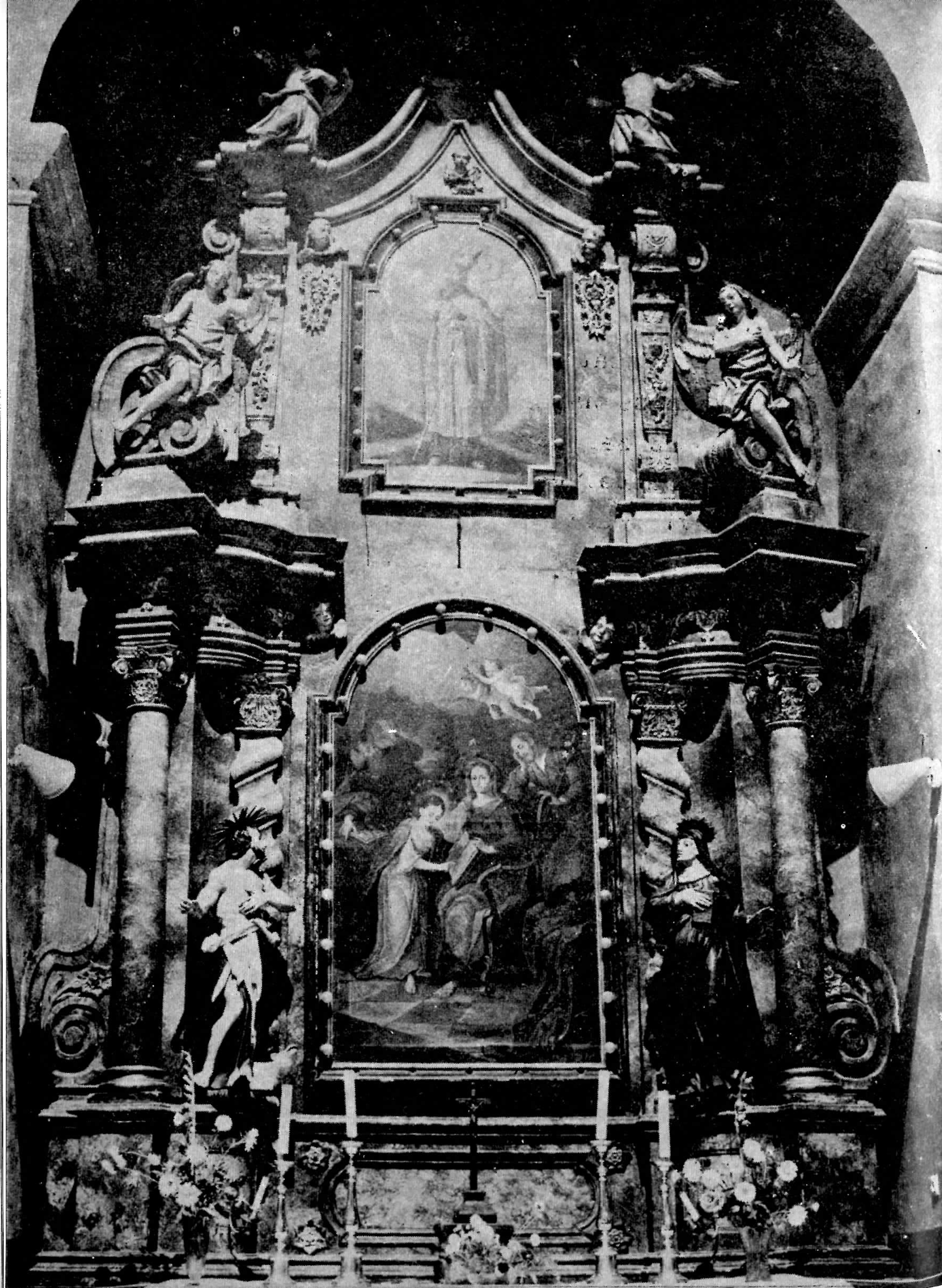
Iznad tih vrata, gore, obješena je slika Svete Elizabete, tirinške kneginje, ulje na platnu, u ovalnoj rami, koja je na gornjoj strani izrezbarena, ukras pozlaćen, slikar nepoznat, dobar, 18. stoljeće.

Na južnom zidu svetišta iznad vrata u sakristiju nalazi se oveći prozor samostanskog oratorija, u koji se ulazi iz hodnika na katu uz crkvu.

Lađa

Svetište od lađe dijeli triumfalni luk, koji je u kutovima iznad oltara Sv. Josipa, lijevo i Svetoga Križa, desno, bogato ukrašen profilacijama stupova i vijenca. Lađa je pravilna četverokutna dvorana, koja na sjevernom i južnom zidu ima po tri niše između stupova, na kojima počivaju bačvaste bolte stropa. U nišama su obostrano bili oltari. Danas su niše prema koru bez oltara, a u njih su smještene ispovjedaonice lijevo i desno, a iznad njih slike.

Duljina lađe iznosi 28,06 metara a širina 13,27 metara. Visina joj je oko 13 metara. Nadsvođena je s četiri bačvaste bolte sa susvodnicima. Sa svake strane na sjevernom i na južnom zidu iznad profiliranog vijenca ima po 3 prozora.

Oltar sv. Ane 1761. god.

Oltar sv. Ane 1761. god

Cijela lađa je popločena. Prvi put je bila popločena kamenim pločama 1753. godine (Prot. conv. Brod. I, str. 82).

Na sjevernom zidu je mramorna ploča, na kojoj zlatnim, uklesanim slovima piše: »M.P.O. Marijanu Lanoševiću države Kapist. Vik. Provincialu na 25. studenog god 1812. umrlom kano svom duhovnomu otcu i D. mlogo zaduženi duhovni sin R.B.M.P.O. Marijan Jaić iste D.S. Ive Kapistr. provincial s ostalom svojom braćom BB na zafalnu uspomenu 1833«.

Na južnom zidu je stajao natpis, kojega sada u crkvi nema. Ispod carskog dvoglavog orla pisalo je latinski:

— Pio Josepho Romanorum Imperatori semper Augusto principi potentissimo, invictissimo, clementissimo, Haeroi pio, justo, fortis, felici patri patriae hanc S. aedem quarto Kalendas junnii sua caesarea praesentia condevoranti atque Slavonos non effabili Favore demulcenti ejusdem conventus et ecclesiae religiosi subditi fedelissimi praesens sacrae memoriae dedica vere monumentum. Bila je to spomen ploča prigodom dolaska Josipa II u brodsku, samostansku crkvu, gdje je 29. svibnja 1768. prisustvovao svetoj Misi (Prot. conv. Brod. I, str. 115Š. Bio je blagdan Presvetoga Trojstva!

Kor

Lađu završava kor, koji je sazidan 1750. godine (Prot. conv. Brod. I, str. 79). Počiva na dva velika, zidana stupa, a između ovih su tri luka. Središnji je veći a dva manja. Duljina kora je danas 6,54 metra, a širina 13,27 metara. Prostor ispod kora je nadsvođen s tri bačvaste bolte. Iznad samog kora je bačvasta bolta stropa sa susvodnicima. Izvorno je kor bio nešto kraći. Radi sadašnjih orgulja je u lipnju 1835. godine produžen (Prot. conv. Brod. III, str. 75Š. Zidani, prednji dio korske ograde poslije produženja kora ima u sredini dio prospekta orgulja, a lijevo i desno je drvena rešetkasta ograda s po šest uklada, koja je 1838. u srpnju zamijenila staru drvenu ogradu, djelo brata Paškala Szeblera iz 1751. godine (Prot. conv. Brod. I, str. 79, i III, str. 96Š.

Na kor se ulazi iz kata hodnika uz crkvu. Pjevači iz crkve ulaze na kor stepenicama, koje su postavljene ispod kora uz sjeverni zid crkve. Jedan veliki prozor nalazi se na zapadnom zidu crkve i dva manja nešto više. Jedan prozor je i na sjevernom zidu.

Pročelje

Fasada ili pročelje samostanske, brodske crkve je vrlo jednostavno. Jedna ravna ploha, koja završava zabatom u obliku trokuta, na kome su tri ovalna otvora u obliku trokuta. Ravnu plohu gore završava profilirani vijenac u visini krova. Okomito je ravna ploha podijeljena u četiri plitka pilastra s malim profilacijama na vrhu. U gornjem

dijelu su između pilastara središnje jedan ovalni prozor, a po jedan prozor obostrano uz središnji. Ispod ovalnog prozora je veliki prozor na koru, polukružna završetka. Nešto niže su lijevo i desno po jedna niša, ovalnog završetka, u kojima su kipovi. Desno, južna strana, kip Sv. Dominika, utemeljitelja Dominikanaca, a lijevo, sjeverna strana, kip Sv. Franje Asiškog. Kipovi su isklesani iz kamena, dar su Stjepana Kašića, a postavljeni su za gvardijana o. Ambrozija Majstorovića 11. lipnja 1761. Iznad velikog prozora postavljen je kip Presvetog Trojstva i sa strane po jedan anđeo. Sve, također, iz kamena (Prot. conv. Brod. I, str. 104). Šteta, što je kip Presvetoga Trojstva uklonjen, jer je to prazninu fasade oživljavalo.

Središnje dolje, su velika, crkvena vrata. Dvokrilna su. Svako krilo je 119 cm široko a 253. cm visoko. Vjerojatno nisu izvorna, ali vise na četiri izvorna, kovački izrađena panta. Uokvirena su izvana kamenim dovratnicima i nadvratnikom. Iznad vrata je latinski natpis: Ista FAVvore DeI PLEBIS PIETATE BENIGNA CURA FRATERNA SURGUNT UESTIGIA TEMPLI (1727).

Slobodno prevedeno: »Ovaj hram je nastao naklonošću Božjom, pobožnošću puka, blagohotnom brigom braće. Označuje 1727. godinu.

Na sjevernom crkvenom zidu u području današnjeg kora bila su probijena vrata za članove trećega reda i iznad tih vrata je 11. rujna 1761. postavljen kameni kip Sv. Mihovila Arkanđela (Prot. conv. Brod. I, str. 104.

Toranj

Ugrađen je u sjeverni zid svetišta tako, da svojom istočnom i sjevernom stranom izbija izvan crkvene zgrade. Masivna je to građevina kvadratna oblika sa stranicama širine 8,77 metara. Ima samo tri zidana kata, visok je kao krovište crkve, oko 14 metara. Na slobodnim stranicama kata ima po jedan oveći prozor. Završava jednostranom, krvenom kapom. Izvorno je sigurno bila viša. Zidan je zajedno s crkvom.

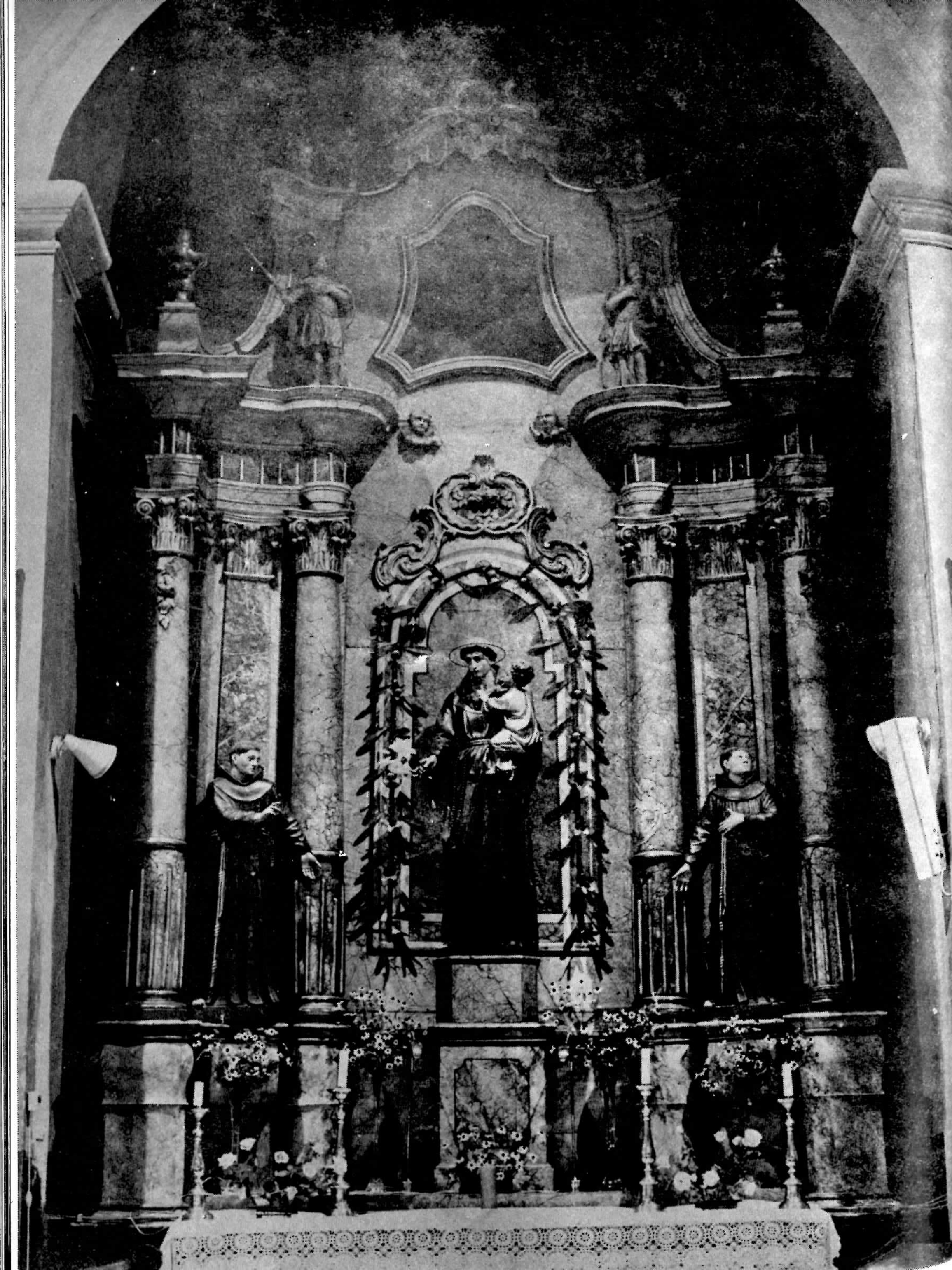
4. Unutrašnje uređenje

Unutrašnji prostori baroknih crkava ukrašeni su podizanjem mnogih oltara, izrađenih vještom rukom stolara, rezbara, kipara, slikara i pozlatara, a sve to iz dobro osušena lipova drveta. Bili su to visoki, dosta široki, bogato razveđeni retabli, smješteni u nišama ili kapelama lijevog i desnog zida lađe, ispod triumfalnog luka i na središnjem zidu svetišta. Uz liturgijsku upotrebu svojom su marmorizacijom mekanih i svjetlih boja te pozlatom kipova, kartuša, rama oltarnih slika, rokaja i izrezbarenih ukrasa služili kao glavni ukras svetišta i lađe. I premda je razdoblje baroka kao stil umjetničkog doživljavanja i izražavanje ljepote našlo svoju snažnu vidljivu i sačuvanu prisutnost u crkvama i sakralnim prostorima u Bavarskoj, Austriji, Češkoj i Ugarskoj, a iz tih područja i u sjevero-zapadnoj Hrvatskoj i u cijeloj Slavoniji,

ne bi se ipak smjelo pisati i isticati, da su plemići, veleposjednici, za svoje kmetove u crkvama nadomještali kazališne prostore, davali im svojevrsni teater«. Ispravno vrednovanje baroknih retabala kao ukrasa baroknih sakralnih prostora pokazuje i prisutnost teološkog vrednovanja u izgradnji baroknih oltarnih retabla. Narod Božji, vjernici, koji se sastaju u Božjoj i svojoj kući, dolaze, da kao zajednica obnavljaju žrtvu Križa u srcu Crkve na hodočašću iz prolaznosti u vječnost. Pogled na **oltarni stol (menzu),** koja počiva na **podnožju (stipes)** u obliku sarkofaga (mrtvačkog kovčega) potsjeća ih na grobove mučenika u katakombama, gdje su prvi kršćani slavili žrtvu Svete Mise. Na tom stolu su svijećnjaci za svijeće, svetohranište, Raspelo, moćnici s kostima mučenika. To je njihova vjernička stvarnost, najsavršeniji izvor njihova kršćanskog života i djelovanja — euharistija. Taj dio retabla uz oltarni stol, na kojemu je kod velikog oltara i svetohranište, dosiže do početka oltarnih stupova i pilastra i zove se **predele.** Dio oltarnog retabla, gdje se među stupovima nalaze kipovi svetaca zajedno sa središnjom oltarnom slikom ili nišom, u kojoj je smješten svetački kip zaštitnika crkve ili oltara, služi vjernicima kao trajno svjedočanstvo i poticaj, kakav u stvari treba biti Kristov suradnik i sljedbenik. Pogled na tu svetačku sferu baroknog oltara govori vjerniku: »Ovi su se borili s mnogim životnim poteškoćama i svjedočili za pravu humanost, za ljubav i altruizam, na što si i ti pozvan. Bori se isvjedoči, da ostvariš cilj životnog hodočašća, najviši domet humanosti i pobožanstvenje, o čemu govori najviši dio baroknog oltara — **atika,** sa svojim simbolima božanskoga.

Mnogi se površno rugaju baroknim svecima, jer ne shvaćaju njihove pokrete ruku i glave, lepršavost haljina i bogatstvo nabora. Nije to pretvaranje nego želja, da se statitu i mirovanje zamijeni pokretom i dinamikom života, i da se tako izrazi bogatstvo unutrašnjeg doživljavanja duhovnog i svetog. Oblikovanje baroknih svetačkih likova, a jednako i ozračja, u koji se stavljaju, znak je životnosti i ljudskosti i ne vrijeđa osjećaj i potrebu sakralnosti. Skladno oblikovanje baroknih oltarnih retabla doprinosti ljepoti crkvenog prostora i traži njihovu prisutnost.

To se vrlo dobro očituje i u brodskoj samostanskoj crkvi Presvetoga Trojstva, koja kao građevina nema raspjevanosti barokne arhitekture, ali taj nedostatak nadomještaju sačuvani izvorni barokni oltari veliki u svetištu i pokrajni u lađi. Strukturalno brodska je samostanska crkva zasnovana tako, da je u svetištu samo veliki oltar, dok u lađi na sjevernom i na južnom zidu ima po četiri niše, u koje su trebali doći oltarni retabli. Izvorno su i postavljeni sa svake strane po četiri oltara. I to: **Oltar Sv. Josipa, Žalosne Gospe, Svetoga Antuna i Sv. Ivana, Nepomuka, na sjevernom zidu lađe.** Oltar **Svetoga Križa, Svetoga Franje, Marije Pomoćnice i Svete Ane,** na **južnom zidu lađe.** Raspored i broj oltara u lađi brodske samostanske crkve postojao je tako još 1919. godine, kako to svjedoči izvještaj Alojza Zorattia iz Maribora, koji je pregledao stanje svih oltara i predložio popravke i obnovu. Godine 1924. dopuštenjem Provincijalata iz brodske, samo-

Oltar sv. Antuna **1768/70. god.**

stanske crkve su uklonjena dva oltara: oltar Žalosne Gospe i oltar Sv. Ivana Nepomuka. Točnije: s oltara Žalosne Gospe (2. na sjevernoj strani) uklonjena je slika Žalosne Gospe, a postavljena slika Sv. Ane. Oltar Sv. Ane (retabl) uklonjen (4. s južne straneŠ. Potpuno uklonjen oltar Sv. Ivana Nepomuka (4. sa sjeverne strane). Ukrasi i anđeli s ta dva oltara porazdijeljeni su na druge oltare, gdje su nedostajali (Prot. conv. Brod. IV, str. 306).

Danas u lađi postoje: 3 oltara na sjevernom zidu, Sveti Josip, Sveta Ana i Sv. Antun Padovanski, a 3 oltara na južnom zidu, Sveti Križ, Sveti Franjo i Marija Pomoćnica.

Veliki oltar

Za razliku od redovito oblikovanih baroknih retabla velikog oltara, koji prekrivaju cijelu plohu središnjeg zida svetišta, veliki oltar samostanske crkve u Brodu je jednostavan i posebno izrađen. Radi dvaju prozora, koji su napravljeni na lijevoj i desnoj plohi trostranog završetka svetišta radi osvjetljenja svetišta, retabl velikog oltara nije smio prekriti pozadinski zid svetišta. Rješenje se našlo na taj način, što se središnje postavio tabernakl — retabl iznad oltarne menze, a iznad tako oblikovanog tabernakl — retabla obješena je na središnju plohu pozadinskog zida svetišta velika, u široku, profiliranu i bogato ukrašenu ramu oltarna slika Presvetoga Trojstva, zaštitnika samostanske crkve, uz koju na visokim postamentima stoje sa svake strane po dvije svetačke figure crkvenih učitelja.

Budući da je samostanska crkva potpuno sagrađena do 1749. godine, stipes oltara zajedno sa tabernakl-retablom postavljen je u svetištu 17. XII 1754. godine za gvardijana Dragoilovića o. Đure, a pisac Kronike bilježi, da je taj svjetohranište-oltar divnim redom sagrađen i postavljen na veliki oltar (Novum tabernaculum miro ordine constructum supra aram majorem collocatum fuerat — Prot. conv. Brod. I, str. 84). Morao je biti drukčiji nego današnji, jer je 1919. doživio veliku i značajnu promjenu. Tom zgodom samostanski kroničar piše: »Kod velikog oltara bilo je najviše posla, budući je tokom vremena najviše stradao, napose prekrasna »menza i tabernakul, koji nije bio uređen po propisima Crkve. Stolarske radnje obavio je umjetni stolar Finster, radnik poduzetnika Zorattija. Za veliki oltar je nabavio Zoratti granitnu ploču za cijenu od 2800 kruna« (Prot. conv. Brod. IV, str. 267). Prema tomu za izvorni izgled velikog oltara ne možemo pouzdano ništa reći. Sačuvao se samo djelomično. Drveni **stipes** u obliku sarkofaga je ostao. Na njemu je spomenuta granitna ploča. Visina stipesa od poda do svetohraništa iznosi 158 cm. Prilazi mu se s tri stepenice **supedanea.** Stipes je s obje strane flankiran volutnim ukrasom, a s prednje strane stipesa su reljefi četiriju evanđelista. Duljina oltarne **menze** je 324 cm a dubina do svetohraništa iznosi 62 cm. Na menzi stoji **svetohranište,** središnje smješteno. Na postamentima sa svake strane po jedan krilati anđeo, adorant u klečećem stavu. Samo svetohranište je trodijelno. Između dva postamenta, u kojima su obostrano

ugrađeni po jedan moćnik pod staklom a na njima stoje — lijevo i desno — po jedan anđelčić — svjećonoša, smješteno je svetohranište, koje zatvaraju vratašca, pozlaćena s ukrasnima. Iznad svetohraništa s vratašcima nalazi se središnje oblikovana oveća niša, u kojoj se nalazi Raspelo, a u nj se izlaže i Pokaznica prigodom blagoslova i klečanja. U polukrugu su pilastri s kapitelima i ukrasima, a flankira ih obostrano po jedna manja voluta. Taj dio svetohraništa od menze do završne kape na vrhu visok je 160 cm, dok završna kapa iznosi 80 cm. Na plohi prednje strane završne kape središnje postavljen ukras od dvije anđeoske glavice, a s obje strane iznad volutnog ukrasa stoji po jedan mali krilati anđeo, dok se na vrhu kape nalazi simbol janjeta s pozlaćenim trakama.

Velika oltarna slika, **Presveto Trojstvo kruni Presvetu Djevicu** obješena je na pozadinskoj plohi središnjeg zida svetišta. Izvorno je uklonjena 1877. i zamjenjena sadašnjom, koju je naslikao u Beču 1877. godine slikar Buday, po narodnosti Slaven, rođen u Malacko(j) u Ugarskoj, za dva mjeseca. Najprije je trebao izvornu sliku iz 1757. obnoviti. Kad nije bilo moguće, naslikao je novu prema staroj, izvornoj. Ova je iz Beča parnjačom 25. studenoga 1877. dovezena u Brod, a 27. studenoga ju je brat Donacijan Prokupić, stolar, zajedno s Lukom Tompak, uramio stolarskim umijećem. Za sliku se pod upravom o. Ive Rodića, brodskog gvardijana, pobrinuo o. Nikola Brezovsky, doprinosima bečkih kršćana i pomoću okolnih brodskih župnika, a posebno Luke Falića iz Pocrkavja (Prot. conv. Brod. IV, str. 253/254).

Slika je posve u stilu baroka, jer je prema izvornoj rađena. Krilati anđeli, koji u lijetu obostrano podržavaju Djevicu Matiju, jednako su oblikovani kao i ona dva anđela, kipovi, koji u donjem dijelu leteći, lijevo i desno, raširenih krila, jednom rukom podržavaju ramu slike a drugom rukom drže vijenac izrezbarenih ruža što se spuštaju kao girlande sa središnjeg dijela profiilirane, široke rame i tako vrlo dobro povezuju sliku s kipovima četiriju crkvenih naučitelja. Rama s gornje strane završava poukružno s istakom bogato izrezbarena završetaka atike na baroknim oltarima, što daje dojam retabla. U to se vrlo dobro uklapaju i oslikani prozori. Prvi put se spominje, da je ta dva prozora u svetištu zavjetom oslikao brodski građanin i staklar Stjepan Muravić, badava (Prot. conv. Brod. III, str. 171), i postavio 19. lipnja 1859. Godine 1923. na badnjak postavljeni su novi oslikani prozori, dar Aurelije Kuss, rođ. Bogdanović, na spomen svoje majke Magdalene Bogdanović i na spomen svoga oca Adama Bogdanović. Izradila ih je firma »Koch i drugovi« iz Zagreba, Nova Ves, a stajali su 10.000 dinara. Prikazivali su: 1. Marija Magdalena pere Isusu noge, desni prozor; 2. Adam i Eva istjerani iz raja, lijevi. (Prot. conv. IV, str. 306Š. Ovi su prozori stradali prigodom bombardiranja Slav. Broda 27. lipnja 1944. godine (Prot. conv. Brod, V, str. 93).

Za gvardijana o. Ivana Krznara (1957) ponovo su postavljeni oslikani prozori u svetištu. Na desnom prozoru prikazano je »Navještenje Bl Djevice Marije i natpis: Sveta Marijo, moli za nas.« Na lijevom

prozoru prikazana je »Sveta Obitelj i natpis: Sveta Obitelj zaštiti nas«. Oba su prozora nabavljena darovima vjernika. Izradio ih je Pavao Sušilović iz Zagreba.

Veliki oltar dopunjuju četiri kipa crkvenih naučitelja: **Sveti Gregorije,** papa, s tijarom na glavi, s knjigom u lijevoj i papinskim križem u desnoj ruci, **Sveti Ambrozije,** biskup, s knjigom u lijevoj i biskupskim štapom u desnoj, smješteni su desno od oltara. Lijevo od oltara smješteni su: **Sveti Jeronim,** s knjigom u desnoj ruci i sa štapom u lijevoj, **Sveti Augustin, biskup, s knjigom u desnoj i sa biskupskim štapom** **Sveti Augustin,** biskup, s knjigom u desnoj i sa biskupskim štapom u lijevoj ruci. Visina tih kipova je oko 250 cm, a stoje na vrlo lijepo oblikovanim postamentima visine 250 cm. Kipovi su pozlaćeni i posrebreni, a karnati obojeni. Djeluju monumentalno. Kipar je nepoznat, ali vrlo dobar. Napravljeni su i na veliki oltar postavljeni 10. lipnja 1756. godine (Statuae SSum quatuor Doctorum miro labore factae, in Majori Ara colocatae sunt — Prot. conv. Brod. I, str. 86). Veliki oltar je nekoliko puta bojen, a posljednji put 1982. Kipove obnovila Maja Kikić-Bačlija.

Oltar Svetoga Josipa

Najstariji, najljepši i dobro, izvorno sačuvan oltar barokne samostanske crkve u Brodu svakako je oltar Svetoga Josipa. Podignut je 1753. godine i 14. listopada se po prvi put na njemu slavila sveta Misa (Prot. conv. Brod. I, str. 82). Smješten je u prvoj niši sjevernog zida u lađi, najbliže velikome oltaru s lijeve strane. Postavljen je tako, da ispod triumfalnog luka ukošeno zatvara ugao sjevernog zida lađe i stupa svetišta na kojemu leži triumfalni luk.

Drveni retabl je 380 cm širok a 7 metara visok. Trodjelno je oblikovan. Zidana menza je drvenim stipesom obučena i ima oblik sarkofaga. Širina joj je 212 cm, 77 cm duboka do retabla, a 117 cm je visoka. Ispred oltarnog stola je podnožje (supedaneum, od jedne stepenice. S obje strane stipesa je po jedno visoko podnožje, vitko, ukrašeno rezbarenim ukrasima, na kojemu stoji po jedan glatki stup, koji završava kompozitnom glavicom. Predele je ravno i završava profiliranim vijencem. Retabl obostrano flankira po jedan u stranu okrenut pilaster s ukrasom na dolnjoj i gornjoj strani. Iznad predele je središnje oblikovana oltarna niša, koja je 250 cm visoka, a 130 cm široka. Uramljena je profiliranom, širokom ramom, koja gore završava polomljenom crtom polukružna oblika, središnje ukrašena bogato izrezbarenim ukrasom rokaja. Kako su stupovi istaknuti naprijed, što retablu daje konkavni oblik, uz nišu se nalaze sa svake strane po jedan pilaster pri završetku ukrašen kompozitnom glavicom. U oltarnoj niši smješten je kip Svetoga Josipa s djetetom Isusom u naručju. Svetac stoji, malo ukošen s lijeva na desno. Isusa drži na desnoj ruci. Glava Svečeva je okrenuta malo k Isusu, koji lijevom ručicom grli Josipa, a glavicu je okrenuo tako, da preko ramena svoje desne ručice gleda prema narodu. Kip je vrlo lijep, umjetnički izrađen, pozlaćen, karnat obojen, visina mu je 147 cm, stoji na bogato ukrašenu podnožju, koje

je 44 cm visoko a 60 cm široko, a ima oblik glavice stupa, koja je izrezbarena i flankirana obostrano akantovim lišćem u obliku volute na donjem dijelu. Na pozadini niše, iza kipa, su pozlaćene trake. U donjem dijelu svećevih nogu obostrano je postavljen po jedan krilati anđelčić u lijetu. Jedan krilati anđelčić je s lijeve strane u visini Josipove glave, u lijetu, malo nagnut, raširenih ručica. Isto takav krilati anđelčić je i s desne strane. Po jedna glavica krilatih anđelčića na oblacima je ispod gornjih anđelčića. Karnat obojen a perizoma pozlaćena. Iznad Svećeve glave nišu ispunjava oveći rokaj (školjka).

Između stupova i pilastra uz pozadinsku, konkavnu stijenku središnjeg dijela retabla postavljeni su kipovi. Desno — **Sveta Katarina,** mučenica sa svojom oznakom — točak, kip je 130 cm visok, ispod je podnožje kao glavica stupa, pozlaćen je, karnat obojen. Lijevo — **Sveta Barbara,** mučenica, s kaležom i hostijom u desnoj ruci a lijeva ruka je u položaju geste, malo spuštena u lijevo, dolje kula, također njena oznaka. Visina kipa je 130 cm, pozlaćen je karnat obojen. Oba kipa su malo ukošena prema središnjoj niši. Obje su u odijelu rimskih plemkinja. Lijepo, umjetnički oblikovane.

Iznad stupova je **gređe,** bogato profilirano, razveđeno, a središnje polomljeno, iznad kojega se nalazi **atika,** oblikovana vrlo zanimljivo, kao turski ili vojnički šator, u kojemu se nalazi figura Boga Oca, koji sjedi, desna ruka u stavu blagoslivanja, a lijeva spuštena na kuglu zemaljsku. Dva velika krilata anđela sjede na gređu, nogu spuštenih prema središnjoj niši, ukošeni, uz prijestolje Boga Oca. Na izvanjskoj strani šatora, lijevo i desno, smještena su po tri anđelčića na svojim volutastim podnožjima. Jedan mali krilati anđeo podržava dolje zemaljsku kuglu, a jedna glavica krilatog anđelčića je ispod koljena Boga Oca, a jedna isto takva iznad glave s lijeve strane gore. Šator završava vijencem od resa, a gornji dio je ukrašen vijencem, na kojemu se nalazi srce s plamenom vatre. Šator je izvorno posrebren, a svi ostali ukrasi pozlaćeni. U cjelosti marmorizirani.

Oltar je nekoliko puta obnavljan, bojen, ali nije nikada doživio značajniju promjenu. Ni kod obnove 1919., kad ga je Zoratti obnavljao (Prot. conv. Brod. IV, str. 267).

Za izradbu ovoga oltara ne zna se ni stolar, ni kipar a ni pozlatar. Ovo doista kvalitetno djelo kao i mnoga druga iz 18. stoljeća ostaje u anonimnosti.

Oltar Svete Ane

U drugoj niši sjevernog zida lađe danas se nalazi oltar Svete Ane. Izvorno je tu o. Ambrozije Majstorović u svibnju 1761. godine postavio oltar Žalosne Gospe, dar nekog nepoznatog brodskog dobročinitelja (Prot. conv. Brod. I, str. 103Š. I taj je na tome mjestu stajao do 1924. godine, kad je dopuštenjem provincijala o. Mihaela Trohe brodski poglavar o. Dominik Držaić uklonio oltar Svete Ane

iz posljednje niše južnog zida lađe i oltar Žalosne Gospe pretvorio u oltar Svete Ane (Prot. conv. Brod. IV, str. 306). Izvorni oltar Svete Ane na prvotnom mjestu podigao je o. Augustin Zomborčević za vrijeme svoga gvardijanata u Brodu između 1767 i 1771. godine (Prot. conv. Brod. I, str. 121). Budući da su na sadašnjem oltaru promjenjene samo oltarne slike, mjesto slike Žalosne Gospe postavljena je slika Svete Ane, drveni retabl oltara ostao je isti, koji je napravljen 1761. godine. A kako je oblikom i načinom izradbe istovjetan s oltarom Svetoga Franje u suprotnoj niši južnog zida lađe, izradio ga je isti majstor, odnosno ista radionica, šest godina prije oltara Sv. Franje.

Retabl oltara je u niši sjevernog zida lađe između oltara Sv. Josipa i Sv. Antuna. Niša je 352 cm široka, a 142 cm duboka. Širina retabla je 340 cm a visina 6 metara. Retabl je ravan, jednostavan, barokni, trodjelan.

Oltarni stol je zidan, a zatim u obliku sarkofaga obučen drvenim stipesom. Širina mu je 238 cm, dubina 64 cm, a visina od crkvenog poda 122 cm. Uz stipes obostrano su dvodjelni postamenti, a iznad menze oltara je ravno predele, koje počiva na profiliranom vijencu i završava profiliranim vijencem. Na predeli ispod oltarne slike je marmorizirana kartuša eliptičnog oblika u profiliranoj rami.

Središnji dio retabla su sa svake strane po jedan stup kompozitnih glavica, koji flankiraju vitičasto oblikovane volute. Obostrano uz oltarnu sliku postavljen je po jedan pilaster u obliku navoja s kompozitnom glavicom. Između stupa i pilastra postavljen je kip — desno: **Sveti Ivan Krstitelj,** 105 cm visok, obojen, malo ukošen prema oltarnoj slici, lijevo: **Sveta Elizabeta,** Ivanova majka, visina 105, obojen, također ukošen prema oltarnoj slici. Oltarna slika je 186 cm 106 cm, ulje na platnu, u tamnoj, profiliranoj, 11 cm širokoj rami, polukružna završetka. Dobro je sačuvana, svježih boja. **Sveta Ana** sjedi s lijeva u desno. Na krilu joj knjiga, koju odozgo podržava lijevom rukom. Njoj desno stoji Djevica Marija s desna u lijevo i prstom desne ruke pokazuje tekst u knjizi. Njoj iza leđa je lik Sv. Joakima, koji sjedi. Ispred njega na stolicu je knjiga, koju podržava desnom rukom. Malo je nagnut s lijeva u desno, okrenut licem prema sredini s podignutom lijevom rukom. Iza Svete Ane, lijevo, stoji Sv. Josip, koji je desnu ruku postavio na naslon stolca i dlanom podbočio svoju, malo nagnutu glavu, dok mu lijevi dlan počiva na gornjem okviru stolca i pridržava rascvali ljiljan. Dva anđelčića u lijetu su na gornjem dijelu slike, lijevo, a posve gore-desno-simbol Duha Svetoga — golub. Cijeli prizor je u sobi.

Iznad stupova i pilastra nalazi se profilirano gređe, koje je u sredini prelomljeno. Nosi atiku kao gornji dio ravne plohe oltara. Atika je vrlo jednostavna. Na volutama iznad stupova sjedi sa svake strane krilati, veliki anđeo, koji flankira atiku. Središnje se nalazi slika **Sveti Blaž,** biskup, ulje na platnu, u profiliranoj, 11 cm širokoj rami, koja je s donje strane polomljene crte, a polukružnog završetka.

Slikar isti kao i kod oltarne slike, nepoznat. Obostrano uz sliku je stup — pilaster, bogato ukrašen, koji završava postoljem, na kojemu kleče po jedan krilati anđeo sa svake strane. Tri krilate anđeoske glavice postavljene su i uz gornji dio rame slike Sv. Blaža. Atika završava u formi trokuta s krunom na vrhu tog trokuta.

Za graditelje ovoga oltara se ništa ne zna. Tipično je barokni, marmoriziran, s pozlaćenim ukrasima. Obnavljan je, ali još dobro ušćuvan.

Oltar Svetoga Antuna

Treća niša sjevernog zida u lađi je 378 cm široka a 142 cm duboka. U njoj je smješten oltar Svetoga Antuna Padovanskog. Izrađen je zalaganjem o. Augustina Zomborčevića, gvardijana, između 1767. i 1771. godine (Prot. conv. Brod. I, str. 121 — »factae sunt arae S. Annae et S. Antonii). Drveni, 6 metara visoki retabl, nosi sve oznake rokokoa.

Retabl oltara ispunja cijelu pozadinsku stijenu niše. Trodjelni je i ravan. Oltarni stol je 250 cm širok, 61 cm dubok, a 111 cm od poda do predele. Oblikovan je kao sarkofag. Uz stipes su obostrano visoka, dvodjelna, podnožja s profiliranim vijencima. Predele sačinjavaju podnožja sa dva stupa i pilaster sjedne i druge strane, i malo šire podnožje za kip Svetoga Antuna u sredini. Na podnožjima su sa svake strane po dva stupa s kompozitnim glavicama, koji su u donjem dijelu ukrašeni pozlaćenim letvicama, a iznad letvica je pozlaćeni prsten. Među stupovima je pilaster kompozitne glavice, ispred kojega stoji kip — desno: **Sveti Paškal,** franjevac, lijevo: **Sveti Salvator** franjevac. Na središnjoj, ravnoj oltarnoj plohi stoji na povišenom postolju kip **Sv. Antuna s djetetom Isusom** na lijevoj podlaktici, a u desnoj, spuštenoj drži ljiljan. Oko kipa je na ravnoj pozadinskoj plohi napravljena dvostruka rama. Izgleda, da je izvorno tu bila slika Sv. Antuna kao i na ostalim oltarima, što potvrđuje i bogato izrezbaren ukras iznad gornje rame polukružnog oblika s rokoko-kartušom, u kojoj su dvije ruže. Kip Sv. Antuna je novije izradbe i razlikuje se od kipova Paškala i Salvatora. Vjerojatno je postavljen u Zoraltijevoj obnovi 1919. godine (PROT! CONV! Brod. IV, str. 267).

Na profilirano grede, koje je u međuprostoru između stupova i gornjeg dijela ukrašeno pozlaćenim letvicama, smještena je atika, koju flankiraju obostrano po jedna ukrašena vaza na podnožju. Na ravnoj, središnjoj plohi nalazi se u rokoko oblikovanoj rami slika **Svetoga Vendelina,** ulje na platnu. Slika je dosta tamna. Uz sliku su i dva kipa — desno: **Ljudevit Kralj,** lijevo: **Sv. Elizabeta,** zaštitnici Trećega reda. Na vrhu vijenca atike obostrano po jedna vaza. Središnje je **ukras** s resama i na najvišem dijelu kartuša.

Oltar je izvorno marmoriran, a ukrasi pozlaćeni. Nekoliko puta je bio obnavljan. Djeluje jednostavno.

Oltar sv. Franje **1767. god.**

Oltar Svetoga Križa

Na južnome zidu lađe, u prvoj niši nasuprot oltaru Svetoga Josipa, u kutu koji zatvara zid triumfalnog zida i dio niše južnog zida lađe, malo ukoso smješten, kvalitetno jednako vrijedan i stilski gotovo istovjetan oltar Svetoga Križa. O njemu zapisa nema, kad je napravljen i postavljen. Opravdano se može tvrditi, da je izrađen u isto vrijeme (1753) kao i oltar Sv. Josipa.

Širina mu je 380 cm, a visina 7 metara. Rerabl je drveni, izvorno marmoriziran i više puta obnavljan. Trodjelan je, jednostavnije oblikovan, skladan i lijep.

Oltarni stol je zidan, a stipes u obliku sarkofaga, drven. Širina menze je 212 cm, dubina 75 cm, a visina od poda do predele 117 cm. Uz stipes su obostrano dvodjelna podnožja, prekinuta bogatom profilacijom vijenca donjeg dijela jednostavne, ravne predele. Završeci podnožja su bogato rezbarijom ukrašeni. Predela s gornje strane je završena profiliranim vijencem.

Središnji dio oltara sačinjavaju: jedan plitki pilaster uz središnju nišu s kompozitnom glavicom i s po jednim stupom, istaknutim prema van, kompozitne glavice. Uz stup je vitičasti ukras, koji flankira oltarni retabl. Središnja niša ispunja oltarnu plohu retabla sve do većeg dijela atike u obliku šatora. **Veliki drveni Križ s Kristovim tijelom** ispunja središnji dio niše, koja je 260 cm visoka, a 130 cm široka. Vrlo lijepo oblikovano Kristovo tijelo je 123 cm visoko. U visini koljena Raspetoga s jedne i druge strane lebde po jedan krilati anđeo. Posve dolje su kipovi: **Žalosna Gospa,** desno i **Sveti Ivan,** apostol, lijevo. Gornji dio rame oltarne niše izrađen je u obliku vijenca od akantova lišća i zatvara cijelu nišu oko Raspela. Visina kipova 123 cm, kipovi su pozlaćeni.

Atika u obliku šatora počiva lijevo i desno na bogato profiliranom gredu iznad stupova i pilastra. Flankirana je s po jednom volutom, koja je s prednje strane ukrašena akantovim listom, a na postamentu sjedi obostrano po jedan krilati mali anđeo. Na desnoj strani je ispod gornjega i jedan anđeo u ležećem stavu. Atika završava Kristovim trnjem ovjenčanim srcem.

Oltar Svetoga Franje

Za oltar Svetoga Franje, koji je podignut u drugoj niši južnoga zida u lađi, sa sigurnošću se ne zna, kad je sagrađen. Zna se, da je to oltar Bratovštine pojasara Svetoga Franje i vjerojatno su ga oni dali podići. Budući da se taj oltar prvi put spominje 1767. godine, kad je o. Franjo Velikanović kao upravitelj spomenute bratovštine odredio blagdan Utisnuća rana Svetom ocu Franji (17. IX) kao njihova zaštitnika i služila se svečana Misa na oltaru Svetoga Franje, možemo

sa sigurnošću reći samo to, da tada oltar Svetoga Franje 1767. postoji. A jer je izradbom gotovo istovjetan oltaru Žalosne Gospe, odnosno sada oltaru Svete Ane, izradio ga je isti majstor kao i onaj Svete Ane, premda nepoznat.

Niša u koju je retabl oltara Sv. Franje smješten široka je 352 cm a duboka 142 cm. Prekriva cijelu pozadinsku stijenu te niše. Visina mu je 6 metara. Drveni je i barokno oblikovan. Ima tri dijela, marmoriziran je, a svetački kipovi i ukrasi su pozlaćeni.

Stipes oltara je kao sarkofag i s prednje strane ukrašen. Oltarni stol je 234 cm širok, 70 cm dubok a visina od poda do predele je 122 cm. Uz obje strane stipes oltara su dvodjelna podnožja, ukrašena vitičasto s rokajima i cvjetnom grančicom. Donji dio predele ima profilirani vijenac, a profiliranim vijencem i završava. Uokviren profiliranom ramom je i središnji dio predele.

Središnji dio retabla je oblikovan tako, da uz oltarnu sliku desno i lijevo stoji po jedan pilaster u obliku navoja s kompozitnom glavicom, a onda je stup s kompozitnom glavicom, malo na van istaknut, koji flankira jedna vitičasta voluta. Na podnožjima uz pilaster postavljeni su pozlaćeni kipovi, rustikalno i grubo izrađeni — desno: **Sv. Ljudevit,** francuski kralj, lijevo: **Sveta Elizabeta,** kneginja, zaštitnici BRATOVŠTINE OD Franjine kordice. Visina kipova je 132 cm. Kipar nepoznat. Oltarna slika u profiliranoj rami, 13 cm širokoj polukružna završetka i polomljene crte dolje, ulje je na platnu, 195x118 cm, a prikazuje **Svetoga Franju** u molitvi. Središnje je postavljen s desna u lijevo, drži Raspelo, kleči, a pred njim je stol i na stolu otvorena knjiga i mrtvačka glava. U pozadini — desno, Franjo se baca u trnov grm, a još dublje crkvica Marije od Anđela — Porciunkula. Na gornjem dijelu slike — desno — dva krilata anđelčića na oblacima, a nad Franjinom glavom također na oblacima dvije glavice s krilima. Prostor između gornjeg dijela rame i završetka dijela greda s obje strane je pričvršćena ukrasna grančica s grozdom na kraju.

Na profilacijama greda iznad stupova i pilastra s obje strane retabla smještena je atika. To je ravna ploha, na kojoj se središnje nalazi slika **Svete Klare,** ulje na platnu, u profiliranoj rami polomljene crte gore i dolje. Središnje postavljena Svetica sjedi, a u ruci drži Raspelo. Pred njom na stoliću je mrtvačka glava. Obučena je u odijelo klarisa. Dvije glavice krilatih anđela su posve gore iznad Svetičine glave, desno. Plohu uz ramu slike ukrašuju lijevo: i desno po jedna glavica krilatih anđela, a ispod izrezbareni ukras. I dolje uz ramu obostrano je postavljen ukras od rokaja. Stranice dviju ukošenih profilacija završetka atike svršavaju postamentnim vrlo ukusno, oblikovana i ukrašena pilastra sa svake strane na kojima stoji po jedan krilati anđeo. Na vitičasto oblikovanoj voluti, koja flankira obostrano retabl atike, sjedi po jedan krilati anđeo. Na samom vrhu završetka atike postavljen je franjevački grb — DVIJE PREKRIŽENE RUKE — Kristova i Franjina, a među njima Križ s pozlaćenim trakama.

Na menzi oltara je središnje postavljeno Raspelo, s kojega Krist s oslobođenom desnom rukom grli Svetoga Franju s desne strane Križa. Ovaj simbol je iz novijeg vremena. Izvorno nije bio na oltaru, a radi skladnosti oltara trebalo bi ga uklonit s oltara.

I taj je oltar više puta bojen i obnavljan.

Oltar Pomoćnice kršćana

Nasuprot oltaru Sv. Antuna Padovanskog u trećoj niši južnog zida lađe postavljen je najmlađi rokoko u čast Blažene Djevice Marije pod naslovom »Pomoćnice grješnika« (auxiliatricis peccatorum — Prot. conv. Brod. I, str. 162). ili točnije »Marija pomaže«, koja se zove tako i prenosi iz crkve Sv. Jakova u Innsbrucku, a naslikao ju je slikar Luka Cranach. »Marija pomaže« — Pomoćnica u brodskoj samostanskoj crkvi se mnogo častila i zazivala. O tome svjedoči o. Mladen Barbarić, kad ovako piše: »U ovoj se crkvi (Brod) posebno štovala Blažena Djevica Marija od mnoštva naroda u nedjelju po prvoj mjesečevoj četvrti. Što pokazuju svjedočanstva mnogih i pobožnih darova i obratno potvrđenim dobročinstvima Blažene Djevice (Specialiter B. V. Maria hac in Ecclesia a copioso populo venerabatur Dominica post primum lunae quadrantem. Quod ex copiosis et piis donationibus et viceversa e benefiiciis B. Virginis, testimoniis confirmatis, innotescit — Schematismus Almae Provintiae Croatiae SS. Cyrilli et Methodii, 1925, str. 51). Da je to svjedočanstvo o. Mladena Barbarića, napisao je sam u svome djelu »Fragmenti«, Osijek 1934., str. 65/66, kako slijedi: »Za jubilej (25) ove provincije napisao sam u šematizmu iste provincije kratku povijest Ilika, Šarengrada, Osijeka, Subotice, Broda i to latinski!«

Brodski gvardijan o. Simon Bukvić dao je 1779. godine u slobodnoj trećoj niši južnog zida lađe podići oltar Blažene Djevice Marije pod naslovom Pomoćnice grješnika (sub titulo Adjutri cis peccatorum — Prot conv. Brod. I, 162). Učinio je to uz pomoć dobročinitelja (adjutorio benefactorum).

Stilom i izradbom ovaj oltar je djelo istoga majstora i radionice kao i oltar Svetoga Antuna, premda je mlađi za deset godina. Zaprema cijelu pozadinsku stijenu niše, koja je 378 cm široka a 142 cm duboka. Drveni retabl je 6 metara visok. Ima tri značajna dijela barokno oblikovanih oltara 18. stoljeća!

Stipes oltara je u obliku sarkofaga. Oltarni stol je zidan 250 cm širok, 61 cm dubok, a od poda do predele 111 cm. Uz stipes s obje strane su dvodjelni visoki postamenti. Predele ima profilirani vijenac iznad menze, a zatim su u predeli gornji dijelovi postamenata s profiliranim završnim vijencem.

Oltar Marije Pomoćnice **1770. god.**

Središnji dio retabla su sa svake strane središnje oltarne ravne plohe po dva stupa između kojih je po jedan pilaster. Donji dijelovi stupova su u visini jednoga metra ukrašeni pozlaćenim letvicama i pozlaćenim prstenom, a pilastri i stupovi završavaju kompozitnim glavicama. Između stupova su smješteni kipovi — desno: **Sv. Agneza,** klarisa, a lijevo: **Sveta Klara,** utemeljiteljica Klarisa.

Kipovi su obojeni,
a stupovi i pilastri, postamenti i središnja ploha marmorizirani. Vanjski stupovi su malo istaknuti naprijed. Na središnjoj plohi je obješena slika, kopija Kranachove slike iz Innsbrucka. Slika je ulje na platnu, vrlo lijepa, 97x75 cm, u pozlaćenoj i posrebrenoj profiliranoj rami 11 cm, koja na gornjoj strani ima izrezbareni ukras s resama kao nadsvodnicom. Iznad slike vijencem od oblačića i pozlaćenim trakama s 12 zvijezdica uokvireno je Maria. Jednostavno, ali skladno i ukusno.

Grede iznad stupova i pilastra središnje je prekinuto. NA njemu je izrađena atika retabla — ravna ploha, na kojoj je središnje obješena slika, ulje na platnu, u profiliranoj, rokoko-rami, polomljene crte i pozlaćenoj. Slika prikazuje mučenicu. Iznad vanjskih stupova atike su na postamentima stilizirane vaze. Ispred širokih i profiliranih pilastra s obje strane središnje plohe atike postavljen je po jedan kip Svetica — klarisa. Na samom vrhu atike u sredini je sa svake strane po jedna stilizirana vaza, a u sredini gornjeg vijenca je lijepo oblikovana kartuša kao završetak oltarnog retabla.

Dokaz, da je »Pomoćnica grješnika«, oltarna slika, u Brodu bila posebno štovana kao zaštitnica, pokazuje ostaklena pačetvorinasta kutija, u kojoj su darovi i zavjetne anateme u srebru izrađeni dijelovi ljudskog tijela čudesno ozdravljeni.

Visina kipova među stupovima oltara iznosi 116 cm, a gornji kipovi su oko 60 cm visoki.

Dva uklonjena oltara

Četvrta niša južnog zida lađe ispunjena je velikom ispovijedaonicom, a do 1924. godine je u njoj bio oltar Svete Ane, koji je dopuštenjem Provincijala uklonjen. Oltarna slika je prenesena na oltar Žalosne
Gospe, a slika Žalosne Gospe sačuvana je u samostanu. Kipovi
s tog oltara nisu zabilježeni. Samo po neki anđeo je postavljen na druge oltare.

Na sjevernom zidu lađe, također u četvrtoj niši, smješten je za gvardijana o. Augustina Zomborčevića (1767-1771) oltar Svetoga Ivana Nepomuka, koji je 1924. po gvardijanu o. Dominiku Držaiću, a dopuštenjem o. Mihaela Trohe, provincijala, potpuno uklonjen. Vrlo lijepa slika Sv. Ivana Nepomuka s tog oltara je sačuvana i nalazi se u samostanu, a ništa drugo nije sačuvano. Danas je tu smještena velika ispovjedaonica.

Lurdska Gospa

Ispod kora, s lijeve strane ulaznih vrata, na fasadnom crkvenom zidu, napravljena je lurdska špilja, a u njoj je kip bezgriješne Djevice Lurdske. Nabavio ga je o. Liborije Šandl, gvardijan, za 250 fl, doprinosima dobročinitelja. Kip je 25. ožujka 1892. godine blagoslovio spomenuti gvardijan a mnogobrojnom narodu je propovijedao o. Josip Kovačević, veliki širitelj pobožnosti Lurdske Gospe (Prot. conv. Brod. IV, str. 68).

Žalosna Gospa

S desne strane ulaznih vrata, pod korom, uz fasadni crkveni zid na zidanom podnožju smještena je kompozicija Žalosna Gospa s mrtvim tijelom Kristovim.

Propovjedaonica

Na stupu južnog zida lađe između oltara Svetoga Franje i oltara Pomoćnice Grješnika smještena je lijepo oblikovana propovjedaonica. Djelo je nepoznata majstora stolara i kipara, a izrađena je 1759. na 1760. za gvardijana o. Ambrozija Brođanina. Samostanska kronika bilježi: »Dana 27. veljače 1760. na propovjednicu je postavljen kip Svetoga Ivana Kapistrana. Dana 24. svibnja je u crkvi potpuno dovršena propovjedaonica. Na njoj je 25. lipnja izgovorio prvu propovijed sibinjski župnik Luka Mikšić« (Prot. conv. Brod. I, str. 102).

Propovjedaonica ima četiri istaknuta dijela: podanak, govornicu, pozadinsku stijenu i baldahin.

Podanak je izrađen kao neke vrsti postament, koji gore ima oblik okrenute škrinje s jednom ravnom stranicom na zidu, a s druge tri prema lađi. Prednja stranica, ukrašena glavicom krilatog anđela, a sa strane, malo uvučena, stranice su ukrašene izrezbarenim ukrasom. Na vrhovima podanka su postavljene četiri ukrašene kugle, na kojima stoji govornica propovjedaonice.

Govornica je izrađena dvodjelno. Bogato profilirani trbušasti prema dolje uvijeni dio, s prednjom širom stranicom i s po dvije okrenute volute prema gore i vitičasto spuštene prema kuglama sa svake strane. Na prednjoj stranici je izrađeni simbol imena Isusova IHS s Križem na vrhu i sa srcem s tri čavla dolje, a sve to uramljeno u formi akantova vijenca. Na bočnim stranicama vitičastih voluta sjede evanđelisti: Matej i Marko s istočne strane a Luka i Ivan sa zapadne strane. Sva četvorica sjede i drže otvorene knjige. Uz njih su i njihovi simboli. Dobar su kiparski rad nepoznata kipara. Govornica s gornje strane završava bogato profiliranim vijencem polomljene crte.

Pozadinsku stijenu sačinjavaju vrata, na kojima je naslikan Dobri pastir, ulje na daski, 100x73 cm, polukružna završetka. Uz vrata su

obostrano postavljene vitičaste volute, koje počivaju na gornjem dijelu vijenca govornice. Između tih voluta i vrata s gornje strane izrezbarena je vinova loza i veliki grozd. Volute povezuje s gornje strane bogato profilirani vijenac, a nad govornikovom glavom je simbol Duha Svetoga — golub usred pozlaćenih traka.

Iznad govornice je kapa propovjedaonice, koja ima obrnuti oblik od govornice. Na bogato profiliranome vijencu je vijenac od resa, a na uglovima sa strane iznad evanđelista govornice smještena su obostrano po dva krilata anđelčića u sjedećem stavu. Obratno izrađenu trbušastu kapu s četiri vitičaste volute završava središnje postavljeni kip Svetoga Ivana Kapistrana, u propovjedničkom stavu.

Na propovjedaonicu se ulazi iz hodnika samostana suuštajući se stepenicama kroz zid crkve. S govornice prema oltaru Sv. Franje nalazi se ruka, koja drži Raspelo.

Izvorna marmorizacija propovjedaonice je premazana, a bila je u stili baroka svjetlijih i ljepših boja. Vrijedan je dio barokno oblikovana crkvenog namještaja samostanske crkve.

Ispovjedaonice

Danas se u nišama ispred kora na južnom i sjevernom zidu crkvene lađe nalaze velike, lijepo i praktično oblikovane ispovjedaonice. Trodjelne su. Središnje je mjesto za ispovjednika, a lijevo i desno prostor za pokornike. Troja vrata su ostaklena. Izrađena su od teške hrastovine. Rad su stolara Petra Hrycaka iz Broda. Poklon su gospođe Magdalene Link, udovice. Postavljene su i blagoslovljene 22. VII 1944. godine Vrijedno je spomenuti, da je prigodom bombardiranja Slav. Broda stradala stolarska radionica Hrycakova, ali su ispovjedaonice ostale čitave, neoštećene (Prot. conv. Brod. V, str. 96). Na vrhu ispovjedaonice u sjevernoj niši je lik Magdalene, pokornice, a na vrhu ispovjedaonice u južnoj niši lik Svetoga Petra. Dvadeset je godina bilo potrebno, da se ove ispovjedaonice izrade i postave u niše, koje je za njih odredio o. Dominik Držajić 1924. godine, kad je iz tih niša uklonio oltar Svete Ane i oltar Sv. Ivana Nepomuka (Prot. conv. Brod. IV, str. 306. — »Na mjesta tih dvaju oltara imale bi se postaviti dvije lijepo izrađene ispovjedaonice«).

Klupe u crkvenoj lađi

Prostrana crkvena lađa ima dva reda lijepo izrađenih klupa. U svakom redu — lijevo i desno od središnjeg prolaza — postavljena su dva niza od osam klupa s prolazom od oltara Sv. Antuna k oltaru Majke Božje. Širina tih klupa je 3,18 metara. Izradio ih je prigodom unutrašnje obnove crkve brodski stolar Makso Hrycak 1930. godine za brodskog samostanskog pretstojnika o. Leonarda Novakovića, doprinosom vjernika u Brodu (Prot. conv. Brod. Iv, str. 340).

Predvorje ispod kora

Da ljudi mogu ulaziti u crkvu kroz dan, a da sama crkva bude zatvorena, o. Leonardo Novaković je dao ispod kora napraviti ogradu — tako zvano predvorje od hrastovine, koje zatvara pristup u lađu kroz tri luka, na kojima počiva kor. Posao je napravio stolar Makso Hrycak 1930. iz Broda (Prot. conv. Brod. IV, str. 340). Gornji dio ograde je ostaklen.

Kripta ispod svetišta

Ispod svetišta do oltara Svetoga Josipa i Svetoga Križa započeo je 30. prosinca 1765. o. Augustin Zomborčević praviti kriptu za ukop samostanske braće, koja će umrijeti u brodskom samostanu, a i za ukop samostanskih dobročinitelja. Kripta je dovršena do 29. ožujka 1766. godine i prvi je u njoj sahranjen brat Franjo Majer, po zanimanju staklar (Prot. conv. I, str. 112). Prvotni ulaz u kriptu bio je iz crkve, a godine 1778. o. Blaž Tadijanović, provincijal, dao je ulaz u kriptu napraviti izvana blizu tornja, a ulaz iz crkve je dao zazidati (Prot. conv. Brod. I, str. 162 »perfracta fuit porta a foris pone turrim ad cryptam...).

Godine 1781. u studenom mjesecu prema carskoj odredbi uređena je kripta i u njoj sazidana 33 tumbe-grobića. U tako uređenu kriptu ukopan je 20. XI 1781. Toma Gugu, kirurg, koji je kao liječnik kroz 26 godina badava liječio braću redovnike. Želio je biti sahranjen na samostanskoj crkvi. Protivljenje brodskog župnika Andrije Kerčelića je svladano i Gugu je pokopan u samostanskoj kripti (Prot. conv. Brod. I, str. 168).

Posude za svetu vodu

Na stupove, koji drže kor, dolje ispod kora, dao je gvardijan o. Marko Gužvić, postaviti dvije mramorne posude za svetu vodu, umjetnički izrađene (Prot.conv. Brod. I, str. 146). Jedna isto tako napravljena posuda za svetu vodu napravljena je i postavljena na koru 26. X 1775. (Prot. conv. Brod. I, str. 153).

Samostanski oratorij

Na južnom zidu svetišta iznad velikog oltara nalazi se prozor samostanskog oratorija. Prozor je širok 196 cm a visok 175 cm. Dvokrilni je, polukružnog završetka, ostaklen. Širina oratorija 297 cm, a duljina 340 cm, dok je visina 250 cm. Ispred prozora je klecalo. Na istočnom zidu je mali oltarić za služenje Mise bolesnih svećenika. Od 26. VIII do 30 IX 1840. oratorij je oslikan i napravljen tabulat (Prot. conv. Brod. III, str. 105/106). Na istočnom zidu je naslikan Sv. Ilija, kako odlazi na nebo ognjenim kolima, a na zapadnom zidu je prikazana Abrahamova žrtva. U oratorij se ulazi iz samostanskog hodnika. Nije zapisano kad je napravljen.

Tri slike u crkvi

Na sjevernom zidu svetišta iznad vrata u toranj u gornjem dijelu nalazi se slika u vrlo lijepo oblikovanoj ovalnoj, rokoko rami, koja na gornjem dijelu ima izrezbarene i pozlaćeni ukras, ulje na platnu, 18. st., slikar nepoznat.

U niši iznad ispovjedaonice sjevernog zida lađe nalazi se slika »Skidanje s Križa«, ulje na platnu, 280x160 cm, u tamno marmoriziranoj rami, 13 cm širokoj i bogato profiliranoj, 18. st., slikar nepoznat, slika uščuvana, tamna, sadržajno zanimljivo oblikovana.

Iznad ispovjedaonice južne niše nalazi se znatno manja slika »Magdalena pokornica«, ulje na platnu, u zlatnoj, profiliranoj rami, slikar nepoznat, Svetica kleči pred Raspelom, slika uščuvana, tamna.

Korske klupe

U samostanima Franjevci su dužni obavljati dnevno zajedničku korsku molitvu na koru samostanske crkve. Stoga se u svim franjevačkim crkvama redovito na koru nalaze prikladne klupe za molitvu braće. Kako je brodska redovnička zajednica u 18. stoljeću brojila i do dvadesetak svećenika — redovnika, a u samostanu je gotovo redovito bio i provincijski studij filozofije a kasnije i teologije, na brodskom koru su sačuvane klupe, koje o tome svjedoče.

Na zapadnom zidu u dva reda s obje strane središnjeg prozora crkvene fasade smještene su korske klupe. Stare su i dobar stolarski rad. Vjerojatno nekog brata i franjevca stolara, jer je brodski samostan u 18. stoljeću redovito imao brata stolara. Postavljene su u dva reda tako, da je gornji red malo viši od dolnjeg reda. U svakom redu ima po šest oblikovanih sjedišta, što znači, da na svakoj strani ima po 12 sjedišta — u svemu 24 sjedišta. Ispod središnjeg prozora a među klupama smješteno je sjedište za vođu kora.

Klupe su obojene crnom bojom i dobro su uščuvane. Njima se danas služe pjevači i vjernici, koji dolaze na kor iz crkve posebno napravljenim stepenicama sa sjeverne strane ispod kora.

Orgulje

Ustanove Reda su tražile da se u franjevačkim crkvama gaji crkveno pjevanje i sviranje orgulja kao pratnja i pomoć pjevačima. Napose u onim samostanskim zajednicama, gdje se nalazio studij filozofije, teologije i kuća novicijata. Kako se u brodskom samostanu nalazila kuća novicijata (1712-1720), zatim provincijski studij filozofije (1720-1783), nema nikakve sumnje, da se u Brodu klerike učilo pjevati i svirati na orgulje sposobnije i glazbenije. Izričitih zapisa o tome za prvih 50 godina 18. stoljeća nema. Međutim, postoji dokaz, da su u staroj, drvenoj samostanskoj crkvi nekakve orgulje postojale 1736.

Propovjedaonica **1760. god.**

godine. Kronika samostana donosi 1736. prijepis Običajnika, kako se u crkvi morala vršiti služba u pojedine dane kroz godinu. U tome »Običajniku« našao sam na nekoliko mjesta zapis o orguljama. Tako za Veliki četvrtak piše »da orgulje prestaju kod Slave i sve ostalo se pjeva« (»cessat etiam organum et Gloria ejusdem sacri in die Coenae Domini una cum reliquis cantandis cantatur vocaliter — Prot. conv. Brod. I, str. 38). Za Malu Gospu (8. IX) pjeva se treći čas s orguljama (cantatur 3 tia **cum organo** — Prot. conv. Brod. I, str. 49). Na blagdan Sv. Franje (4. X) pjeva se treći čas s orguljama (»3tia cum organo cantatur« — Prot. conv. Brod. I, str. 48). Na blagdan Sv. Cecilije, zaštitnice glazbe i pjevača, pjevana Misa se služi po nakani orguljaša (»sacrum cantatur et ad intentionem **organistae«** — Prot. conv. Brod. I, str. 50). I na blagdan Bezgrješnog Začeća (8. XII) »et 3tiam cantatur **cum organo«** — »treći čas se pjeva s orguljama« (Prot. conv. Brod. I, str. 53). I premda se redovito u tome Običajniku ne piše, da se nešto u crkvi, Misa i časovi službene molitve ne pjevaju uz orgulje sa sigurnošću se može ustvrditi da su se Mise, treći čas i večernji pjevali uz pratnju orgulja, jer su neke orgulje u staroj brodskoj samostanskoj crkvi postojale, a jednako i orguljaši, premda Tabule ne navode njihova imena. Nije bio običaj da se to onda piše. **Orgulje** (organon) vjerojatno je bio **pozitiv,** koji se često javlja u prvoj polovici 18. stoljeća i može se prenositi. (Tako Prof. Ladislav Šaban u pismu meni 28. V 1983).

U novo sagrađenoj samostanskoj crkvi Presvetog Trojstva **orgulje** se prvi put spominju 1767. godine, kad je 29. svibnja na blagdan Presvetog Trojstva u samostansku crkvu u Brodu u 7 sati u jutro došao na svetu Misu Josip II, prijestolonasljednik, sa svojom pratnjom. Samostanski je kroničar zapisao, da se pjevala Misa s orguljama **(Missa cum organo),** a pjevalo se iz Kantuala, što ga je za sve samostane Kapistranske provincije 1750. dao prepisati ondašnji provincijal o. Josip Janković (Sub Missa, prout etiam nos solemus ex libro pie defuncti Janković, cantare sine ulla musica — Prot. conv. Brod. I, str. 115). Ova tvrdnja da se Misa pjevala »sine ulla musica« (bez svake glazbe), ne znači, da nisu svirale orgulje, jer je u svome izvještaju na početku Kroničar istaknuo da je Misa bila s orguljama (Missa cum organo). Istaknuto je, da se u Misi nijesu upotrebljavala druga glazbala — violine na primjer, što se inače znalo raditi. Vjerojatno su tada (1767) u novoj crkvi poslije 1750. godine bile one stare orgulje iz 1736. godine.

Službeno se prvi orguljaš spominje u Tabuli 1771. A bio je to klerik fra Cecilijan Okkcl, s oznakom-**org,** a iza njega brat Kuzma Vučka, orguljaš i sakristan 1773. godine, pa 1775. brat Melkior Gramazi, orguljaš, direktor kora i sakristan, pa brat Edvard Miedl 1776. i dalje.

Godine 1777. u mjesecu prosincu su po zapovijedi oca Blaža Tadijanovića rijekom Savom iz samostanske rezidencije u Čuntiću dovezene u Brod orgulje za upotrfebu u brodskoj crkvi Presvetoga Trojstva. Dovezene orgulje čuntičke crkve je za tri dana sam provincijal o.

Blaž Tadijanović u siječnju 1778. postavio i ugradio na sredini kora. Na blagdan Obraćenja Sv. Pavla (25.I) ove su prvi put svirale kod Mise koju je spomenuti provincijal s asistencijom pjevao (Prot. conv. Brod. I, str. 160). Orgulje su imale 8 registara i pedal. Prodane su 11. srpnja 1836. i prenesene u župnu, brodsku crkvu (Brlić, III, str. 22, Prot. conv. Brod. III, str. 83). Prodane su za 300 fl.

Orgulje s 8 registara bile su premale za samostansku crkvu. Provincijal o. Marijan Jaić, Brođanin, odlučio je podići veće orgulje. Za veće orgulje trebalo je produljiti kor, što je u srpnju 1835. i učinjeno. (Prot. conv. Brod. III, str. 75). Prema zapisu Brlićevu o. Marijan Jaić kao provincijal nabavio je iz crkve predgrađa Taban u Budimu za 200 fl orgulje, koje su imale 6 registara. Budući da je brat Ignacije Lehner bio graditelj orgulja, o. Jaić je fra Ignaciju Lehneru uz pripomoć dvaju brata stolara fra Fridolina Wagnera i fra Simona Frimmel povjerio zadatak, da za brodsku samostansku crkvu izradi nove, veće orgulje (Brlić, III, str. 15/16).

Temelj novih orgulja postavljen je na koru 6. srpnja 1836. (Prot. conv. Brod. III, str. 83). Za mjesec i po dana fra Ignacije Lehner je napravio pozitiv budućih orgulja i kao orguljaš 14. kolovoza svirao kod votivne Mise za izbor novoga provincijala (Prot. conv. Brod. III, str. 84). Dana 29. rujna 1837. na koru su započeli raditi ormare (kućište) za smještaj novih orgulja (Prot. conv. Brod. III, str. 91). U travnju mjesecu 1838. godine je fra Ignacije Lehner iz Broda radi orgulja otišao u Ilok (Prot. conv. Brod. III, str. 94). Orgulje su konačno završene 30. kolovoza 1838. godine. Izradili su ih: fra Ignacije Lehner kao majstor graditelj orgulja, a pomagao je fra Fridolin Wagner, stolar i fra Simon Frimmel, stolar, tada još nezavjetovan. U nedjelju 2. rujna 1838. nove su orgulje pod Misom u 9 sati prvi put svirale, a na njima je svirao fra Ignacije Lehner, njihov graditelj (Prot. conv. Brod. III, str. 98). Nakon toga je fra Ignacije Lehner premješten u Bač, fra Fridolin Wagner u Baju, a fra Simon Frimmel u Našice.

Ove orgulje imaju 24 registra, kako je to gvardijan o. Teodor Kralj u svome službenom opisu brodskog samostana i crkve između 1853-1856. naveo (ac organum 24 mutationum existit«). Za vrijeme svjetskog rata 1917. godine na molbu o. Brune Kovačevića, samostanskog pretstojnika, jer su ih braća Franjevci sagradili, da ostanu sačuvane, Visoka kr. zemaljska vlada je otpisom od 26. 11. 1917. broj 32165 obavijestila Duhovni Stol u Đakovu, da su orgulje u franjevačkoj crkvi u Brodu izuzete od rekvizije (Prot. conv. Brod. IV, str. 231).

Orgulje fra Ignacija Lehnera iz 1838. godine su do danas sačuvane. Mehaničke su. Imaju 20 registara u 2 manuala i pedal. Tipke sviraonika su: glasovi — crne, poluglasovi — bijele. S obje strane na sviraoniku su smješteni registri, koji se izvlače mehanički. S lijeve strane ih je 10, i s desne strane 10. Igraonik je ispred dvodjelnog kućišta na sredini korske ograde tako smješten, da obostrano postoje 68 cm visoki ormarići u kojima su svirale s prospektom sa strane

crkve, a prospekt je i na središnjem dijelu, gdje je igraonik, pedali i sjedište za orguljaša. Taj dio je podignut od poda kora. Dvodjelno kućište je postavljeno rastavljeno od sredine, gdje je sviraonik. Donji dio obostranog kućišta je 250 cm širok a 168 cm dubok. Na njemu obostrano stoji gornji dio ormara kućišta s prospektom na prednjoj strani. Srednji dio tih ormara je nešto viši, a na njima obostrano je smješten po jedan krilati anđeo. Kućište orgulja je obojeno sivo. Mijeh radi na električni pogon.

Dispozitiv orgulja je slijedeći:

S lijeve strane — gore:

Pozitiv principal 4 stope — II manual
Pozitiv oktav 2 stope — II manual
Pozitiv quint. 1 1/4 stope — II manual
Pozitiv flauta dolce 4 stope — II manual
Pozitiv copula major 8 stopa — II manual

Drugi red — dolje:

Manual principal 8 stopa — I manual
Manual mixtura quadrupi — I manual
Manual fugara 4 stopa — I manual
Manual copola 8 stopa — I manual
Manual flauto d'amore 4 stope — I manual

Registri desno — gore:

Manual portulan 8 stopa — I manual
Manual solicinal 8 stopa — I manual
Manual superoctav 2 stope — I manual
Manual 2 stope — I manual
Manual octav 4 stope — I manual

Registri desno — dolje:

Manual flauto 4 stope — I manual
Pedal subbass 16 stopa
Pedal octav 8 stopa
Pedal principal 8 stopa
Pedal portun 8 stopa cum octav. 4 stope.

Orgulje su vjerojatno bile čišćene, ali zapisano je u Kronici samostana, da su »11 srpnja 1955. stigla dva pomoćnika majstora graditelja orgulja Andrija Bende iz Loke: Ivan Zabret i Ivan Loboda, koji su do podne 15. srpnja orgulje očistili, sastavili i ugodili. Ugrađujući orgulje primjetili su da su neke svirale prekratke. Posao su obavili za 35.000 dinara (Prot. conv. Brod. V, str. 376). Orguljaš u Brodu tada je bio o. Kamilo Kolb.

Zvona

U zvoniku stare, drvene samostanske crkve 1736. godine bila su četiri zvona (Campanas in turi habet 4 — Prot. conv. Brod. I, str. 24). Ta su zvona prenesena i u novo sazidani zvonik, kad su nova crkva i toranj sagrađeni. O njima se ništa pobliže ne zna. Zapisano je, kako je veliko zvono 28. II 1776. puklo i skinuto (Prot. conv. Brod. I, str. 154). Za mjesec dana 23. III 1776. prelijano zvono je podignuto na toranj i 24. III je zvonilo »Ave Maria« na večer (Prot. conv. Brod I, str. 154). Nakon dokinuća samostana 1787. i ponovnog vraćanja Franjevaca u Brod stara samostanska zvona su prenesena u župnu crkvu, a dopuštenjem đakovačkog biskupa Mandića Franjevci su zvona iz svoje samostanske crkve u Đakovu prenijeli u Brod (Brlić III, str. 14/15).

O tim zvonovima postoji zapis iz 1916. godine, kad su 2. rujna u ratne svrhe skinuta zvona samostanske crkve.

1. Veliko zvono, teško 219 kg, gegossen in Graz bei Maria Ana Kostenbauer in Wittib 1740. Izlijano u Grazu.

2. Srednje, teško 198 kg, fusa campana per Joannem Bertlanco Gradiscae: anno 1833. Natpis: Ecclesia P.P. Franciscanorum Brod. Ovo zvono je 1833. prelijao u Gradiški Ivan Bettanco, kako to piše Kronika (Prot. conv. Brod. III, str. 68).

3. Manje, teško 95 kg, po Gerhardu Maimbaumu u Đakovu 1865. Vjerojatno tada prelijano. Na njemu piše: Na slavu i poštenje presvetom Trojstvu prikazao o. Marko Klasanović, (brodski) gvardijan, rodom iz Iloka.

Ukupna težina skinutih zvona je 512 kg. Po kilogramu je samostanu plaćeno 4 krune, to jest: 2048 kruna. Zvona je skidao Feiss i drugovi obrtnici u Požegi (Prot. conv. Brod. IV, str. 211). U tornju je ostalo samo jedno zvono. O njemu se pobliže ništa ne zna. Molbom o. Brune Kovačevića u listopadu 1917. zvono je ostavljeno u samostanskom tornju. Isti spominje, da je to zvono dao lijevati general Šajatović i njegova obitelj (Prot. conv. Brod. IV, str. 231) To zvono je i danas jedino u tornju brodske samostanske crkve. Tako je brodska, samostanska crkva do danas najsiromašnija obzirom na zvonove. Nitko se nije našao poslije prvog svjetskog rata, da nabavi nove zvonove.

Posvetilo crkve

Za liturgijsku službu, crkve se moraju ili blagosloviti ili posvetiti. Posvetiti crkvu može samo biskup, da se istakne dostojanstvo i svetost crkve kao kuće Božje i kao najvjernije svetosti naroda Božjega i svakoga kršćanina.

Zalaganjem o. Ivana Balatovića, brodskog gvardijana od 1818 do 1829, zamoljen je đakovački biskup Emerik Karlo Raffay da konsekrira samostansku crkvu Presvetog Trojstva. Svečanost posvećenja obavio je biskup Raffay 7. listopada 1827. na 18. nedjelju po Duhovima. To posvetilo crkve slavit će se svake godine u nedjelju poslije 7. listopada (Prot. conv. Brod. III, str. 40).

Franjevačka grobnica na groblju

Nakon dokinuća ukopavanja pokojnika u crkvi 1869. godine brodski gvardijan o. Ivo Rodić se pobrinuo, da se na brodskom groblju napravi grobnica za sahranu braće Franjevaca, koji umru u brodskom samostanu. Brodska je općina dodijelila mjesto, na kojemu je spomenuti gvardijan postavio ploču s natpisom »Stan vječnog pokoja otacah reda sv. Franje provincije kapistranske od god. 1879«. Mjesto je ograđeno željeznom ogradom u toku mjeseca listopada. Prvi je na to mjesto prenesen i sahranjen brat Donacijan Prokopije (Prot. conv. Brod. IV, str. 4).

5. Sakristija

Izvorna sakristija je sagrađena 1762., jer je 22. travnja te godine o. Ambrozije Majstorović, postavio temeljni kamen (Prot. conv. Brod. I, str. 104). Za 11 godina ta sakristija je srušena i ponovo u ožujku 1773. (23. III) započelo se izgradnjom nove, koja će imati bolji izgled. Učinjeno je to po zapovijedi oca Provincijala o. Ivana Velikanovića. Iznad sakristije je podignut i kat istočnog trakta (Prot. conv. Brod. I, str. 134). Zidari su zidanje nove sakristije i kata iznad nje dovršili u mjesecu srpnju 1773. godine (Prot. conv. Brod. I, str. 137).

Tako sagrađena sakristija postoji do danas.

Povezana s južnim zidom svetišta sakristija se proteže ispod kata istočnog samostanskog trakta. Duga je 10 metara i 50 cm. Širina joj je 7,50 metara, a visina 4,2 metra. Prema istočnoj strani ima 3 prozora. Nadsvođena je bačvastom boltom i sa susvodnicama. Prostrana je i zračna. Izvorno je imala dvoja vrata: na hodnik, a iz hodnika u svetište; zatim u sobu, gdje je sada kapela. U novije vrijeme probijena su vrata iz sakristije u svetište.

Sakristijski ormar

Jedan od najljepših sakristijskih ormara nalazi se u brodskoj, samostanskoj sakristiji. Inventar iz 1808. godine s pravom ga naziva elegantnim (elegans — ASBr A-V-3). Djelo je brata stolara Henrika Pötzla, kome je 7. prosinca 1773. povjerena njegova izradba, a 10. prosinca je dobio i pomoćnika svjetovnjaka (Prot. conv. Brod. I, str. 143). Spomenuli smo, da je u srpnju iste godine dovršeno zidanje sakristije, pa je provincijal o. Ivan Velikanović, Brođanin, namjestio u Brodu fra Henrika Pötzla, da kao vrstan stolar izradi doista umjetnički ormar.

Za godinu dana 17. prosinca 1774. stolar Pötzl je novi ormar sastavio u sakristiji (armarium novum ad sacristiam deportatum et apositum — Prot. conv. Brod. I, str. 148). Slijedeće godine (1775) 28. srpnja došao je gospodin slikar iz Đakova i u sakristiji započeo bojiti sakristijski ormar (Prot. conv. Brod. I, str. 151).

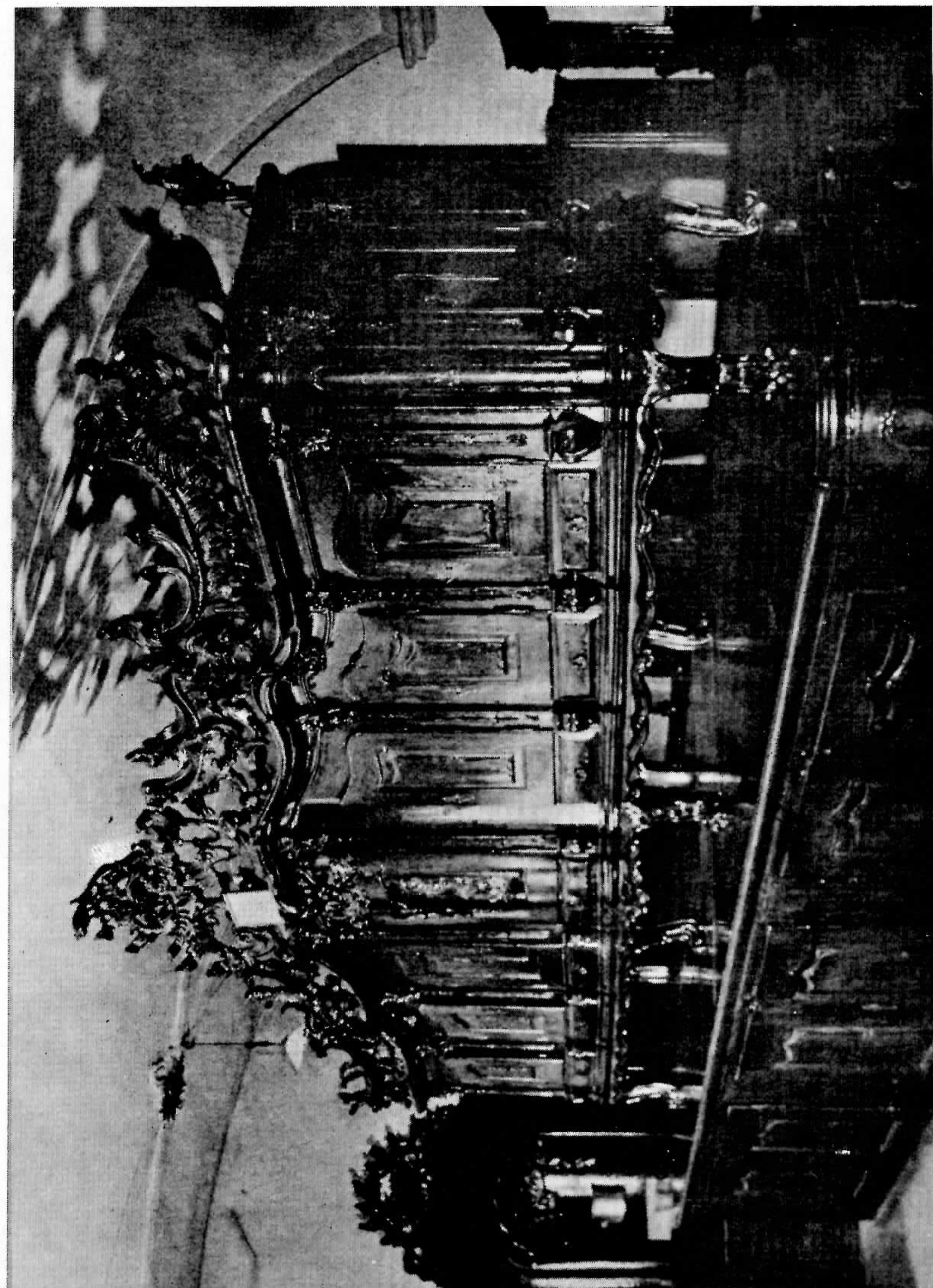
Vrlo zanimljiv podatak i značajan zapisan je 1776. Kronika piše: 10 lipnja svi radovi oko sakristijskog ormara i oltara (L. Didaka) završeni su i poslani po gospodinu slikaru i kiparu bratu Juniperu Stilpp (»Omnes labores circa Sacristiae armarium et aram per D. pictorem et sculptorem frem Junniperum Stilpp terminati ac simul expediti fuerunt — Prot. conv. Brod. I, str. 155).

Ovdje se slikar iz Đakova navodi kao »Gospodin slikar iz Đakova«, a Kronika samostana u Našicama piše, da je »majstor slikar Franjo iz Đakova oltare Sv. Franje i Svetoga Josipa obojio i pozlatio« (Prot. conv. Nas. I, str. 39-pogledaj: Paškal Cvekan, Franjevci u Abinim Našicama, str. 75. i 73, Našice 1981). To je isti slikar, koji radi u Našicama 1774, a isto tako i u Brodu 1775 i 1776. Ime mu je Franjo, a prezime nepoznato. Kako pak Tabula đakovačkog samostana navodi za 1771. fra Junipera Stilpa i fra Henrika Pötzla u Đakovu, a fra Stilpp se 1776. spominje kao kipar, koji je radio na ormaru i oltaru Sv. Didaka u brodskoj sakristiji zajedno sa slikarom iz Đakova — Franjom — možemo sa sigurnošću zaključiti, da je brat Juniper Stilp od 1771 do 1776. radio u Đakovu, pa je svoje završene radove dovozio u samostane, za koje je radio: Brod i Našice. Uz Stilpa kao kipara i rezbara djelatan je i stolar fra Henrik Pötzl. Njihovo djelo je i sakristijsko uređeje u Našicama, što pokazuje stilska izradba i vremenski razmak postanka u Našicama i u Brodu kao i raspored namještaja u obje spomenute sakristije.

Elegantno oblikovani sakristijski ormar je postavljen po dužini sakristijskog prostora tako da mu se može prići sa svih strana, a to je velika prednost za očuvanje liturgijskog odijela u tome ormaru. Sastoji se od dva — samostalno izrađena ormara, koji su postavljeni jedan iznad drugoga. Donji ormar je širi nego gornji. Dužina mu je 5,70 metara, širina 1,80 metara, a visina jedan metar od poda. S obje strane ima po troja dvokrilna vrata, a po jedna dvokrilna vrata su i sa strane. Vrata tih spremica za misna odijela imaju po jednu ukladu, koja je ukrašena tankim izrezbarenim okvirom.

Gornja ploha donjeg ormara je glatka. Na tu plohu je postavljen gornji ormar, koji počiva na četiri para vrlo elegantno izrezbarenih nožica trideset centimetara visokih. U taj prostor se stavljaju na donju plohu misna odijela za sv. Mise.

Taj gornji ormar je vrlo lijepo oblikovan i izrezbaren na donjem i gornjem dijelu. Gornji dio završava vitičastim, profiliranim vijencem, središnje malo uzdignutim. Uz središnji ormarić, na kojemu je s prednje strane pričvršćeno Raspelo. S obje strane središnjeg ormarića nalaze

Sakristijski ormar — Izradili: fra Henrik Potzl, stolar, Izradili: fra Juniper Stilp, kipar 1774/75.

se po tri ormarića s po jednom ukladom, a dijele ih plitki, izrezbareni pilastri kompozitnih glavica. Na vrataščima su brave, a ona se otvaraju od središnjeg ormara desno i lijevo. Ispod tih ormarića je dolje ladica, koja se izvlači. Po jedan ormarić je i sa svake strane s ladicom ispod, a smješten je između dva pilastra kompozitnih glavica. Na vrhu tog ormara postavljene su na svakom uglu po jedna izrezbarena vaza s plamenom, a između njih je bogato izrezbareni ukras od rokaja i vitica — pravi rokoko ukras.

Gornji ormar je 5 metara dug, 80 cm širok, a visina mu je jedan metar. S obje strane je jednako oblikovan, izrađen za prostor brodske, samostanske sakristije. Na srednjem ormariću sa strane hodnika nema Raspela. Ormari su obojeni u boji oraha, a to mu daje eleganciju i privlačnost.

Oltarić Svetoga Didaka

Osobitost brodskoj sakristiji daje i oltarić Svetoga Didaka, zaštitnika braće pomoćnika (laika), posebno ranarnika i ljekarnika. Smješten je u udubinu južnog crkvenog zida, to jest na južni zid svetišta u sakristiji. Izradili su ga fra Henrik Pötzl i fra Juniper Stilp, a obojio gospodin slikar — Franjo — iz Đakova u isto vrijeme kada su izradili i sakristijski ormar i ostalo. Visina retabla je 3,10 metara, a širina 232 cm. Visina stipesa je jedan metar a izrađen je u obliku sarkofaga. Na oltarnu menzu je uz predele postavljeno malo svetohranište 76x60 cm. Iznad svetohraništa je udubina u kojoj se nalazi oltarna slika Sv. Didaka. Uz sliku su izrađena po dva pilastra kompozitnih glavica, a retabl završava polukružno i ornamentalno.

Oltarna slika je 110x83, ulje na platnu, uramljena, slikar nepoznat. Boje su svježe, slika dobro uščuvana, sadržaj simpatičan. S desne strane je prikazan oltarić sa slikom Djevice Marije, koja sjedi a njoj na krilu je dijete Isus. Sveti Didak, Franjevac, stoji uz oltarić s lijeve strane. Desnom rukom dodiruje svjetiljku, što visi pred Gospinom slikom, dok lijevom rukom daje siromašnoj ženi s djetetom. Dolje desno kleči jedan prosjak s violinom u platnenoj torbi.

Ovaj oltarić Sv. Didaka je vrijedno i lijepo djelo. Naslućujem, da bi sliku Svv. Didaka mogao naslikati »Gospodin slikar« — Franjo — iz Đakova.

Klecala i Lavabo

U sakristiji su ista braća izradili i dva klecala posve jednaka i s istom namijenom, da budu braći svećenicima u pripravi i zahvali kod svete Mise. Jedno je smješteno uza zid s desne strane oltarića Sv. Didaka, a drugo na zapadni zid s lijeve strane izlaznih vrata na samostanski hodnik. Donji dio klecala ima u sredini vrata s jednom ukladom za spremanje nekih stvari. Dolje je klupica za klečanje a gore naslon za ruke. Visina je 98 cm. Iznad klecala je 98 cm visoka uramljena i

ostaklena ploča, na kojoj su tiskane molitve kao priprava za svetu Misu i molitve za zahvalu poslije Mise. Gornji dio rame je ukrašen izrezbarenim završetkom. Završetak je polukružni.

Na južnom zidu sakristije je izrađen takozvani »Lavabo« gdje svećenici prije Mise i poslije Mise operu svoje prste. Izrađen je tako da djelomično stolarski rad prekriva južni zid od vrata u današnju kapelu do istočnog zida. Prostor od vrata do istočnog zida iznosi 124 cm. Od vrata prema zapadnom zidu središnje je izrađen »Lavabo«. Taj prostor ima polukružni završetak. Središnje je napravljen konkavna niša, koja je 127 cm visoka a 80 cm široka. U sredini niše je smješten mali kotlić s vodom, pričvršćen na zidnu, drvenu pozadinsku plohu. Od poda do donjeg dijela niše je 88 cm. S desne strane središnjeg dijela »Lavaboa« je 128 cm široka drvena pozadinska stijena, koja popunjuje i usklađuje cijelu drvenu plohu »Lavaboa«. Sve tri plohe povezuje vitičasti, profilirani završni vijenac.

Sakristija je po svome namještaju vrlo lijepo oblikovan prostor. Zrelije je umjetničko djelo braće Pötzla i Stilpa od sakristijskog prostora u Našicama, koji su najprije uređivali (1765-1770). Brodskom sakristijskom ormaru treba posvetiti najveću pažnju, jer je sigurno najbolje djelo te vrste u Slavoniji i u Hrvatskoj provinciji Sv. Ćirila i Metoda!

Sveto posuđe

Kad se govori o svetom posuđu brodskog samostana, jednu vrlo važnu napomenu treba istaknuti. Dokinućem brodskog franjevačkog samostana 1787 godine sav pokretni inventar je otuđen. To jest, porazdjeljen je drugim samostanima, posebno samostanu u Našicama, Osijeku, Vukovaru i Đakovu. I premda su postojali a u nekim arhivima se još i danas čuvaju zapisi, što je pojedinom samostanu dano, kao na primjer knjige iz brodske samostanske knjižnice samostanu u Našicama (Lib. mem. I, str. 154). Od svetoga posuđa brodske sakristije prije 1787. nije ništa u Brodu sačuvano. Ne može se ničim potvrditi. A sve, što se danas u brodskoj sakristiji, odnosno u samostanu do danas nalazi, prenešeno je iz samostana u Đakovu. Stoga je vrijedno u cijelosti iznijeti prvi inventar brodskog samostana iz 1808. godine, iz kojega je vidljivo, što je donešeno iz đakovačkog samostana Bezgriješne Djevice u brodski samostan Presvetoga Trojstva. Taj inventar donosi:

— Turibul (kadionica) od srebra
— Pokaznica, srebro, pozlaćena.
— Kaleža, srebro — 7
— Kaleža od bakra — 2
— Srebrenu tasu i vrčić — 1
— Pacifikala, srebro — 2
— Kip Uskrsnuloga — 1
— Zvona u tornju — 3

— Svjetiljke od mjedi za pokranje oltare — 6
— Moćnik: Sv. Križa s autencijom — 1
— Moćnik — Sv. Antuna s autencijom — 1

(ASBro A-V-3).

Današnje stanje:

Kaleži

1. Kaleži, srebro, pozlaćen, visok 27 cm, kupa 8,79 cm ispod kupe čaška s češkim kamenovima, nodus trobridni, podnožje polomljene crte, s gornje strane ukrašeno češkim kamenovima, podnožje okruglo, polomljene crte. Na gornjem rubu piše: Joannes GIV rics, puncu F. pro conv. Diakovensi. Anno 1763. Factus aput Martinum LYUBICS in Aquatica Budae — LORENZ MARINOVIC 1864.
Opaska: Dr. Ivan Bach je netočno ovaj kalež pripisao samostanu u Slav Požegi (Peristil, 4/1961, str. 93-96, po citatu Ive Lentića, Umjetnost XVIII stoljeća u Slavoniji, str. 68, pod brojem 165).

2. Kalež, kupa srebro, podnožje srebro, ali s nekog drugog kaleža. Visok 24 cm, kupa 9x9 cm, bez ukrasa, nodus trobridni s 3 anđeoske glavice krilatih anđela. Podnožje okruglo 23,5 cm, ukrašeno uparanim viticama. Tri anđela drže simbole muke.

3. Kalež, kovina, visok 26 cm, kupa 7,5x9 cm, ispod kupe je ukras, modus u obliku šešera, podnožje polomljene crte, okruglo 16 cm. Na rubu su dva slova: DR.

4. Kalež, srebro, pozlaćen, ima puncu. Visok je 27 cm, kupa 10x9,3 cm. Ispod kupe je srebrena čaška — klasovi i tri grozda i 3 glavice krilatih anđela. Nodus trobridni s tri glavice krilatih anđela. Podnožje je okruglo 14 cm, na gornjoj strani klasje i grožđe i tri glavice krilatih anđela, prva polovica 18 stoljeća.

5. Kalež, srebro, ima puncu. Visok je 22 cm, kupa je 8x8 cm, a ispod kupe srebrena mrežasta čaška, tri simbola muke u medaljonima,

na modusu šešer s lišćem. Podnožje je okruglo polomljene crte, a s gornje strane ukrašeno je cvijećem i tri simbola muke.

Prva polovica 18. stoljeća.

6. Kalež, srebro, pozlaćen. Visok 24 cm, kupa je 8x9 cm, a ispod kupe je srebrna čaška od rokaja. Nodus je trobridni, podnožje okruglo 14 cm, ukrašeno rokajima. Djelo 18. stoljeća.

7. Kalež, srebro, pozlaćen, jednostavan. Visok 23 cm, kupa 10x9 cm, ima puncu. Nodus je šešer. Podnožje je okruglo, bez ukrasa 12 cm, 18. stoljeće.

8. Kalež, srebro, bez ukrasa, jednostavan, kupa je 8x9 cm. Nodus je šešer. Podnožje je okruglo polomljene crte 14 cm. Na rubu je bilo nešto uparano. Vidi se samo: Anno....

9. Kalež, srebro, ukrašen. Visok je 25 cm, a kupa je 9x9 cm. Nodus u obliku šešera. Ispod kupe je srebrena čaška ukras na proboj. U srebrenim medaljonima su: Evo Čovjeka, Isus nosi Križ, Isus privezan uza stup. Slike su reljefi, povezane viticama i lišćem i s tri anđeoske glavice krilatih anđela. Na nodusu su simboli IHS, MARIA i Josip. Na podnožju s gornje strane su također tri reljefne slike: Zadnja večera, Isus na Maslinskoj gori i Kristovo uskrsnuće. Sve tri su povezane kao i na čaški kupe s tri glavice krilatih anđela, viticama i lišćem. Jedan je to od najljepših kaleža iz prve polovice 18. stoljeća.

Monstranca (pokaznica), kovina, pozlaćena, barokna, polovica 18. stoljeća. Visoka 60 cm. Sama pokaznica je 36x27 cm, a sastavljena je uobičajeno od tri dijela. Donji dio su pozlaćene trake s vratašcima u sredini, a na vrhu je Križ, ukrašen s 4 crvena češka kamena, jednim bijelim u sredini i s 4 zelena kamena. Srednji dio su pozlaćene trake i na njima vijenac ukrašen figurom Boga Oca (srebro) na vrhu, a središnje sa svake strane je po jedan krilati anđeo adorant s klasjem i grožđem, dok je dole simbol Duha Svetoga — golub. Sve to povezuje i grožđem, dok je dole simbol Duha Svetoga — golub. Sve to povezuje vijenac od klasja i grožđa. Gornji dio je ovalni otvor, ostaklen, gdje je smještena pozlaćena lunula. Na rubu otvora je vijenac ukrašen češkim kamenovima.

Nodus je visok 17 cm, okrugao. Podnožje je ovalno 22x18 cm, polomljene crte. S gornje strane je ukrašeno s četiri srebrena medaljona, koji prikazuju četiri evanđelista.

Pacifikali

1. Pacifikal, visok 32 cm. Gornji dio je na krajevima ukrašen s 4 rumena češka kamena. Pacifikal je srebro. Podnožje je od nekog starog kaleža, okruglo, polomljene crte.

2. Pacifikal, visok 39x18 cm, napravljen od kovine i pozlaćen. Krakovi križa završavaju trolisno i nose u sredini češke kamene. Na pozadinskoj stijeni Križa je Žalosna Gospa sa sedam mačeva. Podnožje je okruglo a ukrašeno je vinovom lozom, grožđe i klasjem. Nalazi se na samostanskom oratoriju.

Moćnici

1. Moćnik Svetoga Antuna Padovanskog, izrađen od srebra kao kanonska ploča, srebro, bogat rokajima, može stajati, u sredini je kutijica za moći. Visina 28 cm, a širina pokaznice 14 cm.

2. Moćnik Sv. Franje Asiškog, kovina u obliku pokaznice. Visok 22 cm. Na trakama donjeg dijela pokaznice postavljen je vijenac od ruža, a u sredini je kutijica za moći, prah od Svečeva tijela. Pokaznica je 12x10 cm. Podnožje je ovalno 10x8 cm.

3. Moćnik Svetoga Stanislava, u obliku gotičkog prozora može stajati. Napravljen je od kovine, posrebren. Visina mu je 24 cm, širina 6 cm. Moći su u kutijici ovalnog oblika u sredini.

4. Moćnik Ivana Nepomuka, kovina u obliku pokaznice u tri dijela. Donji dio su trake, na njima je srebreni vijenac s kutijom ovalnog oblika u kojoj su moći. Trake su pozlaćene, vijenac je srebro s anđelićem na vrhu. Središnji vijenac je od rokaja i ukrašen češkim kamenovima. Gornji vijenac je također ukras od rokaja s pet čeških crvenih kamena. Visina mu je 22,5 cm. Nodus plosnati, a podnožje ovalno, s gornje strane ukrašeno rokajima, 11x9 cm.

Kadionice

1. Kadionica (turribulum), gotičkog stila, 33 cm, s lančićima.

2. Kadionica, ima osmokutno podnožje, koje je s gornje strane ukrašeno isparanim cvjetovima. Gornji dio je 23 cm i vrlo zanimljiva oblika, nešto kao biskupska kapa grkokatoličkih biskupa. Mora potjecati iz početka 18. stoljeća.

3. Kadionica, potječe iz prve polovice 18. stoljeća. Podnožje je okruglo ukrašeno istucanim ružama kao i donji dio i poklopac — 26 cm širok.

Kulturna djelatnost

1. Vlastitosti franjevačkog rada

Čovjek je jedinstvo u dvojstvu. Ima tijelo ali nije samo tijelo. Jest duša, ali ima tijelo. Trajno je razapet između duha koji je mogućnost Neograničenoga, i tijela, koje je ograničeno i nužno ovisno, jer je u vremenu i prostoru, samo sebi nedostatno.

Čovjek je osobno biće, a to znači, da zna za sebe i sposoban je samoga sebe slobodno u djelovanju upravljati. I kad otac Franjo iz Asiza kaže: »Čovjek toliko zna koliko radi!«, djelovanje osim spoznaje uključuje i htijenje. Točnije, čovjek je sav u svojemu slobodnom »hoću«. Prvenstvo volje je bitna oznaka čovještva za brata Franju i za njegove sljedbenike — Franjevce. A jer franjevačko djelovanje stavlja volju na vrhunac ljudskoga života kao kraljicu i vladaricu ljudske djelatnosti, slobodne i odgovorne, odatle slijedi, da je upravo volja neprestani čin podložnosti ili otpora, onaj — da ili onaj — ne, onaj — hoću čini čovjeka sličnim ili različitim od vrhovnog pravila vrijednosti ljudskoga djelovanja — to jest zakonodavne volje Stvoritelja, po čemu je svaki čovjekov čin ili za Boga ili protiv Boga, nosi sa sobom ili svoju osudu ili svoje opravdanje. Kad volja ne bi bila vrhovna, čovjekov bi rad mogao biti nepristran — ni Božji ni vražji. Veličina rada stoji u utjelovljenju volje, što od ljudskoga ima samo izgled, dok je sva nadnaravna.

Vlastitost Franjina a po tomu i franjevačkog rada počiva na činjenici, da unutarnji rad preobražava unutarnjeg čovjeka a neupravno i vanjsku stvarnost. Osnovno i bitno je svoju volju poistovjetovati s voljom Božjom, jer samo tako Franjevac postaje sposoban djelovati iznutra na vanjštinu, od preobrade srca na ručni rad, koji je zakon, zatim na apostolski, koji je znanje. U tome je Evanđelje pravilo i primjer. I dok se čovjekovu djelovanju radi njegova dvojstva — duša, tijelo — uvijek nametalo i nameće pitanje: aktivni ili konteplativni život, pa je otac zapadnog redovništva Sveti Benedikt ovo dvoje pomirio načelom: »Moli i radi!«, Franjo iz Asiza prihvaćajući Evanđelje kao isključivo pravilo života i životnog djelovanja susreo je rješenje ove dileme u događaju Marte i Marije, Lazarovih sestara, koje su ugostile Krista Isusa u svojoj kući, pa je Marija sjela do Kristovih nogu — slušala je Kristovo učenje, razmatrala je, dok je Marta kao domaćica radila u kuhinji i spremala večeru za dragoga Gosta. Na

Martin prigovor: »Gospodine, zar ne mariš što me sestra samu ostavila posluživati? Reci joj, dakle, da mi pomogne.« Gospodin joj odgovori: »Marta, Marta! Brineš se i uznemiruješ za mnogo, a jedno je potrebno (...)« (Lk 10, 41-42). Iz ovoga događaja Franjo je našao rješenje postavljene dileme — aktivni ili konteplativni život, ali ne Benediktovu: »Moli i radi!« nego: **»I Marta može imati srce Marijino!** Združenje se može izvršiti i u radu i u molitvi, u akciji i u kontemplaciji, jer oboje ovisi o volji i o milosti, a milost se dobroj volji sa strane Božje ne uskraćuje. Bog uvijek stoji pred vratima čovjekove volje i kuca, spreman dati, pa stoga Augustin lijepo ističe: »Ti me ne bi tražio, da me nisi već našao!« I dok je aktivan život težak jer vodi u pogibao da se stvorove ne ljubi više nego Stvoritelja, trnovit je, jer prima borbu srca, koje zna da ga zadovoljiti može samo Bog, a Bogu želi ostati vjerne uza sve zavodljivosti prolaznih stvari. »Marta sa srcem Marijinim«, akcija povezana s meditacijom i molitvom postaje plodna i ispravno djelotvorna.

Ako raditi znači neprestano svladavati svakojake otpore, ako za rad, dok se ostvari svoja volja, treba razumne snage, koja se može zvati krepošću, za nadnaravni rad, koji svoju učinkovitost postizava u Božjem svijetu, treba pobijediti sve otpore ljudske naravi protiv Božje volje, s kojom čovjek često želi izjednačiti svoju volju. A konačno rad treba očistiti i od ljudskih razloga, što prate svaku nakanu, za što ljudske snage nisu dovoljne, a Božja pomoć se nudi u otvorenosti srca na poziv prve Ljubavi — to jest u molitvi koja se ne protivi i nije udaljena. Tada je rad lanac, molitva krilo, a oboje moraju biti krila.

Nejednaku razinu rada i molitve, aktivnog i konteplativnog života Franjo je tako ispunio, da se u njegovoj duši rad okretao u molitvu, a molitva u rad. Franjina izvornost za ovo dvoje bila je i jest — molitva i rad tako su sliveni u jedno, da su samo dva obličja podizanja k Bogu. Točnije: Marta sa srcem Marijinim! Svaki rad za Franju je samo oblik njegove ljubavi. Dosljedno: čovjeku upornoga rada, krepke odluke, te neposrednog i ustrajnog izvršavanja, potreban je rad, da Bogu dade sve, što je obećao i postigao u molitvi, da proširi kraljevstvo Božje, da se žrtvuje njegovoj slavi, da ga ljubi potpuno svom svojom snagom. O tome još bolje svjedoči sam brat Franjo, kad u parafrazi »Očenaša« na riječi: »Budi volja tvoja kako na nebu tako i na zemlji«, ovako govori: »Da bismo mogli svim srcem ljubiti Te, misleći uvijek na Tebe, želeći te uvijek svom dušom; usmjerujući čitavim svojim duhom sve svoje nakane i tražeći u svemu Tvoju slavu; iz svih svojih snaga upotrebljavajući na službu Tvojoj ljubavi sve svoje sposobnosti i duševne i tjelesne osjećaje. Da ljubimo svoje bližnje kao sebe same; da radimo sve svoje moguće, da sav svijet privućemo k Tvojoj ljubavi; da se radujemo dobru drugih kao i svome, da sućustvujemo u njihovu zlu i nikoga nikada ne vrijeđamo.« (Opuscula Sancti Patris Francisci Assisiensis, Ad Claras Aquas, 1941. Laudes, str. 120).

Ako snažno naglasimo, **da je rad sama stvarnost,** to jest samo jedan od načina ljubavi, vlastiti Svetomu Franji, nema sumnje, da je bitna oznaka vlastitosti Franjina i franjevačkog rada u tome, što taj rad, ljudski, nosi u sebi i sa sobom svoju nagradu, dobitak, slavu ili osobno zadovoljstvo, pa stoga za Franju i za njegovu braću Malobraćane vrijedi kao pravilo: »Raditi bez nagrade, najveća je nagrada!« To je ono Kristovo: »... kad izvršite sve što vam je naređeno, recite: Sluge smo beskorisne. Učinismo što smo bili dužni učiniti« (Lk 17,10). Svaki račun, svaka slavičnost, svaka sebična svrha franjevačkom radu je zabranjena. I još dalje: Franjevac ljubi, ali ne želi biti ljubljen; želi služiti, ali ne želi biti služen; dobro postupa s drugima, a ne želi da drugi dobro postupa s njim! Ne smatra da je obukao franjevačko odijelo da bude gospodin nego da bude sluga, podložan svima, na pomoć svakome. U franjevačkoj djelatnosti nema umovanja osim nadnaravnog pouzdanja u Boga, poštenja i čistoće. Franjevci ne znaju rušiti, jer im je svojstveno, da ne znaju pretresati i glodati dok se ne smrvi. A jer ne znaju rušiti (najsmješnije je Franju zvati buntovnikom) ne znaju dugo zadržati zapovjedničko mjesto. Previše su prostodušni, nesebični, a neki kažu i priprosti. Stoga je njihov zadatak i u misijama i u društvenim pothvatima krčiti put uz cijenu i vlastite krvi, onako na juriš, otvorena lica, bez diplomacije uhvatiti položaj, a poslije toga dati se potjerati i prevladati od drugih i velikodušno drugima prepustiti osvojeni položaj, a pritom se i ne sjetiti, da im se zahvale. Nakon gubitka osvojenoga Franjevci bosonogi, s vrećom na plećima, nastavljaju put prema drugim pothvatima i batinama. I kad ih kroz jedna vrata izbace van, oni se veselo vraćaju na druga.

Rušiti i zapovijedati Franjevci ne znaju, ali graditi znadu. Brzi su, odlučni, strpljivi i neumorni. Rad im je postojan, ali ne radi slavičnosti, još manje radi dobitka, a najmanje iz bilo kakve sebične svrhe. Razlog neumornosti nalaze u Evanđelju, gdje gledaju Isusa, koji svagda radi nasljedujući nebeskoga Oca, jer Isus ljubi budne sluge i radine poslenike, jer je žetva velika i traži mnogo radnika, jer ljubav prema bližnjemu sili na neprestani rad. Franjevački rad je neumoran radi viših razloga: vrijeme bježi i ni za čas se ne zaustavlja, a čovjek ima samo to prebrzo vrijeme »samo tri dana«, da zaradimo vječnost, izreka je blažega brata Egidija, jednoga od dvanaestorice prvih Franjinih životnih drugova. Ni u poteškoćama, ni u protivštinama, u dosadi, u svemu nabrojenom trudu vanjskog djelovanja, pa i u samoj bolesti franjevačka radost nikada ne kaže: dosta je. Nikada Franjevac ne prekriži ruke govoreći: Ne znam što raditi! Ne klone duhom, ako postigne manje od zadanog. Poniznost franjevačkom radu zabranjuje da se uzoholi, ali isto tako da se pokoleba. Franjevac radi hrabro do posljednjeg daha. Ne pozna starosti. I kad se kaže: »Raditi bez nagrade — najveća je nagrada!« bitno je vlastitost franjevačkog rada. Siromaštvo njegov rad čini poštenim, smjelim, neumornim, a uz to veselim, jer ga oslobađa svih briga za uspjeh ili neuspjeh i uči otkupljivati samoljublje i slavičnost, što mogu nastati od rada, u naporu, u jadu, u neutaživoj volji za savršenošću, što su spojeni s radom. Franjevački rad je veseo, pjeva, ne boji se boli, štaviše ljubio ju kao izvjesno obećanje plodnosti.

— Hoćeš li da dobro radiš, skrši ruke, posluži se srcem! — daje zlatni savjet blaženi brat Egidije. Uspješnost franjevačkog rada je u tome, što Franjevac više od ruku upotrebljava srce, i ne nada se ljudskim slastima, ni mističkim zanosima, ni ugodnostima, ni častima, ni počinku. Franjo je doduše imao zanosne ekstaze, ali ih je platio Ranama, krvavim pečatima svoje radinosti.

Sve ove vlastitosti franjevačkog rada prisutne su i vidljive u svemu onome djelovanju, što su ga Franjevci stoljećima i u Brodu radili. Ne svjedoče samo po neka zapisana imena nego djela drugih, mnogih, nepoznatih i nezapisanih. I da ih nije pokretao rad bez nagrade kao najveća životna nagrada, ništa nam u Brodu kao kulturno djelovanje ne bi ostalo.

2. U službi dušobrižništva

Franjevački red je u svojoj izvornosti bratska zajednica nesvećenika, koji se prihvaćaju svakoga posla za vlastito uzdržavanje, a papa Inocent III im je dopustio da mogu u službi Božjega kraljevstva i propovijedati. Ideal je Malobraćana po uzoru svoga utemeljitelja svjedočiti primjerom i životom u Crkvi, kako se živi Evanđelje, koje je živa osoba — Krist Isus — zaodjeven riječima Evanđelja. Htjeli su biti zanosni i oduševljeni pjevači u slavljenju Boga kao trubaduri, koji posjeduju kao svoje samo harfu živoga srca za muziku ljubavi Bogu po svim stvorovima, a posebno za ljubav prema braći ljudima, slici i ostvarenju Kristove slike u svakom čovjeku.

Da se ostvarivanje takva životna ideala uzmogne trajno održati i podržavati na svijetu, koji s vremenom zataji i napušta i najljepše zacrtane odluke, stremljenja i želje, potrebno je ostvarivanju ideala, koji je kao ideal nešto nadignuto i nedostupno za sve i za svakoga, dati neki okvir, uzakoniti ga, a time nužno i ograničiti.

Pod utjecajem pape Grgura IX, koji je kao kardinal Ugolin bio veliki prijatelj svetoga Franje i franjevačkog bratstva, otac Franjo je sastavio Pravilo života franjevačke zajednice, a po tome Pravilu života i djelovanja, izvorni Franjin ideal je uokviren. Dobio je zakonsku snagu i oblik. Zaštićen je od raspadanja i lutanja. Prihvatio je izvjesna ograničenja a uz to i mogućnost korisnih i potrebnih korektura. Vrlo brzo je od nesvećeničkog postao svećenički red. Uz braću nesvećenike, koji su se i dalje mogli baviti svim zanimanjima, koja nisu na štetu siromaštva a ni sredstvo nadmoći u ime znanja i sličnih nadmoći na štetu zajedničkog bratskog suživota, u Redu je sve više bilo braće svećenika, koji snagom svećeničkog reda znače potrebu svećeničkog djelovanja, suradnju u vršenju punine svećeništva u biskupskom poslanju na korist Božjega naroda. Kao franjevci-svećenici nijesu mogli biti samostalni upravitelji župa, jer ih je vezao zajednički život u određenom samostanskom bratstvu, svoj svećenički poziv i sudjelovanje u djelotvornosti Krista i Duha Svetoga po biskupima za korist određene župne zajednice ostvarivali su izvorno misijskim radom kao propovjednici i ispovjednici, kao čuvari svetih mjesta u Palestini. Pomagali su svećenike-župnike u njihovim župama, a posebno u seoskim župama, jer su oci Dominikanci snagom svoga Pravila i ustanova reda propovijedali i misionarili po gradovima i za učene ljude. Najsposobniji su uz oce Dominikance vršili službu učitelja teologije i filozofije na sveučilištima Sjeverne Italije, u Parizu, Oksfordu i Kölnu. Pape su im povjeravali različita poslanja vladarima i u različite zemlje, a posebno su vršili službu propovijedanja protiv različitih krivih nauka od 13. do 15. stoljeća.

Prodiranje Turaka u Evropu i osvajanje balkanskih zemalja, Srbije, Bugarske, Bosne i Slavonije razlogom je, da su franjevci-svećenici dobili od rimskih papa poslanje, da se posve aktivno uključe u dušobrižnički rad kao djelatnici župnih zajednica Božjega naroda. I nikada nije dovoljno isticati, kako Franjevci-svećenici u zajednici sa svojom subraćom pomoćnicima (laicima) nijesu u Bosni, a kasnije u turskoj Slavoniji samozvani uljezi i nametnici nego poslušno i pošteno poslani svećenici, sudionici i suradnici punine svećeništva u biskupima a posebno rimskoga biskupa kao glave cijele Kristove Crkve. Tako papa Siksto IV (1473) i papa Julije II (1511).

Spomenuti pape su Franjevce-svećenike s područja Bosne Srebrene obvezali, da vode dušobrižničku službu na svakome mjestu, gdje nađu vjernike bez svojih svećenika župnika. A da to mogu po savjesti slobodno činiti, dopuštaju im da kao zajednice mogu primati i u službi dušobrižništva materijalna dobra u vidu nekretnina, vrtove, njive i vinograde. Najviše dobro — duhovna korist vjernika — tražilo je, da se Franjevci-svećenici prilagode teškim i sudbinskim vremenima. Naklonost turskih gospodara Bosne i Slavonije, Ugarske i Erdelja poznatom ispravom Ahdnamom, po kojoj su Franjevci-svećenici mogli unutar granica turske države slobodno djelovati, razlogom su, da su pape Franjevcima davali i posebne povlastice za njihovu dušobrižničku djelatnost u vođenju i upravljanju župa na tim područjima. Na taj se način podržavala vjera i prisutnost katoličke crkve u Bosni i Slavoniji.

Za područje turske Slavonije najznačajniju ulogu u podržavanju dušobrižništva u 16. i 17. stoljeću odigrao je upravo franjevački samostan u Velikoj, gdje su se Franjevci nastanili odobrenjem pape Grgura XIII, pismom od 24. lipnja 1575. godine (L. Waddingus, Annales Minorum, XXI, Ad Claras Aquas, 1934, str. 502-503), pošto su im Turci dopustili nastaniti se u kući Sv. Augustina i preuzeti zemlju i vinograde na tome mjestu. Velika tako postaje providnosno mjesto, središte dušobrižništva ne samo u Požeštini nego i u Slavonskoj posavini. Iz veličkog samostana širi se djelovanje Franjevaca na sve strane i osnivaju se, točnije, obnavljaju se župe: Velika, Brod, Skenderovci, Pleternica, Zagrađe, Cernik, Kaptol, Stražeman, Vučin, Pakrac, Međurić, Kraljeva Velika, Jazavica, Siče ili Kapela, Kobaš, Oriovac, Stupnik, Vrčin Dol, Dubovik, Vrhovine, Garčin.

Na svim ovim župama upravitelji su Franjevci iz samostana u Velikoj. Samostanski poglavar gvardijan u Velikoj vrši na njima nadzor, jer su pod njegovom, neposrednom poglavarstvenom vlašću. Pohađa ih, provjerava njihov rad i svake tri godine ih premješta s jedne na drugu župu. A to ovisi i o razboritosti provincijala Bosne Srebrne, diskreta veličkog samostana i samog gvardijana. U obzir dolazi i dobrota, zauzetost i razboritost samih župnika u radu za spas vjernika na tim župama (Acta Bosnae, MCCCCXXXV, str. 493). Česte izmjene Franjevaca upravitelja župa bile su u ona teška vremena i prikladne i korisne. Nijedan od njih nije mogao osiliti a i ne zanemarivati službu dušobrižnika. Morao je raditi i zalagati se, jer su ga u protivnom slučaju odmah skinuli i zamijenili drugim.

Iz matičnog samostana u Velikoj Franjevci su započeli dušobrižničku službu i u Brodu. Točnog zapisa o početku njihove dušobrižničke djelatnosti u Brodu nema. Sa sigurnošću se ipak može reći, da je to bilo prije 1623. godine, jer za 1623. godinu o djelovanju Franjevaca u Brodu svjedoči Izvještaj fra Jure Neretvanina, koji je upravio 18. rujna 1623. Propagandi u Rim. Na 16. mjestu spomenutog Izvještaja Neretvanin navodi: »Samostan u Velikoj ima 28 franjevaca, služi župe — Požega, Pleternica, Ratkov Potok (Ratkovica), **Brod,** Sv. Benedikt (Dubovik), Sv. Mihael (Vrhovina), Kutjevo, Cernik, Posavina; gvardijan je Marin Brguljanin, a lektor Luka Jelaščanin« (Andrija Zirdum, Provincija Bosna Srebrna u vrijeme Matije Divkovića (1563-1631), Zbornik radova o Matiji Divkoviću, Sarajevo 1982, str. 288.

Od spomenute 1623. godine Franjevci u Brodu su djelatni kao upravitelji brodske župe do konca 17. stoljeća. Ivković fra Tomo, biskup, dijelio je sakramenat svete potvrde u nekoliko navrata od 1626-1630. i podijelio je taj sakramenat hiljadu i petorici krizmanika, dok je poslije njega Lučić fra Jerko do 1638. podijelio svetu potvrdu u Brodu hiljadu petsto trideset i trojici krizmanika (Dr. Josip Buturac, Katolička crkva u Slavoniji za turskog vladanja, Zagreb 1970. str. 35,36). Izvještaj fra Petra Nikolića zagrebačkom biskupu Petru Petretiću od 28. svibnja 1660. iz Našica svjedoči, da je brodska župa dosta prostrana i brojna, ali se za njeno područje određeno ne zna. Župom upravlja fra Đuro iz Kaptola, a pomaže mu kao kapelan fra Pavao iz Bosne (Acta Bosnae, 1435, str. 493).

Kad je Slavonija oslobođena od turske vlasti a posebno Brod 1691. godine, Franjevci u Brodu svoju kuću zajedno s crkvom pretvaraju u rezidenciju, dok upravitelj rezidencije postaje i upraviteljem brodske župe. Prvu tu službu vrši fra Augustin Jarić, koji je kroz dugi niz godina pod turskom vlašću bio upraviteljem brodske župe. Drvena samostanska crkva podignuta je u čast Presvetoga Trojstva, pa se tako naziva i brodska župa. Nakon proglašenja brodske rezidencije u formalni samostan, a poglavar postaje gvardijan, gvardijani u Brodu su i upravitelji brodske, samostanske župe i pripadaju pod vlast zagrebačkog biskupa, jer je tada Brod na teritoriju zagrebačke biskupije.

Kalež, srebro, pozlaćen **Djelo: Martina Ljubić Budim, 1764.**

Prvi službeni pohod zagrebačkog arhiđakona, kanonika Jurja Dumbovića u brodskoj župi Presvetog Trojstva bio je 5. lipnja 1730. godine i slijedećih dana. Ovaj je dao i prvi službeni izvještaj biskupu Jurju Branjugu, o brodskoj župi. Između ostaloga je zapisao, da trgovište Brod ima oko 250 kuća, u kojima stanuju sami katolici, a samo 2 kuće posjeduju pravoslavni žitelji.

Brodskoj župi pripadaju sela: Podvinje, Rastušje, Tomica, Bukovlje, Vrba, Rušćica, Gornja Bebrina, Klakarje (Klakar), Donja Bebrina, Šumeći, Mala Kaniža i Slobodnica.

U Podvinju se nalazi 30 katoličkih kuća. Ondje je zidana crkva Sv. Antuna Padovanskog. Crkva ima zidani toranj, u kojemu je 1 blagoslovljeno zvono. U crkvi se nalaze 3 oltara, od kojih je glavni posvećen Antunu Padovanskom, a pokrajna 2 oltara još nemaju slike, nego samo zidane menze (oltarne stolove). Nijedan oltar nema potrepštine za čitanje svete mise. Oko crkve u Podvinju postoji valjano ograđeno groblje, u kojemu se pokapaju mrtvaci iz Broda, pa i umrli Franjevci iz brodskog samostana.

Selo Rastuša (Rastušje) ima 10 kuća i drveni oratorij (bogomolju). U Tomici je 5 kuća i drven oratorij s križem. Bukovilja (Bukovlje) ima 8 kuća i drven oratorij s križem. Drven je oratorij u Vrbi, gdje se nalazi 15 kuća; isto tako u Ruščici. Gornja Bebrina ima 20 kuća i oratorij; isto tako je i u Donjoj Bebrini. Klakar ima 12 kuća i oratorij, Šumeći (Šumeće) 20 kuća i oratorij, Slobodnica 25 kuća i oratorij, a Mala Kaniža 20 kuća i oratorij. U svim ovim selima stanuju katolici.

Nakon pohoda arhiđakona Jurja Dumbovića iste godine je biskup Juraj Branjug podijelio u Brodu i potvrdu, a potvrđenika je bilo 1824 osobe (Prot. 29/I, Arhiđakonat Gušće, Svetačje za 1730. god).

U razmaku od 1730. do 1746. od brodske župe odijelila su se sela: Podvinje, Rastušje, Tomica i Bukovlje i za njih je osnovana župa u Podvinju. Brodskoj župi je tada ostalo 622 kuće sa 3691 stanovništva. Od toga je bilo 1840 odraslih, sposobnih za svetu ispovijed, a nedoraslih 851.

Prema izvještaju arhiđakona 1746. godine trgovište Brod je imalo 235 kuća s 964 stanovnika, 796 odraslih i 168 djece. U brodskom Varošu bijahu 82 kuće sa 531 žiteljem, odraslih 381 i 150 djece. U područnim selima: Vrba je imala 17 kuća, 70 odraslih i 20 djece; Donja Ruščica 17 kuća sa 50 odraslih i 9 djece; Gornja Ruščica 17 kuća s 38 odraslih i 5 djece; Klakarje 26 kuća sa 130 odraslih i 36 djece; Gornja Bebrina 33 kuće sa 152 odraslih i 37 djece; Donja Bebrina 31 kuću sa 194 odraslih i 60 djece; Šumeće 37 kuća sa 198 odraslih i 73 djece; Kaniža 53 kuće sa 321 odraslih i 112 djece; Slobodnica 71 kuća sa 473 odraslih i 156 djece.

Četvrt sata od župne crkve bila je kapela Svetoga Lovre, oko koje se nalazilo župno groblje. Ograde nije imalo, ali je okolo groblja iskopana graba i uređen nasip, da se zaštiti od životinja. Bila je kapela već gotovo ruševna, ali je općina pripravila drva za gradnju nove kapele. Brodski kapetan Andrija Ivančić je 1730. ostavio 400 fl zaklade za gradnju nove, zidane kapele, što je biskup Branjug tada i dopustio. Sin spomenutog Ivančića Ivan, mali sudac srijemske županije izrazio je želju, da se ta zidana kapela postavi na grobu njegova oca Andrije.

Značajno je, da se 1746. na području brodske župe nalaze 4 kapele. Drvena kapela Sv. Jakova u Klakarju; drvena kapela Blažene Djevice Marije u Šumeću; drvena kapela Sv. Grgura i Andrije u Kaniži; drvenu kapelu s tornjem i u tornju dva zvona ima i selo Hobodnica. Gornja i Donja Bebrina imaju drvene oratorije sa zvonovima. Znači, da su se Franjevci kao dušobrižnici u svojoj župi brinuli i za područna sela (filijale) a ne samo za župnu crkvu, koja je tada već sagrađena.

Na području brodske župe svi žitelji su bili rimokatolici, a inovjeraca nije uopće bilo (Prot. 91/I, Arhiđakonat Gušće i Svetačje za 1746).

3. Nakon oduzimanja brodske župe

Ima postupaka kod duhovnih osoba, koje je teško razumjeti i kod običnih ljudi. I dok su austrijski carevi Leopold I, Josip I i Karlo VI pisali pisma, kojima su Franjevcima Bosne Srebrne ne samo priznavali dušobrižničko djelovanje za turske vlasti na području Slavonije nego su se opirali oduzimanju župa sinovima Svetoga Franje, da se tako uzmognu uzdržavati, samostane i crkve podizati i svoje školstvo organizirati, predstavnici duhovne vlasti su se odmah po oslobođenju Slavonije borili, da im se uprave župa oduzmu, premda nisu još dovoljno imali svojih svećenika. Za vladanja cara Karla VI to im do 1740. nije uspjelo. Njegovom smrću na kraljevsko prijestolje dolazi njegova kći Marija Terezija, kojoj je bila potrebna podrška za priznavanje njene kraljevske vlasti u Slavoniji i posebno u Ugarskoj, pa je nastojala različitim obećanjima predobiti plemstvo i staleže i biskupe kao pretstavnike duhovne vlasti. I već 4. kolovoza 1741. godine izdaje pismo, u kojemu pohvale i priznavanja dušobrižničkog rada Franjevaca Bosne Srebrne odobrava i priznaje, postojeće samostane i rezidencije potvrđuje, ali odmah i dodaje, da Franjevci nove samostane i rezidencije na području njene carevine bez posebnog osobrenja biskupa i carskih vlasti osnivati ne smiju. Što se pak tiče vođenja župa, koje su do sada vodili, imaju predati biskupskim ordinarijima, gdje se te njihove župe nalaze (in Parochialibus vero, quoad usque adhuc in usu et administratione Parochiarum perstiternit, Iurisdictioni Ordinariorum Dioecesanum ad inter aliorum, pleno iure subesse debeant« — prema posebno tiskanim pismima spomenutih careva, koje pisac posjeduje, Diplomata, Budae 1824, str. 13/14).

Prema poznatoj narodnoj izreci: »Carska se ne poriče!« slavonski Franjevci su znali, da njihovo vođenje Božjega naroda nije više ni poželjno a ni potrebno. Pokušali su prosvjedovati, ali beskorisno. Za dvanaest godina, to jest 1753., prvi je zagrebački biskup Franjo Thauszy započeo s oduzimanjem župa na svome dijelu Slavonije. Na udaru je kao prva bila franjevačka župa Duha Svetoga u Požegi, koju je 16. prosinca 1753. posljednji upravitelj župe o. Petar Šimić predao biskupijskom svećeniku Matiji Petroviću, novome župniku (Paškal Cvekan, Franjevci u Požegi, Slav. Požega 1983, str. 143/144).

Slijedeće godine 1754. na red je došla i franjevačka župa Presvetoga Trojstva u Brodu. Kroničar brodskog samostana je zapisao: »20. rujna 1754. oduzeta nam je kapelanija u Podvinju, jer je zagrebački biskup Franjo Thauszy poslao nekog svoga kanonika, koji je sa sobom doveo i novog župnika, petrovca, u Podvinje« (Prot. conv. Brod. I, str. 83). Znači, da su prije već osnovanu župu u Podvinju od 1746. Franjevci iz Broda upravljali kao samostalnom kapelanijom.

Istoga dana (20. IX 1754) došli su u brodski samostan, zagrebački kanonik (ime ne spominje), požeški župnik i novi brodski župnik i tri su dana u samostanu vodili razgovore o oduzimanju župe. Pri tom su se služili »mahanjem« svetim ocem Franjom, da od Franjevaca u Brodu iznude samostanske vinograde i majur (vineas, alodium) i stvari, koje su od vrata do vrata isprosili (imo res ostiatim emendicatas extorquere non erubescebant), a jednako tako i premnoge stvari za Svetu Misu« (Prot. conv. Brod. I, str. 83). »Novi brodski župnik s kapelanom dođoše 24. rujna i oko 4 sata po podne odnesoše iz crkve Presvetog Trojstva krstionicu zajedno s vodom, u kojoj su mnogi kršteni, i u kući kapetana Agatića istog dana je kršteno prvo dijete« (Prot. conv. Brod. I, str. 83).

Nakon toga, zadivljuje, kako je samostanski kroničar opisao pogrebnu svečanost oduzimanja franjevačke župe u Brodu.

— Svanućem dana 25. rujna (1754) župnička vlast, koju smo za najvećih nevolja u vrijeme Turaka vršili po povlasticama vladara gotovo 200 godina, po završetku Mise gospodina požeškog župnika (Matije Petrovića) na oltaru Svetoga Josipa, jer je kanonik bio bolestan, predana je uz prisustvo naroda zakonitom župniku Josipu Zniki, Hrvatu. Oduzimanjem brodske župe oduzeta su i sva sela — gornja i dolnja — koja su joj pripadala« (Prot. conv. Brod, I, str. 83/84).

Dostojanstveno i franjevački — sluge smo beskorisne! A da li je baš tako trebalo biti?! Postupak cara Josipa II, koji je 1787. dekretom dokinuo brodski samostan, svjedoči, da su požudne oči redovito slijepe i ne vide daleko u budućnost. I posve je krivo, kad se dokidanje samostana po Josipu II pripisuje samo njemu. Da se Franjevcima nijesu oduzimale župe u mjestima, gdje su bili njihovi samostani, ne bi Josip II dokidao samostane. Dovoljno je sjetiti se samo franjevačkog samostana u Požegi i u Brodu. I još nešto! Pogrebnu svečanost oduzimanja brodske, **samostanske župe, obavio je upravo Matija Petrović, župnik u Požegi** koji se za takve svečanosti izvježbavao u Požegi.

Oduzimanje župe je jednostavan posao, ali samim tim nijesu riješena sva pitanja. Župa nije imala crkvu, jer je crkva Presvetoga Trojstva samostanska, a ni pitanje uzdržavanja župnika nije išlo glatko. Prilika za sukobe je bilo, ali su se Franjevci u Brodu držali mirno. Promatrali su i pribilježili po neki detalj. Na primjer, da je 22. siječnja 1755. župnik Znika silom otvorio samostanski oratorij, kućicu i kuhinju u vinogradu i bez znanja Franjevaca služio svetu Misu on i njegova dva kapelana (Prot. conv. Brod. I, str. 84). Ili, da je prigodom smrti o. Ivana iz Bosne, koji je kao upravitelj župe u Sibinju umro na majuru brodskog samostana, došao župnik Znika i htio pogrebnu povorku voditi u samostansku crkvu, pa mu je to gvardijan samostana uskratio, jer po pravu njemu to ne pripada. Župnik Znika je mogao samo u roketi i štoli prisustvovati procesiji (Prot. conv. Brod. I, str. 85).

Nakon oduzimanja župe brodskim Franjevcima namještenim u Brodu bilo je dopušteno u samostanskoj crkvi služenje svetih Misa, posebno zakladnih, u određene dane nedjeljom i blagdanom propovijedati i ispovijedati. Budući da su sa svim okolnim župnicima brodskog područja podržavali dobre odnose, pomagali su im prigodom svečanosti i godišnjih proštenja, a posebno u došašću i korizmi. Vršili su i službu vojnih kapelana u brodskoj tvrđavi. Dopušteno im je bilo voditi bratovštinu trećega reda, koja se tada zvala: Bratovština od kordice Svetoga oca Franje. u 19. stoljeću su vršili i službu vjeroučitelja na pučkoj školi. **Brođani su ih uvijek rado i obilno pomagali i njihovu samostansku crkvu uvijek su zvali — velika crkva.**

Bratovština od pojasa Svetoga Franje

Za vjernike — muškarce i žene — koji žive u svijetu, a žele služiti Bogu u duhu Svetoga Franje, brat Franjo je ustanovio zajednicu svjetovnjaka, pokornika, pod naslovom Trećega reda. Omogućio im je, da žive u svojim zvanjima s obvezom, da će vršiti zapovijedi Božje kao potpuni i dosljedni kršćani, pokoravajući se papi i njegovim odredbama. Povezani sa članovima prvoga reda Trećoreci su uvijek bili velika potpora Franjevcima u njihovim samostanima i crkvama. Pomagali su ih u najtežim životnim potrebama. U 18. stoljeću su se zvali: »Bratovština od pojasa Svetoga Franje«. Za osnivanje takve bratovštine tražilo se dopuštenje Uprave reda, Pape iz Rima i mjesnog biskupa.

Prema pisanju oca Emerika Pavića »Bratovštinu od pojasa Svetoga Franje« potvrdio je zagrebački biskup Đuro Branjug službenim pismom 30. lipnja 1747. godine. Biskup spominje, da je za osnivanje spomenute bratovštine dopuštenje pismeno dao i general Franjevačkog reda (Ramus viridantis olivae, str. 327). Vođenje bratovštine u Brodu provincijska je uprava povjeravala jednome od Franjevaca — svećenika, koji se u Tabulama nazivao »direktorom« — voditeljem bratovštine kordigera. Godine 1767. spominje se »da je otac Franjo Velikanović kao upravitelj Bratovštine od pojasa Sv. Franje odredio, da zaštitnik brodske bratovštine bude blagdan Utisnuća rana Svetoga Franje (17.IX), a slaviti će se svečanom svetom Misom kod oltara Svetoga Franje u nedjelju mladoga mjeseca« (Prot. conv. Brod. I, str. 114).

Bratovština je postojala i djelovala do 1786, kad je Josip II dokinuo sve bratovštine i bratovštinu od pojasa Sv. Franje. Nakon sto godina o. Ivo Rodić je osnovao Treći red, zajednicu, koja odgovara Bratovštini od pojasa Sv. Franje 1884. godine. Zaključujem to po tome, što se te godine u Tabuli o. Ivo Rodić navodi u brodskom samostanu kao upravitelj Trećega reda (director III ordinis — Prot. conv. Brod. IV, str. 30). Vrlo lijepu zastavu Trećega reda nabavio je o. Alfons Andrašec kao upravitelj III reda Sv. Franje (Prot. conv. Brod. IV, str. 280).

U vezi s Bratovštinom od pojasa Sv. Franje vrijedno je ovdje zapisati, da su u novo sagrađenoj crkvi na sjevernom zidu ispod kora probijena vrata za članove te bratovštine. S vanjske strane iznad tih vrata bio je postavljen kip Sv. Mihovila, arkanđela. Postavljen je 11. rujna 1761. (Prot. conv. Brod. I, str. 104). Prema zapisu I. A. Brlića spomenuta su vrata 1834. zazidana, a Sv. Mihael, arkanđeo je tada još ostao s vanjske strane na sjevernom zidu. Danas ga više nema (Uspomene na stari Brod III, str. 12).

Vojni kapelani u tvrđavi

Od oslobođenja Broda ispod turske vlasti 1691. Franjevci su i u staroj a kasnije i u novoj tvrđi vršili službu vojnih kapelana sve do oduzimanja brodske župe 1754. godine, jer su bili jedini dušobrižnici u Brodu. Jedan svećenik — Franjevac bio je kapelan u tvrđi, jer je u novo sagrađenoj tvrđi postojala i kapela Sv. Ane, opremljena sa svim potrebnim stvarima za služenje svete Mise. Službu kapelana u tvrđi Franjevci su vršili i poslije oduzimanja župe 1754., premda se u Tabulama nije posebno označavalo ime Franjevca, koji je tu službu vršio. To potvrđuje i činjenica, da je nakon dokinuća samostana u Brodu 1787. u Brodu ostao svećenik — Franjevac, kojemu je carska vlast dodijelila i određenu plaću za njegovo uzdržavanje kao vojnom kapelanu u brodskoj tvrđi. Bio je to Blagoje o. Josip, koji je službu vojnog kapelana vršio od 1787. sve do svoje smrti 3. lipnja 1828. godine. To jest punih 41 godinu. Njega je naslijedio o. Petar Klasz, 24. VII 1829. (Prot. conv. Brod. III, str. 48). Poslije Klasza u Kronici nisam našao, da li su Franjevci u Brodu vršili službu vojnih kapelana, jer se u Tabulama posebno nigdje ta služba ne spominje.

4. Prosvjetni radnici

U ljubavi prema čovjeku radi Krista Franjevcima nije zabranjen nijedan rad. I kad brat Franjo zapovijeda braći: »Neka rade (...), a koji ne znaju, neka nauče (...)«, čine to s razloga, da se braća očuvaju besposlice, neprijateljice duše, da nasljeduju Gospodina Isusa, koji je neumorno radio za kraljevstvo Božje. Pri tome cilj njihova rada nije i ne smije biti zarada — novac i stvaranje moći, da se izdižu nad druge i drugima vladaju. Djelovanje Malobraćana je samo sredstvo koje služi višoj svrsi — povećanju ljubavi prema Bogu i radi Boga prema bližnjima, stoga Franjevci u svome radu ne smiju »ugasiti žar svete molitve i pobožnosti, čemu mora sve vremenito služiti« (Peto poglavlje

Pravila). I dok su Malobraćani bili u većini laici, Franjina odredba o njihovu djelovanju odnosila se na zanimanja u odnosu na fizički rad. Kad je Red poprimio razvoj povećavanjem braće svećenika, ta okolnost je nužno franjevačko djelovanje usmjerivala prema knjizi i učenju, prema znanstvenom radu, čega se brat Franjo bojao, da se tako učena braća ne bi osililа i izdizala se nad druge u ime moći znanja. Dopustio je bratu Antunu Padovanskom — svećeniku, da poučava braću u teološkoj nauci, ali uz posebno naglašeni zahtjev »da ne ugase u sebi pobožnost i molitvu«.

Povijesna činjenica, da su Franjevci veliku pažnju posvetili apostolatu širenja vjere i misijskim radom, poticala ih je, da su se uvijek posebno brinuli svoje članove — svećenike odgajati tako, kako bi učenjem filozofije, teologije, govorništva, a posebno proučavanjem Svetoga Pisma dobili prikladno obrazovanje za svoje svećeničko poslanje. Podložni i vjerni Svetoj crkvi i papama Franjevci su uvijek poslušno slijedili zahtjeve, koje je Crkva donosila u pitanju obrazovanja i odgoja budućih svećenika. Napose iza Tridentinskog koncila u 16. stoljeću, koji je veliku i značajnu brigu posvetio sjemeništima, humanističkom obrazovanju i visokom školstvu proučavanjem filozofije, teologije, govorništva i ostalih teoloških nauka. Generalna uprava franjevačkog reda je sastavila i svoje zakonodavstvo u Sambukanskim konstitucijama, kojim je u pitanju obrazovanja svojih članova, budućih svećenika donijela točne odredbe o osnivanju filozofskog i teološkog studija u pojedinim provincijama. Odredbe tih Konstitucija su se pomno vršile u svim franjevačkim provincijama i one su osnivale dopuštenjem Reda Generalni studij i Provincijski studij za braću klerike buduće svećenike. Svaka provincija je mogla imati dvije samostanske kuće Generalnog studija teologije i filozofije i više studija provincijalnog studija filozofije i teologije, napose, moralne teologije. Generalni studij je nosio naslov — prvoga i drugoga reda, dok su se kuće provincijskog studija zvale jednostavno: Provincijski studij filozofije, odnosno, moralke.

Oba studija su vodili: jedan ili više lektora filozofije ili teologije, koji su imali posebno položeni ispit i zvali su se lektori. Kako je Generalni studij odredbom Uprave reda u Provinciji Bosni Srebrnoj proglašen 26. IX 1722 u Budimu, ta je Provincija mogla vršiti unatjecaj za lektore filozofije tek poslije te godine. I prvi takav ispit održan je 12. XI 1723. godine pred lektorima domaćih učilišta za lektore filozofije (Hoško, Franj. visoka filozovska škola u Slav. Brodu, str. 75, bilješka 40).

Poznato je, da je Provincija Bosna Srebrna veliku brigu vodila već u 16. stoljeću za pravilan odgoj i obrazovanja svojih svećenika. Kako su okolnosti turske vladavine zadavale velike neprilike u pitanju obrazovanja franjevačkog podmlatka, gotovo svaka samostanska zajednica već 1623. godine imala je po jednog Franjevca — svećenika lektora, koji je poučavao buduće svećenike — Franjevce. Provincijska uprava se trudla, da svoje klerike šalje na studij teologije u Italiju, posebno pak u Bolonju, odakle su se vraćali kao zaređeni svećenici. Fra Jure

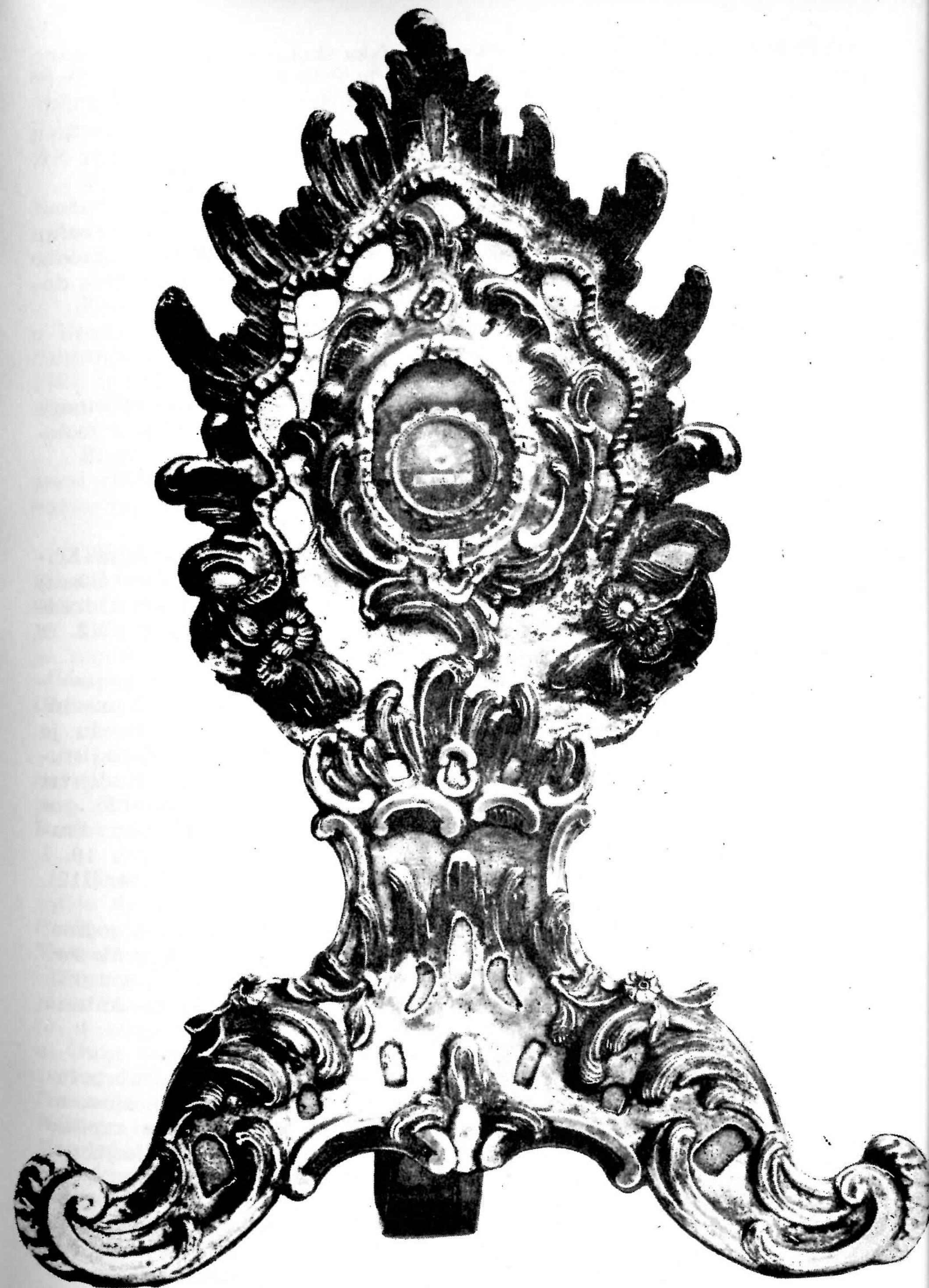
Neretvanin u svome Izvještaju 1623. godine piše »53 franjevca — studenta nalaze se na studiju u Italiji i Ugarskoj« (Andrija Zirdum, o. c. Zbornik o Matiji Divkoviću, Sarajevo 1982, str. 290). Osim u Bolonju bosanski klerici su studirali u Rimu, Napulju, Peruđi i Milanu (Zirdum, o. c. str. 291).

Nakon oslobođenja Slavonije 1691. Uprava Bosne Srebrene nastojala je odmah oblikovati kuće studija filozofije i teologije u svojim ugarskim i slavonskim samostanima. A da to može učiniti, trebalo je osim samostana u Našicama i Velikoj, rezidencije u Požegi i u Brodu podići na naslov samostana, u kojemu se provodi zajednički život. I jer je samostan u Požegi bio već 1705. određen za studij filozofije, taj nije uveden, jer Požega nije bila formalni samostan. Proglašenjem Broda i Požege za kuće Provincijskog studija filozofije 1708. godine, samostan u Brodu je trenutačno pretekao Požegu. Brodski drveni samostan je bio bolje osposobljen za primanje studenata filozofije i u jesen 1710. Uprava provincije je osnovala Provincijski studij filozofije u samostanu Presvetoga Trojstva u Brodu. Potvrdu za tu tvrdnju izvodi o. Emanuel Hosko opravdano iz zapisa Arhivarske knjige (Liber Archivalis) u Makarskoj, gdje piše, da je Uprava provincije 1711. na svome sastanku u Šibeniku potvrdila studij filozofije u brodskom samostanu. Latinski izraz »confirmatur« upotrebljava se redovito u Tabulama Provincije Bosne Srebrene i drugdje, da se označi, kako je nešto: studij ili neka služba — gvardijan — koji je prije toga postojao potvrđuje — za slijedeću godinu.

Početak Provincijskog studija u brodskom samostanu započeo je 1710. godine u jesen i trajao do 11. X 1712. godine, kad ga je novi provincijal o. Petar Pastirović, rodom Iločanin, premjestio u Požegu, a u Brodu uspostavio kuću novicijata. Vjerujem, da je provincijal Pastirović poput o. Marka Bulajića iz 1705. shvatio, kako je Požega buduće središte kulturnog i političkog središta, a uz to je i sam istaknuo, da je premještanje folozofskog učilišta iz Broda u Požegu učinio i zato, da se profesori i studenti filozofije u Požegi mogu trajno natjecati a i surađivati s isusovačkim kolegijem i gimnazijom u Požegi (E. Hoško, o. c. str. 73).

Prvi lektor filozofije u Brodu od 1710-1712 bio je o. **Luka Pontić**, koji je 11. X 1712. sa svojim studentima premješten u Požegu, gdje je nastavio predavati treću godinu filozofije, jer je Provincija Bosne Srebrene prihvatila studij od tri godine za svoje buduće studente teologije. I kao neko utvrđeno pravilo sve tri godine filozofije je predavao isti lektor.

Na provincijskom kapitulu 26. lipnja 1720. u Visovcu na Krki izabran je za provincijala o. Andrija Kutjevčanin, koji je, vjerojatno, radi većeg broja studenata samostan u Brodu ponovno proglasio Provincijskim studijem filozofije, dok je navicijat iz Broda premješten. Brodska Kronika bilježi: **»Ove godine (1720) ponovo je ustanovljen Studij filozofije«** (Hoc anno denuo fuit institutum Studium Philosophicum — Prot. conv. Brod. I, str. 11). Od te 1720. godine brodski filozofski studij ili

Moćnik sv. Antuna Padovanskog

punim pravom »Franjevačka visoka filozofska škola« u Brodu neprestano postoji kroz 65 godina u 18. stoljeću, što je vrlo značajno za Franjevce u Slavoniji i u Bosni a jednako i za sam grad Brod i njegove stanovnike. Od 1720. do 1757. visoka filozofska škola u Brodu bila je u sastavu Provincije Bosne Srebrene, a od 1757 do 1783 služila je Provincije Sv. Ivana Kapistrana.

Ova monografija se ne može baviti pojedinostima rada »Franjevačke visoke filozofske škole« ili jednostavnije »Studijem filozofije« u Brodu. Osnovne podatke i neke značajne činjenice će ipak pokušati sažeto donijeti radi općeg uvida.

Na franjevačkim učilištima

Za kulturno značenje Broda u 18. i 19. stoljeću Franjevci su mnogo doprinijeli osnivanjem i radom na svojim učilištima filozofije i teologije za visoku obrazovanost svojih svećenika.

a) Provincijski studij filozofije

Osnovan je na drugom provincijskom zasjedanju o. Andrija Ećimovića 22. rujna 1710. u Velikoj i smješten u brodski samostan. Studij filozofije je vodio **o. Luka Pontić** kroz dvije godine (1710-1712). Odredbom provincijala o. Petra Pastirovića studij filozofije je 11. X 1712. iz brodskog samostana premješten u Požegu.

Na provincijskom kapitulu u Visovcu na Krki izabran je za provincijala o. Andrija Kutjevčanin iz Kutjeva 26. VI 1720. i u Brodu je ponovo uspostavljen studij filozofije. Lektorom osnovanog brodskog studija filozofije postavljen je **o. Dominik Rudić** i vodio je taj studij tri godine (1720-1723) (Prot. conv. Brod. I, str. 11/12). Od 1723.-1726. godine brodski studij filozofije vodi **o. Antun Petrović,** Požežanin, Franjevcem je postao u Brodu 11. VI 1713, a umro je u Beogradu 10. I 1733. kao prvi beogradski gvardijan (Prot. conv. Brod. I, str. 12).

Mihaljević o. Bonaventura vrši lektorsku službu u Brodu pet godina, od 1726-1731. (Prot. conv. Brod. I, str. 13/17). Njegov nasljednik kao lektor 1731/32 je **o. Toma Jelle,** Nijemac (Prot. conv. Brod. I, str. 17). Kao klerik filozofiju je slušao u Brodu od 1723-1726 kod o. Antuna Petrovića. Lektor filozofije u Brodu je bio samo godinu dana.

Lektor filozofije od 1732 do 1735 bio je **o. Blaž Šimić,** Dubrovčanin. Za svoje slušače u Brodu sastavio je priručnik pod naslovom: **»Introductio ad universam Aristotelis Philosophiam«,** koji je zapisao Šimićev student fra Marko Milošević, a taj se rukopis čuva u knjižnici samostana u Iloku pod oznakom: C 293 (Hoško, o. c. str. 77).

Godine 1735. lektorom filozofije postao je **o. Antun Žderić,** koji je predavao tri godine, to jest do 1738 (Prot. conv. Brod. I, str. 20, 54, 59). U rukopisu njegovih slušača sačuvana su dva rukopisa: **»Tractatus in octo libros Physicorum Aristotelis«** (Knjižnica u Iloku: B 94), i **»Universa philosophia Aristolelica seu Scotistica«** (Kraljevska Sutjeska, rukopis br. 16). Imao je 9 studenata (Prot. conv. Brod. I, str. 59), kad je 1738. završio svoju lektorsku službu.

Nakon Žderića od 1738 do 1741. službu lektora filozofije vrši **o. Emerik Zombarcsich** iz Pećuha (Prot. conv. Brod. I, str. 59/62). Poslije njega nastupa **o. Ljudevit Seidel,** Nijemac (Prot. conv. Brod. I, str. 66-67, pro lectore artium). Predavao je od 1741-1744.

Rodom iz Vukovara **o. Kapistran Glavaš,** koji je od 1735 do 1738 u Brodu slušao filozofiju kod o. Antuna Žderića, postao je 1744. lektor filozofije u Brodu i predavao 4 godine (1744-1748). Umro je 30. IV 1787. u rodnome Vukovaru kao pobožan i dušobrižnički zauzet svećenik (Prot. Brod. I, str. 66, 67, 70, Necrologium Vukovar, ad 30. IV).

Službu lektora filozofije od 1748. do 1751. vršio je **o. Josip Blagojević (Blagoja),** koji je kasnije kao provincijal proveo reorganizaciju nastavnog programa studija filozofije (Prot. conv. Brod. I, str. 77).

Blagoja o. Josipa naslijedio je kao lektora filozofije **o. Luka Bebrić,** Brođanin, koji je u rodnome gradu predavao od 1751. do 1753., dok je treću nastavnu godinu završio u Požegi, gdje je održao i javnu disputu 16. VI 1754., kojoj je predsjedao o. Josip Janković, provincijal. Bebrić je napisao uvodna predavanja iz filozofije i iz logike pod naslovom **»Compendium brevis introductio in universam Aristotelis Philosophiam«** (Brodii 1751, rukopis u knjižnici franj. sam. u Baču, sign: B 19).

Kako je o. Luka Bebrić nakon dvije godine svojih filozofskih predavanja premješten u Požegu, njegovu treću godinu u Brodu predavao je **o. Jeronim Bačić iz Broda,** i završio je s javnom raspravom u crkvi Presvetoga Trojstva (+in ecclesia Sanctissimae Triadi — Brodii 1754).

Hausner o. Ljudevit iz Budima predaje na brodskom studiju filozofije dvije godine — od 1754 do 1756 (Prot. conv. Brod. I, str. 83). Poslije njega 1756. na brodskom filozofskom studiju predaje **o. Franjo Vučević,** Fojničanin, sve do 1761. godine, premda je 1757. na području Slavonije i Ugarske nastala nova Provincija Sv. Ivana Kapistrana. Kako je o. Franjo Vučević napustio Provinciju Sv. Ivana Kapistrana i vratio se u svoju Bosnu Srebrenu, započeto predavanje 1761. nastavio je **o. Đuro Gajtančić** i sa Vučevićem studentima održao je u crkvi Presvetog Trojstva 25. i 26. srpnja 1762. godine javnu raspravu iz cijele filozofije. Gajtančić je predavao do 1762. Naslijedio ga je **o. Andrija Heitzer iz Egera, jer Kronika u Brodu izričito piše, da je 1764. na Kapitulu kao lektor u Brodu potvrđen, što znači da je prije toga službu lektora u Brodu već vršio. O o. Miji Zainoviću** kao lektoru filozofije zapisa nema, a 1764. godine je u Brodu blagdanski propovjednik (Prot. conc. Brod. I, str. 103). Heitzer je 28. VII 1765. u brodskoj samostanskoj crkvi držao javnu disputu iz cijele filozofije i objavio tezarij od 59 teza pod naslovom **»Propositiones selectae ex universa Philosophia** (1765), a branili su ih njegovi studenti, njih 6. (Hoško, o. c. str. 85/86).

Posebno mjesto među lektorima filozofije u Brodu ima o. **Filip Matković,** koji je učio od 1765 do 1768, jer je predavao po novoj nastavnoj osnovi za filozofska učilišta, što ga je izradio i proglasio provincijal o. Josip Blagoja. Matković je taj program razradio u svojim spisima i pod ovim naslovom: **Enchiriridion Philosophicum** (Brodii 1765/1766), **Disputationes in Physicam transcendentalem seu Aristotelico — scotisticam Metaphysicam** (Brodii 1766), **Physica naturalis seu Physica generalis** (Brodii 1767), i **Philosophiae naturalis sive Physicae particuralis tractatio** (Brodii 1767), Prva dva rukopisa su u knjižnici franj. sam. Sv. Stjepana u Budimpešti, a treći, prepisan nepoznatom rukom u knjižnici franj. sam. u Našicama.

Poslije Matkovića dvije godine 1768-1770 lektor filozofije u Brodu je o. **Gabrijel Korndorfer.** Zajedno sa svojim slušačima preselio se u Mohač. Sačuvao se u rukopisu njegov spis **»Compendium Principiorum variarum scientiarum vulgo Dialectica** (Brodii 1768) i nalazi se u franjevačkoj knjižnici samostana u Baču — sign. B 17.

Od 1770 do 1737. filozofiju u Brodu predaje o. **Marijan Lanosović,** rodom iz Orubice, i ima osam slušača, od kojih je jedan iz Bosne Srebrene. Na završetku trogodišnjeg predavanja održao je u brodskoj samostanskoj crkvi i javnu disputu i tiskao terarij, koji do sada nije pronađen (Prot. conv. Brod. I, 118, 121, 126, 138). Disputa je održana 3. kolovoza, a Kroničar je zapisao, da je terarij tiskan na različitim slikama (Publicas quinas typo mandatas indiversis Imaginibus (...) o. c. 138)

Lipovčević o. Petar predaje u Brodu filozofiju samo dvije godine, to jest 1773 do 1775., a onda odlazi u Požegu (Prot. conv. Brod. I, str. 138, 147). Imao je šest slušača.

Kranz o. Šimun predaje tri godine (1775-1778) i ima pet studenata. Godine 1778 do 1779. nije sigurno, da se studij filozofije u Brodu održavao. Od 1779 do 1780. filozofiju predaje u Brodu o. **Nepomuk Jettmar.** I kao posljednji lektor filozofije u Brodu od 1780. do 1783. bio je o. **Henrik Neumann,** koji je sa svojih 6 studenata 1782. u samostanskoj crkvi u Brodu održao i javnu disputu i objavio tiskom **»Positiones ex universa Philosophia«** (Essekini 1782). Ova knjižica se nalazi u franj. samostanskoj knjižnici u Vukovaru. Kad je car Josip II dokinuo redovničke škole, prestao je 1783. postojati i filozofski studij u Brodu.

Kad su se Franjevci 1806. ponovo vratili u brodski samostan, otvorili su iste godine 2. studenoga (1806) ponovo studij filozofije. Studij je vodio o. **Klement Orovčanin.** Godine 1806 i 1807. imao je 5 studenata, a 1808. sedam slušača.

Godine 1809 i 1810 lektori filozofije su bili: o. **Pavao Glotzl** i o. **Grga Čevapović.** Imali su 4 studenta. Na Petrovo (29. VI) 1810. o. Grga Čevapović je u brodskoj samostanskoj crkvi održao i javnu disputu (Prot. conv. Brod. I, str. 266).

Godine 1810/11: lektori filozofije — o. **Klement Orovčanin** i o. **Pavao Glotzl.** Imali su 6 studenata. Javnu disputu je 11. kolovoza 1811. vodio o. Pavao Glotzl, a branio je pet studenata (Prot. conv. Brod. I, str. 282).

Godine 1814/15. lektori: o. **Petar Becker** i o. **Benvenut Klasz,** Imali su 5 studenata (Prot. conv. Brod. II, str. 9).

Godine 1826 i 1827: Lektori: o. **Anđeo Kimpeh** i o. **Remigije Matković.** Imali su 9 studenata (Prot. conv. Brod. III, str. 31 i 37).

Godine 1828: lektori o. **Remigije Matković** i o. **Pavao Nagy.** Imali su 11 studenata (Prot. conv. Brod. III, str. 44).

Godine 1829: lektori o. **Remigije Matković** i o. **Pavao Nagy.** Imali su 14 studenata (Prot. conv. Brod. III, str. 49).

Godine 1830: lektori o. **Pavao Nagy** i o. **Narcis Hutović,** koji su 9 kolovoza 1830. polagali ispite iz filozofije na peštanskom sveučilištu (Prot. conv. Brod III, str. 53). Imali su 12 studenata. Nagy je predavao filozofiju, nacionalnu povijest i seljačku ekonomiju, a Hutović teoretsku i praktičku filozofiju i povijest (Prot. conv. Brod. III, str. 54).

Poslije 1831. godine u brodskom se samostanu nije više održavao studij filozofije.

b) Provincijski studij teologije

Mjesto studija filozofije u brodskom se samostanu održavao u prvoj polovici 19. stoljeća i Provincijski studij teologije.

Godine 1812: lektor o. **Grga Čevapović.** Studenata 5 (Prot. conv. Brod. II, str. 1).

Godine 1813: lektori: o. **Grga Čevapović** i o. **Lovro Thurocz.** Bila su 4 studenta (Prot. conv. Brod. II, str. 5).

Godine 1831: lektori: o. **Ernest Benčić** i o. **Stjepan Ninković.** Bilo je 13. studenata. Benčić je predavao crkvenu povijest i pravo, a Ninković Sveto Pismo obaju Zavjeta (Prot. conv. Brod. III, str. 58).

Godine 1832: o. **Stjepan Ninković,** o. **Pavao Nagy** i o. **Ernest Benčić.** Bilo je 14 studenata (Prot. conv. Brod. III, str. 62).

Godine 1833: lektori: o. **Paškal Kostrošić** i o. **Pavao Nagy.** Slušalo je 10 klerika (Prot. conv. Brod. III, str. 65/66).

Godine 1834: lektori: o. **Pavao Nagy** i o. **Paškal Kostrošić.** Bilo je 10 studenata (Prot. conv. Brod. III, str. 70).

Marija Pomoćnica iz tvrđave — 1749.

Godine 1835: lektori: o. **Pavao Nagy** i o. **Paškal Kostrošić.** Bilo je 10 slušača. (Prot. conv. Brod. III, str. 76).

Godine 1836: lektori: o. **Pavao Nagy** i o. **Paškal Kostrošić.** Bilo je 5 klerika (Prot. conv. Brod. III, str. 84).

Godine 1837: lektori: o. **Pavao Nagy** i o. **Paškal Kostrošić.** Bilo je 5 studenata iz druge godine, i 3 studenta iz prve godine teologije (Prot. conv. Brod. III, str. 90).

Godine 1838: lektori: o. **Pavao Nagy** i o. **Paškal Kostrošić.** Imali su 6 studenata (Prot. conv. Brod. III, str. 97).

Godine 1839: Teološkog studija u Brodu nije bilo.

Godine 1840: lektori: o. **Ernest Beničić** i o. **Paškal Kostrošić.** Iz druge godine 2 slušača, a iz prve godine 4 slušača (Prot. conv. Brod. III, str. 105/106).

Godine 1841: lektori: o. **Paškal Kostrošić** i o. **Marcelin Dorić.** Imali smo tri studenta: jedan iz druge godine i dva iz prve godine (Prot. conv. Brod. III, str. 115).

Poslije 1843. godine u brodskom samostanu nije više bilo ni studija filozofije, ni studija teologije.

Kao značajno treba spomenuti, da se na teološkom studiju u Brodu od 1831. do 1843. predavalo: Crkvena povijest, kanonsko pravo i cijelo Sveto Pismo. Svi spominjani lektori bili su visoko kvalificirani. Svršili su ispite na peštanskom sveučilištu i imali su najviše kvalifikacije: Kostrošić i Beničić su doktori teologije, a Ninković, Nagy i Dorić licencijati. Kostrošić je uz to bio i orguljaš i poučavao je klerike u pjevanju i sviranju na orguljama.

c) Novicijat

Snagom franjevačkog Pravila i odredbama crkvenog prava i Ustanovama reda svaki Franjevac stupanjem u franjevačku provincijsku zajednicu oblačenjem franjevačkog odijela (habita) mora provesti punu godinu dana u kući novicijata, da upozna Pravilo, Ustanove reda, duhovni život i redovničku životnu praksu, i da se obostrano provjeri, da li je sposoban za redovnički, franjevački život. Novicijat mora biti u kući formalno proglašenog samostana, u prostorijama novicijata, koje su odijeljene od ostalih samostanskih prostorija i pod odgovornim vodstvom starijeg, iskusnog i izgrađenog Franjevca, koji se zove učitelj novaka (magister novitiorum).

U brodskom samostanu je u dva navrata bila kuća novicijata. I to: od 1712. do 1720., u 18. stoljeću i od 1816/17 u 19. stoljeću.

Na brodskim školama

Želja i stvarnost dvije su vrlo razdaleke stvari, premda se često poistovjetuju ne samo u govornoj nego i u pisanoj riječi. Ovo je prisutno i istaknuto naglašeno, kad pisci o starom Brodu ističu, kad pišu o školstvu starog Broda, da je Brod u sastavu Vojne krajine imao školu već 1709. godine, koju su u svome samostanu držali i vodili Franjevci. A za dokaz ove vrlo značajne i za školstvo u Slavoniji nakon odlaska Turaka vrlo važne tvrdnje navodi se zapis baruna Franje Trenka u njegovim memoarima. Bez ikakve ograde naprosto se ističe, da je takva škola u franjevačkom samostanu postojala od 1709. godine, jer da je tada Franjo Trenk išao u tu školu.

Da je barun Franjo Trenk neko školsko obrazovanje u brodskom samostanu dobio, da ga je neki Franjevac u Brodu učio čitati i pisati, to se ne mora osporavati. Osporavati se može i mora godine 1709. Zna se, da je otac Franje Trenka Ivan barun Trenk 1709. postao zapovjednikom brodske tvrđave i došao u Brod. Poznato je, da se Franjo Trenk rodio 1. I. 1711. u Reggo di Calabria i nije mogao k Franjevcima u školu 1709. godine.

Memoare Franje baruna Trenka nisam čitao i stoga ne mogu ni tvrditi a ni nijekati što je on o početku rada brodske škole napisao. Siguran sam da ne stoji tvrdnja, kako to Rudolf Horvat a po njemu i svi ostali tvrde pripisujući školovanju baruna Trenka (bez oznake imena Franjo), da je 1709. išao u samostansku školu.

Poznavajući sigurne podatke o početku i razvoju franjevačkog samostana u Brodu a uz to i prilike Provincije Bosne Srebrene razdoblje od 1691. do 1740. nije bilo prikladno za samostan u Brodu u pogledu osnivanja i vođenja neke škole za brodsku djecu. Prije svega, o. Augustin Jarić je trebao podići drveni samostan i crkvu, da u Brodu postane franjevačka rezidencija kojoj je on bio i prvi pretstojnik. Nakon toga je 1708. franjevačka rezidencija s drvenim samostanom i crkvom postala proglašenim formalnim samostanom s gvardijanom kao poglavarom i s određenim brojem osoblja za provođenje zajedničkog redovničkog života. Prema svjedočanstvu generalnog pohoditelja fra Ivana de Vietri iz 1708. u brodskom samostanu je živilo 13 Franjevaca (Batinić, o. c. str. 96, Starine, Jazu, Zagreb 1885). U taj broj su uračunati i oni Franjevci-svećenici, koji su službu upravitelja župa vršili i u okolici Broda kao i braća nesvećenici. Uz to je u siječnju 1708. osnovana gramatična škola u Našicama, a u njoj će se školovati svi budući Franjevci prije novicijata i stupanja u Red, a primat će se u nju i Slavonci i Bosanci. Godine 1710. u brodskom je samostanu osnovan Provincijski studij filozofije, koji je 1712. zamijenjen novicijatom, kako je to već 1708. bilo predviđeno. Od 1720. i dalje u Brodu je ponovo Provincijski studij filozofije, što znači bar 6 do 8 studenata i potrebna soba za predavanje. Od 1727. započinje izgradnja samostanskog zapadnog krila i podizanje samostanske crkve. I tako sve do 1745. kad je uz samostan sagrađena i crkva.

Navedeni razlozi su objektivno protiv mogućnosti neke škole u brodskom samostanu, što ne znači, da je neka škola mogla postojati izvan samostana, ali o tome službeno nigdje nema nikakva zapisa, premda je brodsku župu, koju su vodili Franjevci pohodio kao pohoditelj (vizitator) zagrebački kanonik Đuro Dumbović 1730., a i kasnije zagrebački arhiđakon 1746. i u svojim izvještajima nigdje ne spominju ni učitelja, ni školu, što su inače bilježili. Za mene je to dokaz, da je do tada nije ni bilo. Brlić Ignjat Alojzije piše, doduše, da je 1730. brodska općina podigla školu ondje, gdje je kuća Mije Maričevića. No, kao dugogodišnji nadzornik škole u Brodu Brlić bi sigurno mogao nešto više znati o spominjanoj samostanskoj brodskoj školi, kad bi ona stvarno već 1709. postojala. On o tome ipak ne piše.

Latinska škola

I. A. Brlić u knjizi Uspomene V, na strani 20. doslovno piše: »Franjevački samostan u Brodu od 1740. god. ima gimnaziju pod vodstvom redovničkih učitelja davale su se pretstave u **materinjem** jeziku i time se u lijepih umjetnosti vježbala mladež i materinji jezik njegovala (o. c. Đakovo 1888). Zapis je utemeljen, jer je takva škola u Brodu postojala od 1758. do 1776. sigurno zapisana po samostanskim kroničarima. Da li je započela s radom 1740. godine samostanski pisani izvori šute. Zna se, da je 1758. po prvi put u Kronici zapisano. »Za učitelja pak brodske mladeži određen je o. **Franjo Bruner** iz Požuna« (Pro Magistro vero iuventutis Brodensis M. V. P. Franciscus Bruner a Posonio — Prot. conv. Brod. I, str. 98). I onda slijede: **Otac Adalbert Spilhoffer** (za učitelja brodske mladeži prve godine — pro magistro iuventutis Brodensis in primum annum fuit institutus P. Adalbertus Spilhoffer Prot. conv. Brod. I, str. 102). Prema Nikoli Kauriću 1762. učitelj je o. **Ladislav Vajač**, a 1767. o. **Filip Zličar** (Povijest škole Uspomene I, str. 3). Od 1769. do 1774. kao professor humaniorum Kronika navodi o. **Josipa Puhanića** (Prot. conv. Brod. I, str. 116, 121, 126, 139, 147). Posljednji je bio o. **Mijo Katić** 1775/76 professor sholarum (Prot. conv. Brod. I, str. 132).

Nešto pobliže o toj školi nije poznato. Malo svjetla daje slijedeći zapis u brodskoj, samostanskoj Kronici. »Mjeseca studenoga 1775. izdan je dekret o osnivanju njemačkih škola za Krajinu, u koju su se dječaci do 13. godina morali upisivati, a onda im se dopušta, ako to žele, mogućnost pohađanja Latinskih (škola). Budući pak da je dekret vjerojatno krivo shvaćen, stoga je Latinska škola u Brodu dokinuta, koju su neki mladići polazili tri, neki četiri a neki i pet godina i tako sav trud prošlosti izgubili (Hoc mense emanavit decretum ex Consilio de instituendis Scholis Germanicis per Confinia, quibus operam pueri usque ad annum 13. jubentur dare, dein conceditur facultas Latinas qui voluerint frequentare. Quia vero sinistre decretum intelectum probabiliter fuit, ideo Schola Latina est Brodii cassata, cui aliqui juvenes per tres alii per quatuor aliqui per quinque annos operam dantes cesare **debuerunt**, dum et operam annorum praeteritorum perdentes Prot. conv. Brod. I, str. 153).

Sa sigurnošću se može reći:

1. U brodskom samostanu je postojala Latinska škola.

2. Polazili su je brodski dječaci i mladići.

3. Neki su je polazili, tri, neki četiri a neki i pet godina.

4. Postoji sigurno od 1758. do 1775., a vjerojatno i prije 1758.

5. Dokinuta je u studenomu 1775., jer su vjerojatno krivo shvatili dekret Marije Terezije o obvezatnom polaženju dječaka do 13 godina u njemačke škole na području Vojne krajine.

6. Učenici su dobro naučili latinski i materinji jezik, jer su po svjedočanstvu Andrije, Antuna Brlića ne samo u samostanu pretstave priređivali, u njima pretstavljali nego ih i sami u latinskom jeziku sastavljali (I. A. Uspomene V, str. 42/43).

Jednu takvu priredbu zapisao je I. A. Brlić u svojim »Uspomenama na Brod«: »U samostanu se oko 1770. održala o pokladama predstava »Judita pobjediteljica Holoferna« u tri čina i svaki čin iz više scena. Između čina i prizora slijedili su umetci (intermedium) lakrdije »hausvurštaki« u čistom narodnom jeziku, prilagođene vješto mijesnim okolnostima. Predstavu je sastavio »Tomo Tuzlić«, učenik poetike (Poeta). Glavne uloge su imali gimnazijalci, vojnike, tabor, puk Asirski, muzikaši i komendijaši, osim gimnazijalaca bili su i brodski mladići.

Latinski naslov te komendije glasi:

Actio comica idiomate illirico producta a juventute gymnasii Brodensis.

Argumentum: Judit victrix Holofernis, Thomas Tuzlich Poeta.

Prepisao: Andrija Antun Brlić, koji je kod te predstave i sudjelovao (Andreas Berlich, major parvista, glumio Habrahama (ancila Juditae). I. A. Brlić, Uspomene V, str. 42/43.

Ovo je vrlo značajno svjedočanstvo za grad Brod. Dokazuje, da je u Brodu postojala gimnazija, koju su Franjevci vodili u samostanu i njihovi đaci su priređivali pretstave na latinskom i na narodnom jeziku, a Brlić ističe **»čistom narodnom jeziku«.** Brod u to vrijeme (1770) nije zaostajao za Požegom, gdje su slične predstave priređivali isusovački đaci. I što je još značajnije, u tim prestavama sudjelovali su ne samo đaci Latinske Škole, gimnazijalci, nego i ostali brodski mladići. I ženske uloge su glumili muškarci. Brod je, dakle, svoje prvo kazalište imao u franjevačkom samostanu, a Franjevci su na Latinskoj školi svoje đake — gimnazijalce učili ne samo latinski jezik nego i čisti narodni, ilirski jezik!

U vezi s tim značajno je, da je Brlić zapisao i jednu najstariju pjesmu, koja je sačuvana, a ispjevana je na čistom narodnom jeziku. On piše:

— Anno 1745 die 13 januari Brody, fra Petrus Szabovlyevich a Vulkovarino (Godine 1745, dana 13. siječnja u Brodu fra Petar Sabovljević iz Vukovara) ispjevao je pjesmu, koja glasi:

Isus, Isus, naša dika
Ter gdi si, ter gdi si, ukaži se nam.
Ti si radost privelika svim dobrima,
Svim virnim, neskrati se nama.
Vidiš, vidiš pun milosti stvoritelj,
Branitelj i spasitelj moj,
Grihe moje ti oprosti stvoritelj,
Oprostitelj ti učini, da sam tvoj,
Jer si sladak ti napitak Isusa,
Koji kusa uvik jest i sit.
Svak, koji se teb uteče, jakostćom,
Mogućtvom hoće spasen bit.
Koga s tilom tvojim raniš, navike
Uvike on ne želi več.
Dokle k njemu svaka dušo
Poteci pak reci: O Isuse moj,
Tvojom smrćom dobiveni, nas izber
U blažen dvor. Amen

(Brlić, Uspomene V, str. 24).

* * *

Nakon dokinuća Latinske škole u studenome 1775. u Brodu je snagom odredbe carice Marije Terezije osnovana 1776. Njemačka trorazredna škola pod naslovom Trivijalka (Trivialschule), u koju su morala polaziti sva djeca do 13 godina. Na toj školi kao učitelj namješten je bio David Peterka, svjetovnjak, a pomoćnik mu je bio Glavačević. Od 1787. do 1806. Njemačka škola (Trivijalka) radila je u samostanskoj blagovaonici, jer je samostan dokinut. U školu su išli dječaci i djevojčice (Prot. conv. Brod. I, str. 181). U samostanu su tada stanovali i profesori.

Privatna latinska škola. S blagoslovom oca Provincijala (Celestina Schneidera) o. Marijan Lanosović je u brodskom samostanu otvorio privatnu latinsku školu u studenomu 1807. Imao je dva učenika koji su opetovali **retoriku:** Ivana Kimbek i Miju Klaića, redovničke kandidate, i dva učenika — **minores parvistas** — Stjepana Jaića i Đuru Šimića (Prot. conv. Brod. I, str. 217). O radu te škole Lanosović kao kroničar samostana piše, da je u travnju 1809. dobio od Vlade naređenje, da u svoju privatnu latinsku školu primi 4 klerika iz Bosne: dvojicu, koji su svršili sintaksu — fra Anđela Malbašića i Andriju Alaupovića iz Fojnice, i dvojicu minimiste fra Mateja Radoševića i Franju

Aždajića. Za svakoga od njih višnja Vlada je platila 200 rajnskih forinti (Prot. conv. Brod. I, str. 246). Lanošević je kao posljednji o privatnoj latinskoj školi u Brodu zapisao 4. svibnja 1812, da je dopuštenjem o. Provincijala šest kandidata iz Broda, koji su svršili njegovu školu, kao prvine obukao 7. svibnja 1812. u Baču. Ovi su poslije 30 i nešto godina bili prvi redovnički kandidati iz Broda (Prot. conv. Brod. I, str. 294). Smrću o. Marijana Lanosovića 25. 11. 1812. prestala je i privatna Latinska škola u Brodu (Prot. conv. Brod. II, str. 3).

Lijepo ali neostvarivo! »Godine 1821. Brodska općina moli cara, da se brodska župa preda Franjevcima uz uvjet, da svi budu dužni iz župskih prihoda malu gimnaziju (gymnasium minor) ustrojiti i profesore na istoj uzdržavati. Prvu molbu na cara obrazložili su Brođani time, da su župna crkva i stan posve trošni, pa da ih iz svojih dohodaka na novo sagraditi ne mogu, osim toga da bi se i Brod ustrojenjem gimnazije koristio. Kažu, da su više oblasti i car htjeli ovu molbu uslišiti, al' da joj se je biskup Raffay (đakovački) protivio i tako uslišana ne bijaše« (I. A. Brlić, Uspomene III, str. 20).

Katehete na normalki. Po zapovijedi Vojnog vijeća 1. studenoga 1823. Franjevci u Brodu su postali vjeroučitelji na brodskoj normalnoj školi (Prot. conv. Brod. III, str. 25).

Godine 1835. boravila je **Normalka u brodskom samostanu,** u dvjema sobama zapadnog prizemlja od 12. do 21. svibnja radi popravka zgrade, u kojoj se nalazila »Normalka« (Prot. conv. Brod. III, str. 76).

Od 1. travnja do konca srpnja 1859. u katu istočnog trakta radila je brodska pučka škola, odjel za dječake. Tom zgodom su napravljene i stepenice iz prizemlja u kat (Prot. conv. Brod. III, str. 170).

Franjevci — pisci iz Broda i okolice

Prigodom objave smrti o. Ivana Velikanovića ondašnji provincijal o. Josip Jakošić napisao je 1. rujna 1803., da se o. Ivan Velikanović rodio u Brodu, **»u mjestu plodnom muževima, koji su se odlikovali oštroumljem i krepošću«** (loco fertili virorum, ingenio et virtute pollentium — Grg. Čevapović, Catalogus (...), Budae 1823, str. 306). Pri tom je sigurno mislio na o. Augustina Jarića, o. Luku Bebrića, o. Antuna Bačića, značajnog slavonskog književnika, koji je napisao ilirski »Život Majke«, to jest Bl. Djevice Marije i bio posljednji provincijal Bosne Srebrene prije njene diobe 1757. godine, zatim na o. Jeronima Bačića, rođaka o. Antuna Bačića i mnoge druge Franjevce — Brođane.

Najveći među Franjevcima Brođanima bio je:

1. Velikanović o. Ivan

Rodio se u Brodu 8. srpnja 1723. U rodnoj kući je bio dobro odgojen, a u Latinskoj, samostanskoj školi svršio je humanističku obrazo-

Sv. Elizabeta Tirinska **18 st.**

vanost, te je 12. ožujka 1740. stupio u Franjevački red i postao novak u nekoć slavnom samostanu Svetoga Augustina u Velikoj! Nakon novicijata je neumornim radom i urođenim sposobnostima završio studij filozofije i teologije i postao svećenikom. Budući da se odlikovao u filozofiji i teologiji provincijska uprava mu je odredila službu lektora filozofije i moralne teologije.

Filozofiju predaje od 1751. do 1756. u Osijeku. Godine 1756. polazi u Budim na ispit iz teologije za generalnog lektora. Po svjedočanstvu ondašnjih cenzora i uz odobrenje generalnog poglavara Reda postaje generalni lektor na generalnom učilištu teologije u Osijeku, gdje punih 10 godina (1757-1768) predaje teološke predmete kao generalni lektor. Po propisu Ustanova Reda Velikanoviću je dopuštena jubilacija. Kao generalni lektor jubilarac postaje ispitivačem za generalne lektore u Kapistranskoj provinciji.

Godine 1771. izabran je za provincijala i tu je službu vršio do 1774. godine. Pokazao se čednim, mudrim poglavarom i znao je braći s lakoćom davati dobre savjete.

U dva navrata je odredbom generala Reda bio generalni vizitator Provincije Sv. Ladislava, kralja, a kao provincijal je sudjelovao na Generalnom kapitulu Reda.

Od 1774. do 1783. djelovao je u Osijeku. Poslije 1783. nalazi se u Vukovaru, gdje je dugi niz godina upravljao vukovarskom župom. Umro je u Vukovaru 21. kolovoza 1803., a bilo mu je 80 godina i 44 dana.

Velikanović se bavio i književnim radom. U mlađim godinama ispjevao je dva igrokaza u stihovima, koji su se izvodili, a u Brodu i čitali.

1. **Pohvale Tereziji,** Osijek 1803 (I. A. Brlić, Uspomene V, str.20).

2. **Franjevačka Magdalena — Margarita Kortonska**

3. **Muka Gospodinova,** u osmercima. Pjevala se u župama oko Broda i u Brodu.

Kao odličan teolog Velikanović je preveo djelo Pougetovo: »Veritas Catholica«, instilutiones Catecheticae, i naslovio ga je naški **»Uputinja Katolicsanska«.** Tiskana je u Divaldovoj tiskari u Osijeku u dvije knjige: 1787.-I knjiga, a 1788.-II knjiga. Ovo je vrlo vrijedno djelo, jer daje uvid u teološki rječnik, kojim je Brođanin Velikanović vladao u prevođenju te knjige.

Fermendžin o. Euzebije, poznati stručnjak za arhivsku građu, spominje, da je u samostanskoj knjižnici Franjevaca u Budimu našao dva Velikanovićeva Ljetopisa, pisana latinski i označio ih je:

1. **Ljetopis otca Ivana Velikanovića, I Chronicon Velikanović,** koji počinje s godinom 1406, a završava s godinom 1690. Napisao ga je prema o. Andriji Šipračiću iz Dubošca, a pisao je kao provincijal 1774. godine.

2. **Ljetopis otca Ivana Velikanovića, II Chronicon Velikanović,** koji počinje s godinom 1702. a završava s godinom 1735. Napisao ga je u Vukovaru (1783-1803). (E. Fermendžin, Chronicon observantis Provinciae Bosnae Argentinae, Starine, Jazu, knjiga XXII, Zagreb 1890, str. 2-3).

Velikanović je tiskom izdao i latinsku knjigu »Speculum D. Bonaventurae (Čevapović: Catalogus (...) za 1823, Budae, str. 321). U samostanskoj vukovarskoj knjižnici sačuvan je rukopis pod naslovom: o. Ivan Velikanović, Speculativa theologia: De Deo Trino, creante et elevante — slušao u Osijeku 1762. fra Antun Luster a Tolna, klerik. Latinska kurziva, 23x18 cm, sive kartonske korice, 1-281 stranica. L-uster je 1776-1780. gvardijan u Vukovaru, pa je tako taj njegov prepisani tekst Velikanovićevih predavanja ostao u Vukovaru.

2. **Lanosović o. Marijan,** rođenjem nije Brođanin, jer se rodio 12. lipnja 1742. u slavonskoj Orubici kod Nove Gradiške. Nakon Srednjeg obrazovanja stupio je u Franjevački red 1761. u Baču. Filozofiju je studirao u Budimu od 1763. do 1766. godine kod lektora o. Jeronima Jakočevića. Studij teologije je izvršio u Osijeku od 1766. do 1770, a slušao je o. Ivana Velikanovića, o. Alojzija Nemetha, o. Josipa Pavišević, o. Ladislava Jezika i o. Krištofora Triebskorna. Filozofiju predaje u Brodu od 1770. do 1773. godine. Od 1774. do 1783. djeluje u Osijeku i kao lektor bogoslovskog studija i kao profesor na Osječkoj gimnaziji. Godine 1775. Lanosović je sa učenicima osječke gimnazije izveo 22. veljače 1775. u osječkom samostanu dramu o. Ivana Velikanovića »Prikazanje raspuštene kćeri, velike poslije pokornice svete Margarite iz Kortone«, tiskano u Osijeku 1780. Poslije dokinuća studija u Osijeku 1783. postaje gvardijan u Našicama, gdje od 1784-1788 vrši službu gvardijana i župnika. Godine 1788. odlazi u Beč, a 1791. je u Budimu sve do 1800. godine. Od 1800. do 1804. upravlja kao gvardijan samostanom u Baču, a od 1804 do 1806. upravlja Provincijom Sv. Ivana Kapistrana kao provincijski vikar. Od 1806. do 1812. nalazi se u Brodu, gdje je 25. studenoga 1812. i umro.

Kad je od 19. do 20. studenoga 1982. održan »Znanstveni skup o Marijanu Lanosoviću« u saradnji: Skupštine općine Slavonski Brod, Zavoda za jezik instituta za filologiju i folkloristiku — Zagreb i Franjevačkog samostana Slavonski Brod, 25 recezenata je utvrdilo vrlo bogati znanstveni rad i kulturno djelovanje o. Marijana Lanosovića.

Njegova **izdana** djela:

1. **Uvod u latinsko richih slaganje,** Osijek 1776.

2. **Die neue Einleitung zur slavonischen Sprache** Osijek, 1778, Osijek 1789, Budim 1795.

3. **Evangjelistar illirski,** Budim 1794.

U rukopisu:

1. Četverojezični njemačko-hrvatsko-latinsko-talijanski rječnik.

2. Njemačko-hrvatsko-latinsko-mađarskirječnik.

3. Brojna skripta iz teologije i crkvenog prava.

4. Kronike u Brodu, Našicama i Baču.

5. Okružnice upućene braći provincije od 1804-1806.

6. Korespondencija i drugo.

Lanosoviću se pripisuju:

»Elogium S. Mariani Confessoris ex Gregorio Turonensi de gloria Sanctorum Cap. 81, latinski, ilirski i njemački, Osijek 1780. in 8«. Pjesme o zaštitniku sv. Marijanu.

»Cantio Illyrica normalis sub Missa cantari solita« Osijek 1786. in 8«. Pjesme, koje se običavaju ilirski pjevati kod svete Mise.

»Osmina Serafinska u nashki illiricski jezik prinesena po ... Petru Knexevichu... popravljena pak po... Marianu Lanosovichu (Rukopis se nalazi u franj. sam. u Požegi).

»Bogomolna knjižica iz pisama Davidovih i crkvenih knjiga za korist duša krstjanskih, Budim 1782.

»Cantus de militibus Confimiariis Slavoniae, u ilirskim verzovima, Osijek 1786. in 8«.

Pripisuje mu o. Jakošić uređivanje ilirskog kalendara od 1778 do 1786. godine.

»Lanosović je svojim raznovrsnim djelovanjem dao značajan prilog kulturnom stvaralaštvu u Slavoniji svoga vremena; premda je boravio u Beču, nije prihvatio prosvjetiteljstvo u njegovoj racionalističkoj isključivosti nego je pratio stvarne potrebe puka iz kojeg je ponikao i tom puku nastojao biti vjerski i pučki prosvjetitelj« (E. Hoško, Franjevačka visoka filozofska škola u Slav. Brodu, Nova et Vetera, godište XXVII, sv. 2, Sarajevo 1977, str. 93).

3. **Jaić o. Marijan,** Brođanin, rođen u Brodu 4. VII 1795. U franjevački red je stupio 12. 5. 1812, a zavjetovan je 7. VII 1816. a svećenik je 1818. Položio je licencijat teologije. Od 1820-1823. djeluje u Vukovaru. Godine 1823. je u Aradu kao lektor teologije dogmatičke i polemičke.

Orguljaš je i učitelj klerika u pjevanju i orguljanju. Godine 1830. lektor teologije u Mohaču, orguljaš je i učitelj pjevanja i orguljanja klerika. Od 1833. do 1836. vrši službu provincijala Provincije Sv. Ivana Kapistrana. Tad se pobrinuo za nove orgulje u brodskoj crkvi Presvetoga Trojstva. U Osijeku djeluje od 1836. a od 1837. do 1845. je gvardijan u Osijeku. Od 1845. do 1848. Jaić je po drugi put provincijal svoje provincije. Kao gvardijan je u Budimu od 1851. do 1854., a 1856. i 1857. nalazi se kao kustos provincije u Vukovaru. Umro je 1858. godine.

Jaić je bio oduševljeni ilirac i kao dobar orguljaš, koji je klerike poučavao u pjevanju i orguljanju veliku je brigu posvetio sabiranju crkvenih pjesama u narodnom jeziku i izdao:

1. **Vinac,** tekst i note.

2. **»Izvorna Poviestnica milostivo čudotvorno prilike Gospe Radnanske«,** to je slika Bl. Djevice Marije u samostanskoj crkvi u Radni.

3. **»Ručna Knjižnica«,** u kojoj se uz tekst himana nalaze i note.

4. **Sabrani crkveni himni u njemačkom jeziku.**

5. Četiri knjige **»O nasljedovanju Krista«** od Tome Kempenca, prijevod na ilirski jezik.

6. **Isagone** in scientiam educationis sublimioris, str. 1-90, 19x12 cm, latinska kurziva. P. Marianus Jaić, lektor. Čuva se u samostanskom arhivu Slav. Požege.

Sačuvani rukopisi

Samostanski brodski arhiv posjeduje lijepi broj sačuvanih rukopisa, koje je vrijedno i korisno pribilježiti.

1. **Tractus polemicus de sacramentis,** fra Michaelis Pitinchevich, 20x14 cm, latinska kurziva, 686 stranica, uvezano u bijelu kožu.

2. **P. Josephus Pavissevich, De divina revelatione,** 23,5x19 cm, Osijek 1773, latinska kurziva, 428 stranica, uvezano u tvrde šarene korice.

3. **P. Ambrosius Zomborlich, Scientia naturalis ad mentem Doc. Sub. Joannis Duns Scoti,** 23,5x19 cm, latinska kurziva, 250 stranica, korice smeđe, tvrde, na hrptu: PHISICA GENERAL et PARTI, E. M. P. AD. Prepisao fra Mihael Pitinčević kao student filozofije u Vukovaru 1761.

4. **Tractatus Meteorologicus, in 4 libros Aristotelis meteorum,** 21,5 x16,5 cm latinska kurziva, 788 stranica, pisana u Beču 1702., pisac nepoznat, korice koža, tvrde, na hrptu oštećene.

5. P. Petrus Klass, Theologia pastoralis, 26x21 cm, latinska kurziva, 228 stranica, uvez u čvrste korice sive boje.

6. P. Philiphus Matkovich a Posega, De verbo Dei Incarnato disputationes III, 24x18 cm, latinska kurziva, 330 stranica, uvez u tvrde sive korice. Godine 1777 i 1778. predavanja u Osijeku zapisao P. Josip Blagoje.

7. P. Christophorus Triebskorn, De doctrina revelata. 25x19 cm, latinska kurziva, 264 stranice, uvez tvrde sive korice, prepisao fra Marijan Lanossović kao student u Osijeku 1769.

8. P. Lasislavus Jezik, Compendium trium tractatum
I De actibus humanis
II De legibus
III **De virtutibus Theologicis, vitiisque illis oppositis**
Latinska kurziva, 23,5x18,5 cm, 286 stranica, uvez u tvrde sive korice. Zapisao o. Marijan Lanosović kao slušač u Osijeku 1769. godine.

9. P. Ladislav Jezik, De sacramentis in genere (1767) De sacramento poenitentiae (1774), **De augustissimo Eucharistiae sacramento (1769),** 23x18,5 cm, latinska kurziva, 476 stranica, uvez u sive tvrde korice. Prepisao fra Marijan Lanosović kao student u Osijeku.

10. Brevis introductio ad logicam Aristolelis, 21;5x17,5 cm, latinska kurziva, 750 stranica, uvez tvrdi, koža. Pisano u Beču 1702, a pisac nepoznat.

11. Disputatio: I De cogitationis specie seu simplici rerum perceptione, 24x20 cm, latinska kurziva, 187 stranica, uvez tvrde smeđe korice, oštećene na hrptu. Logica seu Metap. F. M. P. A. T., prepis fra Mihaela Pitinčevića.

12. P. Paskual Herbiaz, Die Leidengeschichte unseres Herrn Jesu Christi, njemački, 24x21 cm, 320 stranica, tvrde smeđe korice, godina 1816.

13. P. Marianus Lanossovich, Introductio in universam theologiam, De Deo Trino, tractatus de revelatione divina, latinska kurziva, 24x19,5 cm, 338 stranica, Osijek 1778, prepisao fra Josip Blagoe. Uvez u tvrde sive korice.

14. P. Marianus Lanossovich, Jus privatum, ecclesiasticum, II pars, latinska kurziva, 26x18 cm, 382 stranice, uvez tvrde korice, koža na hrptu M. S. S. MARIA LANOSSO.

15. P. Marianus Lanossovich, Jus publicum ecclesiasticum, pars I, latinska kurziva, 26x19 cm, 352 stranic e, uvez tvrde korice, koža na hrptu M. S. S. P. MARIA LANOSSO.

16. De natura et essentia baptismi, 20,5x16 cm, latinska kurziva, 166 stranica, korice čvrste, šarene. U Našicama 1751.

17. Disputationes in universam Aristotelis logicam, latinska kurziva, 19,5x13 cm, 328 stranica, korice bijele koža. Godine 1711. zapisao Đuro Ivanović Jacovarensis in collegio Illirico Lauretano.

18. Muka Gospodina našega Isukrsta, hrvatski, 21x17,5 cm, 183 stranice, korice tvrde, šarene, hrbat u koži, pjesma.

19. Incipit physica generalis, b) **Physica particularis,** a) 213 stranica, b) 378 stranica. Osijek 1768. latinska kurziva, 22,5x18 cm, korice kekane, šarene. Prepisao fra Michael Pitincherich.

20. P. Josphus Pavissevich, De mediatione Christi, De indulgentiis, Osijek 1778, latinska kurziva, 23,5x19 cm, 314 stranica, uvez u čvrste, sive korice.

21. P. Marianus Lanossevich, Praeelectiones canonicae (...), Osijek 1783, latinska kurziva, 338 stranica, 24,5x20 cm, uvez u tvrde, kavaste korice. Zapisao fra Blaž Niemeti.

22. Pisme, hrvatski, 21x18 cm, uvez u tvrde šarene korice, 178 stranica.

23. Citati iz Kurana, Molitve i Lijekovi, turski pisano, 15,5x11, 226 stranica, uvezano u tvrde, crne korice.

24. .Razmatranje i molitve, latinska kurziva, bez paginacije, 14,5x 9,5 cm, korice u koži, tvrde.

25. Bogoljubnost Molitvena, duše Bogu pokorne, hrvatski, 1832. godine, 15x10 cm, 162 stranice, korice tvrde, crne.

26. Viridarium amici fideli Matri Mariae pacis, latinska kurziva, 15x10 cm, 129 stranica, uvez tvrde korice, kavaste, Pripada fra Michaelu Pitinčeviću.

27. Universa Aristotelico-Scotistica philosophia, latinska kurziva, 19x15,5 cm, 492 stranice, uvez tvrde korice, šarene, na hrptu koža. (Fra Luka Karagić (?), godina 1736.

28. Universa plilosophia rationalis, b) Metaphisica, a) 202 stranice, b) 286 stranica, Budim 1766., latinska kurziva, 22,5x18 cm, uvez tvrde korice, koža. Na hrptu: Logica, Metaphisica. Prepisao fra Michael Pitinchevich iz Đakova.

29. Do Antun Kržan, Tractatus de Deo creatore:, b) De gratia Christi, a) 216 stranica, b) 220 stranica, 25,5x21 cm, latinska kurziva, tvrde, crne korice, 1874/75.

30. Historia ecclesiastica, 2 pars, latinska kurziva, 19,5x13,5 cm, nepaginirano, tvrdi, sivi uvez.

31. Knyixica u razlicsitima Vershih, latinski i hrvatski, 336 stranica, 19,5x13 cm, godina 1784, uvez tvrde korice, oštećene, hrbat u koži.

32. o. Josip Matijević, Sveta govorenja, Vukovar 1838, hrvatski rukopis, 632 stranice, 23x16 cm, uvez u tvrde korice, hrbat u koži.

33. P. Marianus Lanosović, Njemačko-hrvatsko-latinsko-talijanski rječnik I dio (A-Begegnen, str. 465, 1789-1791. Novi uvez, 37x24 cm, platno i koža.

34. P. Marianus Lanosović, Njemačko-hrvatsko-latinsko- talijanski rječnik, II dio, 2 (Begegnen — Fieber od 457 do 1366 stranice) 1789-1791. uvez platno i koža, 30,5x22,5 cm.

35. P. Marianus Lanosović, Njemačko-latinsko-hrvatsko-mađarski rječnik 1/A-Ausleihen, 292 stranica. Uvez platno i koža, 41x27 cm.

5. Njegovanje glazbe

Franjevačko zakonodavstvo posvećuje posebnu brigu njegovanju glazbe u svojim odgojnim kućama: u novicijatu i u klerikatima studija filozofije i teologije. Svi budući svećenici — franjevci morali su učiti pjevanje, tako zvano koralno, jednoglasno radi svečanih Misa i pojedinih dijelova službene redovničke molitve — breviara, to jest: jutarnju, pohvale i večernju, treći čas i povečerje. Posvećivala se pažnja i zbornom pjevanju. A sve to uz pratnju orgulja, koje su redovito postojale u svim samostanskim crkvama Kapistranske provincije. Postojale su i u Brodu, kako smo to već istakli. Za dobro orguljanje tražili su se i vrsni orguljaši. Redovito svećenici — franjevci, a Kapistranska provincija je imala i mnogo braće pomoćnika dobrih orguljaša. Stoga se tražilo, da u kući novicijata i u kućama klerikata budu orguljaši, sposobni umješnost orguljanja praktičnom vježbom i teoretskim poučavanjem kao učitelji orguljanja prenositi na svu sposobniju braću klerike i braću nesvećenike. Takvu braću učitelje pjevanja i orguljanja Provincijska uprava je u godišnjim Tabulama nazivala stručnim nazivom: instructor studentum (seu clericorum) in cantu et organo, to jest »učitelj studenata ili klerika u pjevanju i orguljanju«, I zalaganjem ovih učitelja pjevanja i orguljanja i Kapistranska provincija u 18. i 19. stoljeću ima veliki broj dobrih i vrsnih orguljaša svećenika i nesvećenika.

Svojevremeno potaknut od profesora Ladislava Šabana iz Zagreba potrudio sam se između ostaloga u svome monografijskom istraživanju djelovanja Franjevaca naših slavonskih samostana posebnu brigu posvetiti i pronalaženju braće ogruljaša i braće učitelja u pjevanju i orguljanju, što u Kapistranskoj provinciji nije lako kao u Ladislavskoj provinciji. Razlog je u nedostatku službenih izvora, to jest godišnjih Tabula, gdje su se označivali namješteni redovnici — franjevci i njihova

djelatna zaduženja u tome samostanu. To osobito vrijedi za šezdeset godina osamnaestog stoljeća, kad se službe orguljaša nisu redovito označavale, a braća-nesvećenici se u Tabulama nijesu ni pisali. I premda sigurno znam, da su i orguljaši i učitelji pjevanja i orguljanja postojali i u samostanu u Brodu, pratiti ih u 18. stoljeću možemo tek od 1771. godine.

Kako je brodski samostan 1787. dokinut, popis orguljaša i učitelja pjevanja i orguljanja u 18. stoljeću obuhvaća razdoblje od 1771 do 1787. godine. Ovu okolnost je vrlo važno istaknuti radi vrednovanja glazbene zbirke, koja se sada nalazi u brodskoj, samostanskoj knjižnici. A o tome na kraju našega istraživanja.

Orguljaši u 18. stoljeću

Prvi direktor kora i orguljaš u staroj drvenoj samostanskoj crkvi zabilježen je 1734, a zvao se o. Marko iz Sibinja (Prot. conv. Brod. I, str. 18).

1771. — fra Cecilijan Okckl, org. kao student filozofije.
1773. — fra Kuzma Vutschka, org. brat-nesvećenik.
1775. — fra Melkior Gramazy, org. direktor kora, nesvećenik po po zanimanju klesar.
1776. — 1778. — fra Edvard Miedl, org, instructor studentum in cantu et organo (Prot. conv. Brod. I, str. 157, 160, 161). bio je brat pomoćnik.
1779. — fra Vid Matis, klerik, org.
1780. — fra Leopold Vogh, klerik, org.
fra Edvard Miedl, org.
1782. — 1787. — fra Edvard Miedl, org.

Orguljaši u 19. stoljeću

Nakon ponovnog dolaska u Brod 1806. kroz cijelo 19. stoljeće možemo u potpunosti slijediti orguljaše u samostanskoj crkvi Presvetoga Trojstva.

1806. — fra Ignacije Lehner, brat pomoćnik, org.
1807. — fra Dionizije Talzon, kleri, org.
fra Ignacije Lehner, stolar i org.
1809. — o. Cecilijan Svoboda, org.
1811. — Cecilijan Svoboda, org. et instructor in cancu et org.
1812. — o. Cecilijan Svoboda, org. et instr. in cant. et org. (Prot. conv. Brod. II, str. 113, str. 116).
1814. — Cecilijan Svoboda, org.
1816. — 1821. — fra Mihael Merković, org. brat-pomoćnik.
1821. — 1823. — o. Fortunat Fridrich, org.
1823. — 1826. — fra Ivan Marketić org., brat-pomoćnik.
1826. — Remigije Matković org.

1827. — o. Anđeo Kimpek, org. instr. cler. in cantu et organo (Prot. conv. Brod. III, str. 37).
1828. — 1830. o. Remigije Matković, org. inst. cler. in cantu et organo (Prot. conv. Brod. III, str. 44, 49).
1830. — o. Narcis Hutović, org. instr. cler. in cantu et organo (Prot. conv. Brod. III, str. 54).
1831. — 1832. — o. Anđeo Kimpek, org.
1833. — 1835. o. Paškal Kostroschić, org. inst. cler. in cantu et organo (Prot. conv. Brod. III, str. 65,7o).
1835. — 1836. o. Paškal Kostroschić, org. inst. cler. in cantu et organo (Prot. conv. Brod. III, str. 76, 84).
fra Ignacije Lehner, organifex et org.
fra Fridolin Wagner, arc. et org.
1837. — o. Paškal Kostroschić, org. inst. cler. in cantu et organo (Prot. conv. Brod. III, str. 90).
fra Ignacije Lehner, organifex et org.
1838. — o. Paškal Kostroschić, org. inst. cler. in cantu et org. (Prot. conv. Brod. III, str. 97).
1839. — Emerik Jarosh, org.
1840. — 1842. — o. Paškal Kostroschić, org. inst. cler. in cantu et organo (Prot. conv. Brod. III, str. 105, 109, 115).
1843. — 1845. o. Emerik Jarosh, org.
1846. — o. Ivan Bohath, org.
1847. — 1862. — fra Konrad Veszeli, org. brat-pomoćnik.
1863. — 1866. — o. Ivan Bohath, org.
1867. — 1875. — o. Firmo Pletikapić, org.
1876. — 1885. — o. Kalasancije Zottner, org.
1886. — 1890. — o. Solan Matković, org.
1891. — o. Peregrin Letić, org.
1892. — 1894. — o. Emilije Šimić, org.
1894. — 1897. — o. Teofil Bošnjak, org.

Glazbena zbirka

Zalaganjem, umješnošću, strpljivošću i velikom ljubavlju profesor Ladislav Šaban je uredio i katalogizirao glazbenu zbirku brodskog samostana, kako slijedi:

— 98 brojeva su tako zvane **rijetkosti** (rara), to jest materijali, koji se po međunarodnim bibliotičnim kriterijima smatraju rijetkostima, ali i takovih koji su za neku našu specifičnu sredinu kao dijelovi kulturne baštine rijetki, značajni i stoga iziskuju posebnu pažnju i čuvanje.

— 232 bibliotečne jedinice crkvene glazbe,
— 253 jedinice svjetovne glazbe,
— 36 jedinica knjiga (udžbenici, glazbene zbirke, djela o glazbi, potonje pretežno kao ostavština iza pok. franjevačkog skladatelja o. Kamila Kolba (1887.-1965.);

— jedna kutija s predmetima iz svojine brodskog pjevačkog društva »Davor« (traka sa zastave, trobojnice sa lovorvijenaca, slika dokumenti).
(Prema pisanom zapisu Prof. L. Šabana, 28. IV. 1983).

U vezi s ovom brodskom muzičkom zbirkom u samostanu Franjevaca smatram potrebnim navesti neke vrlo važne opaske, koje u proučavanju i vrednovanju materijala spomenute zbirke mogu poslužiti kao značajni pokazatelji.

Prije svega treba istaknuti:

1. Dokidanjem brodskog samostana 1787. samostanska knjižnica s glazbenim knjigama i glazbenim materijalima je prenesena u druge samostane Provincije, a posebno u našički i đakovački samostan. I zato nema brodskog Jankovićeva »Kantuala Misa« iz 1751. godine, koji je brodski samostan imao, jer se 1768. iz toga Kantuala pjevalo prigodom dolaska cara Josipa II u samostansku crkvu (cantus autem in Choro erat ordinarius sub missa, prout etiam nos solemus, ex libro pie defuncti Jankovich cantare sine ulla musica. Prot. conv. Brod. I, str. 115).

2. Uspostavom brodskog samostana 1806. određeno je da se sav pokretni inventar samostana i crkve iz Đakova prenese u brodski samostan (Prot. conv. Brod. I, str. 182/183). Dosljedno, tom zgodom je prenešena đakovačka samostanska knjižnica i sav samostanski arhiv, koji se u brodskom samostanu i danas nalazi. I ne samo knjižnica, nego i svi oni materijali, koji danas sačinjavaju muzičku samostansku zbirku iz 18. stoljeća, došli su iz Đakova. A dokaz je upravo rukopisna knjiga: **Chorus seu Missae Chorales** (R-1), kao i odgovarajuća knjiga za pratnju orgulja spomenutih Misa (R-2), obje napisane 1751. u samostanu S. Francesco della Vigna u Veneciji. Na ovim knjigama stoji izričito zapisano, da pripadaju samostanu Bezgrješnog začeća u Đakovu. **Kantual** ima 292 stranice, a **Organum** seu Liber Choralis pro Conventu Immaculatae Conceptionis Diakovae 1751., ima 205 stranica (Paškal Cvekan, Dva glazbena rukopisa iz Franjevačkog samostana u Đakovu, Sv. Cecilija XVII (1977-3) str. 75).

Nakon tog saznanja iz samostana u Đakovu prenesene su i slijedeće knjige: 1. Fabrizio Tettamamzi da Milano, **Breve metodo,** 1686., i IV izdanje 1756. 2. **Guidonova ruka,** 3. **Graduale romanum** iz 1668 (R-3), **Antiphonarium romanum iz** 1661 (R-4).

Pažnju zaslužuje i fra **Kuzma Vutshka,** orguljaš, koji je prepisao znatan dio sačuvanih crkvenih skladbi između 1760. i 1780. godine. Taj brat orguljaš nije bio u brodskom novicijatu između 1767. i 1768., jer novicijatska kuća u Brodu nije postojala od 1720. do konca 18. stoljeća. Zna se, da je 1769. orguljaš u Baču, pa je dosljedno u Baču 1767. i 1768. bio novak. U Brodu kao orguljaš službuje 1773/74. Nakon toga 1775/76 u Požegi. Zatim 1776 do 1778. ponovo u Baču i kao orguljaš i kao učitelj novaka u pjevanju i orguljanju. Od 1778-1780. orguljaš

je u Đakovu, a onda ponovo u Baču 1781-1782. kao orguljaš i učitelj novaka u pjevanju i orguljanju. Tabule đakovačkog samostana navode od 1788. do 1800. fra Kuzmu Vutschka u Đakovu kao orguljaš u samostanskoj crkvi i u katedrali. Godine 1800. je u Đakovu umro. Njegova muzička ostavština ostala je u đakovačkom samostanu i tako je 1806. dospjela u brodski samostan, gdje se i danas nalazi.

S bratom Vutschkom je prof. Ladislav Šaban povezao i Franjevca o. Kristofora Kellerera kao skladatelja, od kojega je Vučko prepisao dvije skladbe (R-49 i 50) (duet i solo). Da li je o. Kristofor Kellerer glazbenik i skladatelj, ne znam, ali znam, da nigdje u Osijeku ni kao klerik teologije (1765, 66 i 67) a ni kao svećenik nije vršio službu orguljaša. U Osijeku službuje 1776. i vrši službu magistra sjemeništa i direktor je kora (magister seminarii et dirertor chori — Börsendorfer), a djeluje u Osijeku 1781. i 1782. To je sve!

Kellerer fra Karlo se spominje 1780. kao student teologije u Osijeku. O njemu ne postoje neki pobliži podaci. Ne nalazi se među studentima filozofije u Brodu od 1773. do 1781.

6. Kulturna ostavština

Brodsku, samostansku, kulturnu ostavštinu sačinjava nekoliko Raspela, par kipova i malo veći fundus slika iz 18. i 19. stoljeća.

Raspela:

1. Raspelo, postavljeno u blagovaonici na istočnom zidu između dva prozora. Korpus je 160 cm, a raspon ruku 152 cm. Tipično barokno, 18. stoljeće, korpus obojen. Vrlo lijepo i dobro uščuvano.

2. Raspelo, smješteno na istočnom zidu kapelice u prizemlju. Korpus je 94 cm, a raspon ruku 75 cm. Barokno iz 18. stoljeća, dobro uščuvano, korpus obojen.

3. Raspelo, nalazi se u sakristiji, korpus je 60 cm, a raspon ruku 47 cm, barokno, 18. stoljeće, obojeno, sačuvano.

4. Raspelo, obješeno u hodniku prizemlja na južni crkveni zid. Visoko je 4 metra, a korpus je 180 cm, dok je raspon ruku 110 cm. Obojen je korpus nekom žutom bojom, koja nije izvorna.

Kipovi

1. Kip Svetoga Franje Asiškog, visina mu je 122 cm, drvo, obojen, stojeći stav, dobro sačuvan, 18. stoljeće, barokni.

2. Kip Gospe, drvo, 118 cm visok. Na hodniku kata uz južni zid crkve.

3. Kip Sveti Ivan Nepomuk, drvo, stojeći stav, 160 cm 18. stoljeće, barokni. Ovaj kip se nalazio u niši jedne brodske kuće. Godine 1947. su neodgovorni elementi taj kip izvadili iz niše, gdje se nalazio i bacili ga u Savu. Ribari su ga u Polonju izvadili iz Save i sad se nalazi na katu hodnika uz samostansku crkvu. (Prot. conv. Brod. V, str. 380).

4. Kip Djevice (?), visok 90 cm, oštećene ruke, 18. stoljeće, barokni.

5. Kip Djevice (?), visok 98 cm, oštećene ruke, 18. stoljeće, barokni.

6. Kip Sv. Ivana Nepomuka u klečećem stavu (?), visok 62 cm, 18. stoljeće, barok, drvo, nema ruku.

Sva tri se nalaze na katu hodnika uz crkvu.

Slike

1. Poklon triju Kraljeva, ulje na platnu, 202x155 cm, barokna, 18. stoljeće (možda 1771. godine), tamna, obnovljena u Zagrebu po konzervatoru Jazu gosp. prof. Wiroubalu 1948. Slika je u tamnoj profiliranoj rami, širokoj 11 cm, a slikar je nepoznat (možda slikar Franjo iz Đakova). Djevica središnje sjedi. Dijete Isus je na njezinu krilu. Jedan Kralj pred Isusom kleči i drži kutiju, drugi je Kralj desno stoji, a treći Kralj stoji lijevo. Uz Mariju desno stoji Sveti Josip. Kompozicija dopadna.

2. Grješnica Magdalena u kući Šimuna gubavoga pere Isusu noge, ulje na platnu, 202x155 cm, barokna, tamna, naručena za samostansku blagovaonicu 1771. godine, a dao ju za samostan naslikati o. Mihael Gazan, gvardijan u Đakovu (Prot. conv. Diaco 1771. str. 25). Slika je svojom tehnikom izradbe i boja istovjetna slici »Poklon triju Kraljeva« i nema sumnje, da ih je slikao isti slikar (vjerojatno gosp. Franjo iz Đakova, koji je tada djelatan u Đakovu s bratom Henrikom Pölzlom i kiparom bratom Juniperom Stilpom. Slika je u profiliranoj, tamnoj rami, širokoj 11 cm. Obnovljena je 1948. po konzervatoru Jazu prof. Wiroubalu u Zagrebu.

Obje ove slike smještene su na sjevernom zidu samostanske blagovaonice.

3. Portret o. Marijana Jaića, ulje na platnu, 62x44 cm tamna, u tamnoj, profiliranoj rami 6 cm, sa zlatnim rubom uz sliku. Potječe iz 19. stoljeća. Nalazi se u blagovaonici.

4. Portret o. Ivana Velikanovića, ulje na platnu, 88x67 cm, slikar nepoznat, a slika je naslikana 1774. Rama je 6 cm široka, tamna. Dolje — desno piše P. F. J. V. M. P. aetat. suae in 50. To jest: pater, frater

Joannes Velikanović minister provincijalis, aetatis suae in 50. Otac, brat Ivan Velikanović, minister provincijal u svojoj dobi od 50 godina. Nalazi se u blagovaonici.

5. **Portret o. Euzebija Fermendžina,** ulje na platnu, 70x45 cm, rama smeđa, 8 cm široka. Na slici piše: P. Eusebius Fermendžin, +27. VI 1897, Našice. A. Gruber, iun. pinxit. Slikar je, dakle, A. Gruber, mlađi. Nalazi se u blagovaonici.

6. **Portret P. Geogius Čevapović,** 1786+1830, ulje na platnu, 59x45 cm, u tamnoj rami. Slikala: sestra Ivana Šimeta, milosrdnica, Zagreb. Nalazi se u blagovaonici.

7. **Portret Ivo Rodić,** 1826+1904, ulje na platnu, 59x45 cm, u tamnoj rami. Slikala sestra Ivana Šimeta, milosrdnica, Zagreb. Nalazi se u blagovaonici.

8. **Portret o. Leonardo Novaković,** ulje na platnu, 69x47 cm, u tamnoj rami. Slikar: J. Gruber. Nalazi se u blagovaonici.

Portret o. Ivana Velikanovića i o. Euzebija Fermendžina dao je gvardijan o. Marijan Mikić 1948. obnoviti konzervatoru prof. Wiroubalu, a portrete o. Ive Rodića i o. Đure Čevapovića naslikati sestri Ivani Šimeta, da tako ovjekovječi spomen ovih zaslužnih Franjevaca za brodski samostan.

9. **Marija Pomoćnica,** ulje na platnu, 84x61 cm, lijepa, barokna, u bogato ukrašenoj, pozlaćenoj rami, 8 cm širokoj. Djevica sjedi s lijeva u desno, drži dijete Isusa, koji svoje lice naslanja na Marijino lice. Tipična je Madona Pomoćnica i izvorna preslikana za vojničku kapelu Sv. Ane u tvrđavi, što potvrđuje i latinski zapis na poleđini slike, koji glasi:

Quod praesens Copia Bmam Virginem Mariam (vulgo Auxiliatricem) repraesentans, ipsius Originalis sui, quod abarchiduce Austriae Leopoldo Drerda sanstriae Oenipontum Tyroleos Metropolim delatum Miraculis clarum in Parochiali Ecclesia Sti Apostoli Jacobi Majoris ibidem a frequentissimo populo visitur et honoratur, immediato attactu sacrata sit, praesentibusque hisce rite attestor. Subdato Oeniponte anno 1749. 28. octobris.

Ingen Albuin Nergerer
L. p. cooperator ibidem.

Ovaj zapis svjedoči da je slika Pomoćnice kršćana naslikana kao kopija čudotvorne slike, koja se čuva u župnoj crkvi Sv. Jakoba, starijeg, apostola, u Insbruku, uz veliko štovanje naroda iz Tirola, i da je ova kopija dodirom čudotvorne slike u spomenutoj crkvi posvećena. O tomu svjedoči pečatom i potpisom Albuin Nergerer, upravitelj župe ondje, dana 28. listopada 1749. godine. Ova je slika iz kapele u tvrđi prenesena u brodski samostan poslije 1945. godine.

10. **Sveti Franjo Asiški,** portret, ulje na platnu, 98x73 cm, u profiliranoj, tamnoj rami, 10 cm širokoj. Svečev lik je gornji dio tijela s desna u lijevo, vrlo tamna, slikar nepoznat, a naslikana je u siječnju 1882. Za samostansku blagovaonicu naručio o. Ivo. Rodić, kao provincijal. Nalazi se u blagovaonici-zapadni zid.

11. **Sveti Antun Padovanski,** portret, ulje na platnu, 98x73 cm, u profiliranoj, tamnoj rami, 10 cm širokoj. Svetac je s Djetetom Isusom, s lijeva u desno. Slikar nepoznat, dosta tamna, a nabavljena je u siječnju 1882. za samostansku blagovaonicu po o. Ivi Rodiću, kao provincijalu. Nalazi se u blagovaonici — zapadni zid.

12. **Sveti Bonaventura,** portret, ulje na platnu, 98x73 cm, u profiliranoj, tamnoj rami, 10 cm širokoj. Svetac je središnje postavljen, gornji dio tijela. Slikar nepoznat. Naručena za brodsku samostansku blagovaonicu u siječnju 1882. Naručio je o. Ivo Rodić, kao provincijal. Oštećena je — čuva se u samostanu.

13. **Sveta Klara,** portret, ulje na platnu, 98x73 cm, u profiliranoj, tamnoj rami, 10 cm širokoj. Slikar je nepoznat, a nabavljena je u siječnju 1882. za brodsku, samostansku blagovaonicu. Naručio je o. Ivo Rodić, kao provincijal. Čuva se u samostanu. Krakirana je.

14. **Sveti Didak,** portret, ulje na platnu, 98x73 cm, u profiliranoj tamnoj rami, 10 cm širokoj. Slikar je nepoznat. Nabavio je o. Ivo Rodić, kao provincijal za brodsku samostansku blagovaonicu u siječnju 1882. Čuva se u samostanu.

15. **Sveti Ivan Kapistran,** portret, ulje na platnu, 98x73 cm, u profiliranoj, tamnoj rami, 10 cm širokoj. Slikar je nepoznat. Nabavio je o. Ivo Rodić, kao provincijal za brodsku, samostansku blagovaonicu u siječnju 1882. Čuva se u samostanu.

Spomenutih šest slika (10-15) samostanska Kronika spominje 3. siječnja 1882. godine (Prot. conv. Brod. IV, str. 17).

16. **Raspeće, slika,** ulje na platnu, 182x89 cm, u tamnoj rami, 18. stoljeće, slikar nepoznat. Nalazi se na stepeništu iz prizemlja u kat. Središnje je Isus na Križu, a sa strane su Marija, Isusova Majka i Sveti Ivan, apostol. Obnovljena je 1948. po konzervatoru prof. Wiroubalu u Zagrebu (Prot. conv. Brod. V, str. 227).

Značajan događaj u vezi te slike!

Po svjedočanstvu brata Narcisa Fertalja, orguljaša, godine 1944. u samostanu su bili smješteni vojnici — domobrani. Jedan od tih vojnika prije smrti u brodskoj bolnici, dopustio je svećeniku obznaniti, da mu je žao, što je u svojoj ludosti jednom zgodom na slici Raspeća cigaretom pripalio Kristu na Križu pupak. Kasnije u borbi, taj je vojnik metkom iz puške pogođen u pupak i od toga je umro. Smatrao

je to Božjom kaznom. To spaljeno mjesto na slici Raspeća je 1948. popravljeno, ali se ono i danas dobro razabire (Prot. conv. Brod. V, str. 280).

17. Sveti Ivan Nepomuk, oltarna slika, vrlo lijepa, dobro uščuvana, ulje na platnu, 183x95 cm, u širokoj 10 cm marmoriziranoj rami, slikar dobar, nepoznat, barokna iz 1779. godine. Svetac je postavljen središnje, drži Raspelo. Lijevo: mali krilati anđeo drži prst lijeve ruke na ustima, a desnom vijenac mučeništva. Čuva se na hodniku kata uz crkvu. Bila na oltaru do 1924.

18. Žalosna Gospa, ulje na platnu, 167x97 cm, u marmoriziranoj rami polomljene crte i polukružnog završetka. Slikar nepoznat, 18. stoljeće. Gospa sjedi ispod Križa i drži Isusovo tijelo s lijeva u desno. Slika je uščuvana, a slikar dobar. Nalazi se u katu hodnika uz crkvu. Bila na oltaru do 1924.

19. Sveta Elizabeta, ulje na platnu, 100x75 cm, u rokoko rami, pozlaćenoj ali istrošenoj, bogato profiliranoj, 7 cm širokoj. Svetica je postavljena središnje i obućena u kneževsko odijelo.Lijevom rukom malo uzdignutom drži novac da ga dade siromahu prema onoj evanđeoskoj : »Neka ne zna desnica što čini ljevica«! Slikar nepoznat ali dobar. Vjerojatno se nalazila u atici jednog od uklonjenih oltara. Čuva se u hodniku kata uz crkvu.

20. Sveti Antun Padovanski, ulje na platnu, 186x90 cm, u jednostavnoj smeđe obojenoj, 9 cm širokoj rami. Svetac središnje, stoji, u lijevoj su joj knjiga i ljiljan, a desnom blagosivlje. Slikar nepoznat, 18. stoljeće, barokna.

21. Sveti Florijan, ulje na platnu, 65x56 cm, središnje postavljen Svetac, a slika je krakirana. Slikar nepoznat. 18. stoljeće. Nalazi se na hodniku kata uz crkvu.

22. Sveti Marko, evanđelist, ulje na platnu, 85x89 cm, u lijepo oblikovanoj rokoko rami, 9 cm širokoj, tamnoj s pozlaćenim rubom. Slika je krakirana, 18. stoljeće, a slikar je nepoznat. Nalazi se na hodniku kata uz crkvu.

23. Sveti Josip, ulje na platnu, 80x66 cm, bez rame. Dobro je uščuvana. Slikar nepoznat, 18. stoljeće. Nalazi se na hodniku kata uz crkvu.

24. Jesus Paciens, ulje na platnu, 110x70 cm, bez rame, oštećena je, ali dobra, slikar nepoznat. Nalazi se u sobi zap. trakta.

25. Žalosna Gospa, ulje na platnu, 86x68 cm, jako krakirana, bez rame. Gospa stoji, u srcu su joj noževi, a na glavi kruna. Slikar nepoznat, 18. stoljeće. Nalazi se u sobi zapadnog trakta.

A što na završetku?

Pisati nije nikada ni jednostavno, ni lako, a najteže upravo o stvarima prošlosti, za koje svi gotovo kao po nekom već ustaljenu pravilu s izvjesnim smiješkom znadu reći: »E, to je samo po sebi razumljivo!« A što je to samo po sebi već razumljivo — siguran sam da takvi to ne bi ni znali reći, a još manje pokušali i dokazati.

Biti važan i u središtu pažnje — svojstvo je svakoga čovjeka — čak i djeteta, a posebno književnika, pisca, umjetnika i kulturnog radnika.

Možemo li im to zamjeriti?

Ne, nipošto, jer mjerilo prosuđivanja nije lako postaviti, a još manje odrediti. A možda i jest, ako se odvažno prizna, što je rijetkost, da sve ono što čovjek radi u zaboravi na samoga sebe, ne smije postati isticanje samoga sebe, predmet koristoljublja i uživanja u sebi.

Ako učenjaka privlači Istina, koja mu se neprestano pojavljuje zastrta koprenom tajnovitosti i što joj se više približava ona mu dalje izmiče i tako ga uvijek iznova privlači da traži i ispituje. Ako je Ljepota umjetniku živi Netko, kojega pokušava otkriti igrom svjetla i sjene, prelijevom boja i skladom odnosa, gdje jedna točka zna sve ostale i gdje se po bezbrojnim crtama pojavljuje Lice, uvijek mlado, uvijek novo, nedostižno, a čija opojna i ganutljiva intezivnost nije nikada prestala prosijavati umjetninu... Ako za sveca Dobrota i Ljubav nisu puke riječi nego živi, osobni i prisutni Netko, koji nije nikakvo iznašašće nego najslađe otkriće, osobni susret, onaj Drugi, koji je dublji od njega i više od najviše njegove zamisli, na kome se njegova osobna veličina može sagraditi i do vrhunca usavršiti. Mogu li tada učenjak, umjetnik i svetac postaviti sebe same ispred Istine, Ljepote, Dobrote i Ljubavi, a čine to kad sami sebe prave važni i u središtu pažnje i divljenja? Ne bi li takav njihov postupak zasjenjivao i ograničavao Istinu, Ljepotu, Dobrotu i Ljubav i priječio slobodno odsijevanje Istine, Ljepote, Dobrote i Ljubavi, kojoj su svojom bitnošću trebali postati samo posrednici za druge i drugima?

Kristalne vaze ne zaustavljaju sunčanu svjetlost na sebi nego čine da ona slobodno prolazi. Oslikani crkveni prozori omogućavaju raspjevanost boja u svim njihovim prelijevima i skladu, ako ih se gleda iz crkvenog prostora. Zlatne aureole iznad glava svetačkih kipova i na njihovim slikama nijesu samo puste manire vjernika.

Svoje susrete s Istinom učenjak nikada ne prodaje. Takav bi postupak smatrao svetogrđem, jer se s Istinom u svim pojavnostima svijeta, svemira i života susretao samo divljenjem, koje rađa poklonstvo i dar. »Znanost prestaje, kad prestane divljenje.« uskliknuo je Einstein, najveći među velikim učenjacima. I s pravom!

Jednako čini i pravi umjetnik, ponizni službenik Ljepote. Za njega Ljepota nije nešto što se može tumačiti nego živi Netko, koga se može osjetiti. »Onima, koji me pitaju što sam svojim pjesmama htio reći — Tagore odgovara: Tu nema što razumjeti. To treba osjetiti. I najbolja poslastica ne vrijedi, ako ti je netko baci u lice!« Francuski književnik Flaubert piše: »Prije će me vidjeti fijakeristom u Parizu nego da pišem za novac!« »Zašto htjeti biti nešto, kad možeš biti netko!« isti je Flaubert odgovorio pjesniku Baudelerau, kad je tražio Flaubertovu podršku za ulazak u Akademiju besmrtnika. A za jednoga klaviristu, koji je poslije jednog umjetnički otsvirana koncerta stao ispred klavira i uživao u pljesku slušatelja, netko je vrlo dobro primjetio: »Vidio sam, kako je jedan anđeo pao sa svoga neba«!

Ako tako govore umjetnici, što će tek reći svetac, životni poklonik Dobrote i ljubavi, koji iskustveno zna da je Dobrota i Ljubav živi, osobni i prisutni Netko, kojega kao najdražeg Gosta može susresti samo u šutnji i sabranosti svoje unutrašnjosti. Za njega je Kristovo svjedočanstvo ženi Samarjanki grješnici sa sedam muževa, životni putokaz: »Ženo, vjeruj mi, dolazi čas — sada je — kad će se istinski klanjaoci klanjati Ocu u duhu i istini (...). Bog je duh, i koji se njemu klanjaju, u duhu i istini treba da mu se klanjaju« (Iv 4,21-24). To jest: Ti bi Ga ljubila, da ga znaš, ta On je sve što tražiš: Ljepota, Dobrota, Istina i Ljubav, i On te već davno čeka u srcu tvom!

Čovjek, učenjak, umjetnik, svetac — najveći i najistaknutiji među osrednjima i malima, a jednako i svi ostali, koji djeluje u zaboravi na samoga sebe, ne može se praviti važan i uporno se gurati u središte pažnje, jer bi to bio pokušaj zvučnim riječima prekrivati prazninu sadržaja.

Priznaj: »Što imaš da nisi primio? Ako si primio, što se hvastaš kao da nisi primio?« — piše Pavao Korinćanima (I Kov 4,6). Gospodar ne duguje ništa sluzi. A kad je sluga izvršio što je primljenim darovima bio dužnost izvršiti, reći će: »Sluge smo beskorisne! Učinismo što smo bili dužni učiniti« (Lk 7,10).

Etiketa ne jamči sadržaj i vrijednost djela. Stoga, jedino što se nakon duga, napora, mukotrpna i nenaplativa probijanja zaprašenim ulicama i uličicama prošlosti može reći, jest:

— Pogledajte izvore i literaturu!

Pisac

Knjižnica franjevačkog samostana

7. POVIJEST KNJIŽNICE FRANJEVAČKOG SAMOSTANA

napisao: mr Stjepan Blažanović

Govoriti o povijesti jedne knjižnice znači ujedno govoriti o ustanovi u kojoj je nastala. Budući da je o samostanu u ovoj knjizi mnogo rečeno, nastojat ćemo u ovom članku izbjeći ponavljanja. Ipak neke odrednice kao što su: nastanak, ukidanje i ponovno uspostavljanje samostana morat će se ponovo spomenuti.

Kada se govori o povijesti knjižnica u Hrvatskoj, moramo reći da su upravo crkvene knjižnice najstarije. Tako Josip Badalić u svojim djelima spominje najstarije knjižnice:

— Metropolitansku biblioteku osnovanu u 11. stoljeću
— Knjižnicu Frańjevačkog samostana Zagreb, osnovanu u 13. stoljeću i druge.

To je razumljivo zbog toga što su svećenici bili jedini pismeni ljudi i jedini nosioci kulture u našim krajevima kroz više stoljeća. Dok je u nekim našim krajevima cvjetala kultura, Slavonija je služila kao predzidje kršćanstva i kulture uopće u stalnoj borbi s Turcima. Kulturni život u to vrijeme nezamisliv je bez franjevaca kako u Bosni tako i u Slavoniji.

Sretna je okolnost što su franjevci od Turaka dobili dopuštenje da se mogu naseliti u Velikoj. Odatle su oni krenuli u osnivanje župa po Slavoniji. Pouzdano se zna da je župa Brod osnovana prije 1623. godine. Sastavni dio osnovnog inventara svake župe su biblijski tekstovi. Tako možemo pretpostaviti da su prve Biblije (knjige) došle u Brod i ostale u njemu u prvoj polovini 17. stoljeća. Zbog visoke cijene tiskanih knjiga u to vrijeme se često susreću prepisane knjige. Tradicija prepisivanja knjiga kod franjevaca je bila vrlo razvijena, uvjetovana i obavezom posjedovanja crkvenih tekstova za potrebe bogoslužja. Kako se razvijala brodska župa, tako je rasla i potreba za većim brojem knjiga.

Oslobođenju Slavonije od Turaka znatno su doprinjeli franjevci, od čega, jedan dio zasluga otpada i na brodske franjevce čija je kuća 1691. dobila na značaju u okviru Provincije. Među njima istakao se o. Augustin Jarić, čijom je zaslugom kuća brodskih franjevaca 1694. proglašena rezidencijom, a predstojnik kuće i čitavog grada postao je o. Jarić.

Knjiga je oduvijek smatrana mjerilom kulture određene sredine te smatramo da je to došlo do izražaja i u prvim godinama slobode u gradu Brodu. Augustin Jarić je odmah prišao izgradnji drvene crkve i samostana. Čini se da ih je dovršio do 1700. godine.

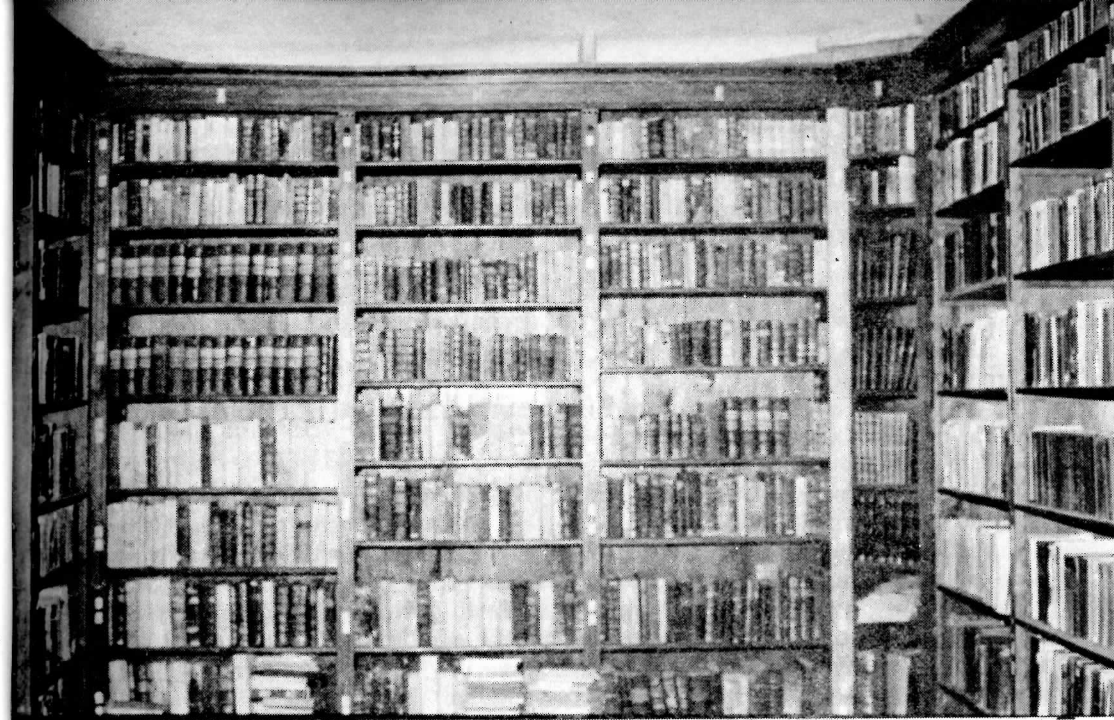
Povlačenje Turaka iz Slavonije izazvalo je odmazdu na hrvatskom stanovništvu u Bosni, a naročito na njihovim dušobrižnicima. To je jedan od razloga što su se mnoge hrvatske obitelji noću prebacivale preko Save tražeći utočište u Slavoniji. Brod je bio povoljno mjesto za naseljavanje, zbog čega je u njemu u to vrijeme naglo porastao broj stanovnika.

Prema službenim izvještajima iz 1708. u Brodu (ne računajući Podvinje) bilo je 13 redovnika. Neki od njih su bili izbjeglice iz Bosne što dokazuje i prvi gvardijan brodskog samostana, a bio je to o. Ivan iz Bijele — stare opustošene bosanske župe. Dakle, 1708. godine rezidencija u Brodu postaje Franjevački samostan. Mnogi pridošli Franjevci sa sobom su donosili i najveću dragocijenost koju su imali, a to su bile crkvene knjige. To nas navodi na pomisao da je njih desetak, koliko ih je bilo krajem 17. stoljeća, već posjedovalo lijepu zbirku knjiga tj. da bismo početak Knjižnice Franjevačkog samostana mogli vezati uz 1700. godinu. Ako tomu dodamo i činjenicu da je do tada, župa već 77 godina postojala, za očekivati bi bilo da je za to vrijeme posjedovala određenu knjižnicu. Mnoga teorijska razmatranja knjižnicom smatraju organiziranu zbirku knjiga od oko 100-200 svezaka, što na osnovu b oja redovnika i prilikama u kojima su živjeli možemo pretpostaviti već od samoga otvaranja samostana. Vremenska odrednica nam je potrebna kao polazište u našim daljnjim razmatranjima i stoga smo se odlučili za 1700. godinu.

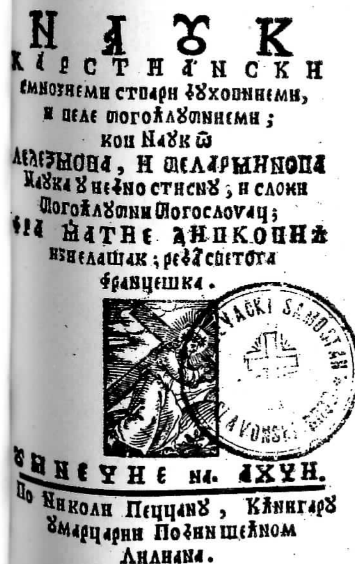
Proglašenje brodske Franjevačke rezidencije samostanom, izvršeno je 1708. kada je u njemu bilo 13 redovnika. Ako tomu dodamo i ponekog brata laika, možemo reći da je u to vrijeme u njemu zajedničkim životom živjelo petnaestak ljudi. Biblije i molitvenici su im bili sastavni dio svakodnevnog života, zbog čega nismo sigurni da su sve knjige u samostanu bile na jednom mjestu (knjižnici) ili po redovničkim sobama.

Svakako su: bogatstvo knjižnog fonda u samostanu i uvjeti rada omogućili da se u Brodu 1710. godine otvorio Provincijski studij filozofije. Prema prihvaćenom programu trajao je tri godine. Vodio ga je lektor filozofije o. Luka Pontić. Radi poređenja sa isusovačkim studijem u Požegi i ovaj studij je nakon jedne generacije prešao u Požegu.

Naročitu potrebu za knjižnicom imao je samostan od 1712 — 1720. godine kada je bio proglašen kućom novicijata, gdje su klerici dobar dio vremena provodili uz knjige. Provincijski studij filozofije će ponovo nastaviti sa radom u Brodu u periodu od 1720 — 1783. godine.

Unutrašnjost knjižnice Franjevačkog samostana Brod

НАУК
КРСТЯНСКИ
СМНОЗИЕМИ СТВАРИ ДУХОВНИЕМИ,
И ВЕЛЕ БОГОЉУБНИЕМИ;
КОИ НАУК О
ЛЕДЕЗМОВА, И БЕЛАРМИНОВА
НАУКА У ВЕЋНО СТИСНУ; И СЛОЖИ
БОГОЉУБНИ БОГОСЛОВАЦ;
ФРА МАТИЕ ДИВКОВИЋ
ИЗ ЈЕЛАШАК; РЕДА СВЕТОГА
ФРАНЦЕШКА.

У БНЕЦИЕ НА. АХЧИ.
По Николи Пеццану, Книгару
У Марцарии Подписаном
Лиценца.

(Br. 41)

Matija Divković: Nauk, 1698.

Pečat knjižnice

U V O D

U

LATINSKO RICSIH SLAGANJE S'NIKKIMA

NIMACSKOG JEZIKA BILIXKAMA

ZA KORIST

SLOVINSKIH MLADICHAH SLOXEN

PO

O. F. Marianu Lanosſovichu Red.
M. B. od Obslux. Derxave S. Ivan. Kapiſtrana Mudroznanſtva jurve Shtiocu, a ſada njemu u Kraljevskoj Ucſionici Officskoj za vrime Ucſitelju.

PERVI DIO.

S' Dopushtenjem Starjih.

U OSSIKU,

SA SLOVIH IVAN. MARTINA DIWALT,
GODINE MDCCLXXVI.

(Br. 144)

Marijan Lanosović: Uvod, 1776.

Pored knjiga, zna se da je knjižnica imala nekoliko svezaka notnog materijala, jer je glazbena izobrazba kod franjevaca jako njegovana. Tako se prve orgulje u samostanu spominju u Kronici u 1736. godini. Orgulje su se koristile za obučavanje klerika što svakako podrazumijeva i posjedovanje glazbenih priručnika. Zna se da je brodski samostan 1750. dobio na poklon »Kantualu« — rukopisnu knjigu nota koja je te godine bila prepisana za potrebe svih samostana.

Iz vremena kada je u samostanu radila »Franjevačka visoka filozofska škola« sačuvan je veliki broj bilježnica pojedinih studenata, koji su bilježili predavanja svojih profesora. Sami profesori su pisali priručnike za svoje slušače. Tako je lektor Blaž Šimić predajući od 1732-1725 sastavio: »Introductio ad universam Aristotelis Philosophiam«, (nalazi se u Iloku pod rednim brojem C-293).

Drugi lektor o. Luka Bebrić u periodu od 1751-1753 napisao je uvodno predavanje iz filozofije i logike. Jedan od glasovitijih lektora na studiju filozofije u Brodu bio je o. Jeronim Bačić. Rođen je u Brodu. Kao lektor radio je 1753/54. godine. Intezivno je radio na prikupljanju i sređivanju knjiga u samostanu. Na njegovu inicijativu donesena je odluka da se odredi jedna soba za potrebe knjižnice. O tome se govori u kućnoj Kronici na stranicama 138-157. Prvi zapis je iz rujna 1772. godine. Kaže se da je određena treća soba s desna, kod stuba u zapadnom krilu samostana da se uredi za potrebe knjižnice. Soba je uređena za mjesec dana. Već u listopadu iste godine Kronika izvještava da je soba uređena. Braća laici su napravili drvene police za knjige. Tada je knjižnica iz neke druge prostorije u samostanu preseljena u ovu sobu. Prvim službenim knjižničarom imenovan je upravo o. Jeronim Bačić. Pokazao se kao veliki poznavalac knjiga. Napravio je knjigu inventara čitave knjižnice. Signature pisane njegovom rukom i danas se nalaze na najstarijim knjigama u knjižnici. Bačić je službu knjižničara obavljao od 1772-1777. godine, tj. punih pet godina. U njegovo vrijeme je nabavljeno mnogo vrijednih knjiga među kojima i dvije inkunabule:

1. BIBLIA. Basileae, Johannes Amerbach, oko 1492-1494. 4⁰ 297 1.

2. BIBLIA. Cum Glossa ordinaria Walafridi Strabonis et aliorum et cum postillis Nicolaj de Lyra... Venetiis, Paganinus de Paganinis, 18. IV 1495. 4⁰ 1013-1397 1. Gotica.

Poslije Bačića za knjižničara je 1777. imenovan o. Mihajel Pitinčević koji je ujedno vršio i dužnost gvardijana samostana. Njega je na dužnosti gvardijana i knjižničara naslijedio o. Simon Bukvić. Već slijedeće godine knjižničar i gvardijan postaje o. Marko Gužvić i na toj dužnosti provodi dvije godine. Nakon te dvije godine, 1781. za knjižničara je imenovan o. Petar Čavčić, koji je i sam kasnije bio gvardijan. Od 1782-1785. kao knjižničar u Kronici se spominje o. Blaž Tadijanović.

Činjenica da su dužnost knjižničara u Knjižnici Franjevačkog samostana u Brodu obavljali uglavnom poglavari samostana (gvardijani) najbolje nam ilustrira koliki su značaj franjevci ovog samostana pridavali svojoj knjižnici. Nadalje, to je bilo povezano i sa potrebom nabave nove knjižne građe koja je morala ići preko kućnog poglavara.

U najvećem procvatu samostanske knjižnice došlo je do odluke o ukidanju samostana. Bilo je to 1787. godine. Takva odluka je prouzrokovala da se je veliki dio samostanskog inventara prenio u druge samostane. Istu sudbinu je doživjela i samostanska knjižnica. U Kronici samostana Našice stoji zabilježeno da su te godine dopremljene knjige iz brodskog samostana i priključene našičkoj knjižnici (Lib. mem. str. 154).

Analizirajući knjižne fondove samostana: Požega, Osijek i Đakovo došli smo do zaključka, na osnovu bilježaka na knjigama, da su se svi ovi samostani tom prilikom obogatili knjigama iz Knjižnice Franjevačkog samostana Brod.

Čini se da su neke knjige na vrijeme sklonjene iz knjižnice i smještene u druge prostorije tako da nisu bile odnešene. Takav je slučaj i sa dvjema inkunabulama, kojih je sigurno bilo u ovoj knjižnici znatno više, što dokazuje broj inkunabula u drugim samostanima koji su preuzeli knjige iz ove knjižnice. Preostale knjige su brižno sakupljane. Može se reći da je Knjižnica Franjevačkog samostana pred kraj 18. stoljeća bila svedena na 200-300 svezaka koliko je imala i početkom istog stoljeća.

Dolazak o. Marjana Lanosovića u Brod početkom 19. stoljeća vrlo je značajan za Knjižnicu i čitav samostan. Lanosović se dogovorio s biskupom Antunom Mandićem kome je za potrebe sjemeništa ustupio Franjevački samostan u Đakovu, a za uzvrat otvorio ponovo samostan u Brodu. Te godine (1806) iz samostana Đakovo došle su u Brod i mnoge knjige. Sačuvan je i popis knjiga iz 1806. godine. Popis se nalazi u arhivskoj kutiji A-V-5. Dopremljene knjige na sebi nose bilješku »Conventus Dijakoviensis« ili samo »Diakovar«. Popis dopremljenih knjiga podijeljen je u osam grupa:

Index Librorum Bibliothecae Conventus ss
Trinitatis Brodensis

Grupa	Naziv	Signatura	Naslova
1.	Opera Scripturistica	A	31
2.	Opera Canonica	B	33
3.	Opera Dogmatica	A i T	45
4.	Opera Ecclesiastica	E	31
5.	Opera Philosophica	P	52
6.	Opera Historica et Geographica	O	62
7.	Opera Humaniora	s/s	57
8.	Opera Illyrica	I	70
		ukupno:	381

Kao što se vidi iz popisa preuzeta knjižica je imala 381 naslov i 536 svezaka. Ovaj popis će prilikom vizitacije 1857. godine prilikom uspoređivanja sa novim popisom fonda verificirati provincijal o. Paulus Nagy.

Ako se popisu preuzetih knjiga iz Đakova doda broj knjiga koje su se sačuvale u Brodu, može se pretpostaviti da je u jesen 1806. godine Knjižnica Franjevačkog samostana imala oko 600 naslova ili oko 750 svezaka.

Iako je bio smanjen broj svezaka u Knjižnici, ponovo se javila potreba za uspostavljanjem dužnosti knjižničara. Tako je već 1807. za knjižničara imenovan o. Klement Oriovčanin. Kao veliki ljubitelj i poznavalac knjiga o. Klement je i sam imao lijepu zbirku knjiga koju je kasnije poklonio samostanskoj knjižnici. Prema bilješkama koje se susreću na knjigama veći broj knjiga knjižnici su poklonile slijedeće osobe:

o. Filip Matković
o. Domeniko Šarčević
o. Grga Čevapović
o. Marijan Jaić
o. Luka Bebrić
o. Leonardo Novaković
o. Antun Leskovac
o. Bruno Kovačević
o. Ivan Velikanović
o. Blaž Tadijanović
o. Ivo Rodić
o. Gaudencije Bartolov
o. Josip Pavišević
Božena Kermenc iz Zagreba.
Ivan Leskovac i Dragan Arić iz Slavonskog Broda.

Sačuvana je bilješka da je o. Blaž Tadijanović boraveći u Magdeburgu kupio i poslao u Brod pet knjiga. Iz toga se može zaključiti da je jedan od oblika nabave bila kupovina knjiga u mjestima u koja su Franjevci putovali. Drugi oblik nabave knjiga bili su pokloni knjiga od fratara koji su sami objavljivali svoja djela ili poklanjali djela iz svoje knjižnice kao što su bili gore spomenuti. Sasvim je razumljivo da se knjižnica trudila pribaviti djela svih onih autora koji su neko vrijeme boravili u ovom samostanu. Treći oblik nabave su bile ostavštine svećenika koji su svoj život završavali u ovom samostanu i po običaju njihova imovina postaje samostansko vlasništvo, a knjige odlaze u samostansku knjižnicu.

Poslije o. Marijana Lanosovića za provincijala je imenovan o. Grga Čevapović-Požežanin. Boravio je u brodskom samostanu u vrijeme kada je umro Lanosović. U samostansku Kroniku II (str. 115) 1812, godine zabilježio je Lanosovićevu smrt. Sam o. Čevapović je svojim zalaganjem i poklonima znatno obogatio samostansku knjižnicu u Brodu.

Svakim dolaskom novog Franjevca u samostan dolazile su i nove knjige u samostansku knjižnicu, iako nije bio običaj da Franjevci prelazeći u novi samostan sa sobom prenosi bilo što od imovine. Naime, pregledavajući današnji fond knjiga ove knjižnice na knjigama smo pronašli oznake slijedećih samostana: Požega, Osijek, Bač, Vukovar, Ilok, Đakovo, Petrovaradin, Šarengrad, Cernik, Virovitica, Koprivnica, Varaždin, Krapina, Karlovac, Trsat, Kostajnica i drugi. Iznenadila nas je oznaka samostana: Beč, San Pelten, Marija Lazendorfnis i Hippolytanus. Objašnjenje smo pronašli u knjizi: »Brevis memoria Provinciae Capistranae ab erectione sui de Provinciae Bosnae Argentinae anno 1757 di 1. augusti. Budae 1857. u kojoj se (str. 34) kaže da su 1825. godine i četiri austrijska samostana pripadala Capistranskoj provinciji.

Ovdje treba spomenuti da je u Franjevačkom samostanu u Brodu 1855. dopremljena i Knjižnica obitelji Brlić. Kada je te godine umro Ignjat Alojzije Brlić, a sinovi su mu bili na studiju u Beču oni se dogovoriše da prenesu obiteljsku knjižnicu u samostan na čuvanje. Prenešena knjižnica je brojala od 8-9 tisuća knjiga, tako da je zapremala čitavu jednu sobu. Već slijedeće godine pisala je generalica Katarina Šajatović r. Brlić svome bratu Torkvatu u Beč: »Jučere dojde vikar k meni da ga je Gvardijan poslao da sobu gdje je biblioteka trebaju. Nego da ju ispraznimo. Ja sam mu poručila da dok tebi ne pišem ne znam kuda sa knjigama. To je sada novi Gvardijan nekaki Matijević, ja ga i ne poznajem još...« Pismo je datirano 13. X 1856. U svome odgovoru iste godine Torkvat odgovara sestri: »Biblioteka do mog povratka u manastiru ostat mora, a ja ću provincijalu pisati...«. Već slijedećeg mjeseca, 9. XI 1856. Katarina piše bratu: »Fratri nisu više ništa zbog Biblioteke poručivali. Valjda će je ostaviti na miru«. Tako je i bilo te će Knjižnica obitelji Brlić ostati u samostanu punih dvadeset godina. (Blažanović, S.: Knjižnica obitelji Brlić. Slav. Brod 1983. str. 60).

U periodu od 1806-1857 knjižnica Franjevačkog samostana u Brodu doživjela je snažan uspon. Te godine je ponovo prepisan popis knjiga dopremljenih iz samostana Đakovo i verificiran od strane provincijala fra Paulusa Nađa. Popis je uglavnom identičan onome iz 1806, godine. Čini se da je taj fond imao posebno vođenje i rukovanje. U novom popisu došlo je samo do izmjene signatura. Nije nam poznato zbog čega se taj popis vodio odvojeno od ostalog fonda i tako brižno čuvao za razliku od drugih popisa kojih je sigurno bilo, a nisu sačuvani do danas. Posebnu vrijednost iz ovog popisa za nas predstavljaju »Opera Illyrika«, koja je brojala 70 naslova i 128 svezaka. U njoj se susreću djela naših autora. Spomenimo samo neke: Adžić, Bandulović, Kanižlić, Lanosović, Glavinić, Relković, Brlić, Velikanović...

Sredinom 19. stoljeća naročito se počela bogatiti knjižnica djelima na hrvatskom jeziku, koji će se tih godina početi pojavljivati i u bilješkama kućne Kronike.

U samostanskom arhivu sačuvano je više književnih oglasa koje su slali pojedini izdavači i tiskari Knjižnici Franjevačkog samostana u Brodu. Tako susrećemo više oglasa »Jadranske straže«, »Matica hrvatske«, »Društva sv. Jeronima« i drugih. Uz to sačuvano je i više računa od Narodne knjižare iz Zagreba od 1920. godine. Računi se odnose na pošiljke knjiga od 5-20 knjiga. Mogu se susresti i ponude od samih autora kao što je slučaj sa knjigom: »Jelas polje njegova sadašnjost i budućnost« koju je poslao autor, R. Franjetić 1926. godine. Kao što se može vidjeti iz knjižnog fonda ova knjižnica nije nabavljala samo crkvene knjige.

Posebnu vrijednost ove knjižnice predstavljaju knjige starijih izdanja, naročito onih tiskanih u Slavoniji. Osim dvije spomenute inkunabule samostanska knjižnica posjeduje veliki broj knjiga iz 16. i 17. stoljeća, uglavnom na latinskom jeziku. Treba spomenuti i značajan broj knjiga iz 18. stoljeća koje su većinom pisane njemačkim jezikom. U 18. i 19. stoljeću pojavljuju se knjige koje su tiskane na hrvatskom jeziku, a neki od njihovih autora službovali su i u brodskom samostanu.

Možemo slobodno reći da su knjige i samostan dobro preživjeli ratna vremena. Knjige su se sačuvale bez većih oštećenja. Poslije rata knjižnica je premještena u istočno krilo samostana u kome danas zaprema tri prostorije sa ukupnim fondom od oko 20 000 svezaka (15000 knjiga i 5000 novina i časopisa).

Velikim razumijevanjem sadašnjeg gvardijana mr Domagoja Šimunovića i upornim radom fra Vatroslava Frkina, čiju sam pomoć u istraživanju ove knjižnice često trebao, popisane su sve knjige tiskane do 1850. godine. Bilo bi interesantno navesti ta djela ili bar njihove autore što nismo u mogućnosti zbog ograničenosti prostora. Ovdje ćemo samo spomenuti da popis knjiga naših autora koje su tiskane do 1850. godine iznosi 435 naslova.

Sve knjige su oštambiljane okruglim štambiljom prečnika 4 cm na kome piše: »Bibliotheca conventus Fratrum minorum Brodii«. Značajan je doprinos ove knjižnice izložbi: »Pet stoljeća knjige u Slavonskom Brodu i brodskom Posavlju krajem 1983. godine. Od 500 postavljenih izložaka njih 300 su bile knjige iz Knjižnice Franjevačkog samostana. To najbolje govori o njenoj vrijednosti u odnosu na ostale knjižnice brodskog Posavlja. Možemo sa sigurnošću reći da je Knjižnica Franjevačkog samostana u Brodu najvrednija i najstarija knjižnica u brodskom Posavlju. Od sve građe koja se čuva u knjižnici, na kraju spomenimo zbirku od oko 1000 rukopisa od sredine 17. stoljeća do novijih dana od koje ćemo spomenuti samo rukopise Marijana Lanosovića tj. njegove četvorojezične riječnike: njemačko-hrvatsko-latinsko-mađarski i njemačko-hrvatsko-latinsko-talijanski riječnik.

Zbog izuzetne vrijednosti knjižne građe koju ova knjižnica posjeduje i potrebe da se ona učini dostupna javnosti, društvo je spremno uložiti u nju znatna ulaganja. Tako će ove godine biti nabavljeno pet

trezora za zaštitu najvrednije građe. Završen je popis građe, radi se na izradi kataloga poslije čega će se prići stručnoj valorizaciji cjelokupnog fonda u želji da se Knjižnica Franjevačkog samostana u Brodu proglasi spomenikom kulture najviše kategorije.

(mr Stjepan Blažanović, voditelj Razvojne (matične) službe Gradske biblioteke Slavonski Brod)

Izvori i literatura

1. **Protocollum seu liber annotationum rerum notabilium conventus SS. Trinitatis,** labore, cura et sumptibus Fratrum Minorum S. Francisci de observantia Provinciae Bosnae Argentinae Brodii in Slavonia ad ripam limpidissimi Fluminis Savi fundati die 30. oct.

Knjiga je naknadno uvezana u tvrde korice, boje habita, veličina 35x21 cm, 332 stranice. Protokol je započeo pisati o. Ivan Naranchich 3. I 1737. po odredbi provincijala o. Luke Karagicha. Razlog vođenja Protokola označio je provincijal Karagić: »Contra innimicorum ferocium furientis procelarum spumas Librum seu Protocollum rerum cujuscumque Conventus notandarum pro refractione fluctuum feri maris prudenter instituit-scilicet Ordo Minorum; ultimatim P. Lucas Karagich (...) demandavit

a) Protokol I, od 1737-1812, 332 stranice
b) Protokol II, od 1812-1814, stranica 11
c) Protokol III, od 1814-1878, stranica 268
d) Protokol IV, od 1879-1932, stranica 364
e) Protokol V, od 1933-1956, stranica 392
f) Protokol VI, od 1957 do danas.

Navodim: Prot. conv. Brod. I,II,III,IV,V i VI.

2. **Protocollum conventus Posegiensis Sancti Spiritus I,**stranica 960, veličina 33,5x22 cm, uvezano u tvrde korice, koža boje habita. O Brodu se nalazi na 914.-915. stranici. Rukopis, lat. kursiva.

3. **Protocollum antiqui conventus divi Antonii thaumaturgi Nassicis,** 1739., veličina 34x22 cm, uvezano u kožu, 634 stranice. O Brodu na stranici 154. Rukopis, latinska kurziva.

4. **Protocollum seu conscriptio totius Provinciae Bosnae Argentinae (...) Ad usum conventus Vellicensis Sancti Augustini,** 1735. O Brodu na 418. i 419. stranici. Veliki format, latinska kurziva.

5. **Arhivska građa sabrana i smještena u kutije: A-V-4; A-V-5; A-X.I. Sve o brodskom samostanu.**

6. **Arhivska građa samostana u Đakova-**u jednoj kutiji

7. **Arhivska građa u Požegi — Mislelanea I.**

8. **Protocollum vonventus Immaculatae C.B.M.V. Diacovae,** anno 1740-1806, str. 1-86. Čuva se u brodskom samostanskom arhivu ASBro, B-2.

Paraphrastica et topographica expositio (...). Napisana u Velikoj 1730, str. 1-158. Čuva se u brodskom samostanskom arhivu ASBro, B-2.

10. **P.E. Fermendžin, Acta Bosnae potissimum ecclesiastica,** od 925-1752. godine. Monumenta spectantia XXII, Jazu, Zagreb 1892.

11. **P.E. Fermendžin, Chronicon observantis Prov. Bosnae Argentinae,** Starine XXII, Jazu Zagreb 1890.

12. **L. Waddingus, Annales Minorum,** t. XXII i XXIII, Ad Claras Aquas, god. 1934.

13. **P. Emericus Pavich, Ramus viridantis olivae,** Budae, 1766.

14. **P. Gregorius Csevapovich, Catalogus obs. Prov. S. Joannis a Capistrano,** Budae 1823.

15. **P. Gregorius Csevapovich, Recensio obs. Prov. Min. S. Joannis a Capestrano,** Budae 1830.

16. **Josip Bösendorfer, Diarium conventus S. Crucis Essekini,** Starine, XXXV, Jazu, Zagreb 1916.

17. **Izvještaj fra Ivana Krst. de Vietri,** generalnog komisara za bosansku provinciju, iz M.N.Batinića, Njekoliko priloga k bosanskoj crkvenoj povijesti, Jazu, Starine, XVII, Zagreb 1885.

18. **K. Draganović, Izvješće fra Tome Ivkovića, biskupa** skradinskoga iz godine 1630., Zagreb, Croatia Sacra.

19. **Izvještaj o Bosni o. Pavla iz Rovinja 1640,** Jazu, Starine, XXIII, Zagreb 1890.

20. **Dr. o. Dominik Mandić, Franjevačka Bosna,** Rim 1968.

21. **Dr. fra Julijan Jelenić, Kultura i bosanski franjevci I,** Sarajevo 1912.

22. **Zbornik radova o Matiji Divkoviću,** Institut za jezik i književnost u Sarajevu 1982.

23. **Andrija Zirdum, Franjevačka provincija Bosna Srebrena u Divkovićevo vrijeme.** (u Zborniku kao pod 22.).

24. **Brevis memoria Provinciae Capistranae,** (1757-1857), Budae 1857.

25. **o. Julije Jančula, Franjevci u Cerniku,** Slav. Požega 1980.

26. **o. Julije Jančula, Povijest Cernika i cernička samostanska kronika,** Slav. Požega 1980.

27. **Auguiste Baylly, Saint Francois D' Assise et la revolution evangelique,** Paris, 1939.

28. **Dr. o. Emanuel Hoško, Franjevačka visoka škola u Slavonskom Brodu,** Nova et Vetera, Sarajevo 1977., god. XXVII, svezak II, str. 69-98.

29. **Paškal Cvekan, Velika i njena bogata prošlost,** Velika 1982.

30. **Paškal Cvekan, Franjevci u Požegi,** Slav. Požega 1983.

31. **Paškal Cvekan, Franjevci u Abinim Našicama,** Našice 1981.

32. **Paškal Cvekan, Dva glazbena rukopisa iz Franjevačkog samostana u Đakovu,** S. Cecilija XLVII (1977-3).

33. **Prof. Ladislav Šaban, Glazbena zbirka knjižnice Franjevačkog samostana u Brodu** 1983. Rukopis.

34. **Frkin-jurić, Pet stoljeća knjige u Slavonskom Brodu i Brodskom Posavlju, Slav. Brod, 1983.**

35. **Arhiđakonat Guescha et Szincze, Prot 29/I od 1730-1746.** Nalazi se u Nabd. arhivu u Zagrebu.

36. **Dr. Josip Buturac, Katolička crkva u Slavoniji za turskoga vladanja,** Zagreb 1970.

37. **Josip Bösendorfer, Crtice iz Slavonske povijesti,** Osijek 1910.

38. **Emericus Gašić, Brevis conspectus historicus,** Mursae (Osijek) 1944.

39. **Franjo Pipinić, Župe požeškog konsistorija 1751. godine** Katolički list 1943, tečaj 94, broj 14 i 17.

40. **Diplomata augustissimorum imperatorum** (...) Leopoldi I, Josephi I, Caroli VI ac Mariae Theresiae collata Prov. S. Crucis Bosnae Argentinae nunc ab anno 1757. S. Joannis a Capistrano nuncupatae, Budae 1824.

41. **Tadej Smičiklas, Codex diplomaticus, IV, III**

42. **Radoslav Lopašić, Slavonski spomenici za XVII vijek** Pisma iz Slavonije (1633-1709), Jazu, Starine XXX, Zagreb 1902.

43. **Tadej Smičiklas, Dvjestogodišnjica oslobođenja Slavonije, II dio Spomenici o Slavoniji u XVII vijeku,** Jazu, Zagreb, 1891.

44. **M. Mesić, Građa mojih radova u »Radu«, Jazu,** Starine V, Zagreb 1873.

45. **Andreas Blaskovich de Blaskovecz, Historia universalis ILLYCI,** tI, disc I, Zagreb 1794.

46. **Hrvatska enciklopedija,** II i III, Zagreb 1941.

47. **J.A. Brlić, Uspomene na Stari Brod.** Zabilježio oko godine 1838. J.A. Brlić, bivši građanin i trgovac brodski, 1885-1885, I,II, III,IV,V.

48. **Vjekoslav Klaić, Zemljopis zemalja u kojih obitavaju Hrvati,** Zagreb 1880.

49. **Julije Kempf, Požega** (...) Požega 1910.

50. **Dr. Rudolf Horvat, Slavonija, povjesne rasprave i crtice** knjiga I, Zagreb 1936.

51. **Dr. Rudol Horvat, Slavonski Brod,** Zagreb 1941.

52. **Stjepan Pavičić, Podrijetlo naselja i govora u Slavoniji,** Zagreb 1953.

53. **Luka Ilić Oriovčanin, Postanak c.kr. vojničke Granice,** Arhiv V, str. 1895.

54. **Anton Lesić, Das Entstehen der Militärgrenze und die Geschichte der Stadt u. Festung Brod A.S.,** Zagreb 1914.

55. **I. Rubić, Slavonski i Bosanski Brod,** Slav. Brod 1953.

56. **I. Kovačević, Slavonski i Bosanski Brod,** Slav. Brod 1956.

57. **A. Horvat, Obilazak spomenika kulture na području kotara Slav. Brod,** Vijesti Muz. i Konz. Zagreb 1954.

58. **Spomenici u Hrvatskoj,** Zagreb 1956.

59. **Slavonski Brod, Elu,** Zagreb 1966. **A. Horvat**

60. **Umjetnost XVIII stoljeća u Slavoniji,** Osijek 1971.

61. **Ivy Lentić Kugli, Kopije bmv auxiliatrix Lucasa Cranacha u slikarstvu Slavonije 18. stoljeća.** Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske, god. XX, broj 3, Zagreb, 1971.

62. **A. Horvat, Između gotike i baroka,** Zagreb 1975.

63. **A. Horvat, Barok u kontinentalnoj Hrvatskoj,** Zagreb 1983.

64. **Mira Ilijanić, Marija Mirković, Prilog dokumentaciji tvrđave Slavonski Brod,** Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske, Zagreb 1975, broj 1.

65. **Vladimir Rem, Stari Brod,** 1981.

66. **Vladimir Rem, Tragom prošlosti Broda,** 1965.

67. **Godišnje izvješće kraljevske građanske učione u Brodu** N.S. 1884/5, Povijest škole sabrao Nikola Kaurić (Uspomene kao I 1885).

68. **A. Cuvaj, Povijest školstva I,** Zagreb 1907.

69. **Šematizmi Hrv. franj. Prov. Sv. Ćirila i Metodija,** 1904, 1925, 1040, 1968.

70. **Šematizmi Provincije Sv. Ivana Kapistrana,** 1836,1838,1841, 1843,1844,1851,1853,1856,1857,1860,1868,1872,1873,1874,1879,1881,1884, 1892.

71. **Šematizam Franjevačke provincije Bosne Srebrene,** godina 1974. Sarajevo 1974.

72. **Šematizam Zagrebačke nadbiskupije, godine 1966,** Zagreb 1966.

73. **P. Franciscus Glavinich, Origine della Provicia Bosna Croatia,** Udine 1648, knjižnica franj. sam. na Trsatu.

74. **Kronika aliti Spomenek vszega szvita vekov,** 2. izdanje, Zagreb 1747.

SADRŽAJ:

Uvodne napomene 7

Od Marsonije do Broda na Savi

Položaj 15
Ime 17
Marsonija 18
Najstariji spomen Broda 19
Gospodari Broda prije Turaka 23
Za turske vladavine 25
Oslobođenje od Turaka 27
Brodska tvrđava 30
U vojnoj Krajini 31
Neki značajni podaci 33
Stanovništvo 33
Most na Savi 35
Željezničke veze preko Broda 35
Brodski obrtnici 18. stoljeća 36

Franjevci u Brodu

1. Počelo je u Asizu 41
2. Preko Bosne srebrene do turske Slavonije 46
3. Od brodske rezidencije do samostana 54
4. Na obali prebistre Save 60
5. Izgradnja sadašnjeg samostana 62
Izvanjski izgled i unutrašnje uređenje 68
Blagovaonica 69
Kuhinja 70
Kvadrat 71
Drveni tornjić i ura u kvadratu 72
6. Dokinuće samostana 1787. 72
Razlozi dokinuća 76
7. Ponovni dolazak iz Đakova 1806. 79
Mjesto Đakova — Brod 79
Preseljenje i obnova 80
8. Samostanski poglavari 82

Samostanska crkva

1. Prvotna — drvena . . . 89
2. Izgradnja sadašnje — zidane . . . 92
3. Opći izgled . . . 94
   Svetište . . . 95
   Lađa . . . 95
   Kor . . . 96
   Pročelje . . . 96
   Toranj . . . 98
4. Unutrašnje uređenje . . . 98
   Veliki oltar . . . 101
   Oltar Svetoga Josipa . . . 103
   Oltar Svete Ane . . . 104
   Oltar Svetoga Antuna . . . 106
   Oltar Svetoga Križa . . . 108
   Oltar Svetoga Franje . . . 108
   Oltar Pomoćnice kršćana . . . 110
   Dva uklonjena oltara . . . 112
   Lurdska Gospa . . . 113
   Žalosna Gospa . . . 113
   Propovjedaonica . . . 113
   Ispovjedaonice . . . 114
   Klupe u crkvenoj lađi . . . 114
   Predvorje ispod kora . . . 115
   Kripta ispod svetišta . . . 115
   Posude za svetu vodu . . . 115
   Samostanski oratorij . . . 115
   Tri slike u crkvi . . . 116
   Korske klupe . . . 116
   Orgulje . . . 116
   Zvona . . . 121
   Posvetilo crkve . . . 121
   Franjevačka grobnica na groblju . . . 122
5. Sakristija . . . 122
   Sakristijski ormar . . . 122
   Oltarić Svetoga Didaka . . . 125
   Klecala i lavabo . . . 125
   Sveto posuđe . . . 126
      Kaleži . . . 127
      Monstranca . . . 128
      Pacifikali . . . 128
      Moćnici . . . 128
      Kadionice . . . 129

Kulturna djelatnost

1. Vlastitosti franjevačkog rada . . . 133
2. U službi dušobrižništva . . . 136
3. Nakon oduzimanja brodske župe . . . 141
   Bratovština od pojasa Svetoga Franje . . . 143
   Vojni kapelani u tvrđi . . . 144
4. Prosvjetni radnici . . . 144
   Na franjevačkim učilištima . . . 148
   a) Provincijski studij filozofije . . . 148
   b) Provincijski studij teologije . . . 151
   c) Novicijat . . . 153
   Na brodskim školama . . . 154
      Latinska škola . . . 155
      Franjevci — pisci iz Broda i okolice . . . 158
   1. Velikanović o. Ivan . . . 158
   2. Lanosović o. Marijan . . . 161
   3. Jaić o. Marijan . . . 162
   Sačuvani rukopisi . . . 163
5. Njegovanje glazbe . . . 166
   Orguljaši u 18. stoljeću . . . 167
   Orguljaši u 19. stoljeću . . . 167
   Glazbena zbirka . . . 168
6. Kulturna ostavština . . . 170
   Raspela . . . 170
   Kipovi . . . 170
   Slike . . . 171
   A što na završetku? . . . 175

Knjižnica franjevačkog samostana

7. mr. Stjepan Blažanović — Povijest knjižnice franjevačkog samostana . . . 179
   Izvori i literatura . . . 188

